

ΕΡΑΣΜΟΣ

ΜΩΡΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

Ἑράσμου Μωρίας Ἑγκώμιον

Ἐκδόσεις Ἡριδανός
1970

ALPHA MI

«Παρακαλῶ τοὺς ευκοφάντες μου νὰ καταλάβουν πὼς ἀφιέρωσα τὰ νειάτα μου μελετώντας μὲ πάθος τ' ἀρχαῖα γράμματα καὶ μὲ πολλὰ ξενύχτια μπόρεσα ν' ἀποκτήσω μιὰ μέτρια γνώση τῆς λατινικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅχι γιατί ἀναζητοῦσα κάποια μάταιη δόξα ἢ γιὰ νὰ εὐφράνω μ' ἀσήμεντες χαρὲς τὸ πνεῦμα μου, ἀλλὰ γιὰ νὰ ὁμορφύνω τὸ ναὸ τοῦ Κυρίου, ποὺ τὸν νιτροπιάζουν ἡ ἀμάθεια κι ἡ βαρβαρότητα· γιὰ νὰ τὸν στολίσω μὲ πλούτη παραγνωρισμένα καὶ νὰ παρακινήσω τὶς γενναῖες διάνοιες ν' ἀγαπήσουν τὶς ἅγιες Γραφές».

ΕΡΑΣΜΟΣ, στὸ Ἑγχειρίδιο τοῦ Χριστιανοῦ

Στρατιώτη (1504)

Nulli concedo

(Μὲ κανένα δὲν συγκαταβαίνω)

*Σφραγίδα τοῦ Ἑρασμου - φυλάγεται
στὸ Μουσεῖο τῆς Βασιλείας.*

Μόνο τελευταία, χάρη στις έρευνες και στα έπιχειρήματα του λόγιου Μονσινιόρου Πόστ, αναγνωρίστηκε όριστικά πώς ο "Ερασμος, ό κορυφαίος έκφραστής του πνεύματος της 'Αναγέννησης στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης, γεννήθηκε στα 1469. Τήν ήμερομηνία (28 'Οκτωβρίου) και τόν τόπο (Ρότερνταμ) είχε φροντίσει ό ίδιος, όταν ζούσε, να κάνει γνωστά, και δέν άμφισβητήθηκαν ποτέ. Για τή χρονιά όμως, βιογραφίες, ιστορίες και λεξικά, φέρναν πότε τὸ 1465 ή τὸ 1466 και πότε τὸ 1467. Κάποιο ρόλο στη σύγχυση αὐτή έπαιξε κι ή γέννηση ενός πρεσβύτερου αδελφού, επίσης νόθου, — όχι και τόσο αξιοσύστατο πρόσωπο, φαίνεται, αφού ο "Ερασμος αποφασίζει ν' άγνοήσει τήν ύπαρξή του από πολὺ νωρίς. "Ετσι, οί έπίσημοι έορτασμοί για τὰ πεντακόσια χρόνια από τή γέννηση του 'Ολλανδοῦ ανθρωπιστῆ κάλυψαν όλο τὸ 1969, τόσο στήν πατρίδα του, όσο και στὸν υπόλοιπο κόσμος.

Ἄλλὰ δέν εἶναι αὐτὰ τὰ τρία ή τέσσερα «κερδισμένα» χρόνια ποὺ φέρνουν τὸν "Ερασμο πὺδ κοντά μας. Στάθηκε, βέβαια, μιὰ καταλυτικὴ συνείδηση, ἴσως ή οξύτερη τῆς ἐποχῆς του. Μὰ ή βαθειὰ πείρα τῶν ανθρωπων και τῶν ἐλαττωμάτων τους, ό μακρόχρονος μόχθος ἐναντίον τοῦ σκοταδισμού, ή διχασμένη καρδιά, οί ἀγῶνες για νὰ μὴν ἀπαρνηθεῖ όρισμένες πεποιθήσεις και ἀξίες, νὰ σταθεῖ νηφάλιος κι ἀνεξίθρησκος ἀπέναντι σὲ παρατάξεις και φίλους, μέσα σ' ἓναν κόσμο ποὺ σπαράζανε και τότε ἀντιμαχόμενες ὀρθοδοξίες, πάνω σὲ μιὰν ἀπὸ τίς πὺδ ἀποφασιστικὲς στιγμές, πάνω σ' ἓνα «τελευταῖο», και τότε, μεγάλο σύνορο τῆς ἀνθρωπότητας, αὐτὰ φέρνουν τὸν "Ερασμο ἀνάμεσά μας ὀλοζώντανο.

Μοιάζει καταπληχτικά σύγχρονος αὐτὸς ὁ διψασμένος γιὰ φῶς φιλόσοφος, μὲ τὶς ἀντιφάσεις του, μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴ δηκτικότητά του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδυναμία του νὰ υἰοθετήσῃ πραχτικά καὶ δημόσια τὰ συμπεράσματα ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὶς κριτικές του. Μὲ τὴν ἀδιαλλαξία του, ἀλλὰ καὶ τὴ συνθετική, τὴ συμβιβαστική τάση τῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Μὲ τὴν ἀδιαφορία του γιὰ ἀργομισθίες καὶ ἀξιώματα, ἀλλὰ καὶ τὸν πτωχοπροδορισμό, ἴσως καὶ τὸν παρασιτισμό του, ὅταν χρειάζεται νὰ μελετήσῃ τοὺς θησαυροὺς ποὺ μέναν θαμμένοι σὲ μοναστήρια καὶ βιβλιοθήκες μεγιστάνων. Μὲ τὸν ἀπροσποίητο σεβασμὸ στοὺς δασκάλους του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκρα εὐθιξία του, τὴ σχεδὸν παρανοϊκὴ φιλυποψία του, στὶς ὥρες τῆς πολυμέτωσης πολεμικῆς.

Πόσο συγκαιρινὸς μας φαίνεται ὁ κατατρεγμὸς του ἀπὸ τὰ φανατισμένα στίφη τῶν σχολαστικῶν, τῶν καλογέρων, τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας: τὰ βιβλία του ν' ἀφορίζονται ἢ νὰ καίονται στὴν πυρά, καὶ αὐτὸς κυνηγημένος, πότε ἀπὸ τὸν πόλεμο ἢ τὴ μισαλλοδοξία καὶ πότε ἀπὸ τὴν πανούκλα, ὅλο νὰ φεύγει ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, «εὐρωπαῖος» μὲ τὴ σημερινὴ σημασία τῆς λέξης, πρόδρομος ἀπὸ ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πεποίθηση τῆς ιδέας νὰ καταργηθοῦν τὰ σύνορα καὶ οἱ πόλεμοι, αἰώνιος ἐξόριστος, ποὺ κουβαλοῦσε παντοῦ τὸ καταπονεμένο σαρκίό του, σκεῦος σοφίας καὶ ἀνθρωπισμοῦ.

Πόσες δραματικὲς ἀναλογίες μὲ τὴ σημερινὴ ἐποχὴ ἔχουν κάποιες θερμὲς καὶ γόνιμες φιλίες του, ποὺ μονομεριάτικα μεταλλάζουν σὲ μίσος ἐξοντωτικὸ, μὲ τὸν Ἰερώνυμο Ἀλεάντρο, τὸν ἱππότη Βὰν Χούττεν, τὸν Ἰούλιο-Καίσαρα Σκάλιγκερ, τὸ Μαρτίνο Λούθηρο! Πόσο πανανθρώπινα τραγικὸς ἀντιλαλεῖ ὁ σπαραγμὸς του, ὅταν ὁ Θωμᾶς Μῶρ, ἀγαπημένος φίλος καὶ ὁμοϊδεάτης του, ἀποκεφαλίζεται μαζὶ μὲ τὸν Ρόμπερτ Φίσερ κατὰ διαταγὴ τοῦ φίλου καὶ προστάτη τους Ἐρρίκου Η', γιὰτὶ ἀρνήθηκαν ν' ἀποκηρύξουν τὴν πίστη τους!

Πορτραῖτα τοῦ Ἑρασμου ἀπὸ τὸ μεγάλο ζωγράφο Χολμπάιν ὑπάρχουν καὶ σὲ λάδι καὶ χαρακτικά. Νὰ ὅμως πῶς τὸν περιγράφει ἓνας Ἀγγλος

ἑλληνιστῆς τοῦ περασμένου αἰῶνα (¹): «Ὁ Ἑρασμος ἦταν μᾶλλον κοντός, ἀδύνατος, μὰ καλοφτιαγμένος. Ὅπως ταιριάζει σὲ Τεύτονα, εἶχε μάτια γαλανά, κιτρινωπά ἢ καστανόξανθα μαλλιά, κι ἀνοιχτόχρωμο δέρμα. Τὸ πρόσωπό του κάνει ἐντύπωση. Δυὸ εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικά του — ἡσυχῇ, ἄγρυπνῃ ἐξυπνάδα, κι ἓνα χιοῦμορ, μισὸ παιχιδιάρικο καὶ μισὸ σαρκαστικό. Τὰ μάτια εἶναι ἥρεμα, ἐρευνητικά, παρατηροῦν ἀδιάκοπα, μὲ μιὰ μισοσκέπαστη λάμψη μέσα τους· ἡ μύτη εἶναι ἴσια, μᾶλλον μακριά, καὶ σουβλερή. Οἱ ζαρωμένες καμπύλες στὸ μεγάλο στόμα δείχνουν ἰδιοσυγκρασία μὲ κάποια ἐνεργητικὴ ζωηράδα καὶ πεισματικὴ ἀποφασιστικότητα. Ἐνῶ ἡ στάση τῆς κεφαλῆς ὑποβάλλει μιὰν ἄγρυπνῃ δισταχτικότητα, μιὰ σχεδὸν ἀτολμία, τὰ χαρακτηριστικά, καθὼς τὰ μελετοῦμε, μᾶς μιλοῦν ὅλο καὶ πιὸ καθαρά γιὰ μιὰ χαρωπὴ αὐτοκυριαρχία· καὶ γιὰ ἓνα πνεῦμα ποὺ ἔχει ἔτοιμα τὰ ὄπλα του τὴν κάθε στιγμῇ. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κάτι ποὺ νὰ ὑποβάλλει ἐνθουσιασμό, ἐκτὸς ἴσως τὸν ἐνθουσιασμό ἐνὸς σπουδαστῆ. Δύσκολα μπορεῖς νὰ φαντασθεῖς αὐτὰ τὰ ψυχρὰ μάτια ν' ἀνάβουν ἀπὸ τὴ φλόγα κάποιου πάθους, ἢ τὴν καλόκαρδῃ αὐτῇ γαλήνῃ νὰ κομματιάζεται ἀπὸ κάποιο πνευματικὸ ἀγῶνα. Νιώθεις πὼς αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἓνας διανοούμενος πρόμαχος τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς σωφροσύνης· ἡ ἐξυπνάδα του ἦταν σὰν τὸ κοντάρι τοῦ Γοθονιῆλ κι ἡ σάτιρά του σὰν τὴ ρομφαία τοῦ Γεδεών· ἀλλὰ δὲν ἔχει φυσιογνωμία ἥρωα ἢ μάρτυρα».

Ἐξήντα ὀχτὼ χρόνια ἔζησε ὁ Ἑρασμος· βίος δυσανάλογα μακρὺς σ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς, ὅταν μάλιστα λογαριάζουμε τὶς κακουχίες τῶν ταξιδιῶν, τὶς τλαιπωρίες τῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλολογικῶν ἀγώνων, τὶς ἀρρώστιες ποὺ τὸν βασάνιζαν. Μὰ ἡ ἀκούραστῃ δράση του, ἡ καταπληχτικὴ παραγωγικότητα, τ' ἀστραφτερὸ καὶ τσουχτερό του πνεῦμα κράτησαν ὡς τὴν τελευταία του πνοή. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του ξετυλίγεται μέσα στὸ σχετικὰ σύντομο διάστημα, ὅπου ἡ Ἀναγέννηση τῆς Δύσης φτάνει στ' ἀποκορύφωμά της: ἀπὸ τὴν ἀλωση τῆς Πόλης (1453) ὡς τὴ λεηλασία τῆς Ρώμης (1527). Στὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνα, οἱ

ἄνθρωποι τῆς Δύσης ἦταν φοβερὰ ἀπαισιόδοξοι γιὰ τὸ μέλλον. Ὁ χριστιανισμός ὑποχωροῦσε μπρὸς στοὺς Ἰσλὰμ καὶ κομματιαζόταν σ' ἀντιμαχόμενες μερίδες: οἱ Ὀθωμανοὶ βροντοῦσαν τὶς πόρτες τῆς Βιέννης, θεσμοὶ παρακμάζανε, καλοπροαίρετοὶ ἄνθρωποι ἀπελπίζονταν ἢ γίνονταν ἄξαφνα κυνικοί... Αὐτὸ ἦταν τότε τὸ μεγάλο σύνδρομο στὶς ἐλπίδες τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅταν γεννιέται ὁ Ἑρασμος, ἀκόμα βασιλεύουν σ' ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπῃ ὁ σχολαστικισμός, ὁ φεουδαλισμός κι ἡ παντοδυναμία τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ στὰ 1536 δὲν αὐτὰ ἔχουν πιά ξεπεραστεῖ. Τὴν παλιὰ τάξη πραγμάτων διαδέχτηκε ἡ καινούργια, μὲ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς «τὴ μεγάλη χειραφέτηση τῆς ἀνθρώπινης σκέψης», χειραφέτηση ποὺ ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς στάθηκε ὁ ἴδιος ὁ Ἑρασμος.

Ἄς κοιτάξουμε ὅμως ἀπὸ πιὸ κοντὰ μέσα σὲ ποιάν ἀτμόσφαιρα ἔζησε. «Αὐτὴ ἡ Εὐρώπῃ στὸ τέλος τοῦ ΙΕ' αἰῶνα καὶ στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ΙΣΤ'», γράφει ὁ Ντ. Νιζάρ (?), «ἀνασκαμμένη ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἀποδεκατισμένη ἀπὸ τὴν πανοῦκλα, ὅπου ὅλες οἱ ἐθνότητες τῆς μεταβατικῆς Εὐρώπης ἀναταράζονται καὶ γυρεύουν τὸ ὥρο τους κάτω ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ ἐνότητα τῆς παγκόσμιας μοναρχίας τῆς Ἰσπανίας· ὅπου μὲ μιὰ μόνο ματιὰ βλέπεις θρησκευτικὲς φαγωμάρες καὶ μάχες, μιὰ τεράστια σύγκρουση ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, μιὰ νεογέννητη θρησκεία νὰ χτυπιέται βίαια μὲ τὴν κατεστημένη, τὴν ἀμάθεια τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης νὰ παλεύει μὲ τὰ φῶτα τῆς Ἰταλίας· τὴν ἀρχαιότητα ποὺ ἀνασταίνεται ἀπὸ τὸν τάφο της, τὶς νεκρὲς γλῶσσες ποὺ ξαναγεννιοῦνται, τὴ μεγάλη φιλολογικὴ παράδοση ποὺ ἔρχεται νὰ ξαναδώσει τὸ νόημά τους στὰ πράγματα τοῦ πνεύματος γιὰ διάνοιες χαλασμένες ἀπὸ τὰ λεπτολογήματα τῆς κληρικῆς διαλεκτικῆς. Παντοῦ σαματὰς, πονθενὰ σιωπῇ. Οἱ ἄνθρωποι νὰ ζοῦνε σὰν προσκυνητὲς, νὰ γυρεύουν τὴν πατρίδα τους ἐδῶ κι ἐκεῖ, μὲ τὸ ραβδί τοῦ στρατοκόπου στὸ χέρι. Μιὰ φιλολογικὴ καὶ χριστιανικὴ δημοκρατία ὅλων τῶν ἀνώτερων πνευμάτων, ποὺ τὰ σμίγει ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα αὐτὴ ποὺ ἀκόμα χρησιμεύει σ' ὅλες τὶς μεγάλες ὑποθέσεις τῆς Εὐρώπης ἐκεῖνὴ τὴν ἐποχὴ. Φρικιαστικὲς βαρβαρότητες πλάι σὲ μιὰ πρῶτὴ κομφόρτη ἀἰθρὰ· ἕνας ἀπέραντος ἀνακατωμός: στρατιωτικὸς, θρησκευτικὸς, φιλοσοφικὸς, μοναστικὸς. Τέλος, κανένας τόπος ἡσυχος, καμιά μοναξιὰ στὴν

Εὐρώπῃ, ὅπου νὰ μπορεῖ ἓνας ἄνθρωπος νὰ συγκεντρωθεῖ καὶ νὰ νιώσει πὼς ζεῖ».

Ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ σχηματίσει συνοπτικὰ μιὰν ἰδέα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑρασμου ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ χρονολόγησι, πὺν βρίσκεται στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Ἐδῶ τὸν ἀνταμώνουμε τριάντα ἐφτά χρονῶ, μὲ τὶς πνευματικὲς του δυνάμεις στὴν ἀκμὴ τους. Ζεῖ τρία χρόνια στὴν Ἰταλία, γεμάτα δουλειά, μελέτη, μετακινήσεις καὶ περιπέτειες. Στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Τουρνίου ἀναγορεύεται διδάκτορας τῆς Θεολογίας· πηγαίνει στὴν Μπολὼνια, μὰ δὲ μένει πολὺ, γιὰτὶ τὸν διώχνει ὁ πόλεμος πὺν κάνει ὁ πάπας Ἰούλιος Β΄· καταφεύγει στὴ Φλωρεντία, ὅπου γεμίζει τὶς μέρες του μεταφράζοντας Λουκιανό· στὴ Βενετία δουλεύει διορθωτὴς στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἀλντου Μανούτιου γιὰ τὴ δεύτερη ἐκδοσὴ τῶν Παροιμιῶν, πὺν τοῦ ἔχουν ἐξασφαλίσει γερὴ φήμη οὐμανιστῇ· στὴ Ρώμη γνωρίζεται μὲ Ἕλληνες καὶ Ἰταλοὺς λόγιους, συγχάζει καὶ συζητάει μὲ ἀνώτερους κληρικοὺς καὶ μεταχειρίζεται τὶς βιβλιοθήκες τῶν μεγιστάνων. Στὸ μεταξὺ, ὁ Ἑρρίκος Η΄, πὺν ἀγαπᾷ τὸν Ἑρασμο, ἀνεβαίνει στὸ θρόνο τῆς Ἀγγλίας. Ὁ ἄλλοτε μαθητὴς του λόρδος Μαουντξόν γράφει στὸν Ἑρασμο, στίς 27 Μαΐου 1509: «Τὰ βάσανά σου ἔφτασαν στὸ τέλος τους. Θὰ ἔρθεις κοντὰ στὸ βασιλιά τῆς Ἀγγλίας, πὺν θὰ σοῦ πεῖ: Γίνε πλούσιος κι ὁ πὺν μεγάλος ἀνάμεσα στοὺς ποιητές! Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Κάντερμπερν δὲν μπορεῖ ν' ἀποχωριστεῖ τὶς «Παροιμίες» καὶ δὲν ἀρκεῖται μόνο σὲ ἄγονους ἐπαίνους. Ἄν θέλεις νὰ ξαναγυρίσεις στὴν Ἀγγλία, σοῦ ὑπόσχεται μιὰ σύνταξη. Μοῦ ἔδωσε πέντε λίρες γιὰ τὰ ἐξόδα τοῦ ταξιδιοῦ. Βάζω ἄλλες πέντε, ὅχι σὰ δῶρο, ἀλλὰ γιὰ νὰ σὲ κάνω νὰ γυρίσεις πὺν γρήγορα καὶ νὰ μπεῖ τέλος στὴ λύπη τῶν φίλων σου».

Ὁ Ἑρασμος ἀποφασίζει νὰ φύγει· ὅσα εἶδε στὴν Ἰταλία ἦταν ἀρκετά· ἀκόμα μιὰ φορὰ εἶχε νιώσει πὼς δὲν εἶναι ἡ λογικὴ πὺν κυβερνᾷ τὸν κόσμον, πὼς ἀβυσσαλέα εἶναι ἡ ἀνθρώπινη βλακεία, ἡ τρέλα. Εἶδε τὴν παπικὴ Ἐκκλησίαν σὲ γενικὸ ξεπεσμό, τὸν πάπα Ἰούλιο Β΄ νὰ περιστοιχίζεται σάν

ἐπαγγελματίας τοῦ πολέμου ἀπὸ μαχαιοβγάλτες, εἶδε ἐπισκόπους νὰ βουλιάζον μεῖσα στὰ λούσα καὶ τὰ ὄργια, πρίγκιπες νὰ φαγώνονται σὰ λυσσασμένα σκυλιά, εἶδε τὶς καταστροφὲς τοῦ πολέμου, τὴν ἀλαζονεία τῶν ἡγεμόνων, τὴν ἀπερίγραφη μιζέρια τοῦ λαοῦ. Ἄν ὁμως δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ περάσει τὶς Ἄλπεις γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ πὼς παντοῦ στὸν κόσμον ὑπάρχουν βλάκες, παραλυμένοι, ματαιόδοξοι καὶ ὑποκριτές, τὰ χρόνια τῆς Ἰταλίας ἀποδείχτηκαν χρήσιμα καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἄποψη: ἡ ἀνάγκη νὰ κουβεντιάζει ἀδιάκοπα στὰ λατινικὰ μὲ τοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς ἀνθρώπους τοῦ πιὸ προοδευμένου ἔθνους ἐκείνης τῆς ἐποχῆς καλλιέργησε τὸ ὕψος καὶ τὴ γλώσσα του. «Αὐτὴ ἡ λατινικὴ γλώσσα, ἡ τόσο ζωηρή, τόσο γεμάτη νεῦρο, τόσο προσωπικὴ, ποὺ δυστυχῶς δὲν ἔζησε, αὐτὴ ἡ λιτὴ γλώσσα ποὺ ξέρεи νὰ τὰ λέει ὅλα, εἶναι τοῦ Ἑρασμου καὶ εἶναι μόνο δική του· ἀλλὰ δὲν εἶναι πιά ἐκείνη ποὺ ἔγραφε πρὶν, εἶναι πιὸ ἀνετη, τὸ λεξιλόγιό της πιὸ πλούσιο, τὸ ὕψος ὥριμο γι' ἀριστουργήματα... Μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πὼς ἡ Ἰταλία ἐκλέπτυνε ὁρισμένα πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ Ἑρασμου, πὼς ἔκανε ἀπὸ αὐτὸν τὸ μεγάλο στοχαστὴ ἓνα μεγάλο συγγραφέα»(*).

Θὰ 'ταν Ἰούλιος ὅταν ὁ Ἑρασμος ἄφησε τὴν Ἰταλία. Καβάλα στὸ μουλάρι του, μὲ λίγες ἀποσκευές, ἀλλὰ μὲ ζωντανὰ στὸ νοῦ του ὅσα ἀπόχτησε μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴ συζήτηση, καὶ ὅσα παρατήρησε γιὰ τὴ μορφή τῶν ἀνθρώπων, βάνεται νὰ σχεδιάζει νοερὰ, γιὰ νὰ περάσει τὴν ὥρα του βέβαια, μὰ καὶ γιὰ ν' ἀπομνημονέψει δεμένα σὲ λογοτεχνικὴ μορφή ὅσα δὲν ἤθελε νὰ ξεχάσει, αὐτὸ τὸ Ἑγκώμιο τῆς Τρέλας, μιὰ διασκεδαστικὴ, ὅπως νόμιζε, σάτιρα. Δὲ φανταζόταν τότε πὼς τὰ τσουχτερά της πειράγματα θὰ προκαλοῦσαν τόσες πολεμικὲς καὶ τελικὰ θὰ γίνονταν «τὸ μπουρλότο τῆς Ἀναγέννησης, ποὺ ἔκαψε τὶς παλιὲς ἀρμάδες τὶς γεμάτες ποντίκια, καὶ παρακίνησε ἄλλες γενιές, πιὸ ἐλεύθερες, στὰ νέα τους ἀρμενίσματα» (*).

Περνᾷ τὶς Ἄλπεις, διασχίζει τὴν Ἑλβετία, ἀνεβαίνει τὸ Ρῆνον, φτάνει στὴν Ἀμβέρσα καὶ μὲ πλοῖο φτάνει στὴν Ἀγγλία. Εἶναι περίπου Αὐγούστος. Στὸ ἀπαντητικὸ γράμμα γιὰ τὸν Μαρτίνο Ντόρπιους, ποὺ χτύπησε

σκληρά τὸ Μωρίας Ἐγκώμιον, ὁ Ἑρασμος ἀπολογιέται: «Γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Ἰταλία, εἶχα κατέβει στὸ σπίτι τοῦ φίλου μου Μῶρ· ἕνας πόνος στὰ νεφρὰ μὲ κρατοῦσε ἀπὸ μέρες κλεισμένο στὴν κάμαρῃ· κι ἡ βιβλιοθήκη μου δὲν εἶχε φτάσει ἀκόμα. Ἀλλὰ κι ἂν βρισκόταν ἐκεῖ, πάλι ἡ ἀρρώστια δὲ θὰ μ' ἄφηνε ν' ἀφιερῶθῃ μὲ πάθος σὲ πιὸ σοβαρὲς ἐργασίες. Μὴ ἔχοντας τί νὰ κάνω, βάλθηκα νὰ διασκεδάζω μ' αὐτὸ τὸ Μωρίας Ἐγκώμιον, ὅχι μὲ τὴν πρόθεση νὰ τὸ δημοσιέψω, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀλαφρώσω μ' ἕνα τέτοιο περισπασμὸ τοὺς πόνους τῆς ἀρρώστιας. Διάβασα τὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου μου σὲ πολλοὺς καλοὺς φίλους, γιὰ νὰ τὸ εὐχαριστηθῶ καλύτερα καὶ γιὰ νὰ γελάσουμε μαζὶ του ὅλοι παρέα. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τοὺς ἄρσεσε πολὺ καὶ μὲ παρακίνησαν νὰ συνεχίσω. Τοὺς ἄκουσα κι ἀφιέρωσα σ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ περίπου ἑπτὰ μέρες, χάσιμο καιροῦ ἄλλωστε, πού, λογαριάζοντας τὴ σημασία τοῦ θέματος, μοῦ φαινόταν ὑπερβολικό. Ὑστερα, οἱ ἴδιοι αὐτοὶ φίλοι, πού μ' εἶχαν σπρώξει νὰ τὸ γράψω, ἀνάλαβαν νὰ πᾶνε τὸ βιβλιαράκι μου στὴ Γαλλία, ὅπου τυπώθηκε, ἀλλὰ μὲ βάση ἕνα ἀντίγραφο κολοβωμένο καὶ γεμάτο ἀνακρίβειες. Αὐτὸ μοῦ κακοφάνηκε ἀκόμα πιὸ πολὺ, γιατί μέσα σὲ μερικὸν μῆνες κυκλοφόρησαν πάνω ἀπὸ ἑπτὰ ἐκδόσεις, σὲ διάφορες χῶρες. Ἐγὼ πρῶτος ἀπόρησα μὲ τὴν τόση προκατάληψη».

Ἦταν φυσικὸ ἕνα τέτοιο βιβλίον νὰ γεννήσῃ δυνατὰ αἰσθήματα, θαυμασμοῦ ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ θυμοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη, νὰ προκαλέσῃ τίς πιὸ διαφορετικὲς ἀντιδράσεις, πὺν ἐκφράστηκαν συλλογικὰ ἀπὸ τοὺς θεολόγους, ἀνάλογα μὲ τὴ Σχολὴ τους: εὐνοϊκὲς στὸ Καίμπριτζ καὶ στὴν Ἀλκάλα, ἐχθρικὲς στὸ Λουβαῖν καὶ στὴ Σορβόννη. Μερικοὶ τοὺς θὰ δοῦν ἀργότερα σ' αὐτὸ τὸ ἔργο τὸ σπόρον τοῦ νέου σχίσματος καὶ θὰ κατηγορήσουν τὸν Ἑρασμο «πὼς γέννησε τ' αὐγὰ πὺν κλώσσησε ὁ Λούθηρος». Ὁ Ἰγνάτιος Λογιόλα τ' ἀποδοκιμάζει, ὁ Λέων Ι' τὸ ἐγκωμιάζει. Ὁ καρδινάλιος Ριάριο τῆς παπικῆς αὐλῆς γράφει τότε στὸ συγγραφέα, μὲ ἀπορρομὴ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἀγίου Ἰερώνυμου: «Στήνεις γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἕνα σημαντικὸ μνημεῖον... πὺν θὰ κάνει ἀθάνατο τ' ὄνομά σου». Κι ὁ Γκνιγὼμ Μπιντέ, σὲ γράμμα του τῆς 26 Νοεμβρίου 1516, κάνει μιὰν εὐστοχὴ παρατήρηση γιὰ τὸ Μωρίας Ἐγκώμιον: «Ἡ εὐφράδειά σου συνταίριαξε μὲ τέλεια κι ἀόρατη ραφὴ τοὺς Σιληνοὺς μὲ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, μορφὲς ἀνόμοιες,

τὰ κωμικά πειράγματα μὲ τὴν ὕψιστη σοβαρότητα, τὰ Μπακχανάλια μὲ τὰ Ἑλεσίνια — καὶ δείχνοντας καὶ πάλι τὴν ἀστάθεια τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, πρόσφερες στὰ μάτια μας νέες ἀπόψεις ἐκθαμβωτικές».

Ὁ Ἐτιὲν Ντολὲ θὰ πεῖ μὲ κακεντρέχεια: «Ὁ Ἑρασμος ἔχει μὲ τὸ μέρος του τὸ φλογερὸ ἔπαινο τοῦ πλήθους, τὸν εἰλικρινῆ θαυμασμό πολλῶν ἀνθρώπων. Θὰ παρατηρήσετε ὥστόσο στὸ ἔργο αὐτὸ πὺς πολὺ τὴν ἀυθάδεια τοῦ Ἑρασμου παρὰ τὴ δύναμη τοῦ ὕφους του. Γελάει, ἀστειεύεται, διασκεδάζει, θυμώνει, χτυπάει, βρίζει, φτάνει καὶ νὰ σαρκάσει ἀναφορικά μὲ τὸν Ἰησοῦ. Ὁ συλλογισμὸς του εἶναι ὁλότελα κοινός, χυδαῖος καὶ σχολαστικός». Μὰ ἡ ἐπίθεσις πὺς περισσότερο κόστισε στὸν Ἑρασμο, γιὰτι προερχόταν ἀπὸ φίλο, τόσο πὺς τὸ θεώρησε ὑποχρέωσις ν' ἀπαντήσῃ γιὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ ὅσες κατηγορίες τὸν φέρναν σ' ἐπικίνδυνη ἀντίθεσις μὲ τὸν κλῆρο καὶ τοὺς θεολόγους, ἦταν τοῦ Μαρτίνου Ντόρπιους. «Ποιὰ ἡ ἀνάγκη», τοῦ ἔγραφε αὐτός, «νὰ προσβάλῃς μὲ τόση δύναμη τὴν τάξιν τῶν θεολόγων; Ἀλλοτε, ὅλος ὁ κόσμος διάβαζε τὰ ἔργα σου μὲ μεγάλη προθυμία, φλεγόταν ἀπ' τὴν ἐπιθυμία νὰ σὲ δεῖ. Σήμερα, ἡ Μωρία μπερδεψε τὰ πάντα, ὅπως ὁ Δάβρης». Ὁ Δάβρης, πρέπει νὰ ξέρουμε, ἦταν ἓνας δοῦλος τοῦ Ὁράτιου, πὺς μεταχειρίστηκε τὴν ἐλευθεροστομία τῶν Σατουρναλίων, γιὰ νὰ τὰ ψάλλῃ τοῦ ἀφέντη του ἀπ' τὴν καλή. Κι ὁ Ἑρασμος, πειραγμένος, ἀπολογεῖται: «Πές μου, νομίζεις πὺς προσβάλλουμε τὴν τάξιν τῶν θεολόγων, ἀν κατηγορήσουμε ὅσους θεολόγους εἶναι βλάκες ἢ κακοί, κι ἐπομένως ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος; Ἀν ἐπικρατήσῃ τέτοιος νόμος, τότε ὅποιος πεῖ κακὸ γιὰ τοὺς κακούργους, θὰ ἔχει ἐναντίον του ὅλο τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Ποιὸς βασιλιάς στάθηκε ποτὲ τόσο ἀστόχαστος πὺς νὰ μὴν παραδεχτεῖ πὺς ὑπάρχουν κακοὶ βασιλιάδες, ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος; Ποιὸς ἐπίσκοπος στάθηκε ποτὲ τόσο τολμηρὸς πὺς νὰ μὴν πεῖ τὸ ἴδιο γιὰ τὴν τάξιν του; Ἡ τάξιν τῶν θεολόγων εἶναι λοιπὸν ἡ μόνη πὺς δὲν ἔχει μήτε ἓνα βλάκα ἀνάμεσα στοὺς πιστοὺς της, κανέναν ἀγράμματο, κανένα καυγατζή, πὺς νὰ μᾶς δείχνῃ μόνο Ἁγίους Παύλους, Βασιλείους κι Ἱερώνυμους; Τὸ ἀντίθετο, ὅσο πὺς λαμπρὸ εἶναι ἓνα ἐπάγγελμα, τόσο πὺς λίγους ἔχει πὺς ν' ἀνταποκρίνονται σ' αὐτό». Πὺς πάνω εἶχε πεῖ: «Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα, γιὰ νὰ μιλήσω εἰλικρινά, σχεδὸν μετάνοιωσα πὺς δημοσίεψα τὴ Μωρία.

Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ μοῦ ἔφερε, βέβαια, λίγη δόξα ἢ, ἂν προτιμᾷς, φήμη. Ἄλλὰ ἐγὼ δὲν τῇ θέλω τῇ δόξᾳ, ὅταν ἀνακατεύεται μέσα της ὁ φθόνος». Καὶ πιὸ κάτω: «Ἐγὼ θέλησα νὰ προειδοποιήσω κι ὄχι νὰ δαγκάσω· νὰ εἶμαι χρήσιμος κι ὄχι νὰ προσβάλω· νὰ διορθώσω τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων, κι ὄχι νὰ σκανδαλίσω». Κι ἀφοῦ πεῖ πὼς ὑπάρχουν μεγάλοι θεολόγοι ποὺ σκόπιμα χαλκεύουν ἀμφίβολα προβλήματα καὶ κονταροχτυπιοῦνται γιὰ τὶς πιὸ ἀσήμεντες μποῦρδες, σὰ νὰ μάχονται «ὕπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν», δίχως νὰ βάζουν προσωπεῖο, τονίζει: «Ἐγὼ τουλάχιστο ἔδειξα πιὸ πολλὴ συστολή· θέλοντας νὰ κάνω παλαβομάρες, φόρεσα τὴ μάσκα τῆς Τρέλας· κι ὅπως στὸ Φαῖδρο τοῦ Πλάτωνα ὁ Σωκράτης σκεπάζει τὸ πρόσωπό του γιὰ νὰ ψάλει τοὺς ἐπαίνους τοῦ Ἑρώτα, ἔτσι κι ἐγὼ μὲ σκεπασμένο πρόσωπο ἔπαιξα αὐτὴ τὴν κωμωδία».

Τέλος, μὲ μεγάλη δξυδέρκεια σημειώνει γιὰτὶ λύσσαξαν οἱ θεολόγοι αὐτοί. Μισοῦν, λέει, τὰ γράμματα, τὴν ἀρχαία φιλολογία. Μὲ μεγάλο ζῆλο συνωμοτοῦν ἐναντίον της. Φιλοδοξοῦν νὰ γίνουν σπουδαῖοι ἀνάμεσα στοὺς θεολόγους καὶ φοβοῦνται πὼς, ἂν ἀναγεννηθοῦν τὰ Γράμματα καὶ τ'ἀγαπήσει ὁ κόσμος, ὅλοι αὐτοὶ ποὺ περνοῦσαν πὼς τὰ ξέρον ὅλα θὰ ξεσκεπαστοῦν πὼς δὲν ξέρον τίποτα. «Ἡ Μωρία δὲν τοὺς ἀρέσει, γιὰτὶ δὲν καταλαβαίνουν μήτε τὰ ἑλληνικά, μήτε τὰ λατινικά». Κι ἐδῶ φαίνεται ὁ οὐμανιστὴς ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἀναζωπύρωση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων: «Γι' αὐτό, ἐξαίσιε Μαρτίνε, ἐπειδὴ σ' ἀγαπῶ, δὲ θὰ πάψω ποτὲ νὰ σὲ παρακινῶ, ὅπως συχνὰ τὸ ἔκανα ὡς τώρα, νὰ προσθέσεις στὶς γνώσεις σου τουλάχιστο τὴ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν... Πίστεψέ με, ἂν στὸ λαμπρό σου ξεκίνημα προσθέσεις τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, τολμῶ νὰ ὑποσχεθῶ, σὲ μένα καὶ στοὺς ἄλλους, πὼς θὰ κατορθώσεις μεγάλα πράγματα, καὶ κανεῖς ἀπὸ τοὺς σύγχρονους θεολόγους ποὺ προηγήθηκαν δὲ θὰ σὲ ξεπεράσει... Μπορῶ νὰ σοῦ ὀνομάσω πολλοὺς ποὺ, ἀσπρομάλληδες πιὰ, ξανάνιωσαν μαθαίνοντας αὐτὴ τὴ γλῶσσα, γιὰτὶ παρατήρησαν ἐπιτέλους πὼς δίχως αὐτὴ, ἢ μελέτῃ τῆς φιλολογίας εἶναι κουλὴ καὶ γκαβή».

Ἄλλὰ τὸ μίσος τῶν σχολαστικῶν θεολόγων συνεχίστηκε γιὰ πολλὰς γενεάς. Δὲν τὸ ἀφοπλίζει μῆτε κι αὐτὴ ἡ ἀφιέρωση τοῦ Μωρίας Ἐγκώμιον στὸν Θωμᾶ Μῶρ, τὸν ἀργότερα μέγα καγκελλάριο τῆς Ἀγγλίας καὶ μάρτυρα, πὺν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία κατὰταξε μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς! Ὁ ἴδιος ὁ Μῶρ ὑπερασπίστηκε μὲ πάθος τὸ βιβλίον· στὰ 1516 γράφει κι ἐκεῖνος ἀπάντηση στὸν Μαρτίνο Ντόρπιους· στὰ 1520 δημοσιεύει γράμμα τοῦ σ' ἓνα καλόγερο πὺν τοῦ εἶχε γράψει ἀναίσχυντες συκοφαντίες ἐναντίον τοῦ Ἑρασμου. Ὅταν στὰ 1517, ὁ τελευταῖος τοῦ στέλνει ἀπ' τὴν Ἀμβέρσα τὸ πορτραῖτο τοῦ καμωμένο ἀπὸ τὸν Κουεντίνου Μετσάνς, ὁ Μῶρ τοῦ γράφει: «Δὲν μπορεῖς νὰ πιστέφεις, Ἑρασμέ μου, ἐρασιμώτατέ μου, πόσο αὐτὸ τὸ καινούργιο δεῖγμα τῆς ἀγάπης σου μ' ἄλυσσοδένει ἀκόμα πιὸ σφιχτὰ μαζί σου!... Κι εἶναι θαῦμα πόσο γλυκὰ συγκινοῦμαι, ὅταν σκέφτομαι πὺς στοὺς πιὸ μακρινοὺς αἰῶνες θὰ ἔχω γίνει διάσημος γιὰ τὴ φιλία, τὰ γράμματα, τὰ βιβλία καὶ τὸ πορτραῖτο τοῦ Ἑρασμου».

Φαίνεται πὺς οἱ δύο ἄνδρες συναντήθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὸ σπίτι τοῦ λόρδου Μαουντξόν, ὅταν ὁ Ἑρασμος πρωτοῆρθε στὴν Ἀγγλία, στὰ 1497. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ μεγάλη φιλία τους. Ὅταν ὁ Ἑρασμος ξαναπερνάει τὴ Μάγχη στὰ 1505, ὁ Μῶρ, νιόπαντρος ἀκόμα, τὸν παίρνει στὸ σπίτι του, ὅπου μαζεύνονται ταχτικὰ διάσημοι ἑλληνιστές, ὁ Κόλετ, ὁ Γκρόσσν, ὁ Αἰνακαρ κι ὁ Αἰλλν. Τότε, μαζί μὲ τὸν Μῶρ μεταφράζει διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ, πὺν θὰ δημοσιευτοῦν μαζί σὲ κοινὴ ἔκδοση. Στὸ τρίτο του ταξίδι στὴν Ἀγγλία, ὁ Ἑρασμος μένει πάλι στὸ σπίτι τοῦ Μῶρ, κι αὐτὸς εἶναι πὺν τὸν παρακίνησε νὰ γράφει τὸ Μωρίας Ἐγκώμιον. Οἱ ἰδέες τοῦ ἐνὸς ἐπηρεάζονται καὶ συμπληρῶνονται ἀπὸ τὶς ἰδέες τοῦ ἄλλου. Κι ἡ φημισμένη Οὐτοπία, πὺν θὰ δημοσιέψει ὁ Μῶρ στὰ 1518, προτείνοντας τὸ ἰδανικὸ σχέδιο μιᾶς καλὰ οργανωμένης κοινωνίας, δείχνει πὺς οἱ δηκτικοὶ σαρκασμοὶ κι ἡ γενικὴ κριτικὴ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων τῆς Μωρίας πέσαν σὲ γόνιμη γῆ. Εἶναι γνωστὸ πὺς ὁ Μῶρ ἀπὸ τὸ 1503 ἦταν μέλος τῆς Βουλῆς, πὺς ὁ Ἑρρίκος Η' τοῦ ἀνάθεσε διάφορες πρεσβεῖες κι ἀποστολὰς στὴ Φλάνδρα (1515) καὶ στὴ Γαλλία (1517) καὶ τὸν γέμισε μὲ τιμές. Στὰ 1529 γίνεται μέγας καγκελλάριος· ἀλλὰ στὰ 1532 ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσει σὰν ἔγκυρο τὸ διαζύγιο τοῦ Ἑρρίκου Η', καὶ παραιτεῖται·

αργότερα τὸν κατηγοροῦν γιὰ προδοσίαν καὶ τὸν καταδικάζουν σὲ θάνατον. Ἀποκεφαλίστηκε στὸν Πύργο τοῦ Λονδίνου στὶς 6 Ἰουλίου 1535. Ἦταν ὁπαδὸς τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἰδεῶν τοῦ Ἑρασμου καὶ τοῦ Κόλετ, ἀλλὰ πολέμιος τοῦ λουθηριανοῦ σχίσματος. Μεγάλος πολιτικός, μέγας συγγραφέας, πιστὸς φίλος καὶ μὲ παραδειγματικὴ εὐλάβεια.

Ἀλλὰ γιὰτί ν' ἀνατρέχουμε τόσο μακριὰ γυρεύοντας τίς ἀντιδράσεις τοῦ σκοταδισμοῦ, τῆς ἀλαζονείας, τῆς ὑποκρισίας καὶ τῆς ψευτοευσέβειας; Ἀκόμα καὶ στὸν αἰῶνα μας, ἀκόμα καὶ στὴν Ἑλλάδα, πού τὴν ἀρχαία φιλολογία τῆς ὑπηρετήσε μὲ πάθος ὁ Ἑρασμος, ὁ πρῶτος, ὅπως πιστεύω, μεταφραστῆς τοῦ Μωριάς Ἐγκώμιον στὴν καθαρῆν οὐσαν, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ εἰδοποιήσῃ στὸν πρόλογό του: «Δὲν εἶναι παράδοξον νὰ εὐρεθῶσι καὶ τώρα κατήγοροι διαβάλλοντες τὴν μετάφρασιν ταύτην, ἀλλὰ περὶ τούτων ἀδιαφορεῖ ὁ μεταφραστῆς, ὅστις μόνον καὶ κύριον σκοπὸν προέθετο τὸ κοινὸν ὄφελος, θέλων νὰ συνεισφέρῃ τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν εὐτυχῶς ἀρξαμένην ἑλληνικὴν φιλολογίαν, τὸ εὐφυνὲς τοῦτο πονημάτιον τοῦ σοφοῦ Ἑράσμου μὴ ὑπάρχον εἰς τὸ Ἑλληνικόν» (5).

Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὸν αἰῶνα τοῦ Ἑρασμου ταράζανε τρομερὰ πάθη: θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά· κι ὅπως πάντα σὲ τέτοιους καιροὺς, αὐτὸς πού στέκεται πάνω ἀπ' τίς ἀντιμαχόμενες μερίδες, πού τολμᾷ νὰ λογικέψῃ, νὰ μετριάσῃ, νὰ συμβιβάσῃ, δέχεται ὁμαδικὰ τὰ βέλη ἀπ' ὅλες τίς πλευρές. Καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι, συντηρητικοὶ καὶ μεταρρυθμιστές, σχολαστικοὶ καὶ «κικερωνικοί», ἡγεμόνες καὶ κληρικοὶ κατατρέξαν τὸν Ἑρασμο, πότε μὲ τὴ φαρμακερὴ πένα τοῦ λίβελλου καὶ πότε μὲ τὸ ξίφος τῆς ἐξουσίας ἢ τὴν πυρὰ τοῦ ἀφορισμοῦ. Τὸ παράδοξο εἶναι πὼς οἱ ἐπικρίσεις του ἐναντίον τοῦ παπισμοῦ καὶ τῶν Διακονιαραίων μοναχῶν δὲν ἔφτασαν ποτὲ τὴν ὀξύτητα τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Σέρ. Θωμᾶ Μώρ, ἂν κι οἱ δύο τους ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ τῶν κλασικῶν γραμμάτων ἐμπνεύσθησαν, μὲ πρῶτο τὸ Λουκιανό. Ἀμέσως ἀπὸ τὸν πρόλογο, ὁ Ἑρασμος τονίζει τὸ χρέος του στὸ Σαμοσάτῃ σοφιστῇ, βάζοντας ἔτσι καὶ τὸ Μωριάς Ἐγκώ-

μιον κάτω από τὴν προστατευτικὴ σκιά του, ὅταν ἐπικαλεῖται γιὰ παράδειγμα τὸ Ἐγκώμιο τῆς Μύγας καὶ τὸ Ἐγκώμιο τοῦ Παράσιτου δηλαδὴ τὴ φιλογολικὴ παράδοση τοῦ κωμικοῦ ἐγκωμιασμοῦ, ποὺ γίνεται μὲ ἠθοπλαστικὴ πρόθεση. Ἀναφορὰς στὸ Λουκιανὸ βρῖσκονται ὀλοφάνερες στὰ κεφάλαια 7, 9, 15, 46 καὶ 48. Μὰ ὁ Λουκιανὸς χρησιμεύει σὰν ὑπόδειγμα καὶ γιὰ τὴν κριτικὴ τῆς Πολιτείας. Δὲν ἦταν δύσκολο στὸν Ἑρασμο ν' ἀντιληφθεῖ τὴ ματαιότητά κάθε πολιτικῆς ἢ κοινωνικῆς φιλοδοξίας στὴν ἐποχὴ του. Ὁ Λουκιανὸς ὥστόσο δὲν ἀρκέστηκε σὲ γενικὲς ἐπικρίσεις. Διάλεξε στόχους προνομιοῦχους: τὴν ἡλιθιότητα τῶν ἐμπόρων καὶ τὴ μεγαλομανία τῶν στρατιωτικῶν (Οἱ εὐχές), τὴν ἀνηθικότητα τῶν γυναικῶν (Διάλογοι Ἑταίρων), τὴν ἄμετρη φιλοδοξία τῶν πολιτικῶν (Ὁ Τύραννος), τὴν ξιππασία τῶν φιλοσόφων (Ὁ Κυνικός, Οἱ αἰρέσεις, Οἱ αἰρέσεις στὸ σφυρί), τὴ μισθαργία τῶν σοφιστῶν (Ὁ Ρητοροδιδάσκαλος), τὴν ὑποκρισία τῶν ἱερέων καὶ τὴ δεισιδαιμονία τῶν πιστῶν (Γιὰ τίς θυσίες) καὶ τὴν ἀπίστευτὴ ἀνανδρία τῶν παράσιτων (Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων). Ἔτσι κι ὁ Ἑρασμος «συνειδητὰ στρέφεται ἐναντίον τῶν τρωτῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸ κατηγορητήριό του γίνεται ὄλο καὶ πιὸ αὐστηρό, ὅσο περνοῦν κάτω ἀπὸ τὰ διπλὰ πυρὰ τῆς κλασικῆς καὶ τῆς σύγχρονης κριτικῆς οἱ κατηγορίες τῶν ἀνθρώπων ποὺ πλησιάζει περισσότερο... ἢ σκανδαλιστικὴ διαγωγή τῶν Γερμανῶν ἐπισκόπων... οἱ ἀνάξιοι πάπες ποὺ εἶναι οἱ πιὸ ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας: ὅλα αὐτὰ δείχνουν σὲ ποιοὺ βαθμοὺ ἡ ὀδυνηρὴ ἐπικαιρότητα φουσκώνει αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ἔργου» (*).

Ἔτσι, κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ νέου πνεύματος, ὁ Ἑρασμος συνταγιάζει τὴν κληρονομιά τῆς ἀρχαιότητος μὲ τὴν παράδοση τοῦ μεσαίωνα καὶ τὴ συγκομιδὴ τῆς σύγχρονης μ' ἐκεῖνον ἐποχῆς. Στὴ Δυτικὴ Εὐρώπῃ, οἱ παρελάσεις τῆς Ἀποκριᾶς μὲ Ἀρματα ἢ Πλοῖα τῶν Τρελῶν ἦταν παλιὸ ἔθιμο. «Τὸ τέλος τοῦ ΙΕ' αἰῶνα», σημειώνει ὁ Φονκώ (*), «εἶναι σίγουρα μιὰ ἀπ' ἐκεῖνες τὶς ἐποχὲς ὅπου ἡ τρέλα ξαναδένεται μὲ τίς

οὐσιαστικὲς δυνατότητες τοῦ ἑναρθρου λόγου. Οἱ τελευταῖες ἐκδηλώσεις τῆς γοτθικῆς ἐποχῆς κυριαρχοῦνται, ἢ μιὰ πίσω ἀπ' τὴν ἄλλη καὶ σὲ μιὰν ἀδιάκοπη κίνηση, ἀπὸ τὴν ἔμμονη σκέψη τοῦ θανάτου καὶ τῆς τρέλας. Τὸν Μακάβριο Χορό, ποὺ εἰκονίζεται στὸ κοιμητήριο τῶν Ἀθῶων, τὸ Θρίαμβο τοῦ Θανάτου, ποὺ ὑμνεῖται πάνω στοὺς τοίχους τοῦ Κάμπο Σάντο τῆς Πίζας, συμπληρώνουν οἱ ἀμέτρητοι χοροὶ καὶ γιορτὲς τῶν Τρελῶν, ποὺ ἡ Εὐρώπη θὰ στήνει τόσο πρόθυμα σ' ὅλα τὰ χρόνια τῆς Ἀναγέννησης. Εἶναι τὰ λαϊκὰ πανηγύρια γύρω ἀπὸ θεάματα ποὺ δίνονταν ἀπὸ τοὺς συλλόγους τῶν τρελῶν, ὅπως τὸ Γαλάζιο Καράβι στὴ Φλάνδρα· εἶναι ὅλη ἡ εἰκονογραφία ποὺ πιάνει ἀπὸ τὸ Πλοῖο τῶν Τρελῶν τοῦ Bosch ὡς τὸν Breughel καὶ τὴν Τρελὴ Μαργκώ· εἶναι ἐπίσης τὰ λόγια κείμενα, τὰ ἔργα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἠθολογικῆς κριτικῆς, ὅπως ἡ Stultifera Navis τοῦ Brandt ἢ τὸ Μωρίας Ἐγκώμιον τοῦ Ἑρασμου. Εἶναι, τέλος, ὅλη ἡ λογοτεχνία τῆς τρέλας: οἱ σκηρὲς παραφροσύνης τοῦ ἐλισαβετιανοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ προκλασικοῦ θεάτρου ἀποτελοῦν μέρος τῆς δραματικῆς ἀρχιτεκτονικῆς... Οἱ μεγάλες περιπέτειες ἀπὸ τίς ἀφηγήσεις τοῦ ἱπποτισμοῦ εὐκόλα μετατρέπονται σὲ παραξενιὲς μυαλῶν ποὺ δὲν κυριαρχοῦνε πιά τίς χίμαιρές τους. Ὁ Σαίξπηρ κι ὁ Θεοβάντες στὸ τέλος τῆς Ἀναγέννησης μαρτυροῦν τὴ μεγάλη αἴγλη αὐτῆς τῆς τρέλας, ποὺ ὁ Brandt κι ὁ Ἱερώνυμος Bosch, ἑκατὸ χρόνια πρὶν, εἶχαν ἀναγγεῖλει τὴν κοντινὴ βασιλεία της». Καὶ πιο κάτω: «Οὐσιαστικά, ἡ τρέλα δοκιμάζεται στὴν ἐλεύθερή της κατάσταση· κυκλοφορεῖ, ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κοινοῦ σκηνικοῦ καὶ τῆς κοινῆς γλώσσας, εἶναι γιὰ τὸν καθένα μιὰ καθημερινὴ ἐμπειρία, ποὺ πιο πολὺ γυρεύουν νὰ τὴν ἐξυμνήσουν παρὰ νὰ τὴ δαμάσουν... Ὡς τὰ 1650 περίπου, ἡ εὐρωπαϊκὴ κουλτούρα στάθηκε παράξενα φιλόξενη σ' αὐτὲς τίς μορφὲς τῆς ἐμπειρίας». Ἐξαφνα, καταλήγει, στὰ μέσα τοῦ 19' αἰώνα, τὰ πράγματα ἀλλάζουν. Σ' ὁλόκληρη τὴν Εὐρώπη χτίζουν μεγάλα ἰδρύματα περιορισμοῦ ποὺ δὲν προορίζονται μόνο γιὰ τοὺς τρελοὺς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀνάπηρους καὶ φτωχοὺς, τοὺς γέροντες ποὺ δυστυχοῦν, τοὺς ζητιάνους, τοὺς ἀθεράπευτους ἀνεργούς... κοντολογίᾳ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἀναφορικά μὲ τὴν τάξη τῆς λογικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνίας, δίνουν σημεῖα «διαταραχῆς»... Εἶναι γιὰτὶ ὁ κόσμος τοῦ ἀστισμοῦ ποὺ συγκροτεῖται,

θεωρεῖ μεγάλο κουσούρι, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀμάρτημα, ὅχι πιά τὴν ἀλαζονεία ἢ τὴν πλεονεξία, ὅπως στὸ Μεσαίωνα, μὰ τὴν τεμπελιά, τὴν ἀνικανότητα νὰ πάρουν μέρος ὅλοι αὐτοὶ στὴν παραγωγή, στὴν κυκλοφορία καὶ στὴ συνσώρευση τοῦ πλούτου... Ἔτσι ἡ τρέλα, τόσο φανερὴ καὶ φλύαρη ἄλλοτε, τόσον πολὺν καιρὸ παροῦσα στὸν ὀρίζοντα, ἐξαφανίζεται. Εἰσέρχεται στὴν ἐποχὴ τῆς σιωπῆς, ἀπ' ὅπου δὲ θὰ βγεῖ πρὶν περάσουν πολλὰ χρόνια· θὰ στερηθεῖ τὴ γλώσσα της, θὰ τῆς γίνει ἀδύνατο νὰ μιλήσει ἢ ἴδια γιὰ τὴν ἴδια. Τονάχιστον ὥς τὸν Φρόϋδ...

Δὲν πρέπει ὥστόσο νὰ ξεχνοῦμε πῶς τὸ Μωρίας Ἐγκώμιον γράφτηκε ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπο μὲ βαθὺ θρησκευτικὸ αἶσθημα, καὶ πῶς αὐτὸ δὲν ἄφησε ἀνεπηρέαστη τὴν αἰσθητικὴ μορφὴ τοῦ ἔργου. Ὁ ἀναγνώστης θὰ προσέξει πῶς τὴ σβελλάδα, τὸ πηγαῖο ἀνάβρυσμα, τὸ κέφι, τὴ ζωντάνια καὶ τὸν πλοῦτο τοῦ πρώτου μέρους, διαδέχεται περὶ τὸ τέλος ἡ αὐστηρότητα, ὁ φόρτος, ἡ πολυμάθεια, ἡ σοβαρὴ συζήτηση, ἀκόμα κι ἡ σχολαστικὴ διαλεχτικὴ, ὅλα ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Ἐρασμος σατίριζε καὶ στηλίτευε πιὸ πάνω. Ἡ ἀντίφαση αὐτή, στὸ ὑποκειμενικὸ ἐπίπεδο, ἐκφράζει, βέβαια, τὸν ἐσωτερικὸ διχασμὸ τοῦ συγγραφέα, πὺν ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὴ λατρεία τῆς κλασικῆς σοφίας καὶ τὴν πίστη του στὸ χριστιανικὸ καθολικισμό, ἀλλὰ καὶ τὴν τάση τῆς ἰδιοσυγκρασίας του γιὰ συμβιβασμὸ καὶ οἰκουμενικὴ συμφιλίωση, δίχως νὰ ξεχνοῦμε πάντως καὶ μιὰ μόνιμη διάθεση αὐτοκριτικῆς, πὺν διατυπώνεται στὸ πρῶτο μέρος γιὰ τὰ ἴδια του τὰ ἐλαττώματα, ὅπως ἐκδηλώνονται ἐπιβλητικὰ στὸ δεύτερο. Ἀντικειμενικά, ὁλόκληρο τὸ Μωρίας Ἐγκώμιον τόσο μὲ τὸν ἐκρηκτικὸ του ἔλεγχο ἡθῶν καὶ καταστάσεων ὅσο καὶ μὲ τὶς ἐσωτερικὲς του ἀντιθέσεις, ἰδεολογικὲς κι αἰσθητικὲς, φανερῶνει τὴ βαθειὰ ταραχὴ πὺν περνοῦσε ὁ καθολικισμὸς στὶς χῶρες τοῦ Ρήνου, τὶς παραμονὲς τῆς μεγάλης θύελλας τοῦ λουθηριανισμοῦ.

Στὸ 38^ο κεφάλαιο, ὁ Ἐρασμος κάνει μιὰ βασικὴ διάκριση. Ὑπάρχουν, λέει, δύο εἰδῶν τρέλες: ἡ μανία, πὺν ρημάζει ψυχὲς καὶ πολιτισμούς, καὶ ἡ ἡμερῆ, πὺν σὲ κάνει νὰ τὰ βλέπεις ὅλα μὲ χαρωπὴ διάθεση. Τὴ δεύτερη αὐτὴ

θά ἐπικαλεστεί στὸ τέλος τῆς ἀγόρευσής της ἡ Τρέλα — πού, κατὰ τὸν Πιερ Μενάρ, κακῶς τὴν παράστησε ὁ Χολμπάιν μὲ τὸ σκουφὶ καὶ τὴν κουνδουνίστρα τῶν τρελῶν. Εἶναι, λέει, μιὰ ἱέρεια σκεπασμένη μὲ τομάρι λιονταριοῦ «πὸν ὁδηγεῖ μιὰ λιτανεία, κάτι σὰν τὶς πομπές τοῦ Βάκχου ἢ τοῦ Διόνυσου, κι ἀρχίζει μὲ τοὺς πιστοὺς της, πὸν φιλοδοξοῦν τὸν τίλο τοῦ τρελοῦ ἢ τοῦ θεοπάλαβου, μιὰ σταδιακὴ μύηση, πὸν θὰ τοὺς περάσει ἀπὸ τὴν εἰρωνικὴ κριτικὴ τοῦ κόσμου, τῶν σιχαμερῶν ἡγεμόνων καὶ ψευτοσοφῶν του, στὴν ἐνόραση τῆς ὑπερβατικῆς παραφροσύνης τοῦ χριστιανισμοῦ».

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μενάρ μπορεῖ νὰ εἶναι πειστικά, μὰ θὰ μένει πάντα τὸ ἐρώτημα, κατὰ πόσο ἡ τολμηρὴ αὐτὴ κατακλείδα τοῦ Μωρίας Ἐγκώμιον ἐκφράζει τὴ βαθύτερη θεησκευτικότητά τοῦ Ἑρασμου ἢ ἀποτελεῖ περιστασιακὸ θώρακά του ἀπέναντι στὶς ἐπιθέσεις τοῦ σχολαστικοῦ κλήρου πὸν τόσο καλὰ γνώριζε. Αἰσθητικὰ πάντως ὑπάρχει ἐδῶ μιὰ τομὴ τοῦ θέλγητρου τῆς ἀριστοτεχνικῆς αὐτῆς προσωποποίησης τῆς Τρέλας ὅταν ἀγορεύει, πὸν εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ εὐτυχισμένες ἐμπνεύσεις τῆς λογοτεχνίας.

«Ὅ,τι εἶναι μοναδικὸ κι ἀμίμητο σ' αὐτὸ τὸ ἔργο», παρατηρεῖ ὁ Τσβαίχ (*), «εἶναι ἡ ἐπιδέξια καὶ μεγαλοφυΐα μεταμφίεση πὸν μᾶς παρουσιάζει ὁ συγγραφέας. Ὁ Ἑρασμος δὲν παίρνει ὁ ἴδιος τὸ λόγο γιὰ νὰ τὰ φάλει στοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, ἀλλὰ ἀνεβάζει στὴν ἔδρα τῆς Stultitia, τὴν Τρέλα, γιὰ νὰ πλέξει, ἡ ἴδια τὸ ἐγκώμιο τοῦ ἑαυτοῦ της. Κι ἔτσι γίνεται μιὰ διασκεδαστικὴ παρεξήγηση. Ποτὲ δὲν ξέρεις ἀκριβῶς ποιὸς μιλάει. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας πὸν μιλάει σοβαρά; Εἶναι ἡ Τρέλα, πὸν πρέπει, φυσικά, νὰ τῆς συγχωρηθοῦν κι οἱ πιὸ τολμηρὲς αὐθάδειες; Χάρη σ' αὐτὸ τὸ διφορούμενο, ὁ Ἑρασμος δημιουργεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του μιὰ θέση πὸν τὸν κάνει ἄτρωτο καὶ τοῦ ἐπιτρέπει ὅλες τὶς τολμηρότητες. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συλλάβεις τὴν προσωπικὴ του γνώμη κι ἂν κανένας τὰ ἔβαζε μαζί του γι' αὐτοὺς τοὺς σαρκασμοὺς, γι' αὐτὲς τὶς τσουχτερὲς καμτασιεὶς πὸν τὶς μοιράζει τόσο ἀφειδώλευτα γύρω του, θὰ μπορούσε νὰ ὑπερασπίσει τὸν ἑαυτό του ἀπαντώντας κοροϊδευτικά: „Δὲν τὸ εἶπα ἐγὼ αὐτό, ἀλλὰ ἡ Κυρία Stultitia —, καὶ ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ πάρει στὰ σοβαρὰ

τὰ λόγια μιᾶς τρελῆς“; Νὰ ἐλέγχουν τὴν ἐποχὴ τους σὲ καιροὺς ποὺ ὑπάρχει λογοκρισία καὶ Ἱερὰ Ἐξέταση καὶ νὰ ἐξετάζεται τὸ κάθε τι μὲ τὴ μέθοδο τῆς εἰρωνείας καὶ τῶν συμβόλων, στάθηκε πάντα ἡ τακτικὴ τῶν ἐλευθέρων πνευμάτων, ἀλλὰ σπάνια χρησιμοποιήσανε αὐτὸ τὸ ἱερὸ δικαίωμα ποὺ ἔχουν οἱ τρελοὶ νὰ μιλοῦν ἐλεύθερα μὲ τόσο ἐπιδέξιο τρόπο, ὅσο ὁ Ἑρασμος μέσα σ' αὐτὴ τὴ σάτιρα, ποὺ εἶναι τὸ καλύτερό του ἔργο, τὸ ἔργο τὸ πιὸ τολμηρὸ καὶ ταυτόχρονα τὸ πιὸ καλλιτεχνικὸ τῆς γενιᾶς του».

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

1. *Erasmus*, by R.C. Jebb, Regius Professor of Greek in the University of Cambridge, Cambridge 1890.
2. *Renaissance et Réforme*, par D. Nisard, de l'Académie Française, Paris, 1877.
3. *Erasme et l'Italie*, par Pierre de Nolhac, in *Revue des Deux Mondes*, 1888, t. 88.
4. *Eloge de la Folie*, Préface de Pierre de Nolhac, Garnier-Flammarion, 1964
5. *Μωρίας Ἑγκώμιον...* Ἑράσμου ἐκ Ρόττερδαμ, μεταγλωττισθὲν ἐκ τῆς Λατινικῆς εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν... ὑπὸ τοῦ πρώην Συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Κοσμᾶ Κοκίδου, Ἀθήνησι, 1864.
6. *Erasme ou le Christianisme critique*, par Pierre Mesnard, Paris 1969.
7. *Maladie mentale et psychologie*, par Michel Foucault, P.U.F., 1966.
8. Ἑρασμος τοῦ Στέφαν Τσβαίχ, μετάφρ. Γιάννη Μπεράτη, ἐκδ. Γκοβόστης Ἀθήνα (1949;).

Γράμμα στὸ Θωμᾶ Μὼρ

Ὁ Ἑρασμος ἀπὸ τὸ Ρόττερνταμ στὸν ἀγαπητὸ του Θωμᾶ Μῶρ Χαῖρε

Τὶς μέρες αὐτές, ταξιδεύοντας ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴν Ἀγγλία, καὶ γιὰ νὰ μὴ χάνω σὲ φλυαρίες ἄσχετες μὲ τὶς Μοῦσες ὅσον καιρὸ θὰ πέραναγα καβάλα, προτίμησα ν' ἀναλογίζομαι πότε κάποιο κομμάτι ἀπ' τὶς κοινὲς μελέτες μας, καὶ πότε ν' ἀνακαλῶ τὴ θύμησιν τῶν καλῶν καὶ σοφῶν φίλων πού ἄφησα. Ἀνάμεσα σ' ὅλους αὐτούς, ἐσύ, φίλε Μῶρ, ἐρχόσουν ἀπ' τοὺς πρώτους. Λείπεις, ἀγαπητέ μου, μὰ ἡ θύμησή σου εἶναι τόσο εὐχάριστη, ὅσο μοῦ ἦταν ἄλλοτε ἡ παρουσία σου· καί, νὰ πεθάνω, ἂν ποτὲ γεύτηκα πιὸ γλυκεῖα χαρὰ στὴ ζωή μου.

Ἀποφάσισα λοιπὸν νὰ καταπιασθῶ ντὲ καὶ καλὰ μὲ κάτι· κι ὅπως ἡ περίστασις δὲ φαινόταν κατάλληλη γιὰ σοβαρὴ δουλειά, μοῦ κατέβηκε νὰ κάνω παίζοντας τὸ ἐγκώμιο τῆς Τρέλας.

Ποιὰ Παλλὰδα,¹ θὰ μοῦ πεῖς, τό 'χωσε τοῦτο ἐδῶ στὸ κεφάλι σου; Πρῶτα, μοῦ ἔδωσε τὴν ιδέα τὸ ἐπίθετό σου, Μῶρ: εἶναι τόσο κοντὰ στὴ Μωρία, ἥγουν στὴν Τρέλα, ὅσο τοῦ λόγου σου εἶσαι μακριὰ ἀπὸ δαύτη· ἔχουν μάλιστα νὰ ποῦνε πῶς εἶσαι ὁ πιὸ μεγάλος τῆς ἐχθρός. Ὅστερα, σὰ νὰ μοῦ πέρασε ἡ σκέψη πῶς ἡ πνευματικὴ αὐτὴ διασκέδασις θὰ σοῦ ἀρέσει, ιδιαίτερα ἐσένα: τὰ εὐχαριστιέ-

σαι, ἂν δὲν πέφτω ἔξω, τέτοια παιχνίδια, φτάνει νὰ μὴν τοὺς λείπει ὁλότελα ἢ μάθησις κι ἡ νοστιμιὰ· ὅσο γιὰ νὰ γελάμε μὲ τ' ἀνθρώπινα, ἐσὺ πιά κι ἂν βαστᾷς ἀπ' τὸ Δημόκριτο!² Βέβαια, τὸ κοφτερό σου τὸ μυαλὸ σὲ κρατᾷ πολὺ πάνω ἀπὸ τὸν ὄχλο· μὰ ἡ ἀπίστευτη γλύκα καὶ τὰ καλόβολα φυσικά σου, σὲ κάνουν πάντα καταδεχτικὸ μὲ ὅλους.

Δέξου λοιπὸν καλόκαρδα τὴ μικρὴ τούτῃ διατριβή, σὰν ἓνα ἐνθύμιο ἀπὸ τὸ φίλο σου, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τὴ διαφεντέψεις, δική σου πιά κι ὄχι δική του, ἀφοῦ σοῦ ἀφιερώνεται. Γιατὶ δὲ θ' ἀπολείψουν οἱ κακόπιστοι ποὺ θὰ κατηγορήσουν ἄδικα τοῦτα τὰ παιχνιδίσματα, πὼς εἶναι πιὸ ἐλαφρὰ τάχατε ἀπ' ὅσο ταιριάζει σ' ἓνα θεολόγο, πιὸ τσουχτερὰ ἀπ' ὅσο ἀρμόζει στοῦ χριστιανοῦ τὴ μετριοπάθεια. Θὰ βγοῦνε στὶς ταράτσες νὰ φωνάζουν πὼς ξαναγυρίζουμε στὴν ἀρχαία Κωμωδία καὶ στὸ Λουκιανό,³ πὼς μ' ὄρεξι σπαράζουμε τὰ πάντα μὲ τὰ δόντια μας.

Ἐκεῖνοι ὥστόσο, ποὺ τοὺς σκανδαλίζει τὸ ἐλαφρὸ θέμα κι ὁ παιχνιδιάρικος τόνος, θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφτοῦν πὼς δὲν πρωτοτυπῶ : μεγάλοι συγγραφεῖς κἄναν τὸ ἴδιο. Ἔτσι, ἐδῶ κι αἰῶνες τώρα, ὁ Ὅμηρος μὲ τὴ *Βατραχομυομαχία*⁴, ὁ Βιργίλιος μὲ τὸ *Κουνούπι* καὶ μὲ τὸ *Τυρί*· ὁ Ὀβίδιος μὲ τὸ *Καρύδι*⁵. Ὁ Πολυκράτης ἔκανε τὸ ἐγκώμιο τοῦ Βούσιρι καὶ γι' αὐτὸ τὸν μαστίγωσε ὁ Ἰσοκράτης·⁶ ὁ Γλαύκωνας⁷ τὸ ἐγκώμιο τῆς ἀδικίας· ὁ Φαβώρινος⁸ γιὰ τὸν Θερασίτη καὶ τὸν τεταρταῖο πυρετό· ὁ Συνέσιος⁹ γιὰ τὴ φαλάκρα· ὁ Λουκιανὸς γιὰ τὴ μύγα καὶ τὸν παράσιτο. Ἔτσι γλέντησε ὁ Σενέκας μὲ μιὰν Ἀποθέωση τοῦ Κλαύδιου¹⁰ κι ὁ Πλούταρχος μὲ τὸ διάλογο τοῦ Ὀδυσσεά καὶ τοῦ Γρύλλου·¹¹ ὁ Λουκιανὸς κι ὁ Ἀπουήλιος διασκέδασαν μὲ τὸ γαῖδούρι τους· καὶ δὲν ξέρω ποιὸς μὲ τὴ διαθήκη τοῦ

γουρουνόπουλου Γρουίνιου Κροκόττα,¹² πού ἀναφέρει ἀκόμα κι ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος.¹³ "Ἄν αὐτὸ μπορεῖ νὰ ικανοποιήσῃ τοὺς ἐπικρι-
τές μου, ἔ, λοιπόν, ἄς ὑποθέσουν ὅτι μοῦ γουστάρησε νὰ παίξω
σκάκι ἢ, ἂν προτιμοῦν, πῶς καβάλησα ἓνα σκουπόξυλο.¹⁴

Καὶ τέλος πάντων τὶ ἀδικία, ἐνῶ κάθε σινάφι ἔχει τὸ ἐλεύθερο
νὰ ξεδίνει μὲ τὸν τρόπο του, αὐτὸ ν' ἀπαγορεύεται μονάχα στοὺς
ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων! "Ὅταν μάλιστα τὸ χωρατὸ σ' ὀδηγεῖ
στὸ σοβαρό, κι ὅταν μὲ τὸ ταιριαχτὸ καλαμπούρι, ὁ ἀναγνώστης
πού δὲν ἔχει μπουκωμένη μύτη, βρίσκει ἐδῶ πιὸ πολὺ ὄφελος παρὰ
στὶς περισπούδαστες καὶ γεμάτες στόμφο διατριβὲς μερικῶν συγ-
γραφέων! Αὐτός, σ' ἓνα λόγο παραγεμισμένο ἐρανίσματα, ἐγκω-
μιάζει τὴ Ρητορικὴ καὶ τὴ Φιλοσοφία· ὁ ἄλλος βγάξει πανηγυρικὸ
γιὰ τὶς ἀνδραγαθίες κάποιου ἡγεμόνα, ἢ μᾶς σπρώχνει νὰ πολεμή-
σοῦμε τοὺς Τούρκους. Ὁ ἓνας προμαντεύει τὰ μελλούμενα, ὁ ἄλ-
λος σκαρφίξεται ἐρωτήματα: πῶς νὰ τὴν ποῦν τὴν κατσιακότριχα.
"Ἄν τίποτα δὲν εἶναι πιὸ κουτὸ ἀπὸ τὸ νὰ μιλᾷς κουτὰ γιὰ σοβαρὰ
πράγματα, τίποτα δὲν εἶναι πιὸ ἔξυπνο ἀπὸ τὸ νὰ μιλᾷς γιὰ κου-
ταμάρες δίχως νὰ φαίνεσαι κουτός. "Ὅσο γιὰ μένα, ἄς μὲ κρίνουν
οἱ ἄλλοι. "Ἄν ὅμως δὲ μὲ ξεγελᾷ ὁ ἐγωϊσμός, θαρρῶ πῶς παίνεσα
τὴν Τρέλα, μὰ μὲ τρόπο πού δὲν εἶναι ὁλότελα τρελός.

Τώρα, γιὰ τὴν ἐπίκριση ὅτι δαγκάνω, θ' ἀποκριθῶ πῶς ἀνέκα-
θεν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι εἶχαν τὸ ἐλεύθερο νὰ κοροϊδεύουν ἀ-
τιμώρητα τὶς συνθηκὲς τῆς ζωῆς γενικά, φτάνει αὐτὸ νὰ μὴν κα-
ταντάει λύσσα. Θαυμάζω λοιπὸν τὴν εὐαισθησίαν τῶν σημερινῶν
αὐτιῶν, πού δὲν ἀντέχουν παρὰ μιὰ γλώσσα φορτωμένη μ' ἐπίση-
μες κολακείες. Ἀνάμεσά τους βλέπεις ἀκόμα κι ἀνθρώπους εὐλα-
δικούς, ἀλλὰ εὐλαβικούς τόσο ἀπὸ τὴν ἀνάποδη, ὥστε ἀνέχονται

καλύτερα τις πιὸ βαριές βλαστήμιες γιὰ τὸ Χριστό, παρὰ τὸ πιὸ λαφρὸ χωρατὸ γιὰ τὸν Πάπα ἢ τὸν Ἑγεμόνα, ὅταν μάλιστα τρῶνε ἀπ' τὸ ψωμί του.

Ἀλλὰ σοῦ φαίνεται πὼς δαγκάνει ὅποιος κατακρίνει τὰ συνήθεια τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς ν' ἀγγίζει μετ' ὄνομά του κανέναν ἢ πὼς δασκαλεῦει μᾶλλον κι ὀρμηνεύει; Κι ἔπειτα, μήπως ἐγὼ δὲν κατακρίνω συνέχεια τὸν ἑαυτό μου; Μιὰ σάτιρα ποὺ παίρνει μέσα ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, μοῦ φαίνεται πὼς δὲν τὰ βάζει μετὰ κανέναν, μόνο μετὰ τὰ κουσούρια ὁλονῶν. Ἄν λοιπὸν σηκωθεῖ κάποιος καὶ φωνάξει πὼς τὸν πόνεσαν, θὰ φανερώσει τὴν ἐνοχὴ του ἢ τὸ φόβο του, τουλάχιστο. Σ' αὐτὸ τὸ εἶδος, ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος ἔπαιξε μετὰ μιὰ μεγάλη λευτεριά κι ἀψάδα, μὴ κρύβοντας καμιὰ φορὰ κι ὀνόματα. Ὅσο γιὰ λόγου μου, πρόσεξα νὰ μὴν ἀναφέρω, ἃς ἦταν κι ἓνα· κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μετριάσα τόσο τὸ ὕφος μου, ποὺ ὁ λογικὸς ἀναγνώστης εὐκόλα θὰ καταλάβει πὼς πιὸ πολὺ γυρεύω νὰ τέρψω παρὰ νὰ τσούξω. Μήτε ἀνατάραξα, ὅπως ὁ Γιουβενάλης, τὸν ὑπόνομο μετ' ἀνομολόγητα βίτσια. Ὁχι. Βάλθηκα νὰ καταγράψω πιότερο τίς λόξεις παρὰ τὰ αἴσχη. Πάλι, ἂν μένει πιά κανένας πεισματάρης, ποὺ μήτε αὐτὰ τὰ λόγια δὲν τὸν μαλακώνουν, τὸν παρακαλῶ νὰ στοχαστεῖ πὼς εἶναι ὥραϊο νὰ σὲ κατακρίνει ἡ Τρέλα. Ἀφοῦ ἐκείνη βάζω καὶ μιᾶ, ἔπρεπε νὰ σεβαστῶ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ρόλου της.

Γιατί ὅμως τόσες ἐξηγήσεις, σὲ σένα, ἐξαίσιε συνήγορε, ποὺ λαμπρὰ ὑπερασπίζεσαι ἀκόμα καὶ τίς πιὸ μέτριες ὑποθέσεις; Χαίρε, ἀηδονόλαλε Μῶρε. Καὶ τὴ Μωρία αὐτὴ ποὺ ἔγινε δική σου, ὑπερασπίσου τὴν μαστορικά.

Ἀπὸ τὴν ἐξοχή, 9 Ἰουνίου 1508.¹⁵

Μωρίας Ευκώμιον

Μιλᾶ ἡ Τρέλα

1)

Δὲν πᾶ νὰ λέει τὸ κοπάδι τῶν ἀνθρώπων, — καὶ ξέρω τὸ τί σέρονουνε τῆς Τρέλας ἀκόμα κι οἱ τρελοί, — ὅμως ἐγώ, μονάχα ἐγώ, σᾶς λέω, εὐφραίνω ἀνθρώπους καὶ θεούς· καὶ νὰ ἡ πιὸ καλὴ ἀπόδειξη: μόλις φανερώθηκα μπρὸς σ' αὐτὴ τὴν ἀμέτρητη σύναξη, ἀμέσως ἓνα καινούργιο κι ἀλλόκοτο κέφι φώτισε ὅλα τὰ πρόσωπα· ξεκατσουφιάσατε μονομιᾶς καὶ μὲ ὑποδεχτήκατε μὲ χαρούμενο καὶ χαδευτικὸ χαμόγελο. Ἄχ, σᾶς τ' ὀρκίζομαι, ἔτσι δὰ πὺν σᾶς κοιτάζω, μοῦ φαίνεστε ὅλοι σὰ μεθυσμένοι ἀπὸ τὸ νέκταρ τῶν ὀμηρικῶν θεῶν, ἀνακατωμένο μὲ λησμοθότανα,¹⁶ ἐνῶ πρὶν ἀπὸ λίγο καθόσαστε κατσούφηδες καὶ σκεφτικοὶ σὰν τίποτε πὺν μόλις βγῆκαν ἀπὸ τὴ σπηλιὰ τοῦ Τροφωνίου.¹⁷

Εἶναι ἓνα κι ἓνα! Ὅπως ὅταν πρωτοβγαίνει ὁ ἥλιος καὶ δείχνει τὸ χρυσό του πρόσωπο στὴ γῆ, ἢ ὅταν ὕστερα ἀπὸ βαρὺ χειμῶνα ἔρχεται πάλι ἡ ἄνοιξη καὶ φυτᾶ τοὺς ἀπαλούς της ζέφυρους, κι ἀμέσως ἡ φύση ἀλλάζει ὄψη, κι ὅλα ξαναγιάννουν μὲ καινούργια χρώματα· τὸ ἴδιο, μόλις μὲ εἶδατε, τὸ πρόσωπό σας ἄλλαξε. Κι αὐτὸ πὺν ρῆτορες, σπουδαῖοι ὡστόσο, δυσκολεύονται νὰ καταφέρουν μὲ πολυδουλεμένες δημηγορίες, θέλω νὰ πῶ: νὰ διώξουν

*Μοῦ φαίνεστε
μεθυσμένοι*

Ποιός θὰ μὲ
περιγράψει
καλύτερα ἀπὸ μένα;

τις σκοτοῦρες ἀπ' τὸ νοῦ, ἐγώ, ἔτσι καὶ φανερώθηκα, τὸ πέτυχα.

Γιατὶ βγῆκα στὴ μόστρα μ' αὐτὰ τ' ἀλλόκοτα ροῦχα, θὰ τὸ μά-
θετε, ἂν κάνετε τὸν κόπο καὶ μοῦ δώσετε αὐτί. "Οχι ἐκεῖνο, βέβαια,
ποῦ δίνετε στοὺς ἱεροκῆρυκες, ἀλλὰ τὸ ἄλλο ποῦ στήνετε τόσο κα-
λὰ στὰ πανηγύρια, γιὰ τοὺς τσαρλατάνους, τοὺς σαλτιμπάγκους
καὶ τοὺς τζουτζέδες, ἢ ἐκεῖνο τὸ γαῖδουρίσιο ποῦ ἔσθησε ἄλλοτε ὁ
βασιλιάς μας ὁ Μίδας στὸν Πάνα. Μ' ἔπιασε ἡ λόξα νὰ σᾶς κάνω
κοιμᾶτι τὸ σοφιστή. "Οχι σὰν αὐτοὺς ποὺ παραγεμίζουν τὸ κεφάλι
τῶν νέων μὲ πληχτικὰ κουροφέξαλα, καὶ τοὺς μαθαίνουν νὰ καυ-
γαδίζουν μὲ πείσμα, χειρότερα κι ἀπὸ γυναῖκες. "Οχι. Θὰ μιμηθῶ
ἐκείνους τοὺς ἀρχαίους, ποὺ γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸν ντροπιαστικὸ τί-
τλο τοῦ σοφοῦ, προτίμησαν νὰ λέγονται σοφιστές, καὶ δουλειά τους
ἦταν νὰ συνθέτουν ἐγκώμια σὲ θεοὺς καὶ ἥρωες. Θ' ἀκούσετε λοι-
πὸν ἓνα ἐγκώμιο, ὄχι τοῦ Ἡρακλῆ μῆτε τοῦ Σόλωνα, μὰ τὸ δικό
μου, τῆς Τρέλας.

Νὰ κάτσουνε στὴ μπάντα οἱ γνωστικοί, ὅσοι βγάξουν τρελὸ καὶ
ξετσιπῶτο καθένα ποὺ παينάει μόνος του τὸν ἑαυτό του. Τρελὸς ἔ;
Λοιπὸν σύμφωνοι! Μὰ νὰ παραδεχτοῦν πὼς τοῦ ταριάζει. Καὶ μή-
πως δὲν τῆς πάει πιότερο τῆς Τρέλας νὰ γίνεῖ ἡ ἴδια βούκινο τῆς
δόξας της καὶ ὑμνωδὸς τοῦ ἑαυτοῦ της; Ποιός μπορεῖ νὰ μὲ περι-
γράψει πιὸ πιστὰ ἀπὸ μένα; Ἐκτὸς πιά καὶ τύχει κανένας ποὺ μὲ
ξέρει καλύτερα ἀπ' ὅσο ξέρω ἐγὼ τὸν ἑαυτό μου. Ἀλλὰ τέλος πάν-
των, ἐγὼ θαρρῶ πὼς εἶναι πάλι πιὸ σεμνὸ αὐτό, καὶ πολὺ μάλιστα,
ἀπ' τὸ ἄλλο ποὺ κάνει ὁ τάδε σοφὸς κι ὁ δεῖνα μεγάλος: ἀπὸ διά-
στροφη σεμνότητά, τυλίγει μὲ κεράσματα καὶ μπαξίσια κανένα ρή-
τορα γαλύφη ἢ φαφλατὰ ποιητῇ, γιὰ ν' ἀκούσει μὲ τ' αὐτιά του τὸ
δικό του ἐγκώμιο, δηλαδὴ ἀτόφια ψέματα. Μολαταῦτα, ὁ σεμνόπρε-

πος αὐτὸς καμαρώνει σὰν τὸ παγώνι καὶ κοκορεύεται ὅταν ὁ ξε-
διάντροπος κόλακας τὸν παρομοιάζει, τὸν τιποτένιο, μὲ τοὺς θεοὺς,
τὸν φέρνει γιὰ τέλειο παράδειγμα τῆς κάθε ἀρετῆς, κι ἄς ξέρει πὼς
εἶναι τ' ἀντίθετο, στολίζει τὴν κουρούνα μὲ δανεικὰ φτερά, βγάζει
ἄσπρο τὸν ἀράπη, κι ἀπὸ σκνίπα σοῦ τὸν κάνει ἐλέφαντα. Κοντο-
λογῆς, προτιμῶ τὴ λαϊκὴ παροιμία ποὺ λέει: "Ἄν δὲν παινέσεις τὸ
σπίτι σου, πέφτει καὶ σὲ πλακώνει.

Ἄλλὰ νά, πολὺ ἀπορῶ, — πὼς τὸ λένε, — μὲ τὴν ἀχαριστία, μὲ
τὴν ἀνανδρία μᾶλλον, τῶν ἀνθρώπων. "Ἄν καὶ ὅλοι τους ἐρωτο-
τροποῦν μαζί μου κι αἰῶνες τώρα χαίρονται τὶς εὐεργεσίες μου, κα-
νεῖς τους δὲ σηκώθηκε ὡς τὴ σήμερο νὰ ὑμνήσει μ' ἓνα καλὸ λόγο
τὴν Τρέλα, ἐνῶ εἶδαμε ἀνθρώπους νὰ σπαταλοῦν τὸ λάδι καὶ τὸν
ὕπνο τους γιὰ νὰ ἐξυμνήσουν τοὺς τύραννους Βούσιρι καὶ Φάλα-
ρι,¹⁸ τὸν τεταρταῖο πυρετό, τὶς μύγες, τὴ φαλάκρα καὶ χίλιες ἄλ-
λες μᾶστιγες. "Ἐ, λοιπόν, θὰ τὸν ἀκούσετε ἀπὸ μένα αὐτὸ τὸ λόγο,
αὐτοσχέδιο κι ἀδούλευτο, μὰ γι' αὐτὸ καὶ πιὸ ἀληθινό.

(4) Μὴ σᾶς περάσει τώρα ἀπὸ τὸ νοῦ, παρακαλῶ, πὼς αὐτὸ εἶναι
τερτίπι γιὰ νὰ ἐκτιμήσετε τὸ ταλέντο μου, κατὰ ποὺ κάνουν οἱ κοι-
νοὶ ρήτορες. Αὐτοί, ὅπως ξέρετε, ἐνῶ βάζουν τριάντα χρόνια γιὰ
νὰ δουλέψουν ἓνα λόγο, ποὺ καμιὰ φορὰ εἶναι καὶ κλεμμένος, ὀρ-
κίζονται πὼς τὸν ἔγραψαν μέσα σὲ τρεῖς μέρες ἢ πὼς τὸν ὑπαγόρε-
ψαν μάλιστα σὰ νὰ παίζανε.

Ἐμένα πάλι μοῦ ἀρέσει πάντα νὰ τὰ λέω ὅλα, ὅσα μοῦ ἔρχον-
ται στὸ στόμα. Καὶ μὴν περιμένετε, σὰ νὰ 'μουν κανένας ρήτορας
τῆς ἀράδας, νὰ ἐξηγήσω μ' ἓναν ὀρισμὸ τὴν οὐσία μου· ἀκόμα λι-
γότερο νὰ τὴ διαιρέσω σὲ διάφορα μέρη. Αὐτὸ ἔλειπε! Ἐμένα δὲ
μὲ κλείνουν μέσα σὲ ὅρια, ὅταν ἡ θεία οὐσία μου εἶναι ἀπεριόρι-

*Δὲν
κλείνομαι σ' ἓναν
ὀρισμὸ*

Πάντα ἡ ἄκρη
τοῦ γαῖδαραντιοῦ
ξετρυνώνει

Ὅσο ἀπὸ πῶς μακριὰ
ἔρχεσαι, τόσο πῶς
πολὺ σὲ θανμάζουν

στη· καὶ δὲ μὲ διαιροῦν, ἀφοῦ ὅλα τ' ἀνθρώπινα πλάσματα τιμοῦν
τὴ λατρεία μου. Κι ὕστερα, γιατί τάχα νὰ σᾶς παρουσιαστῶ μ' ἕ-
ναν ὀρισμὸ, μὲ μιὰ σκιά, μ' ἕνα σκίτσο, ἀφοῦ βρίσκομαι μπρὸς σας
καὶ μὲ τρωῖτε μὲ τὰ μάτια; Ἐγὼ εἶμαι, ὅπως βλέπετε, ἡ ἀληθινὴ
δωρήτρια τῆς εὐτυχίας, ποὺ οἱ Λατίνοι ὀνομάζουν *Stultitia*, κι οἱ
Ἕλληνες *Μωρία*.

Εἶχα ὅμως ἀνάγκη νὰ τὸ πῶ; Τὸ κούτελο μόνο κι ἡ ματιά μου, (5)
ὅπως λένε, δείχνουν καλὰ ποιὰ εἶμαι· κι ἂν κατέβαινε κανενὸς νὰ
μὲ περάσει γιὰ τὴν Ἀθηνᾶ ἢ τὴ Σοφία, θὰ τὸν ἔβγαζα ἀπ' τὴν
πλάνη δίχως νὰ μιλήσω, μ' ἕνα μου βλέμμα: καθρέφτης τῆς ψυχῆς
ποὺ λέει τὰ πῶς λίγα ψέματα. Φτιασίδια ἐγὼ δὲν ξέρω, δὲν ὑποκρί-
νομαι στὸ πρόσωπο ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἔχω στὴν καρδιά μου. Παντοῦ
δείχνω αὐτὸ ποὺ εἶμαι· κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μὲ κρύψει, μήτε κι αὐ-
τοὶ ἀκόμα ποὺ μὲ πείσμα θέλουν νὰ περνοῦν ἢ νὰ λέγονται σοφοί,
καὶ σουλατσάρουν σὰ μαϊμούδες μὲ πορφύρα, σὰ γαῖδαροι κάτω
ἀπὸ τομάρι λιονταριοῦ. Δὲν πᾶ νὰ στολίζονται ὅπως θέν, πάντα ἡ
ἄκρη τοῦ γαῖδαραντιοῦ ξετρυνώνει καὶ προδίνει τὸ Μίδα.

Ἀχάριστη φάρα οἱ ἄνθρωποι, μά τὴν ἀλήθεια! Μπορεῖ νὰ εἶναι
οἱ καλύτεροι ὀπαδοί μου, ἂν ἀκουστεῖ ὅμως δημόσια τ' ὄνομά μου
κοκκινίζουν, τόσο ποὺ τὸ σέρνουν κατάμουτρα στοὺς ἄλλους σὰ βρι-
σιά. Ἔ, λοιπόν, αὐτοὺς ποὺ εἶναι πῶς τρελοί, *μωρότατοι*, καὶ θέλουν
ἀπὸ πάνω νὰ περνοῦν καὶ γιὰ σοφοί, γιὰ *Θαλῆδες*,¹⁹ ἐμεῖς θὰ ἔρε-
πε νὰ τοὺς λέμε *μωρόσοφους*. Δὲν ἔχω δίκιο;

Ἄ, μά! Σὰ νὰ μοῦ φαίνεται πὼς μιμοῦμαι τοὺς σημερινούς ρή- (6)
τορες! Δὲ θαρροῦν τάχα πὼς γινήκανε μονομιᾶς θεοί, ἐπειδὴ πα-
ρουσιάζονται ὅπως οἱ βδέλλες μὲ δυὸ γλῶσσες, καὶ λογαριάζουν
γιὰ μεγάλο κατόρθωμα νὰ χῶσουν σὰ σκελίδι στὶς λατινικὲς κου-

βέντες τους καὶ καμιά ἑλληγικούρα κι ἄς εἶναι ἄσχετη; Κι ὅταν τοὺς λείψουν οἱ ξένες λέξεις, ξεθάβουν ἀπὸ κανένα σαρακοφαγωμένο βιβλίο τέσσερις ἢ πέντε ἀρχαίκοις τύπους καὶ ρίχνουν στάχτη στὰ μάτια τοῦ κοσμάκη· κι ἔτσι, λέω, αὐτοὶ ποὺ τοὺς καταλαβαίνουν κορδώνονται, κι οἱ ἄλλοι, τόσο πιὸ πολὺ ἐκστασιάζονται, ὅσο πιὸ λίγο καταλαβαίνουν. Αὐτὸ εἶναι γουστόζικο, μὰ τὴν ἀλήθεια, τοῦτο τὸ εἶδος τῆς εὐχαρίστησης τῶν κουτεντέδων μας: ὅσο ἀπὸ πιὸ μακριὰ ἔρχεσαι, τόσο πιὸ πολὺ σὲ θαυμάζουν. Κι ἔτσι καὶ βρεθοῦνε τίποτα κουφιοκεφαλάκηδες, γελᾶνε, χειροκροτοῦν, κουνᾶνε τ' αὐτιά τους σὰ γαΐδαροι, γιὰ νὰ δείξουν στοὺς ἄλλους πὼς καλὰ κατάλαβαν: «Αὐτὸ εἶναι, βέβαια, αὐτὸ εἶναι!» Ἄς ξανάρθουμε ὁμῶς στὸ θέμα μας.

(7) Τώρα, ξέρετε τ' ὄνομά μου, ἀγαπητοί μου... Ποιό ἐπίθετο νὰ βάλλω; Ἀγαπητοί μου θεότρελοι, βέβαια! Ἡ θεὰ Τρέλα δὲν μπορεῖ νὰ δώσει στοὺς πιστοὺς της πιὸ τίμιο ὄνομα. Ἐκεῖνο, ὥστόσο, ποὺ πολλοὶ δὲν ξέρουν, εἶναι ἀπὸ ποῦ βαστῶ. Θὰ δοκιμάσω λοιπὸν νὰ σᾶς τὸ ἐξηγήσω, μὲ τὴ βοήθεια τῶν Μουσῶν.

*Πατέρας μου
εἶναι ὁ Πλοῦτος*

Μῆτε τὸ Χάος, μῆτε ὁ Ἄδης, μῆτε ὁ Κρόνος, μῆτε ὁ Ἰαπετός, μῆτε κανένας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ξεπεσμένους καὶ σκουριασμένους θεοὺς εἶναι ὁ πατέρας μου. Μὲ γέννησε ὁ Πλοῦτος, μόνος πατέρας ἀνθρώπων καὶ θεῶν, καὶ νὰ μὲ συμπαθᾷ ὁ Ἡσίοδος κι ὁ Ὀμηρος, ἀκόμα κι ὁ Δίας. Μ' ἓνα τοῦ γνέψιμο, σήμερα ὅπως καὶ παλιά, ὁλος ὁ κόσμος ἔρχεται τ' ἀπάνω κάτω, ἔμ ἱερὸς ἔμ βέβηλος. Αὐτὸς κανονίζει μὲ τὰ κέφια του πολέμους, εἰρήνη, κυβερνήσεις, συμβούλια, δικαστήρια, συνελεύσεις, γάμους, συνθηκὲς, συμμαχίες, νόμους, τέχνες, ἀγῶνες, ἀπολαύσεις, δουλειές, — ὦχ, μοῦ κόπηκε ἡ ἀνάσα, — κοντολογίης, ὅλες τὶς δημόσιες κι ἰδιωτικὲς ὑποθέσεις τῶν ἀν-

θρώπων. Χωρὶς τὴ βοήθειά του, ὅλος ὁ λαὸς τῶν θεῶν τῆς ποίη-
σης, καὶ τολμῶ νὰ πῶ, ἀκόμα κι οἱ μεγάλοι θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἢ
δὲ θὰ ζοῦσαν καθόλου, ἢ τουλάχιστο, ἂν τρῶγαν ἀπὸ τὰ δικά τους,
θὰ τὴν περνοῦσαν μὲ νηστήσιμα. Ἄν κάποιος τὸν θυμώσει, ἀκόμα
κι ἡ Παλλάδα νὰ κατεβεῖ δὲν τὸν γλυτώνει. Ἄπ' τὴν ἄλλη, ὅποιος
τὰ ἔχει καλὰ μαζί του, κοροϊδεύει ἀκόμα καὶ τὸ μεγάλο Δία μὲ τ'
ἀστροπελέκια του.

Τέτοιος εἶναι ὁ πατέρας μου, καὶ τὸ καυχίμαι! Καὶ δὲ μὲ γέν-
νησε ἀπὸ τὸ κεφάλι του, σὰν ἐκεῖνο τὸ αἰμοδόρικο ἀγρίμι, τὴν Παλ-
λάδα. Ὅχι. Μ' ἔφτιαξε μὲ τὴ νιά τὴν Ἥβη,²⁰ τὴν ὁμορφότερη ἀπ'
ὅλες τὶς νύμφες, καὶ τὴν πιὸ ἀνοιχτόκαρδη. Καὶ πάλι, δὲν πιάστηκε
σὲ τίποτα θλιβερὰ δίχτυα τοῦ γάμου, πὺν δῶσαν, λόγου χάρη, ἐ-
κεῖνο τὸν κουτσὸ σιδερά, τὸ μουντζούρη τὸν Ἥφαιστο. Τὶ λές,
καλέ! Πιάστηκε στὸ πιὸ γλυκὸ ἀπ' ὅλα, στὰ δεσμὰ μόνο τοῦ Ἑρω-
τα, ὅπως λέει ὁ ἀγαπημένος μας Ὅμηρος.

Αὐτὸς πὺν μὲ γέννησε, προσέξτε παρακαλῶ, δὲν εἶναι ὁ Πλοῦ-
τος τοῦ Ἀριστοφάνη, γέρος φιλάστενος καὶ στραβός· ὁ δικός μου
εἶναι Πλοῦτος ἀπείραχτος ἀκόμα, πὺν βράζει ἀπὸ νιάτα, κι ὅχι ἀπὸ
νιάτα μόνο, ἀλλὰ καὶ μεθυσμένος μάλιστα ἀπὸ τὸ νέκταρ, πὺν κα-
τέβασε μπόλικο στὸ συμπόσιο τῶν θεῶν ἀνέρωτο.

Ἄν ρωτήσετε καὶ πὺν γεννήθηκα, ἀφοῦ τὴ σήμερο τ' ἀρχοντιλί-
κι ἐξαρτᾶται πρῶτα κι ἀρχὴ ἀπὸ τὸ πὺν ἐπάτησες τὰ πρῶτα κλα-
ψουρίσματα, ἔ λοιπὸν ἐγώ, μήτε στὴν πλέουσα Δῆλο, μήτε στὴν κυ-
ματοῦσα θάλασσα, μήτε στὶς βαθεῖες σπηλιὲς εἶδα τὸ φῶς, μὰ στὰ
νησιὰ τῶν Μακάρων, ὅπου ὅλα βλασταίνουν δίχως νὰ σπείρεις καὶ
νὰ ὀργώσεις. Ἐκεῖ, μήτε δουλειά, μήτε γεράματα, μήτε ἀρρώστια·
στὰ χωράφια δὲ βλέπεις ἀσφοδίλια, μολόχες, σκυλλοκρομμύδες,

*Δυὸ νύμφες
μὲ βύζαξαν*

(8)

λούπινα ἢ κουκιά κι ἄλλα τέτοια παρακατιανὰ χόρτα. Ἐπ' ὅλες ὁμῶς τίς μεριὲς εὐφραίνει τὰ μάτια σου καὶ τὰ ρουθούνια σου τὸ χρυσὸ σκόρδο,²¹ ἢ πανάκεια, τὸ λησμοβότανο, ἢ μαντζουράνα, ἢ ἀμβροσία, ὁ λωτός, τὸ ρόδο, ἢ βιολέτα, ὁ ὑάκινθος, ὅλος ὁ κήπος τοῦ Ἄδωνι.

Γεννημένη μέσα σὲ τόσες ἀπολαύσεις, δὲ χαιρέτησα, βέβαια, τὴ ζωὴ μὲ δάκρυα· ἀμέσως χαμογέλασα στὴ μάνα μου. Ἄ, δὲν τὴ ζηλεύω τὴ θρεφταρὸν κατσίκα τοῦ γιοῦ τοῦ Κρόνου: δυὸ τρισχαριτωμένες νύμφες μοῦ δῶσαν ἐμένα νὰ θυζᾶξω, ἢ Μέθη, κόρη τοῦ Βάχχου, κι ἢ Ἀπαιδευσιά, κόρη τοῦ Πάνα. Ἐδῶ τίς βλέπετε, μέσα στὴ συντροφιά τῶν αὐλικῶν μου. Ἄν θέλετε νὰ τίς γνωρίσετε, νὰ σᾶς πῶ τὰ ὀνόματά τους, ἀλλά, μά τὴν ἀλήθεια, θὰ σᾶς τὰ πῶ μονάχα ἑλληνικά.

Τούτη ποὺ βλέπετε μὲ τὰ σηκωμένα φρύδια εἶναι ἡ Φιλαυτία. Τούτη, ποὺ τὰ μάτια της φαίνονται ὅλο νὰ χαμογελοῦν καὶ τὰ χέρια της νὰ παίζουν παλαμάκια, λέγεται Κολακεία. Τούτη ποὺ δείχνει πὼς μισοκοιμᾶται, ὀνομάζεται Λήθη. Τούτη ποὺ ἀκουμπᾷ στοὺς ἀγκῶνες καὶ σταυρώνει τὰ χέρια της εἶναι ἡ Μισοπονία, ἢ γουν ἢ Τεμπελιά. Τούτη ἡ στεφανωμένη μὲ τριαντάφυλλα κι ἀρωματισμένη ἀπὸ τὴν κεφαλὴ ὥς τὰ πόδια, εἶναι ἡ Ἡδονή. Τούτη ποὺ ἡ ματιά της χαζεύει ἐδῶ κι ἐκεῖ καὶ δὲ στυλῶνεται πουθενὰ εἶναι ἡ Ἄνοια ἢ Χαζομάρα. Τούτη μὲ τ' ἀνθηρὸ δέρμα καὶ τὸ στρουμπουλὸ κορμὶ τὴ λένε Τρυφή. Καὶ νὰ μέσα σ' αὐτὲς τίς νέες γυναῖκες δυὸ θεοί: ὁ ἓνας λέγεται Καλοφαγίας κι ὁ ἄλλος Ἐπιναράς. Αὐτοὶ εἶναι ὅλοι κι ὅλοι οἱ αὐλικοὶ μου· μὲ ὑπηρετοῦν πιστὰ κι ἔτσι κυβερνῶ τὰ πάντα, κι ἀπλώνω τὴν αὐτοκρατορία μου ὥς καὶ πάνω στοὺς ἴδιους τοὺς αὐτοκράτορες.

Οἱ αὐλικοὶ μου

(8)

*"Ολα μονάχα ἐγὼ
τὰ μοιράζω
μ' ἀπλοχεριὰ σὲ ὅλους*

Ξέρετε τὸ σόι μου, τὴν ἀναθροφή μου καὶ τὴν αὐλή μου. Τώρα, (10)
γιὰ νὰ μὴ νομίσετε πὼς σφετερίστηκα τὸν τίτλο τῆς θεᾶς, θὰ σᾶς
φανερώσω, — καὶ στήσετε καλὰ τ' αὐτιά σας, — πόσα καλὰ πορί-
ζω στοὺς θεοὺς καὶ στοὺς ἀνθρώπους, κι ὥς ποῦ ἀπλώνεται ἡ δύ-
ναμή μου.

"Αν εἶναι ἀλήθεια, ὅπως ἔγραψαν, πὼς τὸ ἰδιαίτερο γνῶρισμα
ἐνὸς θεοῦ εἶναι νὰ βοηθᾷ τοὺς ἀνθρώπους, κι ἂν εἶναι δίκιο νὰ δέ-
χονται στὴ σύναξη τῶν θεῶν αὐτοὺς ποὺ ἀνακαλύψαν τὸ κρασί, τὸ
στάρι ἢ ἄλλο τέτοιο ἀγαθὸ τῆς ζωῆς, γιατί νὰ μὴν ἀναγνωρίσουν
καὶ νὰ μὴν ἀνακηρύξουν ἐμένα σὰν τὸ "Αλφα τῶν θεῶν, ἀφοῦ ὅ-
λα μονάχα ἐγὼ τὰ μοιράζω μ' ἀπλοχεριὰ σὲ ὅλους;

*Δὲν εἶναι πάντως
τὸ κοντάρι τῆς
Παλλάδας ...*

Καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα τί πιὸ γλυκό, πιὸ ἀκριβὸ μπορεῖς νὰ φαντα- (11)
στεῖς ἀπ' τὴ ζωὴ τὴν ἴδια; Τὸ ξεκίνημά της λοιπόν, σὲ ποιανοῦ λο-
γαριασμὸ θὰ τὸ βάλετε, ἂν ὄχι στὸ δικό μου; Δὲν εἶναι πάντως τὸ
κοντάρι τῆς Παλλάδας μὲ τὸν παντοδύναμο πατέρα, μήτε τὸ σκου-
τάρι τοῦ συννεφοσυνάχτη Δία, ποὺ σπέρνουν καὶ πολλαίνουν τ' ἀν-
θρώπινο εἶδος! Γιατὶ ὁ πατέρας τῶν θεῶν κι ἀφέντης τῶν ἀνθρώ-
πων, ποὺ μ' ἓνα γνέψιμο τοῦ ματιοῦ κάνει τὸν "Ολυμπο καὶ τρέμει
ὀλάκερος, εἶναι κι αὐτὸς ἀναγκασμένος ν' ἀκουμπήσει στὴ γωνιὰ
τὸ τρίκλωνο ἀστροπελέκι του κι ἐκεῖνο τὸ ὕφος τοῦ Τιτάνα, ποὺ ὄ-
ταν τὸν πιάσει τρομοκρατοῦνται ὅλοι οἱ θεοί, καὶ νὰ δανειστεῖ, σὰν
ἄθλιος θεατρίνος, μιὰ μάσκα, κάθε φορὰ ποὺ θέλει νὰ φτιάξει κά-
που, καὶ τὸ φτιάνει συχνά, ἓνα παιδί.

"Ἐχουν νὰ ποῦνε πὼς οἱ στωικοὶ γειτονεύουν μὲ τοὺς θεοὺς. "Ε,
λοιπόν, φέρτε μου ἓναν ποὺ νὰ εἶναι τρεῖς φορές, τέσσερις φορές,
ἑξακόσιες, ἂν θέτε, φορές στωικός. "Αν δὲν τὸν κάνω νὰ κόψει τὰ
γένεια του, ἔμβλημα τῆς σοφίας του (ποὺ τὸ μοιράζεται ὥστόσο μὲ

(10)

τοὺς τράγους), θὰ πρέπει τουλάχιστο νὰ παρατήσῃ κι αὐτὸς τὸ σοβαρό του, νὰ ξεξαρῶσῃ τὸ κούτελο, νὰ πετάξῃ ἀπ' τὸ παράθυρο τὰ φημισμένα του ἀτσάλενια δόγματα, νὰ σαχλαμαρίσῃ καὶ νὰ παραλογιστεῖ κομματί. Κοντολογίῃς, ἐμένα, ἐμένα σᾶς λέω, θὰ χρειαστεῖ νὰ φωνάξῃ ὁ σοφὸς αὐτός, ἂν θέλῃ νὰ γίνῃ πατέρας.

Ἄλλὰ μαζί σας, γιατί νὰ μὴν τὰ πῶ καθαρὰ τὰ πράματα, ὅπως τὸ συνηθίζω; Γιὰ πεῖτε μου, μὲ τί τοὺς σπέρνουν τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους; Μὲ τὸ κεφάλι, μὲ τὴ μούρη, μὲ τὸ στήθος, μὲ τὸ χέρι ἢ μὲ τ' αὐτί, μ' αὐτὰ ποὺ ὀνομάζουν εὐγενῆ μέλη; Ἄμ δέ! Αὐτὸ ποὺ αὐγαταίνει τ' ἀνθρώπινο γένος εἶναι ἐκεῖνο τὸ πραγματάκι, τὸ τρελό, τὸ γελοῖο, ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τὸ δείξεις, μήτε νὰ τὸ πεῖς, χωρὶς νὰ γελάσεις. Ἀπὸ τούτῃ πῶ πολὺ τὴ βρυσούλα τὴν ἱερή, κι ὄχι ἀπὸ τὴν τετράδα τοῦ Πυθαγόρα,²² παίρνουν ὅλα τὰ πλάσματα ζωή.

Εἰλικρινά, ποιὸς ἄντρας, σᾶς ρωτάω, θὰ δεχόταν νὰ τοῦ περάσουν τὸ χαλινάρι τοῦ γάμου, ἂν ζύγιζε πρῶτα, ὅπως κάνουν οἱ σοφοί μας, τὰ κακὰ τοῦ συζυγικοῦ βίου; Καὶ ποιά γυναῖκα θὰ πήγαινε στὸν ἄντρα, ἂν ἤξερε μὲ τί πόνους θὰ γεννήσῃ, μὲ τί κόπους καὶ τί σκοτοῦρες θ' ἀναθρέψῃ ἓνα παιδί; Ἡ καὶ μόνο ἂν τὰ στοχαζόταν αὐτά; Ἄν χρωσῆτε τὴ ζωὴ σας στὸ γάμο, τὸ γάμο τὸν χρωσῆτε στὴν ἀκόλουθό μου Χαζομάρα. Ἄλλὰ καὶ σὲ μένα· τὸ βλέπετε τώρα πόσα μοῦ χρωσῆτε! Ὅστερα, ποιά γυναῖκα, ποὺ τὴν ἔπαθε μιὰ φορά, θὰ δεχόταν νὰ ξαναρχίσει, ἂν ἡ Λήθη ἀπ' ἐδῶ, δὲν τῆς παραστεκόταν; Ἀκόμα κι ἡ Ἀφροδίτη δὲν μπορεῖ νὰ τ' ἀρνηθεῖ, — κι ἄς λέει ὁ Λουκρήτιος²³, — : ἂν δὲν ἀνακατευσόμουν στὴν ὑπόθεσι, ἡ δύναμή της ὅλη θ' ἀπόμενε κοულὴ καὶ στεῖρα.

Ἀπὸ ἓνα γελοῖο παιχνίδι ἀνάμεσα σὲ μεθυσμένους, τὸ παιχνίδι

(11)

μου, γεννιοῦνται λοιπὸν τόσο οἱ κατσούφηδες φιλόσοφοι, πού σήμε-
ρα πῆραν τὴ θέση τους οἱ χυδαῖα λεγόμενοι καλόγεροι, ὅσο κι οἱ
πορφυροντυμένοι βασιλιάδες, οἱ εὐλαβικοὶ παπάδες, κι οἱ τρισμα-
καριότατοι ποντίφηκες, καὶ σύσσωμη τέλος πάντων ἡ ἀγέλη τῶν
θεῶν τῆς ποιήσης, τέτοιος κόσμος καὶ κακό, πού μ' ὅλη τὴν ἀπλο-
χωριά του, μόλις καὶ τοὺς παίρνει ὁ Ὀλυμπος.

Τὸ νοστήμισμα τῆς
Τρέλας

Μὰ θά 'ταν στ' ἀλήθεια λίγο ἂν ἔλεγα πὼς σέ μένα χρωστοῦν (12)
τὸ σπόρο καὶ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς. Πρέπει τώρα νὰ σᾶς δείξω πὼς
ὅ,τι καλὸ βρίσκεται στὴ ζωὴ τὸ χρωστοῦν σέ μένα.

Ἔχ, τί ζωὴ θὰ εἶναι αὕτη, καὶ θά 'ναι νὰ τὴν πεῖς ζωὴ, ἂν λεί-
ψει ἀπὸ μέσα της ἡ ἡδονή; Μὲ χειροκροτᾷτε! Μὰ καλὰ τὸ ἤξερα
πὼς μήτε ἓνας ἀνάμεσό μας δὲ θά 'ταν τόσο γνωστικός, ἢ μᾶλλον
τόσο τρελός, ὅχι, καλύτερα νὰ ποῦμε τόσο γνωστικός, γιὰ νὰ 'χει
ἄλλη γνώμη. Κι ἐδῶ πού τὰ λέμε, ἀκόμα κι οἱ σπουδαῖοι μας οἱ
στωικοὶ δὲν τὴν περιφρονοῦν καθόλου τὴν ἀπόλαυση· ναί, βέβαια,
κρύβονται προσεχτικά, καὶ μ' ἀλαλαγμοὺς τῆς σέρνουν τὰ μύρια ὅ-
σα, καὶ τὴν ξεσχίζουμε μπρὺς στὸν κόσμον, μὰ ὅλα τοῦτα εἶναι γιὰ
νὰ διώξουν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τὴν ἀπολάβουν μὲ τὸ ραχάτι τους.
Ἄς τ' ὁμολογήσουν ὅμως, μὰ τὸ Δία! Ποιὰ ὥρα τῆς ζωῆς δὲ θά
'ταν θλιβερὴ, πληχτικὴ, ἄχαρη, ἀποκρουστικὴ, ἄνοστη, ἀνυπόφορη,
ἂν δὲν τῆς βάζαμε τὴν ἡδονή, δηλαδὴ τὸ νοστήμισμα τῆς τρέλας;
'Εδῶ μπορῶ νὰ φέρω καὶ τὴ μαρτυρίαν τοῦ Σοφοκλῆ²⁴ — λίγο τοῦ
πέφτει ὅσο καὶ νὰ τὸν παινέσεις — πού ἔκανε γιὰ λόγου μου αὐτὸ
τ' ὥραϊο ἐγκώμιο:

Τοὺς γλυτώνω ἀπ' τὴ
φρονιμάδα, ἄρα
κι ἀπ' τὴ γκρίνια

«Ὅπου δὲ νοιάζεσαι γιὰ τίποτα, ἐκεῖ εἶναι ἡ πιὸ γλυκεῖα ζωὴ» (13)
Ἄς ἐξετάσουμε ὅμως μὲ λεπτομέρειες τὴν ὑπόθεσι.

Ποιὸς δὲν ξέρει πὼς τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπ'

ὅλα τὰ πὶὸ χαρούμενα, τὰ πὶὸ εὐχάριστα; Μὰ τί ἔχουν λοιπὸν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ φιλοῦμε, τ' ἀγκαλιάζουμε, τὰ χαϊδεύουμε, ἀφοῦ κι ἕνας ἐχθρὸς ἀκόμα τρέχει νὰ τὰ βοηθήσει; Τί ἄλλο ἀπὸ τὴ γοητεία τῆς τρέλας; Ἡ προνοητικὴ Φύση ἐφοδιάζει μ' αὐτὴν τὰ βρέφη, γιὰ ν' ἀλαφρώνουν μὲ κάποια διασκέδαση τοὺς κόπους ὅσων τ' ἀναθρέφουν, καὶ νὰ κερδίζουν τὴν εὐνοια ὅσων τὰ προστατεύουν. Κι ἡ νιότη πού ἔρχεται κατόπι, πόσο τοὺς γοητεύει ὅλους, μὲ πόσο ἄδολη καρδιὰ τὴν κανακεύουν, μὲ πόση ζέση τῆς κάνουν πλάτες, μὲ πόση προθυμία τῆς δίνουν ἕνα χέρι βοήθεια! Ἀπὸ ποῦ βαστάει λοιπὸν, σᾶς ρωτάω, αὐτὴ ἡ γοητεία τῶν νέων; Ἀπὸ μένα βέβαια, πού τοὺς γλυτώνω ἀπ' τὴ φρονιμάδα, ἄρα κι ἀπ' τὴ γκρίνια.

Ψέματα; Ἔτσι καὶ μεγαλώσουν κομματάκι, μὲ τὴν πείρα καὶ τὴ μελέτη, ἀρχίζουν καὶ σκέφτονται σὰν ἄντρες κι ἀμέσως ἡ ὁμορφιά τους μαραίνεται, ἡ ὁρμή τους ξεθυμαίνει, τὸ κέφι τους κρύνει, τὸ σφρίγος τους πέφτει. Ὅσο φεύγει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ κοντὰ μου, τόσο λιγότερο ζεῖ, ὥσπου φτάνουν τὰ μελαγχολικὰ γεράματα, δύσκολα γιὰ τοὺς ἄλλους, δύσκολα καὶ γιὰ τὰ ἴδια, πού κανένας θνητὸς δὲ θὰ τὰ σήκωνε, ἂν δὲ βρισκόμουν πάλι ἐγὼ, πονόψυχη σὲ τόσες μιζέριες. Ὅπως οἱ θεοὶ τῶν ποιητῶν, πού μὲ τὴ μεταμόρφωση γλυτώνουν κάποιο δυστυχισμένο ἀπὸ τὸ θάνατο, ἔτσι κι ἐγὼ ξαναφέρνω, ὅσο γίνεται, στὴν παιδικὴ ἡλικία, αὐτοὺς πού βρίσκονται πιά μπρὸς στὸν τάφο. Σωστὰ λέει γι' αὐτοὺς ὁ κόσμος πῶς «ξαναμαωράθηκαν».

Τώρα, ἂν θέλει κανεὶς νὰ μάθει πῶς τὸ καταφέρνω αὐτό, ἐγὼ δὲν τὸ κρύβω. Πηγαίνω τοὺς γέρους μου στὴν πηγὴ τῆς ἀγαπητῆς μου Λήθης (στὰ νησιὰ τῶν Μακάρων, ἐκεῖ ἀναβρῦζει· στὸν Ἀδὴ κυλάει ἕνα τοσοδούτσικο ρυάκι τῆς)· μὲ μπόλικες γουλιὲς πίνουν τὴ

*Μὲ μπόλικες
γουλιὲς πίνουν
τὴ λησμοσύνη*

λησμοσύνη, πνίγονται λίγο - λίγο μέσα της οί ἔγνοιες τους κι αὐτοὶ ξαναγιώνουν. Μωρολογοῦν, σοῦ λέει ὁ ἄλλος, σαλιαρίζουν. "Εμ, φυσικά. Αὐτὸ θὰ πεί ξαναμωραίνω! Τί ἄλλο κάνουν τὰ μωρὰ παρὰ νὰ σαλιαρίζουν καὶ νὰ παραμιλοῦν; Μήπως ἐκεῖνο πὺν μᾶς γοητεύει σ' αὐτὴ τὴν ἡλικία δὲν εἶναι πὼς ἴσα - ἴσα δὲ σκέφτεται τίποτα; Ναί, ποιὸς δὲ θὰ σιχαινόταν, ποιὸς δὲ θὰ μισοῦσε τὸ μικρὸ τέρας πὺν θὰ λογιευόταν σὰν ἄντρας; 'Απόδειξη ἡ λαϊκὴ παροιμία: «Μισῶ τὴν πρῶϊμη φρονιμάδα στὸ παιδί...».

Θὰ τὸ ἀντέχατε νὰ ἔχετε γιὰ φίλο ἢ συντροφιά σας ἓνα γέρο πὺν θὰ συνταίριαζε ὅλη τὴν πείρα του ἀπ' τὴ ζωὴ, μ' ἄλλη τόση δύναμη τῆς ψυχῆς καὶ κοφτερὴ κρίση; "Ας ἀφήσουμε λοιπὸν τὸ γέρο νὰ σαλιαρίζει. "Ετσι τουλάχιστο, χάρη σὲ μένα, ὁ γέρος γλυτώνει ἀπ' τὶς σκοτοῦρες πὺν βασανίζουν τὸ γνωστικό. "Ασε πὺν γιὰ κρασί δὲν κάνει κι ἄσκημη παρέα. Δὲ νιώθει πιὰ τὸ βάρος τῆς ζωῆς, πὺν δύσκολα τὸ σηκώνει κι ἡ πιὸ ρωμαλέα ἡλικία. Καμιά φορὰ, σὰν τὸ γέρο τοῦ Πλαύτου,²⁵ ὥς κι ἐρωτεύεται πάλι, καὶ θὰ 'ταν γιὰ λύτωση, ἂν εἶχε τὰ λογικά του. Χάρη σὲ μένα ὅμως, εἶναι εὐτυχισμένος, χαριτωμένος γιὰ τοὺς φίλους του κι εὐχάριστος στὴν παρέα του.

"Αν πιστέψουμε τὸν "Ομηρο, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ γέρο Νέστορα τρέχουνε λόγια πιὸ γλυκὰ κι ἀπὸ τὸ μέλι, ἐνῶ τὸ στόμα τοῦ "Αχιλλέα εἶναι γεμᾶτο χολή· κι ἀκόμα πὼς οἱ γέροι, καθισμένοι ὅλοι μαζὶ πάνω στὰ κάστρα τῆς πολιτείας, πετοῦν κουβέντες σὰν τὰ κρῖνα ὁμορφες. Σ' αὐτὸ ξεπερνοῦν ἀκόμα καὶ τὰ μωρὰ, τὰ τόσο ἀξιαγάπητα, βέβαια, μὰ πὺν δὲν ἔχουν τὸ πιὸ μεγάλο θέλημα τῆς ζωῆς, τὴ φλυαρία. Κι ἔπειτα, οἱ γέροι λατρεύουν τὰ μωρὰ καὶ τὰ μωρὰ τρελαίνονται μὲ τοὺς γέρους, γιὰτὶ «σμίγει ὁ θεὸς τὸν ὅμοιο μὲ τὸν

ὅμοιο».

Σὲ τί διαφέρουν; Σὲ τίποτα, μόνο πὺ αὐτοὶ ἔχουνε ζάρες καὶ πὺ πολλὰ χρόνια. "Ἐξω ἀπ' αὐτό, ἀσπριδερά μαλλιά, στόμα χωρὶς δόντια, κορμὶ ξαρωμένο, ὄρεξη γιὰ γάλα, τραύλισμα, σαλιάρισμα, κουταμάρα, ξεχασιά, ἀφηρημάδα, ὅλα τους ταιριάζουν. Κι ὅσο προχωροῦν τὰ γεράματα, ὅλο καὶ πὺ πολὺ ξαναμωραίνουν, ὥς τὴ μέρα πὺ ἀφήνουν πιά τὴ ζωὴ, ἀνίκανοι νὰ νιώσουν τὴν ἀηδία τῆς, ἀναίσθητοι στὸ θάνατο, σὰν τὰ μωρά.

- (14) "Ἀντε τώρα νὰ συγκρίνει ὅποιος θέλει τὶς δικές μου εὐεργεσίες μὲ τὶς μεταμορφώσεις πὺ προσφέρουν οἱ θεοί! "Ἄς μὴ μιλάμε γι' αὐτὰ πὺ κάνουν ὅταν εἶναι θυμωμένοι· ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς προστατευόμενους τους πὺ ἀγαποῦν; "Ἐ, λοιπόν, τοὺς μεταμορφώνουν σὲ δέντρο, σὲ πουλί, σὲ τζίτζικα, ὥς καὶ σὲ φίδι.²⁶ σάμπως νὰ μὴν πεθαίνεις ὅταν γίνεσαι ἄλλο πρᾶμα! "Ἐγὼ ὅμως τὸν ἴδιο ἄνθρωπο ξαναγυρίζω στὴν πὺ καλὴ κι εὐτυχισμένη ἐποχὴ τῆς ζωῆς του. "Ἄν οἱ θνητοὶ τὸ παίρναν ἀπόφαση καὶ κόβαν μιὰ γιὰ πάντα κάθε σχέση μὲ τὴ φρονιμάδα, καὶ περνοῦσαν τὸν καιρὸ τους μαζί μου, εὐτυχισμένοι καὶ πέρα βρέχει ἀπὸ γεράματα, θὰ γεύονταν ἀδιάκοπα μιὰ χαρούμενη νιότη.

Μὰ κοιτάξτε, λοιπόν, αὐτοὺς τοὺς σκουντούφληδες, τοὺς βουτηγμένους στὴ φιλοσοφικὴ μελέτη ἢ σὲ σοβαρές, δύσκολες δουλειές! Οἱ πὺ πολλοὶ γεράσανε πρὶν νὰ χαροῦν τὰ νιάτα τους, γιὰτὶ οἱ ἔγνοιες, ὁ ξέφρενος κι ἀκατάπατος στρόβιλος τοῦ μυαλοῦ τους, στέρεψαν λίγο λίγο μέσα τους τὴν πνοὴ καὶ τοὺς χυμοὺς τῆς ζωῆς. "Ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ δικοί μου τρελοὶ εἶναι παχουλοὶ καὶ λαμπεροί, τὸ πετσί τους γυαλίζει, σωστὰ γουρούνια τῆς "Ακαρνάνιας,²⁷ ὅπως λένε. Εἰμὶαι σίγουρη πὺς ποτὲ δὲ θὰ νιώθαν τὸ παραμικρὸ σημάδι

*Οἱ δικοί μου τρελοὶ
εἶναι παχουλοὶ,
γυαλιστεροί...*

τῶν γερατειῶν, ἂν δὲν κολλοῦσαν, — ἀλίμονο! — τὸ μόλεμα τῶν γνωστικῶν. Μὰ τὴν παθαίνουν κάπου κάπου, γιατί εἶναι μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴν εἶναι ποτέ του τέλειος. Γιατὶ ξεχνοῦν τὴ λαϊκὴ παροιμία πὺν ἔχει ἐδῶ τὴ σημασία της: «Μονάχα ἢ τρέλα σταματᾷ τὴ γοργοπέραστη νιότη, καὶ διώχνει μακριὰ τὰ βαρετὰ γεράματα».

Δικά μου
τὰ βότανα,
δικά μου τὰ ξόρκια ...

Πόσο δίκιο ἔχει ὁ κόσμος νὰ φημίζει τοὺς Βραβαντούς. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι φρονιμεύουν ὅταν γεράσουν, αὐτοί, ὅσο σιμώνουν τὰ γεράματα, τόσο γίνονται καὶ πιὸ τρελοί. "Ἐ λοιπόν, κανένα ἔθνος δὲν εἶναι τόσο βολικὸ νὰ ζήσεις μαζί του, κανένα δὲ νιώθει λιγότερο τὴ λύπη τῶν γερατειῶν. Κι οἱ φίλοι μου οἱ Ὀλλανδοὶ γειτονεύουν μαζί τους τόσο στὰ σύνορα ὅσο καὶ στὰ συνήθεια. "Ἐ, καὶ γιατί νὰ μὴν τοὺς πῶ φίλους μου, ἀφοῦ ἔχουν ὁπαδούς μου τόσο πιστούς, πὺν ἄξια τοὺς κόλλησε ὁ λαὸς γιὰ παρατσούκλι τ' ὄνομά μου; Κι αὐτοί, ἀντὶ νὰ κοκκινίζουν, τό 'χουνε καμάρι.

Πηγαίνετε τώρα, κουτοὶ θνητοί, νὰ ζητήσετε ἀπὸ τὴ Μήδεια, τὴν Κίρκη, τὴν Ἀφροδίτη, τὴν Ἥω, δὲν ξέρω ποιά πηγὴ γιὰ νὰ σᾶς ξαναδώσει τὴ νιότη. Μονάχα ἐγὼ τὸ μπορῶ καὶ τὸ κάνω. Ἐγὼ ἔχω τὸ μαγικὸ φίλτρο πὺν μεταχειριζόταν ἡ κόρη τοῦ Μέμοννα γιὰ νὰ μακραίνει τὴ ζωὴ τοῦ προπάππου της Τιθωνοῦ. Ἐγὼ εἶμαι ἢ Ἀφροδίτη πὺν ἔκανε τὸ Φάωνα νὰ ξανανιώσει καὶ νὰ τὸν ἐρωτευτεῖ τρελὰ ἢ Σαλπώ. Δικά μου εἶναι τὰ βότανα, ἀφοῦ ὑπάρχουν, δικά μου τὰ ξόρκια, δική μου ἡ πηγὴ πὺν ὅχι μόνο ξαναφέρνει τὴ χαμένη νιότη, μὰ καὶ τὸ πιὸ λαχταριστό, τὴν κάνει αἰώνια. "Ἐν ὅλοι συμφωνᾶτε πάνω στὴν ἀλήθεια, πὺς δὲν ὑπάρχει ὁμορφότερο ἀπὸ τὴ νιότη καὶ πιὸ φριχτὸ ἀπὸ τὰ γερατεία, θαρρῶ πὺς καταλαβαίνετε καὶ τί μοῦ χρωστᾶτε, ἐμένα πὺν σᾶς ξαναφέρνω τέτοιο καλὸ

καὶ σᾶς γλυτώνω ἀπὸ τέτοιο κακό.

- 5) Ἄλλὰ τί κάθομαι ἀκόμα καὶ κουβεντιάζω γιὰ θνητούς; Πάρετε βόλτα τὸν οὐρανό. Δέχομαι ὅποιος θέλει νὰ πετάξει τ' ὄνομά μου σὰ βρисиὰ στὰ μοῦτρα μου, ἂν μέσα σ' ὅλους τοὺς θεοὺς ἀνακαλύψει ἄς εἶναι κι ἓναν, ὅχι, βέβαια, κανένα γρουσουζὴ ἢ καὶ πολὺ παρατημένο, πὺν νὰ μὴν εἶναι ὁπαδός μου.

Ὁ Βάχχος, λόγου χάρη, γιὰτὶ νὰ εἶναι πάντα ἔφηβος μὲ ὥραϊα μαλλιά; Γιατὶ ξεῖ, μεθυσμένος κι ἀναίσθητος, μέσα στὰ γλέντια, τοὺς χοροὺς, τὰ τραγούδια καὶ τὰ παιχνίδια, κι ἀποφεύγει νὰ ἔχει τὴν παραμικρὴ σχέση μὲ τὴν Παλλάδα. Τόσο λίγο τὸν κόφτει νὰ περάσει γιὰ γνωστικός, πὺν χαίρεται νὰ τὸν λατρεύουν μὲ φάρσες καὶ μὲ χωρατά. Δὲν τὸν πειράζει πὺν τὸν λέει τρελὸ ἢ παροιμία: «Πιὸ λωλὸς ἀπὸ τὸ Μόρυχο». Αὐτὸ τὸ Μόρυχος (ἀπ' τὸ μορύσσω, ἡγουν πασαλείβω) τοῦ βγῆκε γιὰτὶ συνήθιζαν οἱ χωριάτες νὰ πασαλείβουν μὲ μοῦστο καὶ φρέσκα σύκα τὸ ἄγαλμά του μπρὸς στὸ ναό. Ἔτσι, τὸ τι κοροϊδίες τοῦ πάτησε ἡ ἀρχαία Κωμωδία! «Τὶ βλάκας αὐτὸς ὁ θεός, ἔλεγαν. Τοῦ ἄξιζε νὰ γεννηθεῖ ἀπὸ ἓνα μπούτι».²⁸ Μὰ ποιὸς δὲ θὰ προτιμοῦσε νὰ ἦταν αὐτὸς ὁ τρελὸς καὶ βλάκας, ὁ πάντα χαρωπός, ὁ πάντα νέος, πὺν φέρνει σ' ὅλους ἀπολαύσεις καὶ χαρές, παρὰ ἐκεῖνος ὁ ὑπουργὸς ὁ Δίας, πὺν τὸν φοβᾶται ὅλος ὁ κόσμος, ἢ ὁ γέρο Πάνας, πὺν μᾶς γίνεται μπελὰς μὲ τοὺς πανικούς του, ἢ ὁ Ἥφαιστος γεμάτος σιάχτες κι ὅλο μουντζαλωμένος ἀπὸ τὴ δουλειὰ στὸ γύφτικό του, ἢ ἀκόμα καὶ ἡ Παλλάδα ἡ γουρλομάτα, πὺν φοβερίζει συνέχεια μὲ τὴ Γοργόνα τῆς καὶ τὸ κοντάρι τῆς;

Γιατὶ πάντα παιδὶ αὐτὸς ὁ Ἔρωτας; Μὰ γιὰτὶ εἶναι παιχνιδιάρης· μήτε κάνει μήτε σκέφτεται ποτέ του κάτι γνωστικό. Γιατὶ ἡ ὁ-

*Πάρετε βόλτα
τὸν οὐρανό*

*Ποιὸς
δὲ θὰ προτιμοῦσε
νὰ ἦταν αὐτὸς
ὁ βλάκας;*

μορφιά της χρυσῆς Ἀφροδίτης εἶναι μιὰ αἰώνια ἀνοιξη; Μὰ γιατί εἶναι κομμάτι συγγενῆς μου· ἔχει στὸ πρόσωπο τὸ χρῶμα τοῦ πατέρα μου, γι' αὐτὸ κι ὁ Ὅμηρος τὴ λέει χρυσή Ἀφροδίτη. Κι ὕστερα, ὅλο γελάει, ἂν πιστέψουμε τουλάχιστο αὐτὸ πὺν λέν οἱ ποιητὲς καὶ οἱ ἐφάμιλλοί τους, οἱ γλύπτες. Τέλος, ποιά θεὰ τους λάτρεψαν πὺν πολὺ ποτὲ τους οἱ Ρωμαῖοι ἀπὸ τὴ Φλώρα, τὴ μάνα ὅλων τῶν ἡδονῶν;

*Κι ἂν σᾶς ἔλεγα
τί κάνουν ὕστερα
ἀπ' τὸ φαγοπότι!..*

Ἄν κάποιος μελετήσῃ προσεχτικὰ τὸν Ὅμηρο καὶ τοὺς ἄλλους ποιητὲς, γιὰ νὰ μάθῃ μὲ λεπτομέρειες πῶς φέρονται οἱ σοβαροὶ θεοί, θὰ καταλάβῃ πῶς ἀκόμα κι ἐκεῖ ὅλα εἶναι θεότρελα. Τί χρειάζονται τὰ παραδείγματα; Ξέρετε καλὰ τὰ γλέντια καὶ τοὺς ἔρωτες τοῦ βροντεροῦ Δία! Κι ἐκεῖνο τ' ἀγρόμι ἢ Ἀρτεμη, πὺν δὲ βλέπει τὰ φουστάνια της, μόνον τρέχει ὅλο στὸ κινήγι, λυώνει ὅμως ἀπ' ἀγάπη γιὰ τὸν Ἐνδυμίωνα.²⁹ Θὰ προτιμοῦσα νὰ τοὺς τά 'ψέλνε ὁ Μῶμος,³⁰ κι ἂν ἄκουσαν ἀλήθειες ἀπ' τὸ στόμα του! Θύμωσαν ὅμως καὶ τὸν γκρέμισαν στὴ γῇ μαζὶ μὲ τὴν Ἄτη,³¹ γιατί τὰ σοφὰ πειράγματά του χαλοῦσαν τὴ θεϊκὴ εὐτυχία τους. Καὶ σήμερα, κανένας θνητὸς δὲν παίρνει σπίτι του τὸν ἐξόριστο. Ἄσε πια πὺν δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ καμιὰ θέσῃ σ' ἡγεμονικὴ αὐλή, μ' ὅλο πὺν ἡ ἀγαπητὴ μου ἢ Κολακεία ἔχει τὴν πρώτη ἐκεῖ μέσα. Μὰ ἐκεῖνη κι ὁ Μῶμος ταιριάζουν ὅπως ὁ λύκος μὲ τ' ἀρνί.

Ἀπὸ τότε πὺν τὸν ἐδιωξαν, οἱ θεοὶ γλεντοκοποῦν πὺν κεφάλια καὶ πὺν ἐλεύθερα· κάνουν ζωὴ χαρισάμενη, ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος, γιὰ τὶ δὲν ἔχουν πια ἐπικριτὴ.

Μὰ τί χωρατὰ δὲν τοὺς ἐμπνέει ἐκεῖνος ὁ Πρίαπος πὺν 'ναι φτιαγμένος ἀπὸ ξύλο συκιᾶς!³² Κι ὁ Ἑρμῆς, τὶ ξεκαρδιστικὲς παραστάσεις μὲ τὰ σουφρώματα καὶ τὶς ταχυδαχτυλουργίες του! Στὸ συμ-

πόσιο τῶν θεῶν καταφτάνει κούτσα κούτσα ὁ ἐπίσημος τζουτζές, ὁ Ἥφαιστος ὁ ἴδιος, κι ἀρχινᾷ τὰ πειράγματα καὶ τὶς μποῦρδες του καὶ σκάει ἀπὸ τὰ γέλια ὅλο τὸ τραπέζι. Τότε ὁ Σειληνός, λάγνος γερογεγές, τοὺς χορεύει τὸν κόρδακα³³ μαζὶ μ' ἐκείνον τὸ μπουνταλὰ τὸν Πολύφημο, στὸ ρυθμὸ πὺν κρατοῦν οἱ γυμνοπόδες νύμφες. Οἱ τραγοπόδαροι Σάτυροι τοὺς παίζουν πηδηχτὲς ἀτελλάνικες φάρσες.³⁴ Ὁ Πάνας τοὺς κάνει καὶ ξεκαρδιζονται στὰ γέλια μὲ κανένα χοντρὸ τραγουδάκι· τὸ προτιμοῦν αὐτὸ παρὰ ν' ἀκοῦνε τὶς Μοῦσες, τὴν ὥρα προπαντὸς πὺν ἀρχίζει νὰ τοὺς χτυπᾷ στὸ κεφάλι τὸ νέκταρ.

Κι ἂν σᾶς ἔλεγα τώρα τί κάνουν ὕστερα ἀπ' τὸ φαγοπότι αὐτοὶ οἱ θεοί, τύφλα στὸ μεθύσι; Τόσο τρελὰ πράματα, μὰ τὴν ἀλήθεια, πὺν πολὺ συχνὰ κι ἐγὼ ἢ ἴδια δὲν κρατιέμαι ἀπὸ τὰ γέλια. Καλύτερα ὅμως ἐδῶ νὰ θυμηθοῦμε τὸ «σωπάτε» τοῦ Ἀρποκράτη,³⁵ μὲ καὶ βρεθεῖ κάποιος ἀπ' τοὺς θεοὺς πὺν στήνουν αὐτί, σὰν τοὺς λεγόμενους στὸ Κωρύκειο ἄντρο,³⁶ καὶ μᾶς ἀκούσει ν' ἀνίστοροῦμε πράματα πὺν κι αὐτὸς ὁ Μῶμος δὲ γλύτωσε τὴν τιμωρία ὅταν τὰ εἶπε.

(16) Ὡραῖα. Καιρὸς εἶναι πιά, ὅπως κάνει κι ὁ Ὅμηρος, ν' ἀφήσουμε τὸν οὐρανὸ καὶ νὰ μεταφερθοῦμε στὴ γῆ. Θὰ δεῖτε πὺς κι ἐκεῖ δὲ γίνεται χαρά, μήτε εὐτυχία, ἂν δὲν τὶς ἀναλάβω ἐγώ. Δεῖτε πρῶτα μὲ πόση πρόνοια ἢ Φύση, μάνα καὶ πλάστης τῶν ἀνθρώπων, φρόντισε νὰ μὴ λείψει ἀπὸ κανένα τὸ νοστήμισμα τῆς τρέλας.

Σύμφωνα μὲ τὸν ὀρισμὸ τῶν στωικῶν, σοφία πᾶ νὰ πεῖ ν' ἀφήνεις νὰ σὲ κυβερνάει τὸ λογικόν· κι ἀντίθετα, τρέλα, νὰ παραδέρνεις μέσα στὰ πάθη. Ὁ Δίας, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων θλιθερὴ κι ἀνούσια, τοὺς ἔδωσε πολλὰ πάθη καὶ λίγο λογικόν. Πό-

...καὶ τὸ ρέστο
τοῦ κορμιοῦ
στὰ πάθη

... 'Ενώ οί γυναῖκες,
μέ τὰ γυαλιστερά
τους μάγουλα...

σο πιό πολλά; "Όσο μιὰ ὁκὰ πλάι σέ μισό κιλό. Κι ἀπό πάνω, αὐτό τὸ λογικό, τὸ ξάκρισε σέ μιὰ στενὴ γωνιὰ τῆς κεφαλῆς, ἐνῶ παρατήρησε στὰ πάθη ὅλο τὸ ρέστο τοῦ κορμιοῦ. Ἐπειτα, στὸ λογικὸ μονάχο ἔβαλε ἀντικρὺ δυὸ ἑξαλλους τύραννους: τὸ Θυμὸ, ποὺ βαστᾷ τὸ κάστρο τοῦ στήθους μέ τὴν πηγὴ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τὴν καρδιά· καὶ τὸν Πόθο, ποὺ τὸ κῆτος του ἀπλώνεται ὥς καὶ κάτω ἀπ' τ' ἀποκοίλι. Τώρα, τί μπορεῖ νὰ κάνει τὸ λογικὸ ἀντικρὺ σ' αὐτὲς τὶς δυὸ ἀδελφωμένες ἐξουσίες, τὸ βλέπουμε ἀρκετὰ στὸ καθημερινὸ φέρσιμο τῶν ἀνθρώπων. Μπορεῖ νὰ κράξει μόνο τὶς προσταγὰς τοῦ χρέους ὥσπου νὰ βραχιάσει. Μὰ εἶναι σὰν ἀνήμερος βασιλιάς: τοῦ λένε «ἄμε νὰ κρεμαστεῖς», οἱ θρῖσιές τους σκεπάζουν τὴ φωνή του, ὥσπου κι αὐτός, μπαῖλντισμένος, παραδίνεται.

"Όσο γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸ γεννημένο νὰ κυβερνᾷ τὸ σπίτι του, (17) χρειάζεται νὰ τοῦ στάξουν καὶ κανένα δράμι λογικό. Ὁ Δίας πῆρε τὴ γνώμη μου πάνω σ' αὐτό — τὴν παίρνει γιὰ ὅλα. Εὐθύς τοῦ ἔδωσα μιὰ συμβουλὴ στ' ἀνάστημά μου: νὰ τὸν ζέψουν μέ μιὰ γυναῖκα, ζῶο κουτὸ καὶ παλαβό, μὰ τόσο ἀστείο καὶ χαριτωμένο! Ἡ τρέλα τῆς θὰ μοσκοβολάει τὴ σπιτικὴ ζωὴ καὶ θὰ γλυκαίνει τὴν αὐστηρότη τῶν ἀντρίκιων φυσικῶν.

"Όταν ὁ Πλάτων δείχνει πὼς διστάζει ποῦ νὰ ταξινομήσει τὴ γυναῖκα, στὰ λογικὰ πλάσματα ἢ στὰ ζῶα, δὲ ζητᾷ, βέβαια, παρὰ νὰ τονίσει τὴ φημισμένη τρέλα αὐτοῦ τοῦ φύλου. "Αν μιᾶς γυναίκας, λόγου χάρη, τῆς κατεβεῖ νὰ περάσει γιὰ μυαλωμένη, θὰ γίνει δυὸ φορὲς τρελή. Ἀλείφουνε τὸ βόδι γιὰ τὴν παλαιστρα; Καὶ θ' ἄφηνε ἡ Ἀθηνᾶ; Μὴν πᾶς κόντρα στὴ φύση: κάνεις διπλὸ τὸ κουσούρι σου ὅταν τὸ φτιασιδώνεις σὲ ἀρετή, κι ὅταν φορτσάρεις τὸ ταλέντο σου. Ἀκόμα καὶ ντυμένη στὴν πορφύρα, λέει μιὰ ἑλληνικὴ

παροιμία, ἡ μαῖμοῦ μένει μαῖμοῦ· ἔτσι, ὅπως καὶ νὰ μασκαρευτεῖ, ἡ γυναῖκα εἶναι πάντα γυναῖκα, δηλαδή τρέλῃ.

Δὲ νομίζω τὶς γυναῖκες τόσο τρελές, πὺ νὰ μοῦ κρατήσουν κά-
κια ἐπειδὴ τὶς λέω τρελές, ἐμένα πὺ εἶμαι γυναῖκα καὶ ἡ Τρέλα ἡ
ἴδια. Τὶς παρακαλῶ νὰ τὸ κοιτάξουν ἀπὸ πὺ κοντά: σ' αὐτὸ τὸ
δῶρο τῆς τρέλας τὸ χρωστοῦν πὺ εἶναι, σὲ πολλά, πὺ εὐτυχισμέ-
νες ἀπὸ τοὺς ἄντρες. Πρῶτα ἀπ' ὅλα γιατί τοὺς ξεπερνοῦν μὲ τὴν
ὁμορφιά τους, πὺ τὴν βάζουν, καὶ πολὺ σωστά, πάνω ἀπ' ὅλα, καὶ
πὺ τοὺς χρησιμεύει γιὰ νὰ τυραννοῦν τοὺς ἴδιους τοὺς τύραννους.

Ἔπειτα, πὺ τὸ βρῆκε ὁ ἄντρας αὐτὸ τὸ κατεβασμένο μοῦτρο, τὸ
τραχὺ δέρμα, τὰ δασὰ γένεια, πὺ τὸν γερνᾶνε πρὶν τὴν ὥρα του;
'Απ' τὸ κουσούρι του: τὴ φρονιμάδα. Ἐνῶ οἱ γυναῖκες, μὲ τὰ μά-
γουλά τους πάντα γυαλιστερά, μὲ τὴ φωνούλα τους πάντα γλυκειά,
καὶ τὸ δέρμα τους πάντα τρυφερό, δίνουν τὴν αἰσθηση μιᾶς αἰώ-
νιας ἄνοιξης. Καὶ τί ἄλλο γυρεύουν ἀπὸ τὴ ζωὴ παρὰ ν' ἀρέσουν
στοὺς ἄντρες; Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι τόσα στολίσματα, καλλυντικά,
μπάνια, χτενίσματα, κρέμες καὶ μυρωδικά, ὅλη ἐκείνη ἡ τέχνη νὰ
σιάχνονται, νὰ βάφονται καὶ νὰ μακιγιάρουν τὸ πρόσωπο, τὰ μά-
τια καὶ τὸ δέρμα τους; Ἔλοιπόν, ποιὸς τοὺς κουβαλᾷ τοὺς ἄντρες
πὺ καλά; Ἡ Τρέλα. Ὅλα τὶς ἀφήνουν οἱ ἄντρες νὰ τὰ κάνουν,
γιὰ νὰ τοὺς δώσουν τί; Ἡδονή. Μὰ τὴ δίνουν μόνο ἀπὸ τρέλα. Δὲ
χωρᾷ συζήτηση: φτάνει νὰ σκεφτεῖς τὶ σαχλαμάρες λέει ὁ ἄντρας
στὴ γυναῖκα, καὶ τὶ τρέλες κάνει γιὰ χατήρι της, ὅποτε βάλει στὸ
νοῦ του νὰ τὴν ἀπολάψει.

Τώρα λοιπὸν ξέρετε ἀπὸ ποιά πηγὴ τρέχει ἡ πρώτη καὶ πὺ με-
γάλη εὐχαρίστηση τῆς ζωῆς.

(18) Εἶναι ὅμως ἄνθρωποι, προπαντὸς γέροι, πὺ ἔχουν τὸ πιστὶ κα-

*Τί ὠφελεῖ
νὰ φορτώνεις
τὴν κοιλιά σου;*

λύτερα ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ βρίσκουν τὴν πιὸ μεγάλη ἀπόλαυση
 στὸ μεπικρούλιασμα. "Ἄν γίνεται νὰ καλοφᾶς δίχως γυναῖκες, ἄς
 τὸ κρίνουν ἄλλοι. Ἐγὼ τὸ 'χω γιὰ σίγουρο πὼς δίχως τὴ σάλτσα
 τῆς τρέλας εὐχάριστο τραπέζι δὲ γίνεται. Σὰ λείπει ὁ τρελός, ἀλη-
 θινὸς ἢ ποὺ τὸν κάνει, γιὰ νὰ γελοῦνε μὲ τὴν τρέλα του, στέλνουν
 καὶ φέρνουνε τζουτζὲ μὲ πληρωμὴ, ἢ στρατολογοῦν κανέναν παρὰ-
 σιτο χωρατατζή, ποὺ τὰ χοντρὰ καλαμπούρια τους, τὰ τρελὰ δηλα-
 δὴ, διώχνουν ἀπὸ τὸ γλέντι τὴ σιωπὴ καὶ τὴν πλήξη. Τί ὠφελεῖ, στ'
 ἀλήθεια, νὰ φορτώνεις τὴν κοιλιά σου μὲ τόσα γλυκά, κουφέτα, πά-
 στες, ἂν τὰ μάτια, μὰ καὶ τ' αὐτιά σου, ἂν ἡ ψυχὴ σου ὀλάκερη —
 ἔτσι; — δὲ χορτάσει γέλια, παιχνίδια κι ὁμορφιές; Λοιπόν, μονά-
 χα ἐγὼ τὰ μαγειρεύω αὐτὰ τὰ ἐπιδόρπια. "Ὅλα αὐτὰ ποὺ συνηθί-
 ζουνε στὰ γλέντια, νὰ τραβοῦν κλῆρο γιὰ νὰ βγάλουν τὸ συμπο-
 σιάρχη, νὰ ρίχνουν τὰ ζάρια, νὰ σηκώνουν τὸ ποτήρι εἰς ὑγείαν, νὰ
 πίνουν ὅλοι ἓνα γύρο ἀπ' τὸ ἴδιο ποτήρι, νὰ τραγουδοῦν ἓνας - ἓνας
 στὴ σειρὰ δίνοντας ἀπὸ χέρι σὲ χέρι τὴ μυρτιά, νὰ χορεύουν, νὰ
 παίζουν παντομίμα, δὲν εἶναι οἱ ἑπτὰ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδας ποὺ τὰ
 σκαρφίστηκαν, ἀλλὰ ἐγὼ γιὰ τὸ καλὸ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ κοντὰ
 στὸ νοῦ, ὅσο πιὸ τρελὲς εἶναι αὐτὲς οἱ τρέλες, τόσο πιὸ πολὺ ὁμορ-
 φαίνουν τὴ ζωὴ. Καὶ θ' ἄξιζε νὰ τὴ λένε ζωὴ, ἂν ἦταν θλιμμένη;
 Βουλιάξεις ἀναγκαστικὰ μέσα στὴ λύπη, ἂν δὲ διώξεις μ' αὐτὲς
 τὶς διασκεδάσεις τὴν κουμπάρα τῆς τὴν πλήξης.

*Ὁ ἓνας φιλᾷ τὴν
 κρεατοελιὰ τῆς
 φιλενάδας του*

Θὰ βρεθοῦν ἴσως μερικοὶ ντελικάτοι ποὺ περιφρονοῦν αὐτοῦ (19)
 τοῦ εἶδους τὶς ἀπολαύσεις· προτιμοῦνε τὴ συμπάθεια, νὰ κάνουνε
 παρέα μὲ φίλους. Ἡ φιλία, σοῦ λένε, πρέπει γὰ μπαίνει πάνω ἀπ'
 ὅλα σ' αὐτὸ τὸν κόσμον· εἶναι τόσο ἀπαραίτητη ὅσο κι ὁ ἀέρας, ἢ
 φωτιὰ καὶ τὸ νερό· ἢ γλύκα τῆς εἶναι τόσο, ποὺ ἂν τὴ βγάλεις ἀπὸ

τῇ μέσῃ, θὰ εἶναι σὰ νὰ παίρνεις ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τὸν ἥλιο· τόσο τίμια (ὄχι δά!), πὺν οἱ ἴδιοι οἱ φιλόσοφοι δὲ φοβήθηκαν νὰ τῇ γράψουν μέσα στὶς πιὸ ἀψηλὲς ἀξίες.

Μὰ τί θὰ πεῖτε ἂν σᾶς ἀποδείξω, πὼς πάλι ἐγὼ εἶμαι ἡ πλῶρη καὶ ἡ πρῶμη ἐνὸς τόσο μεγάλου καλοῦ; Μάλιστα, θὰ σᾶς τ' ἀποδείξω· ὄχι μὲ τὸ κόλπο τοῦ κροκόδειλου,³⁷ μήτε μὲ τὸ σωρεῖται τοῦ κέρατου³⁸ ἢ ὅποιαν ἄλλη σοφιστεία τῶν διαλεχτικῶν· μὲ τὴ χοντρή κι ὀρθή, τὴν ἔμφυτη, πὺν λένε, κρίση, — αὐτὴ ἀρκεῖ, — θὰ σᾶς τὸ δείξω σχεδὸν μὲ τὸ δάχτυλο.

Πᾶμε; Ὅταν κλείνεις τὰ μάτια, ὅταν πέφτεις ἔξω, ὅταν στραβώνεσαι, ὅταν γελιέσαι γιὰ τὰ κουσούρια τῶν φίλων σου· κι ἀκόμα ὅταν ἀγαπᾷς, ὅταν θαυμάζεις κάποια ξακουσμένα βίτσια τους καὶ τὰ παίρνεις γιὰ χάρες τάχα, αὐτὰ δὲ συγγενεύουν μὲ τὴν τρέλα; Πῶς! Ὁ ἓνας φιλᾷ τὴν κρεατοελιὰ τῆς φιλενάδας του· ὁ ἄλλος ὁσμίζεται μὲ ἡδονὴ τὸ χταπόδι μέσα στὴ μύτη τῆς ἀγαπημένης του Ἀγνῆς· ὁ πατέρας πὺν ἔχει ἀλλοιῖθωρο γιὸ λέει πὼς ἡ ματιά του κόβει. Τί ἄλλο εἶναι ὅλα τοῦτα παρὰ καθαρὴ τρέλα; Φωνάξτε το λοιπόν, πάρτε βούκινο καὶ διαλαλήστε το, πὼς εἶναι τρέλα. Ναί, εἶναι ὅμως ἡ τρέλα τούτη, καὶ μόνο, πὺν σμίγει τοὺς φίλους καὶ τοὺς βαστᾷ ἐνωμένους.

(19) Ἐδῶ μιλῶ γιὰ τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους, πὺν κανεῖς τους δὲ γεννιέται χωρὶς κουσούρια — ὁ πιὸ καλὸς εἶναι ὅποιος ἔχει τὰ λιγότερα. Ἀνάμεσα ὅμως στοὺς σοφοὺς, πὺν εἶναι σὰ μικροὶ θεοί, φιλία δὲ στέκεται, ἢ τότες εἶναι στρυφνὴ καὶ ἄχαρη, καὶ πάλι σὲ πολὺ μικρὸ κύκλο. Θὰ ἔπρεπε νὰ πῶ πὼς δὲν ἔχουν καθόλου φίλους, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι παραλογίζονται· ἀλλὰ τί λέω: ὅλοι τους — καθέννας μὲ τὴ βίδα του· κι ὅπως ξέρουμε, ὅσοι

δὲ μοιάζουν δὲ μονοιάζουν. Ἐὰν ἡ συμπάθεια κάνει καὶ σμίγουν καμιά φορὰ οἱ σοβαροὶ τοῦτοι ἄνθρωποι, αὐτὸ πάλι βαστᾷ γιὰ λίγο· ἡ φιλία δὲ μένει σταθερὴ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ στρυφνὰ πνεύματα, τὰ σουβλερὰ πέρα ἀπ' τὰ ὄρια, πὺν καρφώνουν πάνω στὰ κουσούρια τῶν φίλων τοὺς μάτια σὰν τοῦ ἀητοῦ ἢ τοῦ φιδιοῦ τῆς Ἐπιδάουρου.³⁹ Ὅσο γιὰ τὰ δικά τοὺς ἐλαττώματα, τότε κι ἂν εἶναι τσιμπλιάρηδες! Καὶ πῶς τὰ καταφέρνουν νὰ μὴ βλέπουν τὸ γιομάτο ταγάρι πὺν κρέμεται στὴν πλάτη τοὺς!⁴⁰

Ἐ ναι, ὁ ἄνθρωπος εἶναι φτιαγμένος ἔτσι πὺν δὲ βρίσκεις ἕναν χωρὶς σοβαρὸ κουσούρι. Ἐὰν λογαριάσετε ὅλες τὶς διαφορὲς στὴν ἡλικία, στὴν παιδείυση, τόσα σκοντάματα, τόσα λάθη, κι ὅλα τὰ θανάσιμα χτυπήματα σ' αὐτὴ τὴν πρόσκαιρη ζωὴ, πῶς περιμένετε πὺς θὰ βαστοῦσε, ἄς ἦταν καὶ γιὰ μιὰ ὥρα, ἡ γοητεία τῆς φιλίας ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἀνοιχτομάτηδες Ἄργους, ἂν δὲν ἔμπαινε στὴ μέση ἐκεῖνη πὺν οἱ Ἑλληνες καλὰ τὴν ὀνομάζουν Εὐήθεια, ἤγουν παλάβρα ἢ καὶ συγκατάβαση;

(21)

Ἐλα δά! Μπὰς κι ὁ Ἐρωτας, πὺν δένει καὶ σφίγγει ὅλους τοὺς δεσμούς, δὲν εἶναι θεόστραβος; Τὸ ἄσκημο τοῦ φαίνεται ὁμορφο, καὶ τὰ βολεύει ἔτσι πὺν καθέννας ἀπὸ σᾶς βρίσκει ὠραῖο τὸ δικό του, ὁ γέρος νὰ ξετρελαίνεται μὲ τὴ γριὰ του, τὸ μωρὸ μὲ τὴν κούκλα τοῦ. Αὐτὰ τὰ βλέπουμε παντοῦ, τὰ χοροῦδεύουμε. Κι ὅμως αὐτὲς οἱ ἀνοησίες κάνουν εὐχάριστη τὴ ζωὴ καὶ τὴν κοινωνία νὰ μὴ σκορπάει.

Ὁχ, πόσο λίγοι
γάμοι θὰ γίνονταν
ἂν...

Αὐτὸ πὺν λέω γιὰ τὴ φιλία ταιριάζει ἀκόμα πὺν πολὺ στὸ γάμο, (20)
πὺν δὲν εἶναι παρὰ ισόβια δεσμά. Μὰ τοὺς θεοὺς! Τί διαζύγια ἢ καὶ περιπέτειες χειρότερες ἀπὸ τὸ διαζύγιο θὰ εἶχαμε, ἂν ἡ σπι-
τικὴ ζωὴ τοῦ ἄντρα καὶ τῆς γυναίκας δὲν εἶχε γιὰ στήριγμα καὶ

(22)

θροφή της τὴν κολακεία, τὸ παιχνίδι, τὴν ἀδυναμία, τὴν αὐταπάτη, τὴν προσποίηση, ὅλους τοὺς δορυφόρους μου τέλος πάντων! Ὁχῶ! πόσο λίγοι γάμοι θὰ γίνονταν, ἂν κατέβαινε τοῦ γαμπροῦ νὰ ρωτήσῃ μὲ τρόπο, τί παιχνίδια ἢ μικρὴ παρθένα, μὲ τὰ ντελικάτα καὶ ντροπαλὰ φερσίματα, ἔπαιξε πολὺ πρὶν ἀπ' τὰ στέφανα! Κι ὕστερα, πόσο ἀκόμα λιγότερα ζευγάρια θὰ μέναν ἐνωμένα, ἂν τὰ καμώματα τῶν γυναικῶν δὲν προστατεύονταν κάτω ἀπὸ τὴν ξενιοσσιὰ καὶ τὴ βλακεία τῶν συζύγων! "Ὅλα τοῦτα τὰ φορτῶνουν στὴ ράχη τῆς Τρέλας. Καὶ σωστά, γιατί αὐτὴ τὰ κάνει ὅλα : ἢ γυναῖκα ἀρέσει στὸν ἄντρα της κι ὁ ἄντρας στὴ γυναῖκα του, τὸ σπιτικὸ εἶναι ἥσυχο, ἢ ἀρμονία βασιλεύει μεταξὺ τους. Κοροῖδεύουν τὸν κορνοῦτο, τὸν κερατά, — κι ἂν ἔχει ὀνόματα! — ἐνῶ ἐκεῖνος σκονιπίζει μὲ τὰ φιλιὰ του τὰ δάκρυα τῆς ἄπιστης! Εὐτυχισμένη αὐταπάτη, πῶς εἶπατε; Παρὰ νὰ τρώγεται ἀπὸ τὴ ζήλεια καὶ νὰ τὰ παίρνει ὅλα τραγικά!

- (21) "Ὡς ἐδῶ, κοντολογῆς, καμιὰ κοινωνία, κανένας ζωντανὸς δεσμός δὲν μπορεῖ νὰ κρατήσῃ δίχως ἐμένα. Ὁ λαὸς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποφέρει στιγμὴ παραπάνω τὸν ἡγεμόνα του, μήτε ὁ ὑπηρέτης τὸν ἀφέντη του, ἢ καμαριέρα τὴν κυρά της, ὁ μαθητὴς τὸ δάσκαλό του, ὁ φίλος τὸ φίλο του, ἢ γυναῖκα τὸν ἄντρα της, ὁ ὑπάλληλος τὸν προϊστάμενό του, ὁ σύντροφος τὸ σύντροφό του, ὁ νοικοκύρης τὸ μουσαφίρη του, ἂν δὲν ξεγελιόταν ὁ ἓνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο ἢ ἂν φρόνιμα δὲν ἔκανε τὰ στραβὰ μάτια, ἂν δὲν ἡμέρευε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο μὲ τὸ μέλι τῆς Τρέλας.

(20)

"Ὡς ἐδῶ, θὰ λέτε μέσα σας, καὶ μὴ παρέκει. Ἀκοῦστε, ἔχει καὶ χειρότερα.

- (22) Γιὰ πεῖτε μου, μπορεῖ ν' ἀγαπήσῃ τὸν ἄλλον ἓνας ἄνθρωπος

"Αν μὲ διώξετε, ὁ ἄνθρωπος δὲ θὰ πιάνεται οὔτε ἀπ' τὴ μύτη

πού μισεί τὸν ἑαυτό του; Μὲ ποιὸν θὰ συμφωνήσῃ αὐτὸς πὺν τρώ-
γεται μὲ τὰ ροῦχα του; Μπορεῖ νὰ δώσει χαρὰ ὅποιος βαριέται τὸν
ἴδιο του τὸν ἑαυτό; Γιὰ νὰ ὑποστηρίξεις τὸ ἀντίθετο πρέπει νὰ
εἶσαι πιὸ τρελὸς κι ἀπ' τὴν Τρέλα. "Ἄν μὲ διώξετε, κανεῖς πιὰ
δὲ θὰ μπορεῖ ν' ἀνεχτεῖ τὸν ἄλλο, ὁ ἄνθρωπος δὲ θὰ πιάνεται οὔτε
ἀπ' τὴ μύτη, ὅ,τι εἶναι δικό του θὰ τὸν ἀναγουλιάζει, καὶ θὰ μισεῖ
τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό.

Γιατὶ ἡ φύση, πὺν εἶναι συχνὰ πιὸ μητριὰ παρὰ μητέρα, ἔσπειρε
στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων μιὰ τρομερὴ ἀρρώστια, προπαντὸς
στοὺς κάπως μυαλωμένους: δὲν εὐχαριστιοῦνται μὲ τὸν ἑαυτό
τους καὶ θαυμάζουν τοὺς ἄλλους. "Ἐτσι τὰ δῶρα, οἱ χάρες, ὅλες
οἱ γοητεῖες τῆς ζωῆς χαλοῦνε καὶ χάνονται. Κι ἀλήθεια, τί ὄφελος
θὰ ἔχει ἡ ὁμορφιά, μέγιστο δῶρο τῶν ἀθάνατων θεῶν, ἂν τὴ χτυ-
πήσῃ τὸ σκουλήκι τοῦ χορτασμοῦ; Κι ἡ νιότη, ἂν σαπίσῃ ἀπ' τὴ
μαγιά τῆς γεροντικῆς πλήξης; "Ὅλα, τέλος, τὰ καθήκοντα, πὺν ἡ
ζωὴ σοῦ βάζει γιὰ τὸν ἑαυτό σου, ἀλλὰ κι ἀπέναντι στοὺς ἄλλους,
πῶς θὰ τὰ βγάλεις πέρα μὲ τιμὴ, — ἡ λεβεντιά δὲν εἶναι μόνο
ἄκρον ἄωτο μαστοριᾶς, εἶναι βάση κι ἀρχὴ κάθε δράσης, — ἂν
δὲ σοῦ παρασταθεῖ ἐκείνη ἡ εὐλογημένη ἡ Φιλαντία, πὺν σωστὰ
περνάει γιὰ ξαδέρφη μου; Παίξει πάντα τόσο καλὰ τὸ ρόλο μου!

"Ἐχει τίποτα πιὸ τρελὸ ἀπὸ τὴν αὐταρέσκεια, τὸν αὐτοθαυμα-
σμό; Κι ὅμως ποιὸ εἶναι ἐκεῖνο πὺν θὰ ἔκανες ὁμορφα, χαριτω-
μένα κι εὐστοχα, ἂν σιχαινόσουν τὸν ἑαυτό σου; Βγάλε αὐτὴ τὴ
νοστιμάδα ἀπ' τὴ ζωὴ καὶ θὰ δεῖς ἀμέσως: ὁ ρήτορας νὰ παγώνει
ἀπὸ τὸ λόγο του, ὁ μουσικὸς νὰ μπαφιάζει μὲ τὶς μελωδίες του,
ὁ θεατρίνος νὰ μαξιλαρώνεται γιὰ τὰ κουνήματά του, ὁ ποιητὴς
νὰ χοροῖδεύεται γιὰ τὶς Μοῦσες του, ὁ ζωγράφος νὰ σοῦ φέρνει

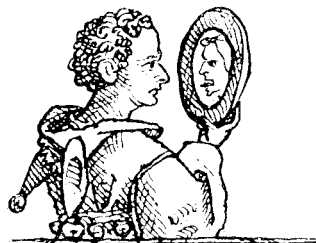
...κι ὁ ρήτορας θὰ
παγώνει μὲ τὸ
λόγο του

ἐμετὸ μὲ τὴν τέχνην του, κι ὁ γιαιτρὸς νὰ ψοφᾷ τῆς πείνας μέσα στὰ φάρμακά του. Τέλος, θὰ παίρνεις τὸν ὁμορφο Νιρέα γιὰ Θεορσίτη,⁴¹ τὸ νεαρὸ Φάωνα γιὰ Νέστορα, τὴν Ἀθηνᾶ γιὰ σκρόφα, τὸ ρήτορα γιὰ βρέφος, τὸν πρωτευουσιάνο γιὰ χωριάτη. Τόσο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ χαϊδεύεσαι μόνος σου, νὰ χειροκροτᾷς πρῶτος τὸν ἑαυτὸ σου, γιὰ νὰ τὸ κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι.

Στὸ κάτω - κάτω, ἂν οὐσιαστικὰ εὐτυχία σημαίνει νὰ εἶσαι αὐτὸ πού θά 'θελες νὰ εἶσουν, ἡ Φιλαντία τ' ἀναλαβαίνει τοῦτο μιὰ χαρά: μαζί 'της, κανένας δὲν παραπονιέται πιά, ποῖος γιὰ τὰ μοῦτρα του, ποῖος γιὰ τὸ μυαλό του, ποῖος γιὰ τὸ σόϊ του, γιὰ τὴ σειρά του, γιὰ τὴ μόρφωσή του ἢ γιὰ τὸν τόπο του. Ὁ Ἰρλανδὸς δὲ θέλει πιά ν' ἀλλάξει μὲ τὸν Ἰταλό, μήτε ὁ Θράκας μὲ τὸν Ἀθηναῖο ἢ ὁ Σκύθης μὲ τὸ νησιώτη τῶν Μακάρων. Ὡ προνοητικὴ ἔγνοια τῆς Φύσης! Ἀφοῦ ἔβαλε πρῶτα τόση ποικιλία στὸν καθένα, στὸ τέλος ἐξαφανίζει θαυμάσια ὅλες τὶς ἀνισότητες. Σ' αὐτὸν πού τοῦ τοιγγοινεύεται τὰ δῶρα τῆς συνηθίζει νὰ βάζει παραπάνω ἐγωϊσμό. Ἀλλὰ τί λέω, παλαβομάρες! Τάχα τὸ δῶρο αὐτὸ δὲν εἶναι πρῶτο καὶ καλύτερο;

Πρέπει νὰ σᾶς δείξω τώρα πῶς δὲ γίνεται ἡρωϊκὸ κατόρθωμα χωρὶς ἐμένα: δὲ βρίσκεται καλὴ τέχνη πού νὰ μὴν τὴν ἔχω ἐμπνεύσει ἐγώ.

- (23) Δὲν εἶναι τάχα στὰ πεδία τοῦ πολέμου πού σοδιάζονται τ' ἀνδραγαθήματα; Ὑπάρχει ὥστόσο πιὸ μεγάλῃ τρέλα ἀπὸ τ' ἀρχινισμα, γιὰ δὲν ξέρω ποιους λόγους, μιᾶς μάχης, ἀπ' ὅπου καὶ τὰ δυὸ στρατόπεδα βγαίνουν στὸ τέλος πιὸ πολὺ ζημιωμένα παρὰ κερδισμένα; Ἄνθρωποι σκοτώνονται καὶ κανεῖς δὲν τοὺς λογαριάζει, σὰ νὰ 'ταν ἀπ' τὰ Μέγαρα. Ἀλλὰ ὅταν οἱ σιδερόφραχτοι

*Χρειάζονται ἄντρες
χοντροὶ καὶ παχουλοὶ*

στρατοὶ ἀντικρύζονται, καὶ ἀντηχοῦν οἱ στριγγεῖς σάλπιγγες, σὲ τί θὰ ὠφελοῦσαν, σᾶς παρακαλῶ, ἐκεῖνοι οἱ σοφοί, οἱ ἐξαντλημένοι ἀπ' τῆ μελέτης, μὲ τὸ λίγο αἷμα ποὺ τοὺς ἀπόμεινε, φτωχὸ καὶ κρύο, ὅσο γιὰ ν' ἀνασαίνουν; Τότε χρειάζονται ἄντρες χοντροὶ καὶ παχουλοὶ, μὲ λίγο μυαλὸ καὶ πολὺ κουράγιο. Ἡ μὲν καὶ προτιμᾷτε τὸ Δημοσθένει στρατιώτῃ, ποὺ θυμῆθηκε τὴ συμβουλὴ τοῦ Ἀρχίλοχου, πέταξε τὴν ἀσπίδα του καὶ τὸ ἔβαλε στὰ πόδια μόλις φάνηκε ὁ ἐχθρὸς; Δειλὸς στὸν πόλεμο, ὅσο δεινὸς ἦταν στὴ ρητορικὴ.

Θὰ μοῦ πεῖτε πὼς παίζει πολὺ σπουδαῖο ρόλο ἡ ἐξυπνάδα στὸν πόλεμο. Ἄν τὴν ἔχει ὁ στρατηγός, συμφωνῶ καὶ πάλι, ἐξυπνάδα στρατιώτῃ, ὅχι φιλόσοφον· ὅσο γιὰ τὰ ρέστα, παράσιτοι, ρουφιάνοι, λωποδύτες, ληστές, χερομάχοι, ἡλίθιοι, μπαταξηῆδες, κοντολογίῃς τὸ κατακάθι τῆς κοινωνίας, αὐτοὶ χρειάζονται γιὰ νὰ γίνει σωστὰ ὁ εὐγενικὸς πόλεμος. Κι ὅχι οἱ φιλόσοφοι ποὺ ξενυχτοῦν κάτω ἀπ' τὴ λάμπα.

Ἐνῶ μετροῦσε
τὰ πόδια τοῦ ψύλλου...

Ποιά δουλειὰ μποροῦν νὰ κάνουν στὴ ζωὴ αὐτοὶ οἱ φιλόσοφοι; (24)
Καμιά. Παράδειγμα ὁ Σωκράτης, ποὺ τὸ μαντεῖο τοῦ Ἀπόλλωνα, — πολὺ ἄσοφα, νὰ λέγεται, — ἀνακήρυξε Σοφὸ, πρῶτον καὶ καλύτερο. Μιὰ μέρα, εἶχε νὰ συζητήσει δημόσια δὲν ξέρω ποιά ὑπόθεση, καὶ τόσο ρεζιλεύτηκε ἀπ' τὰ γέλια τῆς Ἀγορᾶς, ποὺ τὸ βούλωσε. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι τόσο ἄσοφος: δὲν δέχτηκε τὸν τίτλο τοῦ σοφοῦ καὶ τὸν ἔδωσε στὸ Θεὸ μόνον· ἀπὸ τὴν ἄλλη συμβούλευε τοὺς ὁμοίους του νὰ μὴν ἀνακατεύονται στὴν πολιτικὴ. Λαμπρά! Μα καλύτερα θὰ ἔκανε νὰ ἐξηγήσει, πὼς γιὰ νὰ ζήσεις σὰν ἄντρας πρέπει νὰ μὴν ἀνακατεύεσαι μὲ τὴ σοφία.

Γιατί, τέλος πάντων, τί τὸν καταδίκασε νὰ πιεῖ τὸ κώνειο, ἂν ὅχι ἡ σοφία; Κι ἀλήθεια, φιλοσοφοῦσε γιὰ τὰ σύννεφα καὶ τὶς

ιδέες, μετροῦσε μαθηματικὰ τὰ πόδια τοῦ ψύλλου κι ἐκστασιαζόταν μὲ τὸ ζιζινισμα τῆς σκνίπας, μὰ δὲν κατάλαβε τίποτα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Κι ἔρχεται ὁ Πλάτων, ὁ μαθητῆς, ἑτοιμος νὰ συνηγορήσει γιὰ τὸ δάσκαλο, πὺν κινδυνεύει τὸ κεφάλι του... Σπουδαῖος δικηγόρος, νὰ σοῦ πετύχει! Σαστισμένος ἀπὸ τὴν ὀχλαγωγία, δὲν καταφέρνει νὰ πεῖ στὸ πλῆθος παρὰ τὴ μισὴ φράση τῆς ἀρχῆς!

Καὶ τί νὰ πεῖς γιὰ τὸ Θεόφραστο; Ἀνεβαίνει στὸ βῆμα κι ἄξαφνα χάνει τὴ λαλιά του σὰ νὰ ἔδε μπρὸς του τὸ λύκο! Ὡραῖα θὰ ὀδηγοῦσε κι αὐτὸς τοὺς στρατιῶτες στὸ πεδίο τῆς μάχης! Ὁ Ἴσοκράτης ἦταν τόσο ντροπαλὸς πὺν δὲν τόλμησε ποτὲ ν' ἀνοίξει τὸ στόμα του. Ὁ Κικέρωνας, ὁ πατέρας τῆς ρωμαϊκῆς ρητορείας, ἄρχιζε πάντα τὸν πρόλογό του μ' ἓνα ἄσκημο τρεμούλιασμα, σὰ σκούξιμο μωροῦ — ὁ Κοϊντιλιανὸς τὸ ἐρμηνεύει σὰ σημάδι γνωστικοῦ ρήτορα πὺν καταλαβαίνει τὸν κίνδυνο. Καλύτερα νὰ ὁμολογοῦσε ἀνοιχτὰ πὺς ἢ φρονιμάδα ἐμποδίζει τὴν ἐπιτυχία. Τί θὰ κάναν αὐτοὶ οἱ φουκαράδες σὲ μιὰ ὑπόθεση πὺν κανονίζεται μὲ τὸ σπαθί, ἀφοῦ παγώνουν ἀπ' τὸ φόβο τοὺς ὅταν μάχονται μόνο μὲ λόγια;

Μὰ τοὺς θεοὺς! Κι ἔρχονται ὕστερα ἀπ' αὐτὰ κι ἀνεβάζουν στὰ οὐράνια τὸ περίφημο γνωμικὸ τοῦ Πλάτωνα: «Εὐτυχισμένες οἱ Πολιτεῖες πὺν θὰ τὶς κυβερνοῦσαν φιλόσοφοι ἢ πὺν οἱ κυβερνήτες τοὺς θὰ φιλοσοφοῦσαν». Τὸ ἀντίθετο! Ἄν διαβάσετε τοὺς ἱστορικοὺς, θὰ δεῖτε πὺς καμιά κυβέρνησις δὲ χαντάκωσε περισσότερο τὶς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἀπ' ἐκεῖνες πὺν ἦταν στὰ χέρια κάποιου μὲ τὸ ψώνιο τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς λογοτεχνίας. Σπουδαῖο παράδειγμα, θαρρῶ, οἱ δυὸ Κάτωνες:⁴² ὁ ἓνας μὲ τοὺς ἐξωφρενικοὺς

**Ο Μάρκος Αὐρηλῖος*

χαφιεδισμούς του ἔκανε ἄνω - κάτω τὴ Δημοκρατία· ὁ ἄλλος ρήμαξε πατόκορφα τὴ λευτεριά τῶν Ρωμαίων, διαφεντεύοντάς τη μὲ πάρα πολλὴ φρόνηση.

Πλαί σ' αὐτοὺς βάλετε τοὺς Βρούτους, τοὺς Κάσιους, τοὺς Γράκχους, ἀκόμα καὶ τὸν Κικέρωνα, πού δὲ φλόμωσε λιγότερο τὴ Δημοκρατία τῶν Ρωμαίων ἀπ' ὅσο ὁ Δημοσθένης ἐκείνη τῶν Ἀθηναίων. Κι ὁ Μάρκος Αὐρήλιος; "Ἄς ποῦμε πὼς στάθηκε καλὸς αὐτοκράτορας, ἂν καὶ μπορῶ νὰ τ' ἀμφισβητήσω, ἀφοῦ ἡ φιλοσοφία του αὐτὴ καὶ μόνη τὸν ἔκανε νὰ μὴν τὸν ὑποφέρει καὶ νὰ τὸν μισεῖ ὁ λαός. "Ἄν ὅμως στάθηκε καλός, πὺδ μεγάλο κακὸ ἔκανε στὰ δημόσια πράγματα μὲ τὸ γιὸ πού ἄφησε παρὰ καλὸ μὲ τίς διοικητικὰς του ἱκανότητες. Κι ὅπως αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ἄνθρωποι, πού ἐπιδίδονται στὴ μελέτῃ τῆς σοφίας, εἶναι πολὺ ἄτυχοι σ' ὅλους, καὶ προπαντὸς στὰ παιδιὰ καὶ στ' ἀγγόνια τους, πάω νὰ πιστέψω πὼς ἡ Φύση φροντίζει νὰ μὴν ἀπλωθεῖ πολὺ τὸ μόλεμα τῆς σοφίας ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Ξέρουμε πὼς ὁ γιὸς τοῦ Κικέρωνα ἦταν ἔκφυλος. Καὶ τὰ παιδιὰ τοῦ Σωκράτη, ὅπως ἔξυπνα παρατηρεῖ ἓνας συγγραφέας, μοιάζανε πὺδ πολὺ τῆς μάνας τους παρὰ ἐκείνου. Παναπεῖ πὼς ἦταν παλαβά.

Καὶ πάλι θὰ τὸ σήκωνες ἴσως, ἂν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, στὰ δημόσια λειτουργήματα, περιορίζονταν νὰ φέρνονται ὅπως ὁ γαῖδαρος μὲ τὴ λύρα. Ἀλλὰ καὶ στὶς παραμικρὰς πράξεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς δείχνονται ἀδέξιοι. Κάνε σ' ἓνα σοφὸ τραπέζι, θὰ σοῦ τὸ χαλάσει, ἢ μὲ τὴν κατσουφιασμένη βουθαμάρα του, ἢ μὲ τίς πληχτικὰς ἐλληνικοῦρες του. Ζήτησέ του νὰ χορέψει: λὲς γκαμήλα πού κουνᾷ τὰ πισινὰ της. Τράβηξέ τον στὸ θέατρο: τὰ μοῦτρα του μονάχα θὰ κόψουν τὰ κέφια τοῦ κοινοῦ καὶ στὸ τέλος θὰ τὸν

(25)

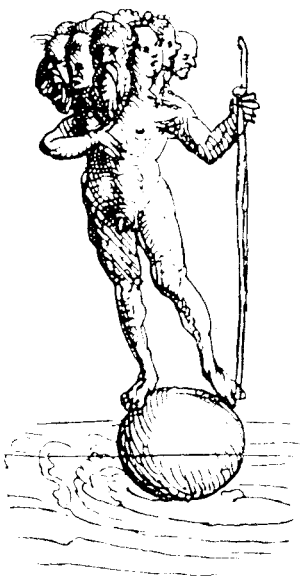

Κάνε σ' ἓνα σοφὸ
τραπέζι

ἀναγκάσουν νὰ βγεῖ ἀπ' τὴν αἶθουσα, ὅπως κάνανε στὸ σοφὸ Κά-
 τωνα, γιατί δὲν μπόρεσε νὰ παρατήσῃ τὸ σκουντούφλικο ὕφος
 του. Φτάνει ἀκάλεστος σὲ κάποια συζήτηση; Εἶναι σὰν τὸ λύκο τοῦ
 μύθου. Ἔχει κάποια ἀγορά, ἓνα συμβόλαιο, κοντολογίῃς νὰ κάνει
 κάτι ἀπὸ τὶς ἀπαραίτητες πράξεις πὺν ζητᾷ ἡ καθημερινὴ ζωή; Ἐ,
 δὲν εἶναι ἄνθρωπος αὐτός, εἶναι κούτσουρο!

Τέλος, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι χρήσιμος στὸν ἑαυτό του, μήτε στοὺς
 δικούς του, μήτε στὴν πατρίδα του, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο πὺς
 δὲν ξέρει τίποτα ἀπὸ τὰ πὺν κοινὰ πράγματα καὶ βρίσκεται χίλια
 μίλια πίσω ἀπὸ τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ καὶ τὰ συνήθειά του. Γι'
 αὐτὸ τὸν μισοῦν. Εἶναι μοιραῖο αὐτὸ μὲ τόση διαφορὰ στὶς συνή-
 θεις καὶ στὴ νοοτροπία! Ὅλα ὅσα γίνονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους
 δὲν εἶναι τάχα τρελὰ πράγματα ἀπὸ τρελοὺς σὲ τρελότοπο; Ἄν
 κάποιος θέλει νὰ πάει μόνος κόντρα στὸ κοινὸ αἶσθημα, τὸν συμ-
 βουλεύω νὰ μιμηθεῖ τὸν Τίμωνα⁴³ καὶ ν' ἀποτραβηχτεῖ σὲ καμιά
 ἐρημιά: ἐκεῖ θ' ἀπολάφει μονάχος τὴ σοφία του.

- (26) Ξαναέρχομαι στὸ θέμα μου. Αὐτὰ τ' ἀγρίμια πὺν βγήκαν ἀπ'
 τοὺς βράχους καὶ τὰ πουνάρια, ποιά δύναμη κατάφερε νὰ τὰ με-
 ρώσει καὶ νὰ φτιάξῃ ἀπ' αὐτὰ πολῖτες; Τὸ χάδεμα. Τοῦ Ἀμφίω-
 να καὶ τοῦ Ὀρφέα ἡ λύρα δὲ σημαίνει τίποτ' ἄλλο.⁴⁴ Τὴν πλεμπά-
 για τῆς Ρώμης πὺν ξεσηκώθηκε κι ἦταν ἔτοιμη νὰ φτάσῃ στὰ
 αἷσχιστα ποιὸς τὴν ξανάφερε στὴν ὁμόνοια; Μήπως καμιά φιλοσο-
 φικὴ ὁμιλία; Καθόλου. Εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἀστείος κι ἀπλοϊκὸς μύθος
 γιὰ τὰ μέλη καὶ τὸ στομάχι.⁴⁵ Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τὴν ἴδια ἐπιτυ-
 χία μ' ἓναν παρόμοιο μύθο, τὴν ἀλεποῦ καὶ τὸ σκαντζόχοιρο.⁴⁶
 Ποιὸς σοφὸς λόγος θὰ εἶχε τέτοιο ἀποτέλεσμα ὅπως ἡ ἐλαφίνα
 πὺν σκαρφίστηκε ὁ Σερότοριος;⁴⁷ Ἡ τοὺς δυὸ σκύλους τοῦ Λυ-

*Δυὸ τρόποι γιὰ νὰ
 μαδᾷ τὴν
 σὺρὰ τοῦ ἀλόγου*

κούργου,⁴⁸ ἢ ἐκείνη τὴ διασκεδαστικὴ ἰστορία γιὰ τοὺς δυὸ τρό-
πους νὰ μαδᾷ μιὰν ἀλογουρά;⁴⁹ Γιὰ νὰ μὴν πῶ καὶ γιὰ τὸ Μί-
νωα⁵⁰ καὶ τὸ Νουμᾶ⁵¹ ποὺ κι οἱ δυὸ κυβερνήσανε μὲ παραμύθια τὰ
παράλογα πλήθη. Μὲ τέτοιες κουταμάρες σέρονουν τὸ τεράστιο καὶ
δυνατὸ ζῶο ποὺ λέγεται λαός.

*Μιὰ πολὺ γλυκεῖα
Σειρήνα*

Ποιὰ Δημοκρατία κυβερνήθηκε ποτὲ μὲ τοὺς νόμους τοῦ Πλά- (27)
τωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη ἢ τὰ διδάγματα τοῦ Σωκράτη; Ποιὸς
ἔπεισε τοὺς Δέκιους⁵² ν' ἀφιερωθοῦν ἀβίαστα στοὺς θεοὺς τοῦ
Ἄδης; Ποιὸς ἔσυρε τὸ Μάρκο Κούρτιο⁵³ στὸ βάραθρο; Κανεῖς ἄλ-
λος ἀπὸ τὴ μάταιη δόξα: μιὰ πολὺ γλυκεῖα Σειρήνα ποὺ δὲν
παύουν νὰ τὴν ἀναθεματίζουν οἱ σοφοί! «Μὰ ὑπάρχει πιὸ παρά-
λογο», λένε, «ἀπ' τὸ νὰ παρακαλᾷς γιὰ μιὰ θέση κολακεύοντας τὸ
λαό, ν' ἀγοράζεις τοὺς ψήφους μὲ κεράσματα, νὰ κληρονομᾷς τὰ χει-
ροκροτήματα ποὺ σκορποῦν τόσοι τρελοί, νὰ χαίρεσαι ὅταν σὲ ζη-
τωκραυγάζουν, νὰ σὲ σηκώνουν θριαμβευτικὰ στὰ χέρια σὰν εἰδω-
λο ποὺ τριγυρίζουν ἢ νὰ κοιτάζεσαι φτιαγμένος μπρούτζινο ἄγαλ-
μα στὴν Ἀγορά; Βάλε τώρα καὶ τὰ ὀνόματα, τὰ δανεισμένα ἐπί-
θετα, τὶς θεϊκὲς τιμὲς σ' αὐτὸ τὸ ἀνθρωπάκι, καὶ τὶς δημόσιες τε-
λετὲς ὅπου οἱ πιὸ ἐγκληματικοὶ τύραννοι ἀποθεώνονται. Τρέλες,
ποὺ γιὰ νὰ γελάσεις μὲ δαῦτες, ἓνας Δημόκριτος δὲ θὰ σοῦ ἔ-
φτανε».

Ποιὸς λέει τὸ ἀντίθετο; Ἀπ' αὐτὲς ὅμως τὶς τρέλες γεννήθη-
καν τὰ ἥρωϊκὰ κατορθώματα ποὺ τόσες καὶ τόσες σελίδες τ' ἀνε-
βάζουν στοὺς οὐρανούς: οἱ τρέλες γεννοῦν τὶς πολιτεῖες, αὐτὲς βα-
στοῦν τὶς αὐτοκρατορίες, τὶς ἀρχές, τὴ θρησκεία, τὶς βουλὲς καὶ
τὰ δικαστήρια. Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τίποτ'
ἄλλο ἀπὸ ἓνα παιχνίδι τῆς Τρέλας.

8) Νὰ κουβεντιάσουμε τώρα γιὰ τὶς τέχνες; Ποιὸς ἔσπρωξε λοιπὸν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ συλλάβει καὶ νὰ μεταδώσει τόσες γνώσεις ποὺ φημίζονται γιὰ ἐξαίσιες; Ἡ δίψα γιὰ δόξα. Μὲ χίλια ξενύχτια καὶ ἰδρωκοπήματα, ἄνθρωποι, ντὶπ τρελοὶ σᾶς λέω, νόμισαν πὼς μποροῦν ν' ἀγοράσουν μιὰ ὅποια φήμη, τὸ πιὸ μάταιο πράγμα τοῦ κόσμου. Στὸ μεταξὺ ὅμως, στὴν Τρέλα χρωστᾶτε ὅλες τὶς εὐκολίες τῆς ζωῆς· καὶ ἔτσι, πράγμα ἀκόμα πιὸ εὐχάριστο, ἐκμεταλλεύεστε τὴ βλακεία τῶν ἄλλων.

9) Πετυχημένα ὑπερασπίστηκα, πὼς δική μου εἶναι ἡ τιμὴ γιὰ τὸ θάρρος καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων· τί θὰ λέγατε ἂν τὴ διεκδικούσα καὶ γιὰ τὴν ὀρθὴ κρίση; Νερὸ καὶ φωτιὰ δὲν παντρεύονται, θὰ πεῖ κάποιος. Καὶ ὅμως ἐγὼ λογαριάζω νὰ σᾶς πείσω, φτάνει νὰ μοῦ δώσετε μὲ τὴν ἴδια προσοχή, μυαλὸ καὶ αὐτί.

*Ἔτσι καὶ ἀνοίξετε
τὸ Σειληνό*

Ἄν ἡ ὀρθὴ κρίση ἔρχεται μὲ τὴν πείρα, σὲ ποιὸν χρωσιέται ἡ τιμὴ; Στὸ σοφὸ μήπως, ποὺ ἀπὸ δειλία τοῦ φυσικοῦ του ἢ ἀπὸ σεμνότη δὲ ρίχνεται ποτέ του σὲ κάτι ἢ στὸν τρελό, ποὺ ξετσιώπωντος καὶ ἀναίσθητος στὸν κίνδυνο, δὲ φοβᾶται ποτὲ τίποτα; Ὁ σοφὸς καταφεύγει στὰ βιβλία τῶν Ἀρχαίων, ὅπου δὲ μαθαίνει παρὰ σχολαστικὰς σοφιστεῖες. Ὁ τρελὸς, ποὺ πιάνεται μὲ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴ δοκιμάζει στῆθος μὲ στῆθος, αὐτός, νομίζω, ἀποχτᾷ τὴν ἀληθινὴ στόχαση. Ἄν καὶ τυφλὸς, φαίνεται πὼς ὁ Ὅμηρος αὐτὸ τὸ εἶδε ὅταν ἔλεγε: «Ὁ τρελὸς μαθαίνει στὴν καμπούρα του». Δυὸ εἶναι τὰ κύρια ἐμπόδια ποὺ φράζουν τὸ δρόμο στὴν πείρα: ὁ δισταγμὸς, ποὺ θολώνει μὲ τοὺς καπνοὺς του τὸ νοῦ, καὶ ὁ φόβος, ποὺ δείχνει τὸν κίνδυνο καὶ μαραίνει τὴν τόλμη. Ἡ Τρέλα σᾶς γλυτώνει θαυμάσια καὶ ἀπ' τὰ δυό. Λίγοι ὅμως εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποὺ καταλαβαίνουν πόσο μεγάλο πλεονέκτημα σοῦ προσφέ-

ρουν αὐτὰ τὰ δύο: νὰ μὴν κοκκινίζεις ποτὲ καὶ νὰ τολμᾷς τὰ πάντα.

"Αν προτιμᾶτε νὰ ὀνομάζετε ὀρθὴ κρίση τὴ σωστὴ ἐχτίμηση τῆς πραγματικότητος, κοιτάξτε, σᾶς παρακαλῶ, πόσο μακριὰ πέφτουν ἴσα - ἴσα ἐκεῖνοι ποὺ λένε πὼς τὴν ἔχουν. Εἶναι γεγονὸς πὼς ὅλα τ' ἀνθρώπινα πράγματα ἔχουν, ὅπως οἱ Σειληνοὶ τοῦ Ἀλκιβιάδου,⁵⁴ δυὸ ὄψεις ὁλότελα διαφορετικῆς. Στὴν πρώτη, τὴ φατσάδα ὅπως λένε, βλέπετε τὸ θάνατο; Κοιτάξτε ἀπὸ μέσα, εἶναι ἡ ζωὴ. Ἀπ' ἔξω βλέπετε τὴ ζωὴ; Ἀπὸ μέσα εἶναι ὁ θάνατος. Ἡ ὁμορφιὰ σκεπάζει τὴν ἀσκήμια· τὰ πλούτη τὴ μιζέρια· τὸ ἀτίμασμα τὴ δόξα· ἡ γνώση τὴν ἀμάθεια· ἡ δύναμη τὴν ἀδυναμία. Ὅ,τι φαίνεται ἀπὸ ράτσα, εἶναι χυδαῖο. Ἡ χαρὰ κρύβει τὴ λύπη· ἡ εὐημερία τὴ δυστυχία· ἡ φιλία τὸ μῖσος· τὸ φάρμακο τὸ φαρμάκι. Κοντολογίης, θὰ βρεῖτε τὸ ἀντίθετο ἀπ' ὅ,τι βλέπετε, ἔτσι κι ἀνοίξετε τὸ Σειληνό.

Τὰ βρίσκετε πολὺ φιλοσοφικὰ ὅλα τοῦτα; Τότε νὰ σᾶς τὰ πῶ πιὸ χοντρά.

*"Ὅλα εἶναι πλαστά;
Καὶ βέβαια!*

Βλέπετε ἓνα βασιλιὰ καὶ θαρρεῖτε πὼς εἶναι ἀφέντης πλούσιος καὶ δυνατός. "Αν ὅμως δὲν ἔχει πνευματικὰ χαρίσματα, ἂν δὲν εὐχαριστιέται μὲ τίποτα, τότε εἶναι πολὺ φτωχός. "Αν ἔχει παραδώσει τὴν ψυχὴν του στὰ βίτσια, τότε εἶναι πιὸ αἰσχρὸς κι ἀπὸ δοῦλο. "Ετσι μπορούμε νὰ φιλοσοφήσουμε πάνω σ' ὅλα τὰ πράγματα, μᾶς φτάνει ὅμως αὐτὸ τὸ παράδειγμα. «Κι ἔπειτα;» θὰ μοῦ πεῖτε. Λοιπόν! ἀκοῦστε ποῦ θέλω νὰ καταλήξω.

"Αν ἓνας θεατὴς βγάλει τίς μάσκες ἀπὸ τοὺς ἠθοποιοὺς τὴν ὥρα ποὺ παίζουν πάνω στὴ σκηνή, γιὰ νὰ δείξει στὸ κοινὸ πὼς εἶναι στὸ φυσικὸ τὰ μοῦτρα τους, δὲ θὰ χαλάσει ὅλη τὴν παρὰ-

σταση; Δὲν τοῦ ἀξιῖζει νὰ σηκωθοῦν ὅλοι καὶ νὰ τὸν διώξουν ἀπ' τὸ θέατρο μὲ τὶς πέτρες, τὸ λυσσασμένο; Τώρα πάνω στὴ σκηνὴ ὅλα ἔχουν ἀλλάξει ὄψη: ἐκεῖ πὺν ἔβλεπες μιὰ γυναῖκα, φανερώνεται ἕνας ἄντρας, ἀντὶ παλικάρι, γέρος· αὐτὸς πὺν ἦταν βασιλιάς, ξεσκεπάζεται τιποτένιος σκλάβος· κι ὁ θεὸς ἄξαφνα εἶναι ἓνα ἀνθρώπακι. Ἔβγαλες τὴν ψευδαίσθησι; Τὸ ἔργο γκρεμίστηκε. Εἶναι αὐτὸ τὸ παραμῦθι, ἡ μεταμπίεσι, πὺν γοήτεψε τὰ μάτια τῶν θεατῶν.

Κι ἔπειτα; Μὰ τί ἄλλο εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ μιὰ κωμωδία ὅπου μπαίνει προστατευμένος πίσω ἀπ' τὴ μάσκα καὶ παίζεις τὸ ρόλο σου, ὥσπου νὰ σὲ βγάλει ἔξω ἀπ' τὴ σκηνὴ ὁ χορηγός; Αὐτός, ἄλλωστε, συχνὰ ζητάει ἀπὸ τὸν ἴδιο ἡθοποιὸ νὰ παίξει πολὺ διαφορετικὸν ρόλον: ἓνας πὺν φοροῦσε τὴ βασιλικὴ πορφύρα ξαναφαίνεται μὲ κουρέλια δούλου. Ὡστε ὅλα εἶναι πλαστά; Καὶ βέβαια! Μὰ ἡ κωμωδία τῆς ζωῆς δὲν παίζεται διαφορετικά!

Ἄς φανταστοῦμε πὺς ἄξαφνα μᾶς κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἓνας σοφὸς καὶ βάνεται νὰ φωνάζει: «Τοῦτος ἐδῶ, πὺν ὅλοι τὸν παίρνετε γιὰ θεὸ καὶ κύριο, δὲν εἶναι κἄν ἄνθρωπος· ἀφήνει νὰ τὸν κυβερνοῦν οἱ αἰσθήσεις του σὰ χτήνος: πρέπει νὰ εἶναι χειρότερος κι ἀπὸ δοῦλος, γιὰ νὰ ὑπηρετεῖ αὐθόρμητα τόσο πολλοὺς καὶ σιχαμεροὺς ἀφέντες! Κι αὐτὸς ὁ ἄλλος, πὺν κλαίει τὸν πεθαιμένο του πατέρα, θὰ ἔπρεπε νὰ χαίρεται: τώρα ἔπιασε ὁ νεκρὸς νὰ ζεῖ πραγματικά, ἀφοῦ ἡ ἐπίγεια ζωὴ δὲν εἶναι παρὰ θάνατος. Καὶ τοῦτος ἐκεῖ, πὺν κορδώνεται γιὰ τὸ ἀριστοκρατικὸ σόι του, εἶναι ἓνας χωριάτης κι ἓνας μπάσταρδος: βρίσκειται μίλια πίσω ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, μόνη πηγὴ τῆς πραγματικῆς ἀριστοκρατίας». — Ἔτσι θὰ

Ἡ πιὲς ἡ φεύγα

μιλοῦσε αὐτὸς ὁ σοφὸς γιὰ τὸν καθένα. Τί θὰ τοῦ κάναν, σᾶς ρωτάω, ἂν περνοῦσε στὰ μάτια ὅλου τοῦ κόσμου γιὰ θεότρελος; Πιστέψτε με: δὲν ἔχει πιὸ κουτὸ πράγμα ἀπὸ τὴ φρόνιμη κουβέντα, ποὺ λέγεται ὅταν δὲν εἶναι ἡ ὥρα της· καὶ δὲν ἔχει πιὸ ζαβδὸ ἀπὸ τὴν ὀρθὴ κρίση, ποὺ δίνεται ἀνάποδα. Τ' ἀνάποδο κάνει ὅποιος δὲν ξέρει νὰ συμβιβαστεῖ μὲ τὴν πραγματικότητα, ὅποιος δὲν ὑποτάσσεται στὰ ἔθιμα, ὅποιος δὲ θυμᾶται τουλάχιστο αὐτὸ τὸ νόμο τῶν συμποσιαστῶν: *Ἡ πιὲς ἢ φεύγα!* Ὅποιος θὰ 'θελε, τέλος, ἡ κωμωδία νὰ μὴν ἦταν κωμωδία. Ἀντίθετα, ἡ ὀρθὴ κρίση ζητάει, ἄνθρωπε θνητέ, νὰ μὴν εἶσαι πιὸ σοφὸς ἀπ' τοὺς ὁμοίους σου, νὰ πηγαίνεις σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τῶν πολλῶν ἢ νὰ λαθεύεις πρόθυμα μαζί τους.

Μὰ ἴσα - ἴσα αὐτοῦ εἶναι ἡ τρέλα, μοῦ λένε. Δὲ λέω τὸ ἀντίθετο. Μόνο κι ἐσεῖς πρέπει νὰ παραδεχτεῖτε πὼς ἔτσι παίζεται ἡ ἀνθρώπινη κωμωδία.

*Τί σοί ζωο εἶναι
ὁ σοφός*

Αὐτὸ ποὺ μοῦ μένει νὰ πῶ, ἀθάνατοι θεοί! νὰ τὸ πῶ; νὰ σωπά- (30)
σω; Καὶ γιατί νὰ τὸ κρύψω, ἀφοῦ εἶναι πιὸ ἀληθινὸ κι ἀπ' τὴν ἀλήθεια; Θὰ ἔπρεπε ἴσως, γιὰ μιὰ τόσο σοβαρὴ ὑπόθεση, νὰ φέρομε τὶς Μοῦσες ἀπ' τὸν Ἑλικῶνα, ποὺ οἱ ποιητὲς τολμοῦν συχνὰ καὶ τὶς φωνάζουν γιὰ ψилоπράματα. Χαρίστε μου μιὰ στιγμή, κόρες τοῦ Δία· ὅσο γιὰ νὰ δείξω πὼς σ' αὐτὴ τὴν ἀκριβὴ Σοφία, τὸ κάστρο, λένε, τῆς εὐτυχίας, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μπεῖ, ἂν δὲν τὸν ὀδηγήσει ἡ Τρέλα.

Εἶναι γεγονός — σύμφωνα; — πὼς ὅλα τὰ πάθη προέρχονται ἀπ' αὐτή. Τὸ σημάδι ποὺ ξεχωρίζει τὸ σοφὸ ἀπ' τὸν τρελό, εἶναι πὼς τὸν ἕνα τὸν κυβερνᾷ τὸ λογικὸ καὶ τὸν ἄλλο τὸ πάθος. Γι' αὐτὸ οἱ στωϊκοὶ κρατοῦν τὸ σοφὸ μακριὰ ἀπ' τὰ πάθη σὰ νὰ 'ναι ἀρ-

ρώστιες· τὰ πάθη ὥστόσο κάνουν τοὺς πιλότους σ' αὐτοὺς ἴσα-ἴσα πὺν διαίξονται νὰ μποῦν στὸ λιμάνι τῆς φρονημάδας· καὶ πάλι, βρίσκονται στὰ μονοπάτια τῆς ἀρετῆς, σὰ σπιρούνια, σὰ βουκέντρια, γιὰ νὰ σπρώχνουν στὸ καλὸ. Ὁ Σενέκας, στωϊκὸς στὸν κύβο, θὰ μπήξει τὶς φωνές, αὐτὸς πὺν ἀπαγορεύει ρητὰ στὸ σοφὸ κάθε πάθος. "Ἄς φωνάξει! Αὐτὸ πὺν ἀφήνει στὸ τέλος δὲν εἶναι κὰν ἄνθρωπος· εἶναι κάτι σὰν καινούργιος θεὸς, ἓνας «δημιουργός», πὺν δὲν ὑπάρχει πουθενὰ καὶ ποτὲ δὲ θὰ ὑπάρξει. Νὰ τὰ λέμε σταράτα: ὁ ἄνθρωπος πὺν ἔφτιαξε, εἶναι ἓνα μαρμάρينو ἄγαλμα, κουτὸ κι ὁλότελα ξένο σὲ κάθε ἀνθρώπινο αἶσθημα.

(30)

"Ἐ, ἄς τὸν χαίρονται λοιπὸν τὸ σοφὸ τοὺς ἀφοῦ τοὺς γουστᾶρει, ἄς τὸν ἀγαπᾶνε δίχως νὰ φοβοῦνται ἀντιζηλίες, κι ἄς πᾶν νὰ ζήσουνε μαζί του στὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα, στὴν περιοχὴ τῶν Ἰδεῶν, ἢ στοὺς κήπους τοῦ Τάνταλου.⁵⁵ Ποιὸς δὲ θὰ τὸ 'σκαγε, μὲ φρίκη, σὰ νὰ βλέπει κανένα τέρας ἢ φάντασμα, μπρὸς σ' ἓνα τέτοιον ἄνθρωπο, κουφὸ σ' ὅλα τὰ καλέσματα τῆς φύσης, ἀσυγκίνητο καὶ στὸ παραμικρὸ πάθος, ἔρωτα ἢ λύπησιν, «σὰ νὰ 'ταν ἀπὸ πέτρα ἢ ἀπὸ μάρμαρο τῆς Μάρπησσας», ἓναν ἄνθρωπο πὺν δὲν τοῦ ξεφεύγει τίποτα, πὺν δὲ λαθεύει ποτέ, γιὰτὶ σὰν ἄλλος Λυγκέας,⁵⁶ τὰ βλέπει ὅλα, ὅλα τὰ ζυγιάζει μὲ τ' ἀλφάδι, καὶ δὲ συχωρῶν κανένα λάθος, πὺν μόνο μὲ τὸν ἑαυτὸ του εὐχαριστιέται, μόνος πλούσιος, μόνος γερός, μόνος βασιλιάς, μόνος ἐλεύθερος, μόνος στὸν κόσμον, ἔτσι — κατὰ τὴ γνώμη του, βέβαια — δὲ θέλει νὰ 'χει φίλο, δὲν εἶναι φίλος μὲ κανένα, διαβολοστέλνει ἀκόμα καὶ τοὺς θεοὺς, καταδικάζει ὅλες τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τὶς κοροϊδεύει γιὰ παλαβομάρες! Νὰ τί σοὶ ζῶο εἶναι ὁ σοφός.

Καὶ σὰς ρωτῶ, — ἂν ἦταν νὰ ψηφίσουν, — ποιά πολιτεία

θά 'θελε ἕναν ἄρχοντα σὰν αὐτόν, ποιός στρατὸς θά 'θελε τέτοιον ἀρχηγό; "Οχι, μὰ ποιά γυναίκα θὰ πεθυμοῦσε ἢ θ' ἀνεχόταν τέτοιον ἄντρα, ποίος ἀμφιτρύωνας τέτοιο καλεσμένο, ποίος ὑπηρέτης ἀφεντικὸ ἀπὸ τέτοια πάστα; Ποιός δὲ θὰ προτιμοῦσε νὰ πάρει στὴν τύχη μέσα ἀπ' τὸ σωρὸ τῶν θεότρελων ἕνα σκέτο τρελό, ἱκανὸ νὰ διατάζει τρελοὺς, ἢ νὰ τοὺς ὑπακούει, ν' ἀρέσει στοὺς ὁμοίους του, — δηλαδὴ στοὺς πιὸ πολλοὺς, — νὰ 'ναι καλὸς μὲ τὴ γυναίκα του, χαριτωμένος μὲ τοὺς φίλους του, γερὸ ποτήρι, καλὴ παρέα, ἕναν ἄνθρωπο ἐπιτέλους πὺ νὰ μὴν εἶναι ξένος σὲ τίποτα τὸ ἀνθρώπινο;

'Αλλὰ πάει ὥρα τώρα πὺν βαριέμαι μ' αὐτὸ τὸ σοφό. "Ἄς περάσουμε σὲ πιὸ εὐχάριστα θέματα.

*"Αν οἱ ἄνθρωποι
βάνονταν νὰ
εἶναι σοφοί...*

"Αν κάποιος μποροῦσε ἀπὸ ψηλὰ νὰ παρατηρήσει, — ὅπως λὲν (31) οἱ ποιητὲς πὺς κάνει ὁ Δίας, — πόσα δεινὰ ξεσποῦν πάνω στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων!... Πόσο ἄθλια, βρώμικη, εἶναι ἡ γέννηση καὶ δύσκολη ἡ ἀνατροφή, τί κινδύνους ἔχει ἡ παιδικὴ ἡλικία, τί σκληροὺς μόχθους ἔχουν τὰ νιάτα, πόσο βαριά εἶναι τὰ γεράματα· κι ἡ ἄτεγκτη μοῖρα τοῦ θανάτου! Στρατὸς οἱ ἀρρώστιες τὴν πολιορκοῦν, τὴν ἀπειλοῦν τὰ δυστυχήματα, πλακώνουν ἄξαφνα οἱ ἀτυχίες, κι ὅλη πέρα ὡς πέρα εἶναι φαρμάκι! "Ἄσε πὰ τὸ κακὸ πὺν κάνει ὁ ἄνθρωπος στὸν ἄνθρωπο: φτώχεις, φυλακές, βασανιστήρια, ἀτιμίες, ντροπές, παγίδες, προδοσίες, βρισιές, δίκες, ἀπάτες. "Ωχ! δὲ μετριοῦνται οἱ κόκκοι τῆς ἄμμου!

Δὲ χρειάζεται νὰ σᾶς πῶ τώρα ποιά κρίματά τους ἢ ποιά ὀργὴ θεοῦ καταδίκασαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ γεννηθοῦν γιὰ τέτοια βάσανα. "Εἶσι καὶ τὸ καλοσκεφεῖς, σοῦ ἔρχεται, μὰ τὴν ἀλήθεια, νὰ πεῖς πὺς καλὰ κάναν οἱ κόρες στὴ Μίλητο,⁵⁷ πὺν αὐτοχτονοῦ-

σαν ἀράδα, ὅσο λυπηρὸ κι ἂν εἶναι αὐτό.

Ξέρετε ὅμως ποιοί πρῶτ' ἀπ' ὅλους σκοτωθῆκαν γιατί τοὺς ἀηδίαζε ἡ ζωὴ; "Ὅσοι εἶχαν φιλίες μὲ τὴ σοφία. "Ἀς μὴ λέμε γιὰ τοὺς Διογένηδες, τοὺς Ξενοκράτες, τοὺς Κάτωνες, τοὺς Κάσσιους, τοὺς Βρούτους,⁵⁸ ἀλλὰ δέστε αὐτὸν τὸ Χεῖρωνά⁵⁹ πὺν διαλέγει τὸ θάνατο τὴ στιγμή πὺν μποροῦσε νὰ γίνεи ἀθάνατος. Καταλαβαίνετε, θαρρῶ, τί θὰ γινόταν, ἂν λίγο παντοῦ οἱ ἄνθρωποι θάνονταν νὰ εἶναι σοφοί. Θὰ χρειαζόταν καινούργιος πηλὸς κι ὅλη ἡ τέχνη κάποιου Προμηθεά γιὰ νὰ πλάσει ἄλλους.

Ἐνῶ ἐγώ... Λίγη ἀμάθεια ἀπ' ἐδῶ, λίγο ξένοιασμα ἀπ' ἐκεῖ, πότε νὰ ξεχνοῦν τὴ δυστυχία, πότε ν' ἀπαντέχουν τὴν εὐτυχία, κάπου - κάπου νὰ γεύονται τὸ μέλι τῆς ἡδονῆς, ἔτσι ξαλαφρώνω τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὶς μιζέριες τους, καὶ δὲ θέλουν πιά ν' ἀφήσουν τὴ ζωὴ, ἀκόμα κι ἂν ἡ Μοῖρα ἔχει κλώσει ὅλο τὸ νῆμα τους, κι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τοὺς παρατάει· ὅσο πὺν λίγους λόγους ἔχουνε νὰ μένουν στὴ ζωὴ, τόσο πὺν πολὺ γαντζώνονται ἀπὸ δαύτη. "Ἀχ, δὲν τὴ βαριοῦνται καθόλου!

Νά, σὲ μένα πέφτει λόγος ἐδῶ: τοὺς βλέπετε αὐτοὺς τοὺς γέροντες, πὺν φτάσανε τὰ χρόνια τοῦ Νέστορα, δὲ μοιάζουν πιά μὲ ἄνθρωπο, — τσεβδοί, ξεμωραμένοι, φαφούτηδες, ἀσπρομάλληδες, φαλακροί, — ἦ, γιὰ νὰ τοὺς περιγράψω καλύτερα μὲ τὰ λόγια τοῦ Ἀριστοφάνη, βρώμικοι, καμπουριασμένοι, σταφιδιασμένοι, χούφταλα, δίχως τρίχες ἢ δόντια κι ἀνίκανοι, τοὺς βλέπετε πῶς χαίρονται τὴ ζωὴ, ἀκόμα καὶ νὰ κάνουν τὰ τζόβενα, ποῖος βάφει τὰ μαλλιά του, ποῖος κρύβει τὴν καράφλα του μὲ καμὶὰ περούκα, ποῖος βάζει ψεύτικα δόντια παρμένα ἴσως ἀπὸ κανένα γουρούνι· αὐτὸς ἐρωτεύεται τοῦ θανατᾶ κάποια μιξοπαρθένα καὶ τὰ τρελο-

Τοὺς βλέπετε
πὺν κάνουν
τὸ τζόβενο;

καμώματά του δὲν τὰ φτάνει κανένα παλικάρι. Αὐτὸς ὁ παλιόγερος, τὸ χούφταλο, καλὸς γιὰ τὸ νεκροταφεῖο, παντρεύεται ἕνα τρυφερὸ κοριτσόπουλο, δίχως προίκα, πὺν θὰ βολέψει τοὺς γείτονες· τὸ πρᾶμα γίνεται συχνὰ καί, μὰ τὴν πίστη μου, τὸ ἔχουνε καὶ γιὰ ὄνоре.

*Εὐτυχισμένες
χάρη σὲ μένα*

Ἄλλὰ νὰ καὶ τὸ πιὸ νόστιμο: Προσέξατε κάτι γριές, μπαμπόγριες, ξεψυχισμένες, πὺν λὲς καὶ βγῆκαν ἀπ' τὸν Ἄδη; Καλὲ ἄντρες! «Ἡ ζωὴ εἶναι ὠραία!», αὐτὸ μόνο ἔχουν στὸ στόμα τους, ἀκόμη ἀγγρίζονται σὰ σκύλες, γαυριάζουν, ὅπως λὲν οἱ Ἕλληνες, σὰ σκρόφες γιὰ σερνικό, καταφέρνουν μὲ λεφτὰ κανένα νεαρὸ Φάωνα, φτιασιδώνονται ἀδιάκοπα, δὲν παρατοῦν στιγμή τὸν καθρέφτη, ἀποτριχώνουν τ' ἀποκοίλι τους, δείχνουν στήθια πλαδαρὰ καὶ μαραμένα, γαργαλεύουν μὲ τρεμουλιάρικη φωνὴ ἕναν πόθο ξεθυμασμένο, πίνουν τὸν περὶδρομο, μπλέκονται στὸ χορὸ μὲ τὰ κορίτσια, γράφουν ραβασάκια. Ὅλος ὁ κόσμος τὶς κοροϊδεύει γι' αὐτὸ πὺν εἶναι: θεότρελες. Στὸ μεταξύ, ὅλες εἶναι εὐχαριστημένες ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, κολυμπᾶνε σὲ χίλιες ἡδονές, κυλιοῦνται μέσα στὸ μέλι, εὐτυχισμένες χάρη σὲ μένα.

Σ' ἐκείνους πὺν βρίσκουν γελοῖες αὐτὲς τὶς τρέλες, θὰ συμβούλευα νὰ τὸ καλοσκεφτοῦν: Τί εἶναι πιὸ καλὰ, νὰ ζεῖς μ' αὐτὲς ζωὴ χαρισάμενη, ἢ νὰ γυρεύεις, ὅπως λένε, φούρκα γιὰ νὰ κρεμαστεῖς; Φυσικά, μπορεῖ ὁ ὄχλος νὰ νομίζει πὺς τοὺς ἀξίζει ρεζίλεμα, μὰ πολὺ πὺν τοὺς κόφτει τοὺς τρελάκιες μου, δὲ βλέπουν πὺς κάνουν κακὸ ἢ, ἂν τὸ βλέπουν, εὐκολὰ τὸ ξεχνοῦν. Νὰ φᾶς μιὰ κεραμίδα στὸ κεφάλι, αὐτὸ εἶναι πραγματικὸ κακὸ. Τὰ ρέστα, ἢ ντροπὴ, τὸ ρεζίλεμα, ἢ καταφρόνια, οἱ βρῖσιες βλάπτουν μόνο ἅμα τὰ νιώθεις. Ἄν δὲν αἰστάνεσαι τίποτα, δὲν εἶναι κακὰ. Τί σημασία ἔχει

ἂν ὁλόκληρος ὁ κόσμος σὲ σφυρίζει, ἀφοῦ ἐσὺ τό 'χεις γιὰ καύχημα; Ὡστόσο, μόνο ἡ Τρέλα στὸ ἐπιτρέπει αὐτό.

(32) Θαρρῶ πὼς ἐδῶ ἀκούω τοὺς φιλόσοφους νὰ διαμαρτύρονται: «Ἐδῶ εἶναι ἡ ἀτυχία», λένε, «νὰ σ' ἀναγκάζει ἡ Τρέλα νὰ γελῆσαι, νὰ λαθεύεις, ν' ἀγνοεῖς». Μὰ ὅχι, αὐτὸ θὰ πεῖ ἀπλούστατα νὰ εἶσαι ἄνθρωπος. Ἀφοῦ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση γεννήθηκες, σ' αὐτὴ μεγάλωσες, σ' αὐτὴ μορφώθηκες, γιατί νὰ τὴ λές ἀτυχία; Εἶναι ἡ μοίρα ὁλονῶν. Δὲν εἶναι καθόλου γιὰ λύπησι νὰ μένεις στὴ θέση σου, ἐκτὸς πιά καὶ πέσουμε στὸν ἄνθρωπο ποὺ νομίζει πὼς εἶναι δυστυχισμένος γιατί δὲν μπορεῖ νὰ πετάει σὰν τὰ πουλιά, νὰ περπατάει στὰ τέσσερα ὅπως τ' ἄλλα ζῶα, ἢ νὰ 'ναι ὀπλισμένος μὲ κέρατα σὰν τοὺς ταύρους. Ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε, θὰ ἔλεγες δυστυχισμένο ἓνα ὠραῖο ἄλογο, ἐπειδὴ δὲν ξέρει γραμματικὴ καὶ δὲν τρώει γαλέττα, ἢ ἐκείνον τὸ φουκαρὰ τὸν ταῦρο, ἐπειδὴ δὲν τὰ καταφέρνει στὴ γυμναστικὴ; Ὅσο δὲν εἶναι δυστυχισμένο τὸ ἄλογο γιατί δὲν σκαμπάζει ἀπὸ γραμματικὴ, ἄλλο τόσο κι ἡ Τρέλα δὲν κάνει τὴ δυστυχία τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ εἶναι μέσα στὰ φυσικά τους.

Μά, ἐπιμένουν οἱ ἐπιδέξιοι λογάδες μας: «Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση δόθηκε εἰδικὰ στὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ μπορεῖ ν' ἀντισταθμίσει μὲ τὴν ἐξυπνάδα του αὐτὰ ποὺ τοῦ ἀρνήθηκε ἡ Φύση». Σὰ νὰ γίνεται νὰ πιστέψει κανεὶς πὼς ἡ Φύση φρόντισε μὲ τόση προσοχὴ γιὰ τὶς σκνίπες, τὰ φυτὰ, τὰ λουλούδια, καὶ μόνο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους κοιμόταν, ἀναγκάζοντάς τους νὰ τρέχουν στὶς ἐπιστῆμες, ποὺ τὶς σκαρφίστηκε γιὰ δυστυχία τους ὁ Θῶθ,⁶⁰ ἢ κολασμένη αὐτὴ ψυχὴ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι, πράγματι, ἄχρηστες στὴν εὐτυχία, ἀφοῦ δὲν κάνουν μήτε τὴ δουλειὰ ποὺ γι' αὐτὴ μᾶς λένε

*Δυστυχισμένο τὸ
ἄλογο ποὺ δὲν ξέρει
γραμματικὴ;*

*Τί χρειάζοταν ἡ
γραμματικὴ;*

πὼς ἔγιναν, ὅπως κομπᾷ τὸ ἀποδείχνει μέσα στὸν Πλάτωνα ἐκεῖνος ὁ μυαλωμένος βασιλιάς,⁶¹ μιλώντας γιὰ τὴν ἐφεύρεση τῆς γραφῆς. Οἱ ἐπιστῆμες πλάκωσαν στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου μαζί μὲ ὅλες τὶς ἄλλες μάστιγες. Τὶς γέννησαν ἐκεῖνα τὰ κακὰ πνεύματα ποὺ φέρνουν ὅλες τὶς συμφορές, δηλαδὴ οἱ δαίμονες: ἑλληνικά, δαίμων πᾶ νὰ πεῖ σοφός.

Οἱ ἅλλοι ἄνθρωποι τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα, δὲν εἶχαν καμιὰ ἐπιστήμη· ζοῦσαν μὲ μόνο τους ὁδηγὸ τὸ ἔνστιχτο τῆς Φύσης. Τί χρειαζόταν ἡ γραμματικὴ, ἀφοῦ ὅλοι μιλοῦσαν τὴν ἴδια γλῶσσα κι ὁ λόγος χρησίμευε μόνο γιὰ νὰ καταλαβαίνονται; Ἡ διαλεκτικὴ, τί χρειαζόταν ἀφοῦ καμιὰ πάλι δὲ γινόταν ἀνάμεσα σ' ἀντίθετες ιδέες; Ποῦ νὰ τὴ χώσουν τὴ ρητορικὴ, ἀφοῦ δὲν εἶχαν ἀντιδικίες; Τί νὰ τὴν κάνουν τὴ νομολογία, ἀφοῦ δὲν εἶχε ἀρχίσει αὐτὴ ἡ ἐξαχρείωση τῶν ἡθῶν ἀπ' ὅπου, σίγουρα, ξεπήδησαν οἱ καλοὶ νόμοι; Οἱ ἄνθρωποι ἦταν πολὺ θεοφοβούμενοι γιὰ νὰ ἐξετάζουν μὲ ἀνίερη περιέργεια τὰ μυστήρια τῆς Φύσης, νὰ καταμετροῦν τοὺς ἀστερισμούς, τὶς κινήσεις τους, τὶς ἐπιδράσεις τους, νὰ ἐρευνοῦν τὸν κρυφὸ μηχανισμό τοῦ σύμπαντος. Θεωροῦσαν ἐγκληματικὸ νὰ ζητᾷς νὰ μάθεις πὶὸ πέρα ἀπ' ὅσα ἤξερε ὁ κοινὸς θνητός. Ἦταν καθαρὴ παραφροσύνῃ νὰ ρωτᾷς τί εἶναι πίσω ἀπὸ τὸν οὐρανό, καὶ κανενὸς δὲν κατέβαινε τέτοια ιδέα.

Ὅταν λίγο-λίγο νοθεύτηκε ἡ ἀγνότη τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα, οἱ δαίμονες, ὅπως εἶπα, ἔπιασαν νὰ σκαρφίζονται τὶς ἐπιστῆμες. Ἦταν λίγοι στὴν ἀρχὴ κι εἶχαν λίγους ὁπαδούς. Ἀργότερα, ἡ δεισιδαιμονία τῶν Χαλδαίων καὶ τ' ἀεροκοπανίσματα τῶν Ἑλλήνων τὶς παραφόρτωσαν μὲ μύρια μαρτύρια τοῦ μυαλοῦ, ἔτσι ποὺ ἡ γραμματικὴ μονάχα μπορεῖ νὰ γίνει βάσανο μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς.

(33) Ἀπὸ τίς ἐπιστῆμες τώρα, ἐκείνες ποὺ ἐκθειάζονται εἶναι ὅσες γειτονεύουν περισσότερο μὲ τὴν ὀρθὴ κρίση, δηλαδή μὲ τὴν Τρέλα. Οἱ θεολόγοι πεινοῦν, οἱ φυσικοὶ κρυώνουν, οἱ ἀστρολόγοι σὲ κάνουν καὶ γελᾶς, οἱ διαλεχτικοὶ κοροϊδεύονται. «Μὰ μόνος του ὁ γιατρὸς ἀξίζει ὅλους τοὺς ἄλλους!»⁶² Σ' αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα, ὅσο πιὸ λίγα ξέρουν, ὅσο πιὸ πολλὰς κουτουράδες κάνουν, ὅσο πιὸ σερσέμηδες εἶναι, τόσο καὶ πιὸ πολὺ γίνονται τῆς μόδας, ἀκόμα κι οἱ μεγάλοι μὲ τοὺς πολλοὺς τίτλους. Γιατὶ ἡ ἱατρικὴ, προπαντὸς ὅπως τὴν ἐξασκοῦν τὴ σήμερον, εἶναι παράρτημα τῆς κολακείας, ὅσο κι ἡ ρητορικὴ, ἄλλωστε.

Ὅστερα ἀπὸ τοὺς γιατροὺς, τὰ πρῶτα στασίδια τὰ ἔχουν οἱ δικαστικοί. Δὲν ξέρω μάλιστα ἂν δὲν ἔρχονται καὶ πρὶν ἀπ' τοὺς γιατροὺς· γιατί ὁμόφωνα οἱ φιλόσοφοι τοὺς κοροϊδεύουν πὼς γκαρίζουν κουταμάρες. Καὶ νὰ σκεφτεῖς πὼς ἀπ' τὴν πιὸ μεγάλη ὡς τὴν πιὸ μικρὴ, ὅλες οἱ ὑποθέσεις κρίνονται ἀπ' αὐτὰ τὰ γαιδουρία! Ἔτσι τὰ τσιφλίκια τους μεγαλώνουν, ἐνῶ ὁ θεολόγος, ἀφοῦ ξεσκολίσει ὅλα τὰ ἱερὰ κατεβατὰ σὲ κιτάπια καὶ χαρτιά, μασουλίζει λούπινα κι ἀσταμάτητα κυνηγᾷ ψύλλους καὶ ψεῖρες.

Προτιμοῦν λοιπὸν τίς ἐπιστῆμες ποὺ συγγενεύουν πιὸ πολὺ μὲ τὴν Τρέλα· παρόμοια, πιὸ εὐτυχισμένοι εἶναι ὅσοι μποροῦν κι ἀπέχουν ὁλότελα ἀπ' τίς ἐπιστῆμες καὶ παίρνουν γιὰ ὁδηγὸ μόνον τὴ Φύση. Αὐτὴ δὲν ἔχει τίποτα τὸ στραβοκάνικο, — ἐκτὸς πιά καὶ θὲς νὰ βγεῖς ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρώπινης μοίρας. Σιχαίνεται τὰ τεχνάσματα· καὶ πιὸ καλὰ εἶναι στὴν ὑγεία του ὅ,τι δὲ μολεύτηκε ποτὲ ἀπὸ τέτοια.

(34) Ἐλᾶτε, δὲν τὸ βλέπετε πὼς ἀπ' ὅλα τὰ εἶδη τῶν ζώων, πιὸ εὐχάριστη ζωὴ κάνουν ὅσα εἶναι λιγότερο μορφωμένα καὶ δὲν ἀφή-

Ἐνῶ ὁ θεολόγος
μασουλίζει λούπινα

Ζοῦνε μὲ τὸν καιρὸ
ποὺ περνᾷ

νουν νὰ τὰ ὀδηγήσει δάσκαλος ἄλλος ἀπὸ τὴ Φύση; Ἔχει πιὸ εὐ-
τυχησμένες, πιὸ θαυμάσιες ἀπὸ τὶς μέλισσες; Κι ὁμως, δὲν ἔχουν
ὅλες τὶς αἰσθήσεις. Μπορεῖ ν' ἀνακαλύψει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καλύ-
τερα οἰκοδομικὰ μέσα ἀπὸ τὰ δικά τους; Ἀντίθετα, τὸ ἄλογο, ποὺ
ἔχει τὶς ἴδιες αἰσθήσεις μὲ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ περνᾷ τὴ ζωὴ
του μαζί τους, συμμερίζεται καὶ τὶς συμφορὰς τους. Συχνὰ τὸ βλέ-
πεις νὰ λαχανιάζει μπάς καὶ τὸ ξεπεράσει ἄλλο στὸ τρέξιμο· στὴ
μάχη βάζει πείσμα νὰ νικήσει: λαβώνεται καὶ τρώει χῶμα μαζί
μὲ τὸν καβαλάρη του. Κι ἀφήνω πᾶ τὸ βάρβαρο χαλινάρι, τὰ σου-
βλερὰ σπιρούνια, τὴ φυλακὴ τοῦ στάβλου, τὸ κουρμπάτσι, τὸ ρα-
βδί, τὰ γκέμια, τὸ βάρος τοῦ καβαλάρη, κοντολογὴς ὅλο τὸ δράμα
τῆς σκλαβιάς, ποὺ τὴ δέχτηκε πρόθυμα, ὅταν θέλησε ἥρωϊκὰ νὰ
ἐκδικηθεῖ ὅπως - ὅπως τὸν ἐχθρό του.⁶³

Πόσο πιὸ ζηλευτὴ εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ κάνουν οἱ μύγες καὶ τὰ που-
λιά! Ζοῦνε μὲ τὸν καιρὸ ποὺ περνᾷ, μὲ μόνο τὸ ἔνστιχτο τῆς φύ-
σης, ὅσο τοὺς ἐπιτρέπουν οἱ παγίδες τῶν ἀνθρώπων! Βάλετε ἓνα
πουλὶ στὸ κλουβί: μαθαίνει νὰ μιμεῖται τὴν ἀνθρώπινη λαλιά· μά,
περιέργο, χάνει τὴ φυσικὴ του ὁμορφιά. Τόσο ἡ Φύση μὲ τὰ ἔργα
τῆς πετυχαίνει χίλιες φορὲς καλύτερα ἀπὸ τὰ μασκαρέματα τῆς
Τέχνης! Γι' αὐτὸ καὶ δὲ βρίσκω λόγια νὰ παινέσω ἐκεῖνο τὸν πε-
τεινό, ποὺ ὅταν μεταμορφωνόταν ἔκανε τὸν Πυθαγόρα.⁶⁴ Ἀφοῦ
τὰ δοκίμασε ὅλα: φιλόσοφος, ἄντρας, γυναῖκα, βασιλιάς, ιδιώ-
της, ψάρι, ἄλογο, βάτραχος, καὶ θαρρῶ ἀκόμα καὶ σφουγγάρι,
ἔκρινε πὼς κανένα ζῶο δὲν ἦταν τόσο ὀλέθριο ὅσο ὁ ἄνθρωπος,
γιατὶ ὅλα δέχονται νὰ ζήσουν μέσα στὰ ὅρια τῆς φύσης τους, καὶ
μόνο αὐτὸς πασχίζει νὰ τὰ ξεπεράσει.

*Πιὸ γνωστικὸς
ἐκεῖνο τὸ γουρούνι
ὁ Γρύλλος*

Καὶ πάλι, ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, προτιμᾷ, γιὰ πολλοὺς (35)

λόγους, τοὺς ἡλίθιους κι ὄχι τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς ἰσχυροὺς. Ἐκεῖνο τὸ γουρουνὶ ὁ Γρύλλος ἦταν πιὸ γνωστικὸς ἀπὸ τὸν πολυμήχανο, ἀφοῦ προτίμησε νὰ γρούζει μέσα στὸ χοιροστάσι παρὰ ν' ἀψηφήσει μὲ τὴ συντροφιά τοῦ Ὀδυσσέα τόσα κίντυνα. Αὐτὴ μοῦ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ γνώμη καὶ τοῦ Ὅμηρου, πατέρα τῶν μύθων, ποὺ λέει ἄμοιρους καὶ συφοριασμένους ὅλους τοὺς θνητοὺς, καὶ συχνὰ δίνει στὸν Ὀδυσσέα, τύπο καὶ ὑπογραμμὸ τοῦ γνωστικοῦ, τὸ ἐπίθετο πολυστέναχτος, ποὺ δὲν τὸ δίνει ποτὲ στὸν Πάρι, τὸν Αἴαντα ἢ τὸν Ἀχιλλέα. Καὶ γιατί; Μὰ γιατί αὐτοὺς ὁ πολυμήχανος δὲν ἔκανε τίποτα δίχως τὴ συμβουλὴ τῆς Παλλάδας, κι ἡ πολλή του σοφία τὸν ἀποξένωνε ὁλότελα ἀπὸ τὶς ὁρμήνεις τῆς Φύσης.

Λέω λοιπὸν, πὼς οἱ ἄνθρωποι ποὺ ὑπακούουν στὴ Σοφία εἶναι πολὺ πιὸ λίγο εὐτυχισμένοι. Εἶναι δυὸ φορὲς τρελοί, ἀφοῦ ξεχνοῦν πὼς γεννηθῆκανε θνητοὶ καὶ γυρεύουν νὰ μιμηθοῦν τοὺς ἀθάνατους θεοὺς καὶ γιατί, ὅπως οἱ Γίγαντες, ὀπλισμένοι μὲ τὶς ἐπιστήμες τους, κάνουν πόλεμο στὴ Φύση. Τ' ἀντίθετο, δὲ φαίνονται καθόλου νὰ δυστυχοῦν ὅσοι βρίσκονται πιὸ κοντὰ στὸν τετραποδισμό καὶ τὴ βλακεία, καὶ δὲν καταπιάνονται μὲ πράγματα ποὺ ξεπερνοῦν τὸν ἄνθρωπο. Ἄς κάνουμε λοιπὸν τὸ πείραμα νὰ τ' ἀποδείξουμε, ὄχι μὲ στωϊκὰ ἐνθυμήματα,⁶⁵ ἀλλὰ μὲ κανένα χοντροκομμένο παράδειγμα.

Ἕψιστοι θεοί! Μὰ ὑπάρχουν πιὸ εὐτυχισμένοι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ οἱ χυδαῖοι παρανομιάζουν, — πολὺ ὥραϊα ὀνόματα κατὰ τὴ γνώμη μου, — λωλούς, βλαμμένους ἢ σερσέμηδες; Στὴν ἀρχὴ φαίνεται πὼς σᾶς λέω κάτι τρελὸ ἢ παράλογο· μὰ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ξέρονε τὸ φόβο τοῦ θανάτου, καὶ δὲν εἶναι λίγο πρᾶμα, μὰ τὸ Δία! Ἡ συνείδησή τους δὲν

*Μέτρα, ἡλίθιε σοφέ,
τὶς μέρες καὶ
τὶς νύχτες...*

ἔχει ποτὲ τύψεις. Δὲν τοὺς τρομάζουν ἱστορίες μὲ βουρβούλακες. Δὲ φοβερίζονται ἀπὸ φαντάσματα καὶ ἰσκιους, δὲν τοὺς βασανίζει ὁ φόβος γιὰ κακὰ ποὺ θὰ πλακώσουν, μήτε τοὺς φουσκώνει ἡ ἐλπίδα γιὰ μελλούμενα καλά. Κοντολογῆς, δὲ σκίζονται ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες ἔγνοιες ποὺ ὀρίζουν τούτη τὴ ζωὴ. Δὲν ξέρουν ἀπὸ ντροπῆς, φόβο, φιλοδοξία, φθόνο, ἔρωτα. Ἄν μάλιστα φτάσουν ὥς τὴν ἀναισθησία τοῦ χτήνους, τότε δὲ θ' ἁμαρταίνουν πιά καθόλου, κατὰ ποὺ βεβαιώνουν οἱ θεολόγοι.

Τώρα, ἡλίθιε σοφέ, θὰ 'θελα νὰ μετρήσεις μαζί μου τὶς μέρες καὶ τὶς νύχτες ποὺ λογιῶ - λογιῶ ἀγωνίες σταύρωναν τὴν ψυχὴ σου, κάνε μπρός σου ἓνα σωρὸ τὶς ἔγνοιες ὅλης σου τῆς ζωῆς, καὶ πάσχισε νὰ καταλάβεις ἐπιτέλους ἀπὸ πόσα κακὰ γλυτώνω τοὺς τρελοὺς μου. Βάλε ἀπὸ πάνω πὼς ὄχι μόνο τοὺς δίνω ἰσόβια χαρὰ, παιχνιδίσματα, τραγούδια καὶ γέλια, ἀλλὰ ὅπου καὶ νὰ πᾶνε κουβαλοῦν μαζί τους γιὰ τοὺς ἄλλους τὴν ἀπόλαυση, τὸ κέφι, τὴ διασκέδαση, σάμπως οἱ συγκαταβατικοὶ θεοὶ νὰ τοὺς προόρισαν γιὰ νὰ φαιδρύνουν τὴ μουντὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Κι ἀκόμα, ὅ,τι καὶ νὰ αἰστάνονται μεταξύ τους οἱ ἄνθρωποι, τούτους ἐδῶ τοὺς παραδέχονται πάντα γιὰ φίλους· τοὺς ἀναζητοῦν, τοὺς κερνᾶνε, τοὺς χαϊδεύουν, τοὺς κανακεύουν, τοὺς βοηθοῦν στὴν ἀνάγκη· αὐτοὶ μόνο ἐλεύθερα τὰ λένε ὅλα καὶ τὰ κάνουν ὅλα. Δὲ θὰ περνοῦσε κανενὸς ἀπὸ τὸ μυαλὸ νὰ τοὺς πειράξει, ἀφοῦ ἀγρίμια καὶ θεριὰ ἀποφεύγουν νὰ τοὺς βλάψουν· τὸ ἔνστιχτο τοὺς λέει πὼς εἶναι ἀκίνδunami. Βρίσκονται, λοιπόν, κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῶν θεῶν, καὶ ἰδιαίτερα τὴ δική μου· γι' αὐτὸ εἶναι ποὺ τοὺς σέβεται ὅλος ὁ κόσμος, ὄχι ἄδικα.

Οἱ τρελοὶ μου
πετυχαίνουν αὐτὸ
τὸ θαῦμα

Οἱ πιὸ μεγάλοι βασιλιάδες γουστάρουν τοὺς τρελοὺς τόσο πο- (36)

λύ, πού ὄχι ἓνας, μήτε δύο, δὲν μποροῦν νὰ κάτσουν στὸ τραπέζι, νὰ κάνουν ἓνα βῆμα ἢ καὶ νὰ ζήσουν μιὰν ὥρα, δίχως αὐτούς.⁶⁶ Προτιμᾶνε τοὺς τρελοὺς τους ἀπὸ τοὺς ἀγέλαστους σοφοὺς, πού τοὺς συντηροῦν ὥστόσο ἀπὸ συνήθεια, γιὰ τὸ γόητρο. Καὶ γιατί τοὺς προτιμᾶνε; Νομίζω πὼς δὲν εἶναι κανένα θαῦμα ἢ μυστήριο: οἱ σοφοὶ φέρνουν στοὺς ἡγεμόνες μόνο θλίψη· φουσκωμένοι ἀπὸ τὶς ἀρχές τους, δὲν κοιπιάζουν νὰ ποῦνε τσουχτερές ἀλήθειες πού συχνὰ πληγώνουν τοῦτα τὰ ντελικάτα αὐτιά. Ἐνῶ οἱ τζουτζέδες τοὺς δίνουν μ' ἀπλοχεριὰ τὸ μόνο πού γυρεύουνε παντοῦ καὶ ὅσα - ὅσα: διασκέδαση, χαμόγελα, χάχανα καὶ χαρές.

Παραδεχτεῖτε ὅμως, οἱ τρελοὶ ἔχουν ἓνα χάρισμα πού δὲν εἶναι γιὰ πέταμα: εἶναι οἱ μόνοι ντόμπροι καὶ ἄψευτοι. Κι ὑπάρχει πὺ ἐὺλογητὸ ἀπὸ τὴν εἰλικρίνεια; Μιὰ παροιμία τοῦ Ἀλκιβιάδη, μέσα στὸν Πλάτωνα, θάνει τὴν εἰλικρίνεια στὸ κρασί καὶ στὸ στόμα τῶν παιδιῶν, μὰ ἡ τιμὴ της πρέπει νὰ εἶναι ὅλη δική μου. Μάρτυρας ὁ Εὐριπίδης, πού εἶπε τὸ περίφημο: «Ὁ τρελὸς τρέλες λέει». Ὁ τρελός, ὅ,τι ἔχει στὴν καρδιά του τὸ φανερώνει στὰ μούτρα του, τὸ διαλαλεῖ μὲ τὶς κουβέντες του. Οἱ σοφοὶ ὅμως ἔχουν δυὸ γλῶσσες, ὅπως μᾶς τὸ θυμίζει πάλι ὁ Εὐριπίδης: μιὰ γιὰ νὰ λένε τὴν ἀλήθεια καὶ μιὰ γιὰ νὰ λέν αὐτὸ πού ἐκείνη τὴ στιγμή τοὺς φαίνεται πὼς ταιριάζει. Ξέρουν «τὸ μαῦρο νὰ τὸ κάνουν ἄσπρο», μὲ τὸ ἴδιο στόμα νὰ φουσούν τὸ κρύο καὶ τὸ ζεστό, ἄλλο νὰ ἔχουν στὴν καρδιά τους καὶ μὲ τὰ λόγια νὰ καμώνονται ἄλλο.

Τοὺς ἡγεμόνες τοὺς βουτηγμένους στὴν εὐτυχία τους, ἐμένα μοῦ φαίνεται πὼς πρέπει νὰ τοὺς λυπούμαστε: μὴ μπορώντας ν' ἀκούσουν τὴν ἀλήθεια, εἶναι ἀναγκασμένοι ν' ἀκοῦνε κόλακες πού τοὺς κάνουν τὸ φίλο. Θὰ μοῦ πεῖτε: «Αὐτιά ἡγεμόνα ἴσα - ἴσα τὴν

ἀλήθεια σιχαίνονται· ἂν ἀποφεύγουν τοὺς γνωστικούς, εἶναι γιατί φοβοῦνται μὴ λάχει κανένας πιὸ ντόμπρος καὶ τολμήσει νὰ τοὺς πεῖ ἀλήθειες κι ὄχι κολακεῖες». Ἔμ! οἱ βασιλιάδες τὴν ἀλήθεια τὴ μισοῦν. Οἱ τρελοὶ μου, ὥστόσο, πετυχαίνουν αὐτὸ τὸ καταπληκτικό, νὰ τοὺς εὐχαριστοῦν σέρονντάς τους ὄχι μόνο ἀλήθειες, ἀλλὰ καὶ βρισιὲς ἀνοιχτά, ἔτσι πὺν ὁ ἴδιος λόγος, στὸ στόμα ἑνὸς γνωστικοῦ, νὰ τοῦ κοστίζει τὸ κεφάλι του, καὶ στὸ στόμα ἑνὸς τρελοῦ, νὰ εὐχαριστεῖ ἀπίστευτα τὸν ἀφέντη. Naί, ἡ ἀλήθεια ἔχει τὴ δύναμη νὰ εὐφραίνει, ἂν μέσα της δὲ βρίσκεται κάτι προσβλητικό, μὰ τὴ χάρη τούτη οἱ θεοὶ τὴ φυλάνε γιὰ τοὺς τρελοὺς. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τέτοιοι ἄνδρες ἀρέσουν τόσο πολὺ σὺς γυναῖκες, πὺν ἀπ' τὴ φύση τους εἶναι φιλήδονες κι ἐλαφρές. Ὅ,τι καὶ νὰ τοὺς κάνουν, — κι αὐτὸ μπορεῖ νὰ πάει μακριά, — ἐκεῖνες τὸ παίρνουν γιὰ παιχνίδι καὶ γιὰ χωρατό· τόσα πολλὰ ξέρει τὸ φύλο αὐτὸ γιὰ νὰ σκεπάζει πρὶν ἀπ' ὅλα τὰ στραβοπατήματά του.

Ἄς ξανάρθουμε στὴν εὐτυχία τῶν τρελῶν... Ἀφοῦ περάσουν (37) χαρούμενα ὀλάκερη ζωὴ, χωρὶς νὰ φοβοῦνται καθόλου ἢ νὰ ψυχανεμίζονται θάνατο, μεταναστεύουν ντογροῦ στὰ Ἑλύσια Πεδία, κι ἐκεῖ διασκεδάζουν μὲ τ' ἀστεῖα τους τὴ βαρεμάρα τῶν εὐλαβικῶν ψυχῶν.

*Ἔνα ὁμορφο
πορτραῖτο σοφοῦ*

Ἐλάτε τώρα νὰ συγκρίνουμε αὐτὴ τὴ μοῖρα τοῦ τρελοῦ μ' ὅποιον σοφοῦ θέλετε. Πάρτε, ἂς ποῦμε, ἓνα ὑπόδειγμα σοφίας, ἓναν ἄνθρωπο πὺν ἔφαγε τὰ νιάτα του νὰ μελετᾷ τὶς ἐπιστῆμες, ἔχασε σὲ ξενύχτια, ἔγνοιες κι ἀτέλειωτους μόχθους τὸ πιὸ ζωντανὸ κομμάτι τῆς ζωῆς του καὶ τὴν ἐπίλοιπη τὴν πέρασε στερημένος κι ἀπὸ τὴν παραμικρὴ ἀπόλαυση· στάθηκε πάντα τσιγγούνης, μίζερος, κατσούφης, σκοτεινός, αὐστηρὸς καὶ σκληρὸς γιὰ τὸν ἑαυτὸ

του, βαρετὸς κι ἀχώνευτος στοὺς ἄλλους· χλεμπονιάρης, κοκκαλιάρης, φιλάστενος, τσίμπλης, καραφλὸς καὶ γερασμένος πρὶν τὴν ὥρα του, πρὶν τὴν ὥρα τοῦ φευγάτος ἀπὸ τῆ ζωῆ. Κι ἔπειτα, τί σημασία ἔχει πότε θὰ πεθάνει, ἀφοῦ δὲν ἔζησε ποτέ; Ὅριστε ὁμορφο πορτραῖτο σοφοῦ.

Πάλι ἀκούω τὰ बातράχια τῆς Στοᾶς νὰ μοῦ κοάζουν μέσα στ' αὐτιά: «Τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα τὰ κακὰ εἶναι ἡ παραφροσύνη· μὰ ἡ φανερὴ μωρία συγγενεῖ μαζὶ τῆς καὶ μᾶλλον εἶναι ἡ ἴδια, ἀφοῦ τρελὸς εἶναι ὅποιος δὲ λογικεύεται».

Ἐκεῖνα ὅμως τὰ बातράχια εἶναι ποὺ παραλογίζονται πέρα γιὰ πέρα! Ἄντε νὰ κάνουμε σκόνη κι αὐτὸν τὸν ἐπιδέξιο συλλογισμό τους, Μοῦσες βοηθᾶτε! Ὁ Σωκράτης μᾶς διδάσκει, στὸ «Συμπόσιο» τοῦ Πλάτωνα, νὰ κόβουμε τὴν Ἀφροδίτη στὰ δυὸ καὶ νὰ κάνουμε δυὸ Ἀφροδίτες, ἔτσι καὶ τὸν Ἔρωτα γιὰ νὰ ἔχουμε δυὸ Ἐρώτες· οἱ διαλεχτικοί μας θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν τὸ ἴδιο καὶ νὰ ξεχωρίζουν τρέλα ἀπὸ τρέλα, γιὰ νὰ παίρνει αὐτοὺς ὁ κόσμος γιὰ γνωστικούς. Κι ἀλήθεια, ἡ κάθε τρέλα δὲν εἶναι καὶ βλαβερή. Διαφορετικὰ δὲ θὰ ἔχε πεῖ ὁ Ὁράτιος: «Παιχνίδι τοῦ ἄραγε μ' ἔχει κάποιο ἀγαθὸ παραλήρημα;». Ὁ Πλάτωνας δὲ θὰ ἔχε λογαριάσει τὴν ποιητικὴ, τὴν προφητικὴ καὶ τὴν ἐρωτικὴ μανία μέσα στίς πιὸ ἀψηλὲς ἀξίες τοῦ ἀνθρώπου. Μὰ κι ἡ Σίβυλλα μήπως δὲ χαραχτήρισε τρελὸ τὸ ἐγγχείρημα τοῦ Αἰνεΐα;

Ἐπάρχουν λοιπὸν σίγουρα δυὸ εἰδῶν τρέλες: Μιὰ ἐκείνη ποὺ οἱ ἐκδικήτριες Ἐρινύες ξερονοῦν μέσα ἀπ' τὴν Κόλαση, ὅταν ξαπολοῦν τὰ φίδια τους καὶ φουσοῦν στὴν καρδιά τῶν ἀνθρώπων τὴν ὀργὴ τοῦ πολέμου, τὴν ἄσβηστη δίψα γιὰ χρυσάφι, τὸν ἔνοχο καὶ στιγματισμένο ἔρωτα, τὴν πατροκτονία, τὴν αἰμομιξία, τὴν ἱερο-

*Νὰ ξεχωρίζουμε
τρέλα καὶ τρέλα*

συλία κι ἄλλες τέτοιες μάστιγες ἢ ὅταν κυνηγοῦν μὲ τὰ τρομαχτικὰ δαυλιά τους τὶς συνειδήσεις πὺν ἐγκληματήσαν.

Ἡ ἄλλη τρέλα εἶναι ὀλότελα διαφορετικὴ, ἔρχεται ἀπὸ μένα κι εἶναι τὸ πιὸ ποθητὸ πρᾶμα τοῦ κόσμου. Γεννιέται ὅποτε μιὰ γλυκιὰ πλάνη τοῦ μυαλοῦ ἐλευθερώνει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὶς μαῦρες ἔγνοιες της καὶ τὴν παραδίνει σ' ἓνα πέλαγος ἡδονῆς. Αὐτὴ τὴ φρεναπάτη, ὁ Κικέρωνας, ὅπως ἔγραφε σ' ἓνα γράμμα του στὸν Ἀττικό, τὴν ποθοῦσε σὰν ὑπέρτατο δῶρο τῶν θεῶν, γιὰ νὰ ξεχάσει μέσα της ὅλα του τὰ βάσανα.

Φανταζόταν ἔξοχα
ἔργα

Δὲν ἦταν γιὰ γέλια ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ Ἄργος, τόσο παλαβὸς πὺν περνοῦσε μέρες καὶ μέρες μοναχὸς του στὸ θέατρο, νὰ γελᾷ, νὰ χτυπᾷ παλαμάκια καὶ νὰ χοροπηδᾷ: φανταζόταν πὺς τοῦ παιζαν ἔξοχα ἔργα, ἐνῶ δὲν παιζαν τίποτα. Στὴν ἐπίλοιπη ζωὴ του ὅμως φερνόταν θαυμάσια: «Οἱ φίλοι του», λέει ὁ Ὀράτιος, «τὸν ἔβρισκαν εὐχάριστο, ἡ γυναῖκα του πολὺ γλυκὴ, οἱ δοῦλοι του καλόβολοι, δὲν τὸν ἐπιανε τὸ κακὸ του ἂν τοῦ πίνανε κανένα κανάτι κρασί». Ὅταν ἡ ἀφοσίωση τῶν δικῶν του καὶ τὰ πολλὰ φάρμακα τὸν γιάτρευαν ἐπιτέλους καὶ ξαναβρῆκε τὸν ἑαυτό του, παραπονιόταν μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «Μὰ τὸν Πολυδεύκη! μὲ σκοτώσατε, φίλοι μου, ἀντὶ νὰ μὲ γλυτώσετε: τὴν πήρατε τὴ χαρὰ μου ἀναγκάζοντάς με νὰ παρατήσω τὴ γλυκειὰ μου φρεναπάτη». Εἶχε δίκιο κι οἱ φίλοι του ἔκαναν λάθος: Αὐτοὶ χρειάζονταν πιότερο τὸν ἐλλέβορο, ἀφοῦ περάσανε γιὰ ἀρρώστια μιὰ εὐχάριστη κι εὐεργετικὴ τρέλα, πὺν ἔπρεπε τάχα νὰ τὴν γιαιτρέψουνε μὲ φάρμακα.

Ὁ πιὸ βλαμμένος
γελᾷ περισσότερο

Καὶ τέλος πάντων, κάθε παραλογισμὸ τῶν αἰσθήσεων ἢ τοῦ νοῦ, ἐγὼ δὲν τὸν λέω τρέλα. Ἄν κάποιος κοντόθωρος πάρει ἓνα γάιδαρο γιὰ μουλάρι ἢ ἓνας ἄλλος κάποιο ποιηματάκι γιὰ ἀρι-

(39)

στούργημα, δὲν πᾶ νὰ πεῖ πὼς εἶναι καὶ τρελοί. Ἐκεῖνος ὁμως ποὺ ξεγελιέται ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν κρίση του, — καὶ πάλι, αὐτὸ νὰ τὸ παθαίνει συνέχεια χωρὶς μέτρο, — μπορεῖς νὰ πεῖς πὼς κάπως συγγενεύει μὲ τὴν τρέλα. Ἕνας, λόγου χάρη, κάθε φορὰ ποὺ γκαριζεῖ γαίδαρος, θαρρεῖ πὼς ἀκούει ἐξαίσιες συμφωνίες· ἄλλος, φουκαράς, γεννημένος σὲ τρώγλη, θαρρεῖ πὼς εἶναι ὁ Κροῖσος, βασιλιάς τῆς Λυδίας. Ἀρκετὰ συχνά, τοῦτο τὸ εἶδος τῆς τρέλας εἶναι εὐχάριστο, τόσο σ' αὐτοὺς ποὺ πιάνει, ὅσο καὶ σ' ἐκείνους ποὺ βλέπουν, — ἄλλοι τρελοὶ τοῦτοι, μὰ διαφορετικοί. Εἶναι μιὰ τρέλα πολὺ πιὸ συχνὴ ἀπ' ὅσο τὴ νομίζει ὁ κόσμος. Μὰ ἓνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο, οἱ τρελοὶ γελοῦν μὲ τοὺς τρελοὺς καὶ διασκεδάζουν τοῦτοι μὲ τοὺς ἄλλους. Ἄν προσέξεις μάλιστα, ἀπὸ δυὸ τρελοῦς, ὁ πιὸ βλαμμένος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ γελᾷ περισσότερο.

(39) Ἡ γνώμη μου, ἐμένα τῆς Τρέλας, εἶναι πὼς ὅσο πιὸ τρελὸς τόσο πιὸ εὐτυχισμένος εἶσαι, φτάνει νὰ μένεις στὸ εἶδος τῆς δικῆς μου περιοχῆς, ποὺ εἶναι ἀπέραντη, μὰ τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ σίγουρα δὲν βρίσκεται μέσα στοὺς ἀνθρώπους ἓνας νά 'ναι συνέχεια γνωστικὸς τὴν πᾶσα ὥρα, καὶ δίχως κάποιου εἵδους λόξα. Ὑπάρχει ὁμως μιὰ διαφορὰ: τὸν ἄντρα ποὺ περνᾷ μιὰ νεροκολοκύθα γιὰ γυναῖκα τὸν λένε τρελό, γιατί τέτοιο λάθος σὲ πολὺ λίγους κατεβαίνει νὰ τὸ κάνουν· ἐκείνον ὁμως ποὺ ἡ γυναῖκα του ἔχει τοὺς ἀγαπητικὸς μὲ τὸ τσουβάλι, κι αὐτὸς διαλαλεῖ κι ὀρκίζεται πὼς εἶναι πιὸ πιστὴ κι ἀπὸ τὴν Πηνελόπη, καὶ κορδώνεται, — ἔ, χαρὰ στὸ λάθος, — κανένας δὲν τὸν λέει τρελό, γιατί τέτοια μυαλὰ τὰ ἔχουν πολλοὶ ἄντρες.

Χαρὰ στὸ λάθος

*Θαροῦν πὼς
εὐωδιάζει κανέλλα*

Σ' αὐτὸ τὸ εἶδος πρέπει νὰ βάλουμε καὶ κάτι μανιώδεις κνη-

γούς, πὺ καυχίενται πὺς ἡ ψυχὴ τοὺς εὐφραίνεται, ὅταν ἀκοῦν ἐκείνη τὴ φοριτὴ στειγγλιὰ τοῦ βούκινου ἢ τὰ γαβγίσματα τῶν σκύλων. Βάζω στοίχημα: ἡ βρώμα ἀπ' τὰ σκατὰ τοῦ σκύλου, αὐτοὶ θαρροῦν πὺς εὐωδιάζει κανέλλα. Καὶ τὶ ἐνθουσιασμός ὅταν εἶναι νὰ πετσοκόψουν τ' ἀγρίμι! Ταῦροι καὶ κριάρια πρέπει νὰ σφάζονται ἀπὸ τὸ χοντρὸ λαό· ἀλλὰ τ' ἀγρίμι μόνο ὁ γαλαζοαίματος μπορεῖ νὰ τὸ κομματιάσει. Δές τον, ξεσκούφωτος, γονατιστός, ἀρματωμένος μὲ μαχαίρα ἐπιταυτοῦ (νὰ πιάσει ἄλλη, γρουσουζιά!) θάνεται νὰ κόβει κατανυχτικά, μὲ καθιερωμένη τάξη, ὀρισμένα μέρη καὶ μ' ὀρισμένες κινήσεις. Τὸ πλῆθος ὀλοτρόγυρα χαζεύει μ' ἀνοιχτὸ στόμα, σὰ νὰ 'ταν τίποτα καινούργιο αὐτὸ τὸ θέαμα, πὺ τὸ 'χει δεῖ τουλάχιστο χίλιες φορές. Κι ὁ θνητὸς πὺ διαλέγουν γιὰ νὰ δοκιμάσει τὸ παραμικρὸ κομμάτι, θαρρεῖ πὰ πὺς ἔφτασε στὸ πάνω σκαλοπάτι τῆς ἀριστοκρατίας. 'Απ' τὸ πολὺ νὰ κυνηγοῦν τ' ἀγρίμια καὶ νὰ τὰ τρώνε, οἱ κυνηγοὶ καταντοῦν στὸ τέλος κι αὐτοὶ ἀγρίμια. Κι ὅμως νομίζουμε πὺς ζοῦν ὅπως οἱ βασιλιάδες.

Ἡ λύσσα νὰ χτίζουν

Πολὺ μοιάζουν μ' αὐτοὺς ἐκεῖνοι πὺ τοὺς ἔπιασε λύσσα νὰ χτίζουν, τὴ μιὰ μέρα γκρεμίζουν τὰ στρογγυλὰ χτίρια καὶ τὰ ξαναφτιάχνουν τετράγωνα, τὴν ἄλλη τὰ τετράγωνα τὰ κάνουν στρογγυλά. Κανένα μέτρο, κανένα ὄριο σ' αὐτὰ τὰ ἔργα, ὥσπου ξετινάζονται καὶ δὲν ἔχουν πὰ τὰ μέσα ποῦ νὰ κοιμηθοῦν ἢ τί νὰ φᾶνε. 'Ωραῖα τὰ κατάφεραν, θὰ μοῦ πεῖτε. Ναί, μὰ στὸ μεταξὺ ἔζησαν μερικὰ χρόνια εὐτυχισμένοι στὸ ἔπακρο.

*Εἶναι ἀρκετὸ νὰ 'χεις
θελήσει*

Οἱ ἀλχημιστές, μοῦ φαίνεται, εἶναι οἱ πὺ κοντινοὶ τοὺς γείτονες. Μὲ καινούργιους καὶ μυστήριους τρόπους μάχονται ν' ἀλλάξουν τὴ φύση τῶν στοιχείων, σκίζουνε θάλασσες καὶ στερεῖς γυ-

ρεύοντας μιὰ πέμπτη, τὴν πεμπτουσία. Θρεμμένοι ἀπὸ τὴν πιὸ γλυκιὰ ἐλπίδα, δὲ λυποῦνται ποτὲ τὰ ἔξοδα μήτε τοὺς κόπους. Πάντα στὸ νοῦ τους ἔχουν κάποια καταπληχτικὴ ἐφεύρεση, πὺ ὅλο τοὺς πλανεύει παραπέρα, καὶ μόνοι ξεγελοῦν εὐχάριστα τὸν ἑαυτό τους, ὥσπου στὸ τέλος τὰ χάνουν ὅλα καὶ δὲν ἔχουν πιά μήτε γιὰ νὰ φτιάξουν τὸ παραμικρὸ φουρνάκι! Δὲν παύουν ὡστόσο νὰ κάνουν ὄνειρα μαγευτικά, καὶ μ' ὅλη τους τὴ δύναμη καλοῦν τοὺς ἄλλους νὰ μοιραστοῦν αὐτὴ τὴν εὐτυχία τους. "Όταν, τέλος, τοὺς παρατᾶ κι ἡ στερνὴ ἀπαντοχὴ, παρηγοριοῦνται μ' αὐτὴ τὴν ὁμορφὴ κουθέντα: «Γιὰ τὰ μεγάλα πράματα εἶναι ἄρκετὸ νὰ τὰ ἔχεις θελήσει».⁶⁷ Καὶ τὰ βάζουν τότε μὲ τὴ συντομία τῆς ζωῆς πὺ δὲν τοὺς ἄφησε νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ μεγαλεπήβολο σχέδιό τους.

Ἄναρωτιέμαι, ἂν πρέπει νὰ δεχτοῦμε καὶ τοὺς τζογαδόρους στὸ σύλλογό μας. Κι ὅμως δὲν ὑπάρχει πιὸ τρελὸ κι ἄστειο, νὰ τοὺς βλέπεις ἀπορροφημένους κι ἡ καρδιά τους νὰ σαλτάρει καὶ νὰ τρέμει μὲ τὸν κρότο πὺ κάνουν τὰ ζάρια. Ἡ ἐλπίδα πὺς θὰ κερδίσουν δὲν τοὺς παρατάει ποτέ· ἂν ὅμως τὸ καράβι μ' ὅλα τους τ' ἀγαθὰ τσακιστεῖ πάνω στὸ σκόπελο τοῦ τζόγου, πὺ εἶναι πιὸ φοβερὸς κι ἀπ' τὸν Καβο - Μαλιά, καὶ ναυαγοὶ θεόγυμνοι γλυτώσουν ἀπ' τὰ κύματα μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα, θὰ κλέψουν τοὺς πάντες — μὰ ὅχι ἐκεῖνον πὺ τοὺς κέρδισε, μπάς καὶ τοὺς πῆ ὁ κόσμος μπαταξήδες. Μήπως δὲν ἔχει γέρους στραβωμένους πιά, πὺ γιὰ νὰ παίξουν κοτσάρουν στὴ μύτη τους ἕνα ζευγάρι ματογυᾶλια; Ἡ ὅταν φτάσει ὁ φάλαγγας μὲ τ' ἀρθριτικὰ καὶ τοὺς στραγγουλίζει τὶς κλειδώσεις, δὲν παίρνουν ἄνθρωπο μὲ τὸ μεροκάματο γιὰ νὰ ρίχνει στὴ θέση τους τὰ ζάρια; Καλὸς θὰ ἔταν ὁ τζόγος γιὰ νὰ περνοῦνε τὸν καιρό, ἂν συχνὰ δὲν καταντοῦσε μανία· τότε ὅμως

*Καλὸς θὰ ἔταν γιὰ
νὰ περνοῦνε τὸν
καιρό*

Διηγοῦνται
παραμύθια μὲ
θαύματα

Μιά θέση πλάι στὸ
Χριστὸ στὸν
Παράδεισο

δὲ μοῦ πέφτει λόγος, εἶναι δουλειὰ τῶν Ἑρινύων.

Νά ὅμως κι ἄλλο εἶδος, πού σίγουρα εἶναι φτιαγμένοι ἀπ' τὴ (40) δική μας πάστα ὁλόκληροι. Αὐτοὶ πού εὐχαριστιοῦνται ν' ἀκοῦν ἢ νὰ λένε ψεύτικες ἱστορίες μὲ θαύματα καὶ τέρατα. Δὲ χορταίνουν ν' ἀκοῦν αὐτὰ τὰ παραμύθια γιὰ φαντάσματα, βρυνκόλακες, ἴσκιους, πνεύματα ἀπὸ τὸν Ἄδη καὶ χίλια ἀπίστευτα τέρατα. Ὅσο πιὸ ψεύτικο εἶναι τὸ γεγονός, τόσο πιὸ πρόθυμα τὸ πιστεύουν καὶ μιὰ εὐχάριστη φαγούρα τοὺς γαργαλαί τ' αὐτιά. Οἱ μποῦρδες αὐτὲς δὲ χρησιμεύουν μόνο γιὰ νὰ περνοῦν εὐχάριστα οἱ ὥρες· φέρνουν καὶ ὄφελος στοὺς παπάδες καὶ τοὺς ἱεροκήρυκες.

Μ' αὐτοὺς γειτονεύουν ὅσοι μὲ κάποια παράλογη μὰ γλυκεῖα εὐλάβεια θαρροῦν πὼς ἂν συναντήσουν μέσα στὴ μέρα τὸ ἄγαλμα ἢ τὴν εἰκόνα ἐκείνου τοῦ Πολύφημου τοῦ ἁγίου Χριστόφορου,⁶⁸ αὐτὸ τοὺς προστατεύει ἀπὸ τὸ θάνατο· ἢ ὅτι φτάνει νὰ προσευχηθοῦν σὲ κάποια σκαλιγμένη ἀγία Βαρβάρα⁶⁹ μὲ τὰ κατάλληλα λόγια, γιὰ νὰ γυρίσουν σῶοι κι ἄβλαβοι ἀπὸ τὸν πόλεμο· ἢ ὅτι φτάνει νὰ πᾶνε ὁρισμένες μέρες στὸν ἅγιο Ἑρασμο⁷⁰ μὲ ὁρισμένα κερράκια κι ὁρισμένες προσευχοῦλες, γιὰ νὰ κάνουν γρήγορα λεφτά. Ὅπως γι' αὐτοὺς ὑπάρχει καὶ δεύτερος Ἰππόλυτος,⁷¹ ἔτσι βρῆκαν καὶ στὸν ἅγιο Γιώργη ἕναν ἄλλο Ἡρακλῆ.⁷² Λίγο ἀκόμα καὶ θὰ λατρέψουν τ' ἄλογό του, εὐλαβικὰ σαμαρωμένο καὶ στολισμένο· μὲ μικρὰ πρόσφορα κερδίζουν τὴν προστασία τοῦ ἁγίου κι ὅποιος ὀρκίζεται στὴ χαλκωματένια περικεφαλαία του εἶναι σὰ νὰ παίρνει ὄρκο βασιλικό.

Καὶ τί νὰ πεῖς γιὰ τοὺς ἐγκληματίες πού θανακαλίζονται μὲ ἀπίθανα συχωροχάρτια, πού λογαριάζουν μὲ τὸ ρολοὶ πόσον καιρὸ βαστᾷ τὸ Καθαρτήριο καὶ σκαρώνουν μαθηματικὸ κι ἀλάθευτο πί-

νακα, τόσους αἰῶνες, τόσα χρόνια, τόσους μῆνες, τόσες μέρες καὶ τόσες στιγμές; Ἕλληνοι στηρίζονται πάνω σὲ μαγικά κατεβατὰ καὶ ξόρκια, κάποιον εὐλαβικοῦ ἀπατεώνα, πὺν τὰ σοφίστηκε γιὰ νὰ φημιστεῖ ἢ γιὰ νὰ πλουτίσει, καὶ τὰ περιμένουν ὅλα: πλούτη, τιμές, ἀπολαύσεις, ἀφθονία, υἱεῖα πάντα γερή, μακροζωία, κοτσο-νάτα γερατειὰ καί, τέλος, μιὰ θέση πλάι στὸ Χριστὸ στὸν Παράδεισο! Καὶ πάλι, αὐτὸ τὸ θέλουν ὅσο γίνεται πιὸ ἀργά, ὅταν οἱ ἀπολαύσεις τούτης τῆς ζωῆς, πὺν ἀπάνω τους γαντζώνονται μὲ κάθε τρόπο, θὰ τοὺς παρατήσουν καὶ θὰ ἔχουν νὰ βολευτοῦν μὲ τὶς ἐπουράνιες.

Πάρτε ὅποιο πρᾶματευτή, στρατιώτη ἢ δικαστή. Ἀπὸ τόσες καὶ τόσες κλεψὶς κόβει καμιὰ δεκάρα καὶ φαντάζεται πιά, σὰν τὴν προσφέρει, πὺς ἀποπλένει μονομιᾶς τὸ Λερναῖο βάλτο τῆς ζωῆς του· πὺς ξοφλᾷ ἔτσι μὲ συμβόλαιον τόσες ἐπιπορξίες, ἀκολασίς, μεκροουλιάσματα, κανυγάδες, φονικά, ἀπάτες, ἀπιστίες καὶ προδοσίς, καὶ ξοφλᾷ μάλιστα τόσο τέλεια, πὺν μπορεῖ τώρα νὰ πιάσει φτοῦ κι ἀποξαρχῆς καινούργιον κύκλο ἐγκλημάτων.

Ἐπάρχουν ἄραγε πὺν τρελοί, μὰ τί λέω, ὑπάρχουν πὺν εὐτυχισμένοι ἀπ' ἐκείνους πὺν λένε κάθε μέρα ἑπτὰ μικρὰ ἐδάφια ἀπὸ τὸ Ψαλτήρι καὶ περιμένουν πιά τὴ μακαριότητα τῶν ἐκλεχτῶν; Ἐπτὰ μαγικά ἐδάφια, πὺν ἓνας διάβολος, πιότερο χαζὸς παρὰ ποιηρὸς (ἀφοῦ πιάστηκε στὴν ἴδια του τὴ φάκα), ἔδειξε, λένε, χωρατεύοντας στὸν ἅγιον Βερνάρδο.⁷³ Καὶ τέτοιες τρέλες, τόσο τρελές πὺν κι ἐμένα μὲ κάνουν καὶ ντρέπομαι, τὶς παραδέχονται ὡστόσο· ὅχι μόνο κοινοὶ ἄνθρωποι, μὰ καὶ ἱεροδιδάσκαλοι.

Ὅταν κάθε τόπος γυρεύει νὰ ἔχει δικὸ του προστάτη ἅγιον, δὲ βαστάει κι αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἴδια τρέλα; Κάθε ἅγιος μὲ τὴν εἰδικό-

Ἕλληνος ἅγιος ξέρει
ἀπὸ λεχῶνες

τητά του, με τὴ δική του λατρεία καὶ με τὶς δικές του τελετές. Ὁ ἕνας γιατρεύει τὸν πονόδοντο, ὁ ἄλλος ξέρει ἀπὸ λεχώνες, τοῦτος ξαναβρίσκει χαμένα πράματα, ἐκεῖνος φανερώνεται καὶ γλυτώνει τοὺς ναυαγούς, ἄλλος προστατεύει τὰ κοπάδια, καὶ τράβα κορδόνι, τελειωμὸ δὲν ἔχουν! Μερικοὶ τοὺς εἶναι με πολλὰς χάρες· ὁ νοῦς μου πάει στὴ Θεοτόκο Παρθένο, πού ὁ κοσμάκης τῆς ἀποδίνει πρὸ πολλὰς σχεδὸν ἀπ' ὅσες στὸ Γιό της.

*Κανεῖς δὲν εὐχαριστεῖ
ποὺ λευτερώθηκε
ἀπὸ τὴν τρέλα*

Ξέρετε τί ζητοῦν οἱ ἄνθρωποι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἁγίους; Τίποτα (41)
ποὺ νὰ μὴν ἐνδιαφέρει τὴν Τρέλα. Διαβάστε ὅλα αὐτὰ τὰ τόματα, πού σὲ μερικὲς ἐκκλησιὰς σκεπάζουν τοὺς τοίχους ὥς τὸ θόλο, καὶ πείτε μου: ζήτησε ποτὲ κανένας νὰ τὸν γιατρέψουν ἀπ' τὴν τρέλα ἢ νὰ τοῦ βάλουν κουκούτσι μυαλό; Ποιὸς γλύτωσε κολυμπώντας, ποιὸς λαβώθηκε στὸν πόλεμο καὶ σώθηκε, ποιὸς τό 'σκάσε πάνω στὴ μάχη ἀφήνοντας τοὺς συντρόφους του νὰ τὴν ἀποτελειώσουν καὶ λέει γιὰ τὴν τύχη του καὶ τὴν παλικάριά του. Ἕνας τὸν κρέμαγαν καὶ με τὴ χάρη κάποιου ἁγίου, προστάτη τῶν ληστῶν, ἔπεσε ἀπὸ τὴ φούρκα κι ἔτσι θὰ μπορεῖ νὰ ξαλαφρώσει πάλι κάτω φουκαράδες πλούσιους πού δὲν ξέρουν τί νὰ τὰ κάνουν τὰ λεφτά. Ἄλλος τό 'σκάσε τσακίζοντας τὴν πόρτα τῆς φυλακῆς του. Ποιὸς γιατρεύτηκε ἀπὸ θέρμες, πρὸς μέγα κακοφάνισμὸ τοῦ γιατροῦ του. Αὐτὸς κατάπιε φαρμάκι καὶ τό 'βγαλε ἀπὸ κάτω· τὸ κόψιμο ἀντὶ νὰ τὸν ξεκάνει τὸν ἔγιανε· μεγάλη σκασίλα γιὰ τὴ γυναῖκα του, πού πῆγανε στὸ βρόντο κι οἱ κόποι καὶ τὰ λεφτά της. Αὐτοῦνοῦ τὸ κάρρο ἀναποδογύρισε, μὰ ἔφερε γερὰ στὸ σπίτι τ' ἀλογά του. Ὁ ἄλλος βγῆκε ζωντανὸς κάτω ἀπ' τὰ ἐρείπια. Αὐτὸν τὸν τσάκωσε στὰ πρᾶσα ὁ σύζυγος, μὰ κατάφερε καὶ τό 'σκάσε. Ἕναν δὲ βρῖσκεις νὰ εὐχαριστεῖ, ἐπειδὴ λευτερώθηκε ἀπὸ κάποια

(4)

τρέλα. Εἶναι πολὺ γλυκὸ λοιπὸν νὰ 'σαι βλαμμένος, ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι ἀπ' ὅλα παρακαλοῦν νὰ φυλάγονται ἐκτὸς ἀπ' τὴν Τρέλα.

'Αλλὰ γιατί ἀνοίχτηκα σ' αὐτὸ τὸ πέλαγο μὲ τὶς προλήψεις; «Ἐκατὸ γλῶσσες νὰ 'χα, ἑκατὸ στόματα καὶ φωνὴ σιδερένια, πάλι δὲν ἔφταναν γιὰ ν' ἀραδιάσω τὰ εἶδη ὅλα τῶν τρελῶν κι ὅλα τὰ ὀνόματα τῆς Τρέλας».⁷⁴ Τὸ βέβαιον εἶναι πῶς ἡ καθημερινὴ ζωὴ τῶν χριστιανῶν ξεχειλίζει ἀπὸ τέτοιες ἀνοησίες, πού ἀδίσταχτα τὶς παραδέχονται καὶ τὶς θρέφουν οἱ παπάδες, — ξέρουν τί βγάζουν ἀπὸ δαῦτες. Πάνω σ' αὐτό, ἂν ἓνας μελαλήτης σοφὸς σηκωνόταν καὶ διαλαλοῦσε αὐτὲς τὶς ἀπλὲς ἀλήθειες: «Δὲ θὰ 'χῃς ἄσκημο τέλος ἂν ἔζησες καλά. Γιὰ νὰ συχωρεθοῦν οἱ ἁμαρτίες σου, βᾶλε μαζὶ μὲ τὸν ὀβολό σου καὶ τὸ μίσος γιὰ τὰ κρίματά σου· μὲ δάκρυα, ὁλονυχτίες, προσευχὲς καὶ νηστεῖες ἄλλαξε ὁλότελα τὸν τρόπο πού ζεῖς. Ὁ ἅγιος πού παρακαλᾷς θὰ σὲ βοηθήσει, ἂν ἡ ζωὴ σου μοιάσει μὲ τὴ δική του». "Ἄν τὶς ἀλήθειες αὐτές, λέω, κι ἄλλες παρόμοιες, τὶς ἔκραζε ὁ σοφὸς στ' αὐτιά τους, θὰ βλέπατε ἀπὸ τὴ εὐτυχία θὰ στεροῦσε τὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων καὶ σὲ τί ταρᾶχὴ θὰ τὶς ἔριχνε!

Στὸν ἴδιο σύλλογο πρέπει νὰ γράψουμε κι ἐκείνους τοὺς ἀφελεῖς, πού ζώντας κανονίζουν προσεχτικὰ τὶς λεπτομέρειες τῆς κηδείας τους, τονίζουν πόσα κεριά, πόσα μαῦρα πανωφόρια, πόσους ψαλτάδες καὶ πόσες μοιρολογίστρες θέλουν, σὰ νὰ μπορούσε νὰ φτάσει ὥς αὐτοὺς ὁ παραμικρὸς ἀντίλαλος ἀπὸ τὴν τελετὴ, σὰ νὰ μπορούσαν νὰ κοκκινίζουν οἱ νεκροί, ἂν τὸ κουφάρι τους δὲν τὸ θάψουν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Σὰ νὰ 'ταν τίποτα νεοεκλεγμένοι δήμαρχοι, πού τρώγονται γιὰ νὰ δώσουν ἀγῶνες καὶ γεύματα.

(42) Βιάζομαι, ἀλλὰ πῶς νὰ μὴν ἀναφέρω αὐτοὺς πού τίποτα δὲν

*Γιατί νὰ μιλάμε
γιὰ τοῦτο ἢ τ' ἄλλο
εἶδος;*

τοὺς ξεχωρίζει ἀπὸ τὸν τελευταῖο μεροδούλη, κι ὥστόσο καμαρώνουν, — θαῦμα! — γιὰ κάποιο κούφιο ἀριστοκρατικὸ τίτλο τους; Ὁ ἓνας ἀνεβάζει τὸ σόι του ὡς τὸν Αἰνεΐα, ὁ ἄλλος ὡς τὸ Βρούτο, ὁ τρίτος ὡς τὸν Ἰκάριο.⁷⁵ Σοῦ ξετρυπώνουν ἀπὸ παντοῦ προτομὲς καὶ πορτραῖτα τῶν προγόνων τους. Μετροῦν προπάππους καὶ τριπάππους, θυμίζουν τ' ἀρχαῖα τους ἐπίθετα, ἐνῶ οἱ ἴδιοι εἶναι καὶ μὲ τὸ παραπάνω μουγκοί, σὰν ἀγάλματα ἢ σὰν τὰ πορτραῖτα ποὺ ἀραδιάζουν. Μὲ τὴ χάρη ὥστόσο τῆς γλυκειᾶς μας Φιλαντίας, ζοῦν πανευτυχισμένοι. Καὶ δὲν ἀπολείπουν ἄλλοι, ἄλλο τόσο τρελοί, ποὺ βλέπουν σὰ θεοὺς αὐτὰ τὰ χτήνη.

Ἀλλὰ τί νὰ μιᾶμε γιὰ τοῦτο ἢ γιὰ κεῖνο τὸ εἶδος; Σάματις νὰ μὴν εἶχε ἡ Φιλαντία χίλια μυστικά γιὰ νὰ κάνει εὐτυχισμένους ἀνθρώπους ὅπουδήποτε! Τοῦτος, πὺδ ἄσκημος κι ἀπὸ μαῖμοῦ, θαρρεῖ πὼς εἶναι ὠραῖος σὰν τὸν Νιρέα, ὁ ἄλλος περνᾷ τὸν ἑαυτό του γιὰ Εὐκλείδη, ἐπειδὴ κατάφερε νὰ τραβήξει τρεῖς γραμμὲς μὲ τὸ διαβήτη· νὰ κι ἓνας ποὺ νομίζει πὼς τραγουδᾷ σὰν τὸν Ἑρμογένη:⁷⁶ εἶναι σὰν τὸ γαίδαρο μπρὸς στὴ λύρα καὶ τόσο παράφωνος, ὅσο κι ὁ πετεινὸς ὅταν πηδᾷ τὴν κότα του.

Πάλι, ἓνα εὐχάριστο εἶδος τρέλας εἶναι ἐκείνων ποὺ φουσκώνουν γιὰ τὴν ἀξιοσύνη τῶν δούλων τους, σὰ νὰ 'τανε δική τους. Τέτοιος ἦταν ὁ τρισευτυχισμένος παραλὴς ποὺ ἀναφέρει ὁ Σενέκας: ἄμα ἤθελε νὰ διηγηθεῖ καμιὰ ἱστοριούλα, ἔπρεπε νὰ 'χει κάτω ἀπ' τὸ χέρι δούλους γιὰ νὰ τοῦ σφυρίζουν τὰ λόγια· μ' ὅλο ποὺ ἦταν πετοὶ καὶ κόκκαλο καὶ χωρὶς σταλιὰ πνοή, δὲ θὰ δίσταζε ν' ἀναμετρηθεῖ μὲ κάποιον στὶς γροθιές, ὄντας σίγουρος πὼς σπίτι του ἔχει κάμποσους εὐρωστους σκλάβους.

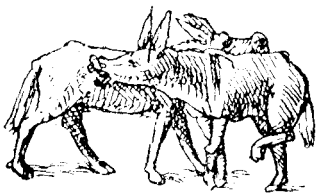
Τί χρειάζεται τώρα νὰ μιλήσουμε γιὰ τοὺς ἐπαγγελματίες καλ-

λιτέχνες; Ὁ καθένας τους ἔχει κι ἀπὸ δική του φιλαυτία, καὶ πὶο εὐκολα μπορεῖ νὰ σοῦ χαρίσει τὸ πατρικὸ του χωράφι παρὰ νὰ ὑποχωρήσει στὸ ζήτημα τοῦ ταλέντου του. Αὐτὸ ἰσχύει προπαντὸς γιὰ τοὺς ἡθοποιούς, τοὺς τραγουδιστές, τοὺς ρήτορες καὶ τοὺς ποιητές. Ὅσο πὶο λίγη εἶναι ἡ ἀξία τους, τόσο πὶο πολὺ τὸ θρόσος κι οἱ ἀξιώσεις τους ν' αὐτοθαυμάζονται, νὰ κορδώνονται καὶ νὰ φουσκώνουν. Κι ὅλοι τους ἔχουν πελατεία, γιατί εἶναι πάντα οἱ πὶο ἀνίκανοι ποὺ βρῖσκουν τοὺς πὶο πολλοὺς θαυμαστές. Ὁ χειρότερος ἀρέσει ἀναγκαστικὰ στοὺς πὶο πολλοὺς, ἀφοῦ ἡ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶδαμε, εἶναι ὑποταγμένη στὴν Τρέλα. Ἄν εἶναι ἀλήθεια πὼς ὅσο πὶο σκάρτος εἶσαι, τόσο πὶο εὐχαριστημένος νιώθεις μὲ τὸν ἑαυτό σου καὶ σὲ περιτριγυρίζουν οἱ θαυμαστές, γιατί νὰ προτιμήσεις τὴν πραγματικὴ μόρφωση, ποὺ κοστίζει πρῶτ' ἀπ' ὅλα πολλὰ λεφτά, κι ὕστερα σὲ κάνει βαρετὸ καὶ ἄτολμο, καὶ τὸ κάτω - κάτω τὴ στιμάρουν τόσο λίγοι;

- (43) Μὰ ἡ Φύση δὲ φτιάνει μόνο κάθε ἄνθρωπο μὲ τὴ φιλαυτία του, δηλαδή μὲ τὸν ἐγωϊσμό του, προικίζει καὶ κάθε ἔθνος καὶ σχεδὸν κάθε πόλη μ' ἓνα συλλογικὸ ἐγωϊσμό. Ἔτσι, οἱ Ἑγγλέζοι, πλάι σ' ἄλλα χαρίσματα, ἔχουν νὰ λέν πὼς εἶναι ὁμορφοί, πὼς ξέρουν ἀπὸ μουσικὴ, κι εἶναι κάλοφαγάδες· οἱ Σκωτσέζοι ἔχουν γιὰ καύχημα τὸ σοί, κάποιο τίτλο συγγένειας μὲ τὸ βασιλιά, καὶ πὼς συζητοῦν ἐπιδέξια· οἱ Γάλλοι φυλάγουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τοὺς εὐγενικοὺς τρόπους· οἱ Παρίσινοὶ ἔχουν σχεδὸν τὸ μονοπώλιο τῆς θεολογίας.⁷⁷ οἱ Ἰταλοὶ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ρητορικῆς· ἀποτέλεσμα: κάθε λαὸς κολακεύεται πὼς αὐτὸς μόνος στὸν κόσμον δὲν εἶναι βάρβαρος.

Σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν εὐτυχία, οἱ Ρωμαῖοι ἔχουν τὰ πρωτεῖα,

*Οἱ Ἑγγλέζοι λέν γιὰ
τὴν ὁμορφιά τους
οἱ Γάλλοι γιὰ τοὺς
εὐγενικοὺς
τρόπους τους.*

Συγκινητικά τὰ δυὸ
μονάκια, πὸν
τὸ ἓνα ξύνει τ' ἄλλο

τοὺς γοητεύει ἀκόμα τ' ὄνειρο τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Οἱ Βενετσιάνοι εἶναι εὐτυχησμένοι πὺν ἔχουν τὰ μεγάλα τζάκια τους μὴ στάξει καὶ μὴ βρέξει. Οἱ Ἕλληνες, σὰν πατέρες τῶν τεχνῶν, παίρνουν ἀπάνω τους τὴ δόξα τῶν ἀρχαίων ἡρώων. Οἱ Τοῦρκοι, κι ὅλος αὐτὸς ὁ συρφετὸς οἱ βάρβαροι, φτάνουν νὰ ὑποστηρίξουν πὼς ἡ θρησκεία τους εἶναι ἡ πιὸ καλὴ καὶ τοὺς Χριστιανοὺς τοὺς κοροϊδεύουν γιὰ προληπτικούς. Ἀκόμα πιὸ χαριτωμένοι εἶναι οἱ Ἑβραῖοι πὺν περιμένουν ἀκλόνητοι τὸ Μεσσία τους καὶ πεισματικὰ πιστεύουν, ἀκόμα καὶ σήμερα, στὸ Μωυσή τους. Οἱ Σπανιόλοι δὲν ἀφήνουν κανένα νὰ τοὺς ξεπεράσει σὲ πολεμικὴ δόξα. Οἱ Γερμανοὶ περηφανεύονται γιὰ τὸ ψηλὸ μπόι τους, καὶ γιὰ ὅσα ξέρουν ἀπὸ μαγεῖες.

Ἄς μὴν πᾶμε πιὸ πέρα· βλέπετε, νομίζω, πόσες ἱκανοποιήσεις δίνει ἡ φιλαντία σ' ὅλους καὶ στὸν καθένα χωριστά. Ἡ κολακεία τῆς μοιάζει σὰν ἀδερφή, καὶ μὲ τὸ δίκιο της! Φιλαντία εἶναι ὅταν χαδεύεις τὸν ἑαυτὸ σου. Ὅταν τὸ χᾶδι αὐτὸ τὸ κάνεις σὲ ἄλλον, τότε ἔχουμε τὴν Κολακεία. Ὅστοςο σήμερα, ἡ κολακεία θεωρεῖται ἐξευτελιστικὴ, τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πὺν συγκινοῦνται πιότερο μὲ τὰ λόγια παρὰ μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Αὐτοὶ πιστεύουν πὼς ἡ εἰλικρίνεια δὲν ταιριάζει μὲ τὴν κολακεία, μὰ κάνουν λάθος· τόσα καὶ τόσα παραδείγματα — μὲ τὰ ζῶα λόγου χά-

(44)

(45)

ρη — ἀποδείχνουν τὸ ἀντίθετο. Βρίσκεται πιὸ κολακας ἀπὸ τὸ σκύλο, ἀλλὰ καὶ πιὸ πιστός; Βρίσκεται πιὸ χαδιάρα ἀπὸ τὴν βερβερίτσα, μὰ καὶ πιὸ φίλη τοῦ ἀνθρώπου; Μπᾶς καὶ θέτε νὰ πεῖτε πὼς τ' ἀγριεμένα λιοντάρια, οἱ αἱματόχαροι τίγρηδες, γιὰ οἱ χολιασμένοι λεόπαρδοι εἶναι πιὸ χρήσιμοι στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων;

πὸν μεταχειρίζονται οἱ περιγελαστὲς καὶ ὕπουλοι γιὰ νὰ χαντακώ-
νουν τὰ θύματά τους. Μὰ ἡ δική μου κολακεία βγαίνει ἀπὸ καρδιά
γεμάτη καλοσύνη κι εἰλικρίνεια· γειτονεύει περισσότερο μὲ τὴν ἀ-
ρετή, παρὰ τὸ ἀντίθετό της, ἡ βρισιά, ἡ ἐκείνη ἢ στρυφνὴ κι ἄχα-
ρη διάθεση, πὸν λέει ὁ Ὅρατιος. Στυλώνει τὶς μαραμένες ψυχές,
παρηγορεῖ τοὺς λυπημένους, σπιρουνίζει τοὺς ἀργοκίνητους, ξυ-
πνᾷ τοὺς νυσταγμένους, ξαλαφρώνει τοὺς ἄρρωστους, μαλακώνει
τοὺς μανιασμένους, μονοιάζει τὰ ζευγαράκια καὶ τὰ βαστᾷ ταιρια-
γμένα. Καταφέρει τὰ παιδιὰ ν' ἀγαποῦν τὴ μελέτη, ξεκατσουφιᾷ-
ζει τοὺς γέρους, κάνοντας τάχα πὼς παινεύει τοὺς ἡγεμόνες, τοὺς
ὀρμηνεύει καὶ τοὺς ἀνοίγει τὰ μάτια, δίδως νὰ τοὺς πληγώσει.
Κοντολογίς, κάνει τοὺς ἀνθρώπους πιὸ εὐχάριστους στοὺς ἄλλους
καὶ πιὸ εὐχαριστημένους μὲ τὸν ἑαυτό τους, κι αὐτὸ εἶναι, βέβαια,
τὸ ἀπόσταγμα τῆς εὐτυχίας. Εἶδατε τίποτα πιὸ συγκινητικό, ἀπὸ
δυὸ μουλάρια, τὸ ἓνα νὰ ξύνει τ' ἄλλο; Κι ἂς τὸ πῶ: ἡ κολακεία
ἔχει μεγάλο μερδικὸ στὴν περιλάλητη Εὐφράδεια, κι ἀκόμα πιὸ
πολὺ στὴν Ἱατρική, καὶ σὲ ὑπέρτατο βαθμὸ στὴν Ποίηση. Εἶναι
τὸ μέλι καὶ τ' ἀλατοπίπερο σ' ὅλες τὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων με-
ταξύ τους.

- (45) Μὰ εἶναι συμφορὰ νὰ σὲ γελοῦν, θὰ μοῦ πεῖτε. Ναί, μὰ εἶναι
χειρότερη ὅταν δὲ γελιέσαι. Κάνεις τεράστιο λάθος νὰ τοποθετεῖς
τὴν εὐτυχία στὴν πραγματικότητα. Ἡ εὐτυχία κρίνεται ἀπὸ τὴ
γνώμη πὸν ἑμεῖς σχηματίζουμε γιὰ τὰ πράγματα. Κι αὐτὰ εἶναι
τόσο σκοτεινὰ καὶ τόσο πολύπλοκα, πὸν εἶναι ἀδύνατο νὰ μάθεις
κάτι μὲ σιγουριά, ὅπως σωστὰ τὸ εἶπαν οἱ Ἀκαδημαῖκοί μου, «οἱ
λιγότερο φαντασμένοι ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους». Ἡ, ἂν καταφέρεις
νὰ μάθεις κάτι, αὐτὸ γίνεται συχνὰ σὲ βάρος τῆς εὐτυχίας σου.

*Ἄν εἶναι κανένας
ἅγιος λιγάκι
παραμυθένιος!...*

Τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔτσι φτιαγμένο πὺν καλύτερα πιάνεται μὲ τὸ ψέμα παρὰ μὲ τὴν ἀλήθεια. Θέτε νὰ κάνετε μιὰ δοκιμὴ; Πηγαίνετε στὴν ἐκκλησιὰ ὅταν ἔχει κήρυγμα: ἂν γίνεται λόγος γιὰ σοβαρὰ πράματα, ὅλος ὁ κόσμος κοιμᾶται, χασμουριέται, βαριέται. Μόλις ὁ κρᾶχτης (συγγνώμη, ὁ κήρυκας θέλω νὰ πῶ) ἀρχίσει καμιὰ ἱστορία γιὰ γυναικοῦλες, ὅπως συχνὰ τὸ κάνουν, ὅλοι ξυπνοῦν καὶ στέκονται μ' ἀνοιχτὸ στόμα. Τὸ ἴδιο, ἂν εἶναι κανένας ἅγιος λιγάκι παραμυθένιος καὶ ποιητικὸς — σὰ νὰ ποῦμε ὁ ἅγιος Γιώργης, ὁ ἅγιος Χριστόφορος γιὰ ἡ ἀγία Βαρβάρα — θὰ δεῖτε πόσο πιὸ εὐλαβικὰ τὸν προσκυνᾶνε ἀπὸ τὸν ἅγιο Πέτρο, τὸν ἅγιο Παῦλο ἢ ἀκόμα καὶ τὸ Χριστό. Ἀλλὰ δὲν εἶναι τόπος ἐδῶ νὰ πιάνουμε στὸ στόμα μας αὐτὰ τὰ πράγματα. Τέλος πάντων, νὰ ἔνας τρόπος γιὰ νὰ εὐτυχῆσεις, πὺν δὲν κοστίζει κι ἀκριβά!

*Χορταῖναν τὰ μάτια
της μὲ τὰ χρωματιστὰ
γυαλικά*

Βέβαια, τὰ πράματα συχνὰ ἀποχτιοῦνται μὲ μεγάλο κόπο, ἀκόμα καὶ τὸ παραμικρό, ὅπως ἡ γραμματικὴ. Ἀλλὰ τὴν ιδέα γιὰ τὰ πράματα τὴν ἀρπάζεις στὸ πλὶ καὶ φί: εἶναι ἀρκετὸ αὐτό, σοῦ φτάνει καὶ μὲ τὸ παραπάνω γιὰ νὰ εἶσαι εὐτυχισμένος. Ἐνας ἄνθρωπος, λόγου χάρη, θρέφεται μὲ σαπισμένα παστὰ, πὺν κάποιος ἄλλος δὲ θ' ἄντεχε μήτε τὴ μυρωδιά τους· ἀφοῦ τὰ βρίσκει νόστιμα σὰν ἀμβροσία, τί τὴν πειράζει, σᾶς παρακαλῶ, τὴν εὐχαρίστησή του; Καὶ τ' ἀνάποδο, ἂν ἡ μουρούνα σοῦ φέρνει ἀναγούλα, θὰ τῆς ἔβρισκες καμιὰ εὐχαρίστηση;

Νὰ ἔνας ἄλλος πὺν ἔχει ἄσκημη γυναίκα σὰν τὸν ἐξαποδῶ· ἐκεῖνος ὅμως τὴ θαρρεῖ πὺς βάζει κάτω ἀκόμα καὶ τὴν Ἀφροδίτη· ἔ, δὲν εἶναι λοιπόν, γιὰ ἐκείνον, σὰ νὰ ἦταν πραγματικὰ ὁμορφη; Ὁ ἐρασιτέχνης πὺν κοιτάει καὶ θαυμάζει ἓνα πίνακα ὅλο πασαλειμμέ-

νο μίνιο καὶ ζαφορά, παίρνοντάς τον γιὰ ἔργο τοῦ Ἀπελλῆ ἢ τοῦ Ζεύξη, μήπως δὲν εἶναι πιδὺ εὐτυχισμένος ἀπὸ τὸν πλούσιο ποὺ θ' ἀγόραζε πολὺ ἀκριβὰ ἓνα γνήσιο ἔργο τους, καὶ θὰ ὄρισκε ἴσως λιγότερη εὐχαρίστηση νὰ τὸ κοιτάζει; Γνώρισα κάποιον συνονόματό μου ποὺ χάρισε στὴ νεαρὴ συμβία του κάτι ψεύτικα πετράδια καὶ τὴν ἔκανε νὰ πιστέψει — εἶχε γλώσσα πρᾶματευτῇ — ὅχι μόνο πὼς ἦταν ἀληθινὰ καὶ φυσικά, ἀλλὰ καὶ σπάνια καὶ κόστιζαν τοῦ κόσμου τὰ λεφτά. Πεῖτε μου νὰ χαρεῖτε, τί τὴν ἔβλαψτε τὴν κοπέλα; Τὸ ἴδιον εὐχαριστιόταν νὰ χορταίνουν τὰ μάτια της καὶ ἡ ψυχὴ της μ' αὐτὰ τὰ χρωματιστὰ γυαλικά· φύλαγε προσεχτικὰ τοῦτα τὰ ψευτοπράματα σὰ νὰ 'ταν κανένας ἀμύθητος θησαυρός. Στὸ μεταξύ, ὁ ἄντρας γλύτωνε τὰ ἔξοδα καὶ ἐκμεταλλευόταν τὴν πλάνη τῆς γυναίκας του, ποὺ τοῦ χρωστοῦσε τόση εὐγνωμοσύνη, ὅση ἂν τῆς εἶχε κάνει δῶρο ἡγεμονικό.

Βρίσκετε νὰ ὑπάρχει καμιὰ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' ἐκείνους, ποὺ κλεισμένοι στὴν περίφημη σπηλιὰ τοῦ Πλάτωνα, κοιτάζουν τίς σκιές καὶ τίς εἰκόνες τῶν πραγμάτων καὶ δὲν ποθοῦν τίποτα παρὰπάνω, μήτε εἶναι λιγότερο εὐχαριστημένοι, καὶ στὸ σοφὸ, ποὺ βγήκε ἀπ' τὴ σπηλιὰ καὶ βλέπει τὰ πράγματα ὅπως εἶναι στ' ἀλήθεια; Ἄν ὁ Λουκιανὸς ἄφηνε τὸ Μύκιλλο νὰ συνεχίσει τὸ χρυσό του ὄνειρο, ὅπου ἔβλεπε τὸν ἑαυτό του ἀτέλειωτα πλούσιο, δὲ θὰ ἔμενε πιά καὶ ἄλλη εὐτυχία νὰ ζητήσει. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν διαφορὰ; ἢ, ἂν ὑπάρχει καμιὰ, πάλι πρέπει νὰ προτιμήσουμε τὴ μοῖρα τῶν τρελῶν. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ εὐτυχία τους στοιχίζει λίγα, ἔτσι μόνο καὶ τοὺς πείσεις· καὶ ὕστερα, μποροῦν καὶ τὴν εὐχαριστιοῦνται πολλοὶ μαζί.

(46) Ἐξέρουμε πὼς χωρὶς συντροφιά τίποτα δὲν ἔχει γοῦστο. Θέλω

νὰ πῶ πὼς οἱ σοφοὶ εἶναι πάρα πολὺ λίγοι, μπορεῖ καὶ νὰ μὴ βρῖσκεται κανένας πιά. Μέσα σὲ τόσους αἰῶνες οἱ Ἕλληνες εἶχαν ὅλους κι ὅλους ἐφτά· κι ἂν τὸ καλοεξετάσεις, βάζω στοίχημα πὼς δὲ θὰ τοὺς βρεῖς μήτε τὸ μισό, τί λέω, μήτε τὸ τρίτο ἐνὸς γνωστικοῦ ἀνθρώπου.

*Μόλις χωνέψεις τὸν
κράσο σου...*

Ἀπὸ τόσα καλὰ ποὺ χρωστᾶμε στὸ Βάκχο, τὸ πρῶτο εἶναι ὅτι διώχνει τὶς ἔγνοιες, ἂν καὶ γιὰ λίγο, ἀφοῦ ξανάρχονται, τρεχάλα ὅπως λένε, μόλις χωνέψεις τὸν κράσο σου. Πόσο πιὸ γεμάτη, πιὸ παντοτινὴ εἶναι ἡ χάρη μου! Μέσα σὲ τί ἄσωστο μεθύσι θυθίζω τὴν ψυχὴ, πὼς τὴ χορταίνω χαρές, γλύκες κι ἐκστάσεις δίχως νὰ τῆς κοστίζει τίποτα! Καὶ δὲν ἀρνιέμαι σὲ κανένα τὰ καλὰ μου, ὅχι σὰν τὶς ἄλλες θεότητες, ποὺ διαλέγουν ἕναν - ἕνα ποιὸν θὰ εὐνοήσουν. Δὲ βγάζουν ὅλοι οἱ τόποι ἐκεῖνο τὸ γενναῖο καὶ γλυκόπιτο κρασί, ποὺ γιὰ νὰ διώξει τοὺς καημοὺς χίνεται συντροφιὰ μὲ τὴ χρυσὴ ἐλπίδα. Λίγοι ἄνθρωποι ἔχουν τὸ χάρισμα τῆς ὁμορφιᾶς, δῶρο τῆς Ἀφροδίτης, κι ἀκόμα λιγότεροι τῆς εὐφραδειας, δῶρο τοῦ Ἑρμῆ. Τὰ πλούτη ὁ Ἡρακλῆς τὰ δίνει μὲ τὸ σταγονόμετρο. Ὁ Δίας τοῦ Ὀμηρου δὲ δίνει τὴν ἐξουσία σ' ὅποιον λάχει. Συχνὰ ὁ Ἄρης δὲν εὐνοεῖ κανένα ἀπ' τοὺς ἀντίπαλους. Πολλοὶ φεύγουν ἀπογοητευμένοι ἀπ' τὸ μαντεῖο τοῦ Ἀπόλλωνα. Συχνὰ ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου σέρνει τ' ἀστροπελέκι του κι ὁ Φοῖβος κάπου - κάπου στέλνει μὲ τὶς σαῖτες του τὴ λοιμικὴ. Ὁ Ποσειδῶν πιὸ πολλοὺς πνίγει παρὰ ὅσους γλυτώνει. Κι ἄσε πιά Δαιμόνους, Πλούτωνα, Ἄτες, Θεομηνίες, Θέρμες καὶ τὰ παρόμοια: δὲν εἶναι πιά θεοὶ αὐτοί, εἶναι μπόγηδες!

Ἐγὼ μονάχα, ἡ Τρέλα, μοιράζω σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους δίχως διάκριση μιὰ τόσο προθύμη εὐεργεσία.

(47) Ἐγὼ δὲν περιμένω τάματα, δὲ θυμώνω, δὲν ἀπαιτῶ πρόσφορα γιὰ συχώριο, ἂν παραλείψουν κάποιο τυπικὸ στὴ λατρεία μου. Δὲν ταράζω γῆ καὶ οὐρανό, ἂν καλέσουν σὲ τραπέζι τοὺς ἄλλους θεοὺς κι ἐμένα μ' ἀφήσουν σπíti ἢ δὲ μὲ φωνάξουν νὰ μυρίσω τὴν τοίκνα τῶν σφαχταριῶν. Οἱ ἄλλοι θεοί, γιὰ τέτοια πράματα, εἶναι τόσο μυγιάγγιχτοι πὺν βρίσκεσαι πιὸ καλὰ κι ἔχεις πιὸ ἥσυχο τὸ κεφάλι σου, ἂν τοὺς παραμελεῖς παρὰ νὰ τοὺς λατρεύεις. Ἔτσι καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι, εἶναι τόσο ζόρικοι κι ἀράθυμοι, πὺν θὰ ἔταν προτιμότερο νὰ μὴν ἔχεις κανένα πάρε - δῶσε μαζί τους παρὰ νὰ τοὺς σχετίζεσαι.

*Ν' ἀνάψουν κερὶ στὴ
Θεοτόκο Παρθένο!*

Ἀλλὰ κανεῖς, μοῦ λένε, δὲν κάνει θυσίες στὴν Τρέλα, κανεῖς δὲν τῆς χτίζει ναό. Σωστά; καὶ τούτῃ ἡ ἀχαριστία, σὰς τὸ εἶπα, πολὺ μὲ κάνει κι ἀπορῶ. Μὰ κι αὐτὸ τὸ παίρνω ἀπ' τὴν καλή του, γιὰτὶ εἶμαι βολική. Κι ἔπειτα, δὲν τὰ θέλω αὐτά, τί μοῦ χρειάζονται; Τί θὰ μοῦ κάνουν δυὸ κόμποι λιθάνι, λιγουλάκι ἀλεύρι, ἓνας τράγος, μιὰ σκρόφα, ὅταν σ' ὅλες τὶς χῶρες τοῦ κόσμου, ὅπου βρίσκονται ἄνθρωποι, μοῦ προσφέρουν μιὰ λατρεία πὺν κι αὐτοὶ ἀκόμα οἱ θεολόγοι τὴν κρίνουν ἄριστη; Ἐπρεπε μήπως νὰ ζηλέψω τὴν Ἀρτεμη ἐπειδὴ τῆς κάνουν θυσίες μ' ἀνθρώπινο αἷμα;⁷⁸ Ἐγὼ νομίζω πὼς παντοῦ καὶ ὅλοι ἐμένα μὲ λατρεύουν εὐλαβικά, ἀφοῦ μ' ἔχουνε μέσα στὴν καρδιά τους, ἐμένα δείχνουν τὰ φερσίματά τους, κι ἡ ζωὴ τους μὲ κατρεφίζει φτυστὴ κι ἀπαράλλαχτη. Σίγουρα, τέτοιος τρόπος λατρείας δὲν εἶναι καὶ τόσο συχνός, μήτε ἀνάμεσα στοὺς χριστιανούς.

Κι ἂν ἔρχονται, ντάλα μεσημέρι, ν' ἀνάψουν κερὶ στὴ Θεοτόκο Παρθένο! Πολὺ πὺν τῆς χρειάζεται! Ἀλλὰ πόσοι πασχίζουν νὰ μιμηθοῦν τὶς ἀρετές της, τὴν ἀγνότητα, τὴ σεμνότητα, τὴν ἀγάπη

Ὁ κόσμος δλάκερος
εἶναι ναός μου

Κάθονται στήν πιό
ψηλή κορφή
τ' οὐρανοῦ

της γιά τὰ θεῖα; Κι ὅμως αὐτοῦ βρίσκεται ἡ ἀληθινὴ λατρεία, πού προτιμοῦν ὅσοι βρίσκονται στὸν οὐρανό.

Κι ὕστερα τί τὸν θέλω τὸ ναό; Ὁ κόσμος δλάκερος εἶναι ναός μου καὶ πολὺ ὁμορφος μάλιστα, πῶς εἶπατε; Παντοῦ ὅπου βρίσκονται ἄνθρωποι, ἐκεῖ ἔχω καὶ πιστούς. Καὶ δὲν εἶμαι δὰ τόσο τρελὴ νὰ γυρεύω φιγουρες σκαλιστὲς ἢ μπογιατισμένες, πού θὰ 'ταν ἄχρηστες στὴ λατρεία μου. Μόνο χαῖροι κι ἀμόρφωτοι λατρεύουν τὶς ζουγραφιὲς ἀντὶ τοὺς ἴδιους τοὺς θεούς. Καὶ γιατί νὰ τὴν πάθω σὰν τόσοι καὶ τόσοι ἀφέντες, πού ἐξωπετάχτηκαν ἀπ' ἐκείνους πού εἶχαν βάλει στὸ πόδι τους; Ἐγὼ λογαριάζω πὼς μοῦ ἔστησαν τόσα ἀγάματα ὅσοι εἶναι καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ, θένε δὲ θένε, τὴν εἰκόνα μου ὁλοζώντανη δείχνουν τὰ πρόσωπά τους. Δὲν ἔχω λοιπὸν λόγο νὰ ζηλεύω τοὺς ἄλλους θεούς, ἐπειδὴ ἔχει ὁ καθένας τὸ χωράφι του, ὅπου λατρεύεται τὴν τάδε καὶ τὴν τάδε μέρα, ὁ Ἀπόλλωνας στὴ Ρόδο, ἡ Ἀφροδίτη στὴν Κύπρο, ἡ Ἥρα στὸ Ἄργος, ἡ Ἀθηνᾶ στὴν Ἀθήνα, ὁ Δίας στὴν Ὀλυμπία, ὁ Ποσειδῶνας στὸν Τάραντα, ὁ Πρίαπος στὴ Λάμψακο. Σὲ μένα μόνο προσφέρουν οἱ ἄνθρωποι παντοῦ στὸν κόσμο θύματα συνέχεια, κι ἀπ' τὰ πιὸ ἀκριβά.

Σᾶς φαίνεται πὼς τὰ λέω μὲ θράσος καὶ δὲν τὰ ψιλλολογῶ; Μὰ (48) κοιτάξτε ἀπὸ κοντὰ πὼς ζοῦν οἱ ἄνθρωποι: Θὰ δεῖτε ὁλοκάθαρα τί μοῦ χρωστοῦν καὶ πόσο μὲ στιμάρουν μεγάλοι καὶ μικροί. Ἄς μὴν πάρουμε γραμμὴ τὰ φερσίματα ὁλονῶν, δὲν ἔχουν τέλος! Μὲ λίγα χτυπητὰ παραδείγματα, εὐκόλα θὰ μπορέσουμε νὰ ζυγίσουμε καὶ τοὺς ρέστους.

Χρειάζεται νὰ ποῦμε γιὰ τὸ χοντρὸ λαό, γιὰ τὴν πλεμπάγια, πού χωρὶς συζήτηση εἶναι ὅλοι ἀνεξάρτητα δικοί μου; Ἐπειδὴ, τό-

σες μορφές τρέλας περισσεύουν στὸν κόσμον καὶ τόσες καινούργιες σακρώνονται κάθε μέρα, πὺν χίλιοι Δημόκριτοι δὲ θὰ πρόφταιναν νὰ γελάσουν μὲ δαῦτες, καὶ πάλι θὰ χρειαζόταν ἓνας ἄλλος Δημόκριτος ἀπὸ πάνω τους. Εἶναι ἀπίστευτο πόσο χαίρονται, διασκεδάζουν καὶ ξεκαρδίζονται ὁλοχρονὶς οἱ ἀθάνατοι μὲ τοὺς κακόμοιρους τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ πρωί, πὺν δὲν εἶναι πιωμένοι, τὸ περνοῦν ἀκούοντας τὰ παράπονα καὶ περιμένοντας τὶς προσευχές. Ὑστερα, μόλις τσούξουν τὸ νέκταρ καὶ γίνουν τάπα, τὸ ρίχνουν στὸ τσακίρι κέφι καὶ πὺν μυαλὸ γιὰ σοβαρὴ δουλειά. Πᾶνε καὶ κάθονται ὅλοι μαζί στὴν πὺν ψηλὴ κορφὴ τ' οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ κεῖ σκύβοντας βλέπουν τὰ καμώματα τῶν ἀνθρώπων. Δὲ βρίσκεται στὸν κόσμον θέαμα πὺν νὰ τὸ γλεντοῦν περισσότερο. Θεούλη μου, τί θέατρο εἶναι τοῦτο! Τί ποικιλία ἀπὸ τρελοὺς καὶ τί βαθυλωνία! Καμιά φορὰ πάω καὶ ἐγὼ καὶ τοὺς βλέπω, καθισμένη στὴν κερκίδα μὲ τοὺς θεοὺς τῆς ποίησης.

Νά ἓνας ἄντρας πὺν ψοφᾷ γιὰ μιὰ τοσηδὰ γυναικούλα καὶ ὅσο λιγότερο τὸν ἀγαπᾷ αὐτὴ, τόσο τὸ πάθος του κορώνει. Ὁ ἄλλος παντρεύεται ὄχι γυναίκα, μὰ προίκα. Τοῦτος κάνει τὸ ρουφιάνο στὴ γυναίκα του, ὁ ἄλλος ζηλεύει τὴ δική του καὶ τὴν προσέχει ὅλος μάτια σὰν τὸν Ἄργον. Ἐνας ἐδῶ τὰ ἔβαψε μαῦρα, πωπῶ! τί τρέλες λέει καὶ κάνει, ὥς καὶ θεατρῖνους νοίκιασε νὰ μοιρολογοῦν, παίζοντας τὴν κωμωδία τοῦ χαροκαμένου. Ἄλλος ἐκεῖ κλαίει πᾶνω ἀπ' τὸν τάφο τῆς πεθερᾶς του! Αὐτὸς μαζεῦει ὅσα μπορεῖ γιὰ νὰ τὰ ρίξει στὴν κοιλάθρα του, καὶ ἄς πεθάνει αὔριο τῆς πείνας. Ἐκεῖνος θαρρεῖ πὺς δὲ βρίσκεται πὺν μεγάλῃ εὐτυχίᾳ ἀπὸ τὸν ὕπνον καὶ τὴν τεμπελιά. Μερικοὶ τσακίζονται συνέχεια γιὰ τὶς δουλειές τοῦ γείτονα καὶ δὲ σκοτίζονται γιὰ τὶς δικές τους. Νά ἓνας

*Θὰ νομίζατε σύννεφο
μύγες καὶ σκνίπες*

πού ζεί με θαλασσοδάνεια καὶ θαρρεῖ πὼς εἶναι πλούσιος, ἐνῶ πάει τρέχοντας γιὰ τὸν γκρεμό. Ἄλλος τὸ νομίζει εὐτύχημα νὰ ζεῖ φτωχικά, γιὰ νὰ κάνει πλούσιο τὸν κληρονόμο του. Τοῦτος γιὰ μιὰ σταλιά κι ὄχι σίγουρο κέρδος ἀλωνίζει τὶς θάλασσες κιντυνεύοντας στοὺς ἀγέρηδες καὶ στὰ κύματα τὴ ζωὴ του, πὺ κανέναν θησαυρὸς δὲ θὰ μπορέσει νὰ τοῦ τὴν ξαναδώσει. Ὁ ἄλλος προτιμᾷ νὰ γυρέψει τὴν τύχη του στὸν πόλεμο, παρὰ νὰ ζήσει στὸ σπιτάκι του ἡσυχος κι ἀσφαλισμένος. Εἶναι μερικοὶ πὺ κάνουν κόρτε σὲ γέρους δίχως παιδιά, με τὴ σκέψη πὼς ἔτσι θὰ πλουτίσουν πὺ εὐκόλα, καὶ δὲ λείπουν, φυσικά, ἐκεῖνοι πὺ γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ κάνουν τὸν ἀγαπητικὸ σὲ πλούσιες γριές. Ὅλοι αὐτοὶ ἐτοιμάζουν γιὰ τοὺς ἀθάνατους θεατὲς τὴν πὺ διασκεδαστικὴ παράσταση, τὴ μέρα πὺ οἱ ἀπατεῶνες θὰ τὴν πάθουν ἀπὸ τὰ κορόιδα τους.

Ἀπ' ὅλες τὶς φάρες, ἡ πὺ τρελὴ καὶ τιποτένια εἶναι τῶν ἐμπόρων, ἀφοῦ κάνουν ἓνα πολὺ πρόστυχο ἐπάγγελμα καὶ με τὰ πὺ ἄτιμα μέσα. Γιατὶ πουλοῦν ψευτιὲς με τὸ καντάρι, πατοῦν τὸν ὄρκο τους, κλέβουν, κάνουν κοντραμπάντο, πασάρουν τὸ ψεύτικο γι' ἀληθινὸ, κι ὕστερα θέλουν νὰ περνοῦν καὶ γιὰ σπουδαῖα πρόσωπα, ἐπειδὴ τὰ χέρια τους εἶναι φορτωμένα χρυσὰ δαχτυλίδια. Κι ὅμως ἔχουν τοὺς κόλακές τους, κάτι καλογεράκια πὺ τοὺς θαυμάζουν, καὶ δημόσια τοὺς καλοῦν με τὸν τίτλο «ἀξιότιμοι», περιμένοντας ἴσως κάποιο μερδικὸ ἀπὸ τὰ κλεψιμαῖκα.

Ἄλλου, βλέπετε κάτι Πυθαγορικούς, τόσο σίγουρους γιὰ τὴ θεωρία «τὸ δικό σου δικό μου», πὺ με καθαρὴ καρδιά βουτοῦνε ὅ,τι ἀφύλαχτο περνάει ἀπ' τὰ χέρια τους, σὰ νὰ 'ταν κληρονομικὸ τους. Εἶναι μερικοί, πλούσιοι μόνο ἀπὸ ἐλπίδες· τὰ εὐχάριστα ὄνειρα πὺ κάνουν μόνοι τους, θαρροῦν πὼς φτάνουν γιὰ τὴν εὐτυχία

τους. Πολλοὶ εὐχαριστιοῦνται νὰ φαίνονται παραλῆδες στὸν κόσμο, καὶ σπíti τους πεθαίνουν συστηματικὰ τῆς πείνας. Τοῦτος βιάζεται νὰ σπαταλήσει ὅσα ἔχει, ὁ ἄλλος θησαυρίζει ἀδίσταχτα καὶ στοιβάζει. Ὁ ἓνας τρελαίνεται γιὰ πόστα καὶ λαχανιάζει ψαρεύοντας ψήφους, ὁ ἄλλος καρφὶ δὲν τοῦ καίγεται καὶ χουζουρεύει στὴ γωνίτσα του πλάι στὸ τζάκι. Κάμποσοι βάζουν μπρὸς δίκες ἀτέλειωτες, καὶ ἀπ' ἐδῶ κι ἀπ' ἐκεῖ, ὁ καθένας τὸ κατὰ δύναμη, συνερίζονται μὲ πείσμα, ποὺς θὰ πλουτίσει δικαστὴ πὺν δίνει πρόθυμα τὶς ἀναβολὰς καὶ συνένοχό του δικηγόρο, μὲ τὶς στρεψοδικίες του. Ἕνας παθιάζεται γιὰ νεωτερισμούς, ἄλλος κάνει μεγάλα σχέδια. Νὰ κι ἓνας πὺν γιὰ νὰ πάει στὰ Γεροσόλημα, στὴ Ρώμη ἢ στὸν ἅγιο Ἰάκωβο τῆς Κομποστέλας, ὅπου καμιά δουλειὰ δὲν ἔχει, παράτησε σπíti, γυναῖκα καὶ παιδιὰ.

Κοντολογῆς, ἂν μπορούσατε νὰ κοιτάξετε ἀπὸ τὸ Φεγγάρι, ὅπως ἄλλοτε ὁ Μένιππος,⁷⁹ τὴν ἀμέτρητη σύγχυση τῶν ἀνθρώπων, θὰ νομίζατε πὺς βλέπετε σύννεφο μύγες καὶ σκνίπες, νὰ τσακώνονται, νὰ κάνουν μεταξύ τους πόλεμο, νὰ στήνουν παγίδες, νὰ κλέβουν, νὰ παίζουν, νὰ τσιλιπουρδίζουν, νὰ γεννοβολοῦν, νὰ πέφτουν καὶ νὰ πεθαίνουν. Καὶ θὰ σᾶς φαινόταν ἀπίστευτο, πόσες ταραχές, πόσες τραγωδίες ξεσηκώνει ἓνα τοσοδούτσικο ζῶντιο, πὺν προορίζεται σὲ λίγο νὰ χαθεῖ. Γιατὶ συχνὰ κάποια μπόρα, πόλεμος ἢ θανατικό, ξεπαστρεύει μιὰ καὶ καλὴ χιλιάδες καὶ χιλιάδες!

- (49) Ἄλλὰ θὰ ἔμουν κι ἐγὼ τρελὴ γιὰ δέσιμο καὶ θ' ἄξιζα τ' ἀπανωτὰ χάχανα τοῦ Δημόκριτου, ἂν συνέχιζα νὰ μετρῶ τὶς ποικιλίες τῆς τρέλας καὶ τῶν παραλογισμῶν τοῦ ὄχλου. Ἔρχομαι σ' ἐκείνους, πὺν ἀνάμεσα στοὺς θνητοὺς ποζάρουν γιὰ σοφοὶ κι ὀρέγον-

Τὰ σκολεῖά τους;
θὰ ἔπρεπε νὰ πῶ τὰ
σωφρονιστήριά
τους

ται, ὅπως λένε, τὸ χρυσὸ κλαδί. Στὴν πρώτη σειρὰ ἔρχονται οἱ γραμματικοί, ἀλλόκοτη φάρα, πὺν θά 'ταν ἡ πιὸ κακορίζικη, ἄθλια καὶ καταραμένη ἀπ' τοὺς θεούς, ἂν ἐγὼ ἀπὸ λύπη δὲ μαλάκωνα τὴ δυστυχία τοῦ ἄχαρου ἐπαγγέλματός τους μὲ μιὰν ἡμερὴ παλάβρα.

Αὐτοὶ δὲν εἶναι μόνο πέντε φορὲς ἀφορεσμένοι, δὲν τοὺς κνηγοῦνε δηλαδὴ πέντε φοβερὲς κατάρες, ὅπως λέει ἓνα ἐλληνικὸ ἐπίγραμμα,⁸⁰ εἶναι χίλιες οἱ κατάρες πὺν τοὺς βαραίνουν. Τοὺς βλέπεις πάντα πειναλέους καὶ σιχαμεροὺς στὰ σκολειὰ τους... Τὶ σκολειὰ. Θὰ 'πρεπε νὰ πῶ τὰ φροντιστήριά τους, ἢ καλύτερα τὶς σοφρονιστικὲς φυλακές, τὶς αἰθουσες μὲ τὰ βασανιστήρια. Γερνοῦν τριγυρισμένοι ἀπὸ κοπάδι τὰ σκολιαρόπαιδα, ξεθεωμένοι στὴ δουλειὰ, ξεκουφάμενοι ἀπὸ τὶς φωνές, πνιγμένοι ἀπὸ τὴ μπόχα καὶ τὴ βρώμα, κι ὅμως, χάρη σὲ μένα, ἔχουν ἓνα ξεγέλασμα: θαρροῦν πὼς εἶναι οἱ πρῶτοι ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. "Ἐχ, καὶ πὼς εὐχαριστιοῦνται ὅταν μὲ ἄγριες ματιὲς καὶ τρομαχτικὴ φωνὴ κάνουν τὴν τάξη καὶ τρέμει, ὅταν μὲ τὸ χάρακα, τὸ ραβδὶ καὶ τὸ κουρμπάτσι σακατεύουν τὰ κακόμοιρα τὰ παιδιὰ, ὅταν φουρκίζονται, σὰν ἐκεῖνο τὸ γαίδαρο στὴν Κούμη,⁸¹ καὶ δὲ ρωτοῦν πὰ ποιόν βαροῦν καὶ ποῦ τὸν βρῖσκουν! Κι ὅμως, ἡ βρωμιὰ ἐκείνη τοὺς φαίνεται τὸ ἄκρον ἄωτο τοῦ καλοῦ γούστου, ἡ μπόχα τῆς ἀνθὸς τῆς μαντζουράνας, κι ἡ φριχτὴ σκλαβιά τους βασιλεία, ἔτσι πὺν δὲ θ' ἀλλάζανε τὴν τυραννία τους μὲ τὸ θρόνο τοῦ Φάλαρι ἢ τοῦ Διονύσιου.⁸²

Τ' ὄνομα τῆς μάνας
τοῦ 'Αγχίση!

Ἄλλὰ ἐκεῖνο πὺν τοὺς κάνει ἀκόμα πιὸ εὐτυχισμένους εἶναι ὅταν νομίζουν πὼς βρῆκαν κι ἄλλη ἀπόδειξη τῆς σοφίας τους. Ἐνὼ παραγεμίζουν τὰ μυαλὰ τῶν παιδιῶν μὲ τοῦ κόσμου τὶς σαχλαμά-

ρες, πιστεύουν, θεούλη μου!, πώς ό Παλαίμωναs κι ό Δονάτοs⁸³ δέν πιάνουν χαρτωσιά πλάι τους. Καί δέν ξέρω, μά τήν αλήθεια, μέ ποιά μαγικά καταφέρουν μάνες χαζές κι ήλίθιους μπαμπάδες νά τούς παραδέχονται γι' αυτό πού παρασταίνουν πώς είναι.

Νά όμως κι άλλη τους απόλαυση: κάθε φορά πού ένας τους πετύχει ν' ανακαλύψει σέ τίποτα σκουληκοφαγώμενες περιγαμηνές τ' όνομα τής μάνας του 'Αγχίση⁸⁴ ή καμιά θεοσκοτωμένη λέξη άγνωστη στόν κοσμάκη, όπως *bubsequa*, *bovinator*, *manticulator*, ή ξεθάψει κάπου ένα κομμάτι άρχαιο μάρμαρο μέ φθαρμένα γράμματα, ω Δία! τι ντελίριο! τι θρίαμβος! τι έγκώμια! σά νά νικήσανε τήν 'Αφρική ή νά κυρίεψαν τή Βαβυλώνα.⁸⁵ Κι όταν γυρίζουν παντού και δείχνουν τίποτα στιχάκια τους, κατάψυχρα κι άηδέστατα, κι από πάνω βρίσκουν και θαυμαστές, τότε πιστεύουν πιά πώς ή ψυχή του Βιργίλιου μπήκε μέσα τους.

Τό πιό γουστόζικο άπ' όλα είναι νά τούς βλέπεις μεταξύ τους, ν' άλληλοσυγχαίρονται, ν' άλληλοθαυμάζονται και ν' άλληλοχαϊδεύονται σά γαιδούρια. Έτσι όμως και ξεφύγει από τόν ένα κάποιο λάθος και τύχει άλλος πιό ξυπνός συνάδελφος νά τόν τσακώσει, θεούλη μου! τι τραγωδίες! τι καυγάδες! τι βρισιές! τι χλευασμοί! — Νά μου καθίσουν οί γραμματικοί ούλοι στό σβέροχο άν τά παραλέω.

Γνώρισα κάποιον πού και τί δέν ήξερε στήν έντέλεια: έλληνικά, λατινικά, μαθηματικά, φιλοσοφία, ιατρική· περασμένα τά έξήντα· τά παράτησε όλα, έδω και είκοσι χρόνια, και χτυπιέται και βασανίζεται μέ τή γραμματική· θά νομίσει τόν έαυτό του τυχερό, άν μπορέσει νά ζήσει άρκετά για νά καθορίσει μέ ακρίβεια πώς ξεχωρίζονται τά όχτώ μέρη του λόγου, πράγμα πού κανείς

*Αν υποτάξουν ένα
σύνδεσμο στούς
νόμους τών
έπιρρημάτων!

ὥς τῇ σήμερο, μήτε Ἑλληνας μήτε Ρωμαῖος, δὲν κατάφερε νὰ τὸ κάνει σωστά. Σὰ νὰ 'ταν ἀφορμὴ πολέμου ἂν ὑποτάξουν ἓνα σύνδεσμο στοὺς νόμους τῶν ἐπιρρημάτων! Ξέρουμε πὼς ὑπάρχουν τόσες γραμματικὲς ὅσοι καὶ γραμματικοί, — καὶ περισσότερες, ἀφοῦ ὁ φίλος μου Ἄλντο, ⁸⁶ μόνος του, τύπωσε πάνω ἀπὸ πέντε, — μὰ ὁ σοφὸς μας δὲν ἀφήνει νὰ τοῦ ξεφύγει καμιὰ, ὅσο βάρβαρη καὶ πληχτικὴ κι ἂν εἶναι. Τὶς ξεφυλίζει καὶ τὶς ἐξετάζει ἀδιάκοπα, παρακολουθεῖ ζηλότυπα ὅλους ἐκείνους ποὺ μπορεῖ ν' ἀραδιάσουν καμιὰ μπουρδα πάνω στὸ θέμα, τρέμοντας πάντα μὴν τύχει καὶ τοῦ κλέψουν τὴ δόξα καὶ χαθοῦν οἱ κόποι του τόσῳ χρονῶ. Βλακεία ἢ τρέλα; Διαλέχτε καὶ παίρνετε, τὸ ἴδιο μοῦ κάνει. Παραδεχτεῖτε ὅμως πὼς μὲ τὴ δική μου χάρη αὐτὸ τὸ ζῶο, τὸ πιὸ δυστυχισμένο ἀπ' ὅλα, καὶ πολὺ μάλιστα, ὁ γραμματικὸς, φτάνει σὲ τέτοια ὕψη εὐδαιμονίας ποὺ δὲ θ' ἄλλαζε τὴν τύχη του μήτε μὲ τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περσίας.

*Μὲ λατρεύουν μὲ πίστη
κι εὐλικρίνεια*

Οἱ ποιητὲς μοῦ χρωστοῦν πιὸ λίγα, ἂν κι ἀπὸ φυσικοῦ τους εἶ- (50)
ναι τῆς δικαιοδοσίας μου, ἐλευθερόφιλη φάρα, κατὰ τὴν παροιμία, ποὺ ὅλη της ἡ ἔγνοια εἶναι νὰ γοητεύει τ' αὐτιά τῶν κουτῶν μὲ κουροφέξαλα καὶ γελοῖα παραμύθια. Τὸ καταπληχτικὸ εἶναι πὼς μὲ τέτοια ἐφόδια περιμένουν νὰ καταχτήσουν τὴν ἀθανασία, ζωὴ ὅμοια κι ἴδια μὲ τῶν θεῶν! κι ἀπὸ πάνω τὴν τάζουνε καὶ σ' ἄλλους! Οἱ ποιητὲς ὑπηρετοῦν προπαντὸς τὴν φιλαυτία καὶ τὴν κολακεία κι εἶναι, ἀπ' ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἐκεῖνοι ποὺ μὲ λατρεύουν μὲ τὴν πιὸ μεγάλη πίστη κι εὐλικρίνεια.

Κι οἱ ρήτορες; Μοῦ κάνουν κάπου - κάπου ἀπιστίες πιάνοντας σχέσεις μὲ τοὺς φιλόσοφους, μὰ εἶναι δικοί μου. Ἀποδείξεις παλ-
*Ἦ, τι δὲν πετυχαίνουν
γερά ἐπιχειρήματα...* λές, ἀλλὰ σᾶς δίνω μία: μέσα στὶς τόσες καὶ τόσες ἀνοησίες, συ-

χνὰ γράφουν, καὶ πολὺ σοβαρά, γιὰ τὴν τέχνη τῆς εἰρωνείας. Ὁ συγγραφέας, ὅποιος κι ἂν εἶναι, τῆς πραγματείας περὶ Ρητορικῆς ποὺ ἀφιέρωσε στὸν Ἡρόνιο,⁸⁷ βάζει καὶ τὴν τρέλα μέσα στὰ χωρατά, κι ὁ Κοϊντιλιανός, ποὺ εἶναι ὁ κορυφαῖος τῆς τάξης τους. ἔγραψε ἓνα κεφάλαιο γιὰ τὸ γέλιο, πὺθ μακρὺ ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα! Κι ἂν τῆς ἔχουν ἐχτίμηση τῆς Τρέλας! Πολὺ συχνά, ὅ,τι δὲν πετυχαίνουν τὰ πὺθ γερά ἐπιχειρήματα, τὸ κάνει ἓνα τρελὸ χωρατὸ μὲ τὰ γέλια! Ἡ μπὰς καὶ νομίζει κανεῖς σας, πὺθ δὲν εἶναι δουλειὰ τῆς Τρέλας, μαστορικὰ νὰ φέρνει τὰ χάχανα μὲ πειραχτικὲς σαχλαμάρες;

Κι οἱ συγγραφεῖς εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια πάστα, ποὺ μὲ τὴν ἔκδοση τῶν βιβλίων τους κυνηγοῦν μιὰν ἀθάνατη φήμη. Ὅλοι αὐτοὶ μοῦ χρωστοῦν πολλὰ, μὰ πρὶν ἀπ' ὅλους ἐκεῖνοι ποὺ μουντζαλώνουν χαρτιὰ μὲ σκέτες ἀρλοῦμπες. Γιατὶ αὐτοὶ ποὺ γράφουν σοβαρά, γιὰ νὰ τοὺς κρίνουν τὰ ἔργα μερικοὶ καθηγητές, — μὴ ἐξαιρώντας τοὺς περισπούδαστους Πέρσιο καὶ Λέλιο,⁸⁸ — μοῦ φαίνονται μᾶλλον γιὰ νὰ τοὺς κλαῖς παρὰ νὰ τοὺς ζηλεύεις. Βασανίζονται ἀκατάπαντα: προσθέτουν, ἀλλάζουν, σβήνουν, παρατοῦν, ξαναπιάνουν, ξαναχύνουν, δείχνουν τὴ δουλειὰ τους, τὴν κλειδώνουν ἐννιὰ χρόνια, δὲν εἶναι ποτέ τους εὐχαριστημένοι· καὶ τὴ δόξα, αὐτὴ τὴν ἄθλια ἀμοιβὴ ποὺ ἐλάχιστοι ἀποχτοῦν, τὴν ἀκριβοπληρώνουν μὲ πάρα πολλὰ νυχτέρια, χάνοντας τὸν ὕπνο τους, τὸ ὕψιστο ἀγαθὸ, μὲ τόσες θυσίες, τόσον ἰδρώτα καὶ τόσους μεπλάδες. Βάλετε ἀπὸ πάνω πὺθ χαλοῦν τὴν ὑγεία τους καὶ τὴ δροσιά τους, τσιμπλιάζουν ἢ καὶ στραβώνονται, βάλετε τὴ φτώχεια, τὸ φθόνο, τὴ στέρηση κάθε ἀπόλαυσης, τὰ πρόωρα γεράματα, τὸν ἄδικο θάνατο κι ἄλλα παρόμοια. Καὶ μ' ὅλες αὐτὲς συνέχεια τὶς θυσίες, ὁ

*Γιὰ νὰ τοὺς κρίνουν
μερικοὶ καθηγητές*

(50)

σοφός μας δὲ νομίζει πὼς ἀγοράζει πολὺ ἀκριβὰ τὴν ψῆφο πού τοῦ παζαρεύει αὐτὸς ἢ ἐκείνος ὁ τσίμπλης!

Ἄπ' τὴν ἄλλη, ὁ συγγραφέας ὁ δικός μου, τὸ εὐχαριστεῖται τὸ καλὸδεχτο παραλήρημα, καὶ χωρὶς κόπους καὶ ξενύχτια, ἀφήνει καὶ τρέχουν ἀπὸ τὴν πένα του ὅσα περνοῦν ἀπ' τὸ κεφάλι του, καταγράφει τὰ ὄνειρά του ἔτσι ὅπως ἔρχονται, — τί πληρώνει, μόνο τὸ χαρτί! — ξέροντας πολὺ καλὰ πὼς ὅσο πιὸ σαχλὲς εἶναι οἱ σαχλαμποῦχλες του, τόσο πιὸ πολλὰ χειροκροτήματα θὰ εἰσπράξει: τῶν τρελῶν καὶ τῶν ἀγράμματων ὁμόφωνα. Τί τὸν κόφτει πὼς τοῦτοι οἱ τρεῖς καθηγητὲς τὸν καταφρονοῦν — μὰ γιὰ νὰ δοῦμε, τὸν διάβασαν; Καὶ τί βάρος θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἡ γνώμη δυο - τριῶν σοφῶν μπρὸς στὸ ἀπέραντο πλῆθος ἐκείνων πού κραυγάζουν τὸ ἀντίθετο;

Ἀκόμα πιὸ ἔξυπνοι ὅμως εἶναι ἐκεῖνοι πού δημοσιεύουν μὲ τ' ὄνομά τους ξένα ἔργα. Μὲ μιὰ ἀπλὴ ὑπογραφή σφετερίζονται τὴ δόξα πού ἀνήκει σ' ἄλλους, γιὰ τοὺς μεγάλους κόπους τους, ξέροντας πὼς κι ἂν κάποια μέρα ἡ λογοκλοπία ξεσκεπαστεῖ, θὰ ἔχουν στὸ μετὰξὺ κερδίσει ὅσο γίνεται περισσότερα. Ἀξίζει νὰ τοὺς δεῖτε πὼς κορδώνονται ὅταν τοὺς ἐγκωμιάζουν καὶ τοὺς δείχνει τὸ πλῆθος μὲ τὸ δάχτυλο: «Αὐτὸς εἶναι, πού λέγαμε!». Ὅταν οἱ βιβλιοπῶλες βάζουν σὲ καλὴ θέση τῆς βιτρίνας τὰ ἔργα τους, ὅταν διαβάσεις πάνω ἀπὸ τὸν τίτλο τὰ τρία τους ὀνόματα,⁸⁹ ξένα τὸ πιὸ πολὺ κι ἀκαταλαβίστικα. Μὰ τί πᾶ νὰ ποῦν, θεοῦλη μου, αὐτὰ τὰ ὀνόματα; Ξερὲς λέξεις καὶ τίποτ' ἄλλο. Ἀλλὰ πόσοι εἶναι ἐκεῖνοι στὸν ἀπέραντο κόσμον, πού θὰ καταλάβουν τὴ σημασία τους, καὶ πόσο πιὸ λίγοι ἐκεῖνοι, πού θὰ μπορέσουν νὰ τὴ χωνέψουν, ἀφοῦ ἀκόμα κι οἱ ἀγράμματοι ἔχουν τὰ γοῦστα τους! Συχνὰ τοῦτα τὰ

*Καὶ γιατί νὰ μὴν
ὑπογράφων: Χαμαι-
λέοντας ἢ Κολοκύθας;*

ὀνόματα εἶναι φτιαχτὰ ἢ παρμένα ἀπὸ παλιὰ βιβλία. Τοῦ ἐνὸς ἀρέσει νὰ λέγεται Τηλέμαχος, τοῦ ἄλλου Σθένελος ἢ Λαέρτης, ἢ ἀκόμα Πολυκράτης ἢ Θρασύμαχος. Καὶ γιατί νὰ μὴ βάλουν πάνω στὸ βιβλίον τους: *Χαμαιλέοντας ἢ Κολοκύθας*, ἢ ὅπως οἱ φιλόσοφοι: *Ἄλφα ἢ Βῆτα*;

Μὰ τὸ πιὸ ἀστεῖο εἶναι ὅταν ὁ καθένους μὲ τὴ σειρά του παινᾷ τὸν ἄλλο μὲ γράμματα καὶ ποιήματα, ὁ τρελὸς ἐγκωμιάζει τὸν τρελό, καὶ ὁ ἀγράμματος τὸν ἀγράμματο. Ἐσὺ ξεπέρασες τὸν Ἄλκαϊο, λέει ὁ ἕνας, καὶ ὁ ἄλλος τοῦ τ' ἀνταποδίνει: «Χαῖρε, Καλλίμαχε!» Αὐτὸς σὲ λέει πιὸ μεγάλο ἀπ' τὸν Κικέρωνα, καὶ ἐσὺ τὸν βγάζεις πιὸ σοφὸ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Καμιά φορὰ γυρεύουν μὲ τὸ ζόρι ἀντίπαλο γιὰ ν' αὐγατίσει ἢ φήμη τους μὲ τὴν ἀντιζηλία του. Τότε «τὸ ἀναποφάσιστο κοινὸ χωρίζεται σὲ δυὸ στρατόπεδα», οἱ ἀρχηγοὶ χτυποῦνται ἀλύπτητα, καὶ τελικὰ βγαίνουν καὶ οἱ δυὸ τους νικητὲς καὶ τροπαιοῦχοι. Οἱ γνωστικοὶ τὰ κοροϊδεύουν καὶ μὲ τὸ δίκιο τους αὐτὰ τὰ καραγκιοζλίκια. Ποιὸς λέει τὸ ἀντίθετο; Στὸ μεταξὺ ὅμως, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, χάρῃ σ' ἐμένα, ζοῦν εὐχάριστα, καὶ δὲ θ' ἀλλάζαν σίγουρα τὸ θρίαμβό τους οὔτε μὲ τοῦ Σκιπίωνα.

Ἄλλὰ καὶ οἱ σοφοί, πού τὰ περιγελοῦν ὅλα τοῦτα καὶ γλεντοῦν μὲ τὶς τρέλες τῶν ἀνθρώπων, μοῦ χρωστᾶνε πολλὰ καὶ ἄς μὴν τὸ κρύβουν, γιατί τότε ἡ ἀχαριστία τους δὲ θά 'χει ὄρια.

- (51) Ἄνάμεσά τους οἱ νομικοὶ διεκδικοῦν τὴν πρώτη θέση, γιατί δὲ βρίσκονται στὸν κόσμον, μὰ τὴν ἀλήθεια, πιὸ φαντασμένοι ἀπ' αὐτούς. Κυλώντας ἀδιάκοπα τὸ βράχο τοῦ Σίσυφου,⁹⁰ μπλέκουν στὴν ἴδια ἔννοια ἐφτακόσια κείμενα νόμων ὁλότελα ἄσχετα μὲ τὸ θέμα, — σκοτίστηκαν! — στοιβάζουν σχόλια πάνω στὰ σχόλια, γινώμες πάνω στὶς γινώμες, γιὰ νὰ σὲ κάνουν νὰ πιστέψεις πὼς ἡ ἐπιστήμη

*Μὲ ὄπλο τρεῖς
συλλογισμούς*

τους είναι ή πιό δύσκολη άπ' όλες. Γιατί φαντάζονται πώς όσο πιό κουραστικό είναι κάτι, τόσο και πιό άξιο νά παινευθεί.

Πλάι τους νά βάλουμε τούς διαλεχτικούς και τούς σοφιστές, φάρα τής φασαρίας, ὅση δέν κάνουν ὅλα μαζί τὰ λεβέτια τής Δωδώνης.⁹¹ Κι ὁ πιό παρακατινός τους θά ἔβαζε κάτω εἴκοσι διαλεχτές γλωσσοκοπάνες. Καί πάλι καλά, νά 'ταν μόνο φλύαροι, μὰ εἶναι καί κανγατζήδες, τόσο πού ἔρχονται στά χέρια γιά τὸ τίποτα (πῶς τὸ λένε τής κατσίκας, τρίχα ἢ μαλλί;) κι άπ' τήν πολλή συζήτηση πέφτουν μίλια ἔξω άπ' τήν ἀλήθεια. Ἡ φιλαυτία τους ὥστόσο τους κάνει εὐτυχισμένους. Μὲ ὄπλο τρεῖς συλλογισμούς ἔχουν τὸ θράσος νά τὰ βάζουν μ' ὅποιον λάχει γιά ὁ,τιδήποτε. Κι ἡ ξεροκεφαλιά τους εἶναι τόσο ἀκαταμάχητη πού ἀκόμα κι ὁ Στέντορας⁹² δὲ θά τους κατάφερε νά τὸ βουλώσουν.

Σταλμένοι άπ' τὸ
συμβούλιο τῶν θεῶν

Ὑστερα ἔρχονται οἱ φιλόσοφοι, ἐπιβλητικοὶ μὲ τὰ μακριά γένεια καί τὸ τριμμένο ράσο τους, καί διαλαλοῦν πῶς αὐτοὶ μονάχα εἶναι οἱ σοφοὶ κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ὀρθιες σκιές στὸν ἀέρα.⁹³ Πόσο γλυκὰ παραλογίζονται νά χτίζουν κόσμους ἀναρίθμητους, νά μετροῦν, σὰ μὲ τὸ δάχτυλο ἢ μὲ κλωστή, τὸν ἥλιο, τὸ φεγγάρι, τ' ἀστέρια, τοὺς οὐρανοὺς, νά ἐξηγοῦν τ' ἀστροπελέκι, τοὺς ἀνέμους, τὶς ἐκλείψεις κι ὅλα τ' ἀνεξήγητα πράματα, χωρὶς ν' ἀμφιβάλλουν ποτὲ γιά τὸ παραμικρό, σὰ νά 'ταν μπιστικοὶ τής Φύσης ὅταν ἔχτιζε τὸν κόσμο ἢ κατευθείαν σταλμένοι άπ' τὸ συμβούλιο τῶν θεῶν!

Ἡ Φύση στὸ μεταξὺ περιγελᾷ θαυμάσια κι αὐτοὺς καί τὰ συμπεράσματά τους, γιὰτὶ ὅλα ὅσα λένε δέν τὰ ἔχουν ἀπὸ σοβαρὴ πηγὴ, κι ἀπόδειξη ἀτράνταχτη εἶναι πῶς συζητοῦν καί τσακώνονται ὀλοχρονὶς γιά τὰ πάντα. Δὲ γνωρίζουν λοιπὸν τίποτα, μὰ τίποτα,

κι ὅμως κάνουν πὼς τὰ ξέρουν ὅλα. Κι ὅπως δὲν ξέρουν ποῦ πᾶν τὰ τέσσερα, συχνὰ δὲ βλέπουν καὶ τὸ λάκκο ἢ τὴν κοτρώνα στὸ δρόμο τους,⁹⁴ εἴτε γιατί πάθαν τὰ μάτια τους, εἴτε γιατί ὁ νοῦς τους εἶναι ἀλλοῦ ταξιδεδεμένος. Κι ὅμως λένε πὼς βλέπουν πολὺ καλὰ τὶς ιδέες, τὶς γενικὲς ἔννοιες, τὰ εἶδη, τὰ στοιχεῖα, τὴν ὄντοτητα, τὴν ταυτότητα, ὅλα πράγματα τόσο δύσκολα νὰ τὰ ξεδιακρίνεις ποὺ κι αὐτὸς ὁ Λυγκέας, βάνω στοίχημα, δὲ θὰ τὸ κατάφερνε.

Μὲ πόση περιφρόνηση κοιτάζουν τὸν ἀμήτο λαό, πιάνοντας νὰ χαράξουν ἀνάκατα, τρίγωνα, τετράγωνα, κύκλους κι ἄλλα γεωμετρικὰ σχήματα, μπερδεμένα σὰ λαβύρινθος, κι ἀπὸ κάτω ἀραδιάζουν γράμματα σὰ στρατιῶτες σὲ πόλεμο, κι ὕστερα τοὺς ἀλλάζουν σειρὰ καὶ συνδυασμούς, ὥσπου νὰ θαμπώσουν τὸ μυαλὸ τῶν ἀμόρφωτων! Μερικοὶ τοὺς μαντεύουν ὥς καὶ τὰ μελλούμενα κοιτάζοντας τ' ἀστέρια, τάζουν τέρατα καὶ θάματα ποὺ δὲν τὰ φτάνει ἡ μαγικὴ, καὶ βρίσκονται ἄνθρωποι, — τυχεροί! — νὰ τὰ πιστέψουν.

(53) Κι οἱ θεολόγοι... θὰ 'ταν ἴσως καλύτερα νὰ μὴν τοὺς ἀναφέρω, νὰ μὴν ἀναδέψω αὐτὴ τὴ βαλτωμένη Καμαρίνα καὶ ταράξω τὶς βρωμολυγαριές της.⁹⁵ Φοβερὰ κατσούφικη κι ὀξύθυμη φάρα, δὲ τό 'χουν σὲ τίποτα νὰ μοῦ ριχτοῦν ὁμαδικά, μ' ἑφτακόσια πορίσματα, γιὰ νὰ μ' ἀναγκάσουν ν' ἀνακαλέσω, κι ἂν ἀρνηθῶ, νὰ μὲ βγάλουν στὰ γρήγορα αἰρετικὴ. Μ' αὐτὸ τ' ἀστροπελέκι φοβερίζουν κατευθεῖαν καὶ τὸν κάνουν νὰ κοκκαλώσει ἀπὸ τρομάρα, ὅποιον δὲν τοὺς ἀρέσει.

Πιὸ ἀχάριστους, νὰ μὴν παραδέχονται τὸ καλὸ ποὺ τοὺς κάνω, δὲν ἔχω βρεῖ. Μὰ ἐγὼ τοὺς σκλαβώνω μὲ τὶς καλοσύνες μου καὶ

*Μὲ τὶς ἐρμηνεῖες τοὺς
κόβουν ὅλους τοὺς
κόμπους*

μέ τὸ παραπάνω· μέ τὴ φιλαυτία τους, λόγου χάρι, ὅταν τοὺς ἀνεβάξει χαρούμενους στὸν τρίτο οὐρανό, κι ἀπ' ἐκεῖ ψηλὰ κοιτοῦν μέ περιφρόνηση τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, χαμόσυτα σκουλήκια, πού λίγο ἀκόμα θὰ τὰ παίρνουν ἀπὸ λύπησι. "Ἡ ὅταν τοὺς ὀπλίζω μέ λεφούσι ἀπὸ αὐθεντικούς ὁρισμούς, πορίσματα, συμπεράσματα, σαφεῖς καὶ ὑπονοούμενες προτάσεις, καὶ τοὺς ἐφοδιάζω μέ τόσες ὑπεκφυγές, πού κι ἂν ἀκόμα πιάνονταν στὰ δίχτυα τοῦ "Ἡφαιστου,⁹⁶ πάλι θὰ ξεγλυστροῦσαν μέ τοὺς ὁρισμούς καὶ τὶς ἐρμηνείες τους, πού κόβουν ὅλους τοὺς κόμπους καλύτερα κι ἀπὸ τενεδιὸ τσεκούρι.⁹⁷ "Ἄσε πιά μέ τὶ νεολογισμούς καὶ κορακίστικα παραγεμίζουν τὶς κουβέντες τους!

*Μποροῦσε ὁ Θεὸς
νὰ ἐνσαρκωθεῖ σὲ
γυναίκα;*

Κι ἄσε πού σοῦ ἐξηγοῦν τὰ πιὸ μεγάλα μυστήρια ὅπως τοὺς κατέβει: πῶς πλάστηκε ὁ κόσμος καὶ ταχτοποιήθηκε, ἀπὸ ποιὰ κανάλια ἀπλώθηκε στοὺς ἀπόγονους τοῦ 'Αδάμ τὸ στίγμα ἐκείνης τῆς ἁμαρτίας, μέ ποιὰ μέσα, πόσο καὶ πότε ἀκριβῶς σχηματίστηκε τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μέσα στὴν κοιλιά τῆς Παρθένου, πῶς στὴ Μετάληψη τὰ γεγονότα συνεχίζουν νὰ ὑπάρχουν δίχως τὴν ὕλη.

Ζητήματα χιλιοειπωμένα. Οἱ μεγάλοι θεολόγοι, οἱ φωτισμένοι ὅπως λένε, προτιμοῦν ἄλλα, πιὸ ἄξιά τους, πού ἔχουν τὸ χάρισμα νὰ τοὺς ξαναζωντανεύουν ὅταν μπαίνουν. 'Υπάρχει ὁρισμένη στιγμή τῆς θείας γέννησης; Εἶναι πολλὲς οἱ ιδιότητες τοῦ γιοῦ στοῦ Χριστοῦ; Εἶναι δυνατὸ νὰ ποῦμε: 'Ο πατέρας Θεὸς μισεῖ τὸ γιό του; Μποροῦσε ὁ Θεὸς νὰ ἐνσαρκωθεῖ σὲ γυναίκα, σὲ διάβολο, σὲ γάιδαρο, σὲ κολοκύθα ἢ σὲ βότσαλο; Καὶ τότε ἡ κολοκύθα πῶς θὰ μποροῦσε νὰ κηρύξει, νὰ κάνει θαύματα, νὰ σταυρωθεῖ; Τί θὰ μποροῦσε ν' ἀγιάσει ὁ Πέτρος, ἂν ἱερουργоῦσε τὴ στιγμή πού τὸ κορμὶ τοῦ Χριστοῦ κρεμόταν στοῦ σταυροῦ; Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦ-

με πὼς ἐκείνη τὴ στιγμὴ ὁ Χριστὸς ἦταν ἄνθρωπος; Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν θὰ μπορούμε νὰ τρῶμε καὶ νὰ πίνουμε; Χμ! ὅπως βλέπετε, οἱ ἄνθρωποι παίρνουν ἀπὸ τώρα τὰ μέτρα τους, μὰς καὶ πεινάσουν ἢ διψάσουν.

Τὰ ψιλλολογήματά τους εἶναι ἀμέτρητα. Καὶ λεπτολογοῦν ἀκόμα χειρότερα τί εἶναι στιγμὴ, γνώση, σχέση, τύποι, ὄντοτητα, ταυτότητα, πράγματα πὺν μόνο ἂν ἔχεις μάτι Λυγκέα φαίνονται, καὶ πάλι πρέπει νὰ μπορεῖς μέσα ἀπὸ τὸ πηχτὸ σκοτάδι νὰ βλέπεις τ' ἀνύπαρχτα. Βάλετε πάνω σ' αὐτὰ τὶς παραδοξολογίες τους, πὺν πλάι τους τ' ἀποφθέγματα τῶν στωϊκῶν, τὰ λεγόμενα παραδόξα, μοιάζουν κουδέντες πανηγυριώτικες. Λένε, λόγου χάρι, πὼς εἶναι πὺν μικρὸ ἁμάρτημα νὰ σφάξεις χίλιους ἄνθρώπους παρὰ νὰ ράψεις μέρα Κυριακὴ τὸ παπούτσι φτωχοῦ. Ὡ ἀκόμα: καλύτερα ν' ἀφήσεις νὰ βουλιάξει σύμπας ὁ κόσμος, αὐτάνδρος πὺν λένε, παρὰ νὰ πεῖς καὶ τὸ παραμικρὸ ψέμα, ὅσο ἀθῶο κι ἂν εἶναι.

Αὐτὰ τὰ ψιλλολογήματα τὰ πολὺ ψιλλολογημένα τὰ ψιλλολογοῦν ἀκόμα πιότερο οἱ σχολαστικὲς αἵρέσεις καὶ σὲ μερδεύουν τόσο, πὺν πὺν γρήγορα θὰ ἔβγαινες ἀπ' τὸ λαβύρινθο παρὰ ἀπὸ τὰ κλωθογυρίσματα τῶν Ρεαλιστῶν, Νομιναλιστῶν, Θωμιστῶν, Ἀλβερτιστῶν, Ὁκκαμιστῶν, Σκωτιστῶν — κι ἀναφέρω μόνο τὶς κυριότερες σχολές. Τὶ πολὺξεροι πὺν εἶναι σ' αὐτὲς τὶς σχολές, καὶ τὶ δύσκολοι! Θαρρῶ πὼς οἱ ἴδιοι οἱ Ἀπόστολοι θὰ χρειάζονταν νὰ τοὺς φωτίσει ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἂν μαζεύονταν γιὰ νὰ συζητήσουν αὐτὰ τὰ θέματα μὲ τὴν καινούργια τούτη φάρα τῶν θεολόγων.

Ὁ ἅγιος Παῦλος, λένε, μπορεῖ νὰ δέχτηκε μὲ ζῆλο τὴν πίστη, ὅταν ὅμως λέει «Πίστη εἶναι ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων πὺν ἐλπί-

*Οἱ Ἀπόστολοι θὰ
χρειάζονταν καὶ
πάλι τὸ ἅγιο
Πνεῦμα*

*Τὰ δυὸ δάχτυλα ση-
κωμένα, τ' ἀκού-
ρευτα μαλλιὰ
μπουνκλάτα ...*

ζουμε καὶ ἡ ἀπόδειξη ἐκείνων πού δὲ βλέπουμε», ἡ διατύπωσή του δὲν εἶναι καθόλου διδακτορική. Ἔδειξε βέβαια μὲ τὰ ἔργα του πὼς ἀγαπᾷ τὸ διπλανό του, ἀλλὰ τὴν ἀγάπη αὐτὴ δὲν τὴν καθορίζει καὶ δὲν τὴ χωρίζει σὰ διαλεχτικός, στὴν πρὸς Κορινθίους πρώτη ἐπιστολή του, κεφ. ιγ'. Οἱ Ἀπόστολοι, σίγουρα τελοῦσαν μ' εὐσέβεια τὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας, ἂν τοὺς ρωτοῦσαν ὅμως γιὰ τοὺς ὅρους «ἐπὶ τούτῳ» καὶ «πρὸς τοῦτο», γιὰ τὴ μετουσίωση, γιὰ τὸν τρόπο πού ἓνα σῶμα θρίσκειται ταυτόχρονα σὲ διάφορους τόπους, γιὰ τὶς διάφορες μορφές τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ πάνω στὸν οὐρανό, πάνω στὸ σταυρὸ καὶ μέσα στὸ μυστήριον τῆς Εὐχαριστίας, πάνω σὲ ποιά στιγμή ἀκριβῶς γίνεται ἡ μετουσίωση, ἀφοῦ τὰ λόγια τῆς εὐχῆς ξετυλίγονται μέσα σὲ χρόνον — ἔ, λοιπόν, μὴν ἔχετε καμιὰ ἀμφιβολία πὼς οἱ Ἀπόστολοι δὲ θ' ἀπαντοῦσαν μὲ τόση λεπτολογία, ὅση βάζουν οἱ Σκωτιστές, ὅταν συζητοῦν καὶ καθορίζουν αὐτὰ τὰ ζητήματα.

Οἱ Ἀπόστολοι γνῶριζαν τὴ Μητέρα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ πὼς προφυλάχτηκε ἀπὸ τὸ στίγμα τοῦ Ἀδάμ, κανεῖς τους δὲν τὸ ἀπόδειξε τόσο φιλοσοφικὰ ὅσο οἱ θεολόγοι μας. Ὁ Πέτρος πῆρε τὰ κλειδιά τοῦ βασιλείου, — καὶ σίγουρα ἀπὸ Ἐκείνον πού δὲ θὰ τὰ ἐμπιστευόταν σ' ἓναν ἀνάξιον, — δὲν ξέρω ὥστόσο ἂν στάθηκε ἀρκετὰ φίνος γιὰ ν' ἀναρωτηθεῖ πὼς κάποιος πού δὲν κατέχει τὴν ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ ἔχει τὰ κλειδιά της. Οἱ Ἀπόστολοι βάφτιζαν παντοῦ· ἀλλὰ πούθενά δὲ δίδαξαν ποιά εἶναι ἡ τυπική, ποιά ἡ ὑλική, ποιά ἡ καθιερωτικὴ καὶ ποιά ἡ τελικὴ αἰτία τοῦ Βαπτίσματος, μήτε ἀναφέρουν τίποτα, ποιὸ εἶδος του βγαίνει καὶ ποιὸ δὲ βγαίνει.

Ἐλάτρευαν, βέβαια, τὸ Θεό, μὰ «ἐν πνεύματι», ἀκολουθώντας μόνο τὸ εὐαγγελικὸ «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐ-

τὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». Δὲ φαίνεται νὰ τοὺς φανέρωσαν πὺς μὲ τὸν ἴδιο σεβασμό, σὰ νὰ ἔναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, πρέπει νὰ λατρεύουν μιὰν εἰκόνα του θαμπὰ ζωγραφισμένη μὲ κάρβουνο πάνω σὲ τοῖχο, φτάνει νὰ δείχνει τὰ δυὸ δάχτυλα σηκωμένα, τ' ἀκούρευτα μαλλιά μπουκλάτα στὶς πλάτες καὶ τὸ φωτοστέφανο μὲ τὶς τρεῖς ἀχτίδες κολλητὸ στὸ σῆροκο.

Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὰ μάθει αὐτὰ τὰ πράγματα, ἂν δὲ φάει τουλάχιστο τριάντα ἔξι χρόνια μελετώντας τὴ φυσικὴ καὶ τὴ μεταφυσικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Σκώτ;

Οἱ Ἀπόστολοι ἀναφέρουν κάποτε τὴ χάρη, ἀλλὰ πούθενά δὲν ξεχωρίζουν χάρη δοσμένη δωρεὰν καὶ χάρη ἀγιασμένη. Σοῦ λένε νὰ κάνεις καλὰ ἔργα, μὰ δὲ βλέπουν τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ ἐνεργὸ καὶ στὸ ἐνεργούμενο ἔργο. Διδάσκουν παντοῦ τὴν Ἀγάπην, ἀλλὰ δὲ χωρίζουν ἔμφυτη καὶ ἀποχτημένη, δὲν ἐξηγοῦν ἂν εἶναι γεγονὸς ἢ οὐσία, πρᾶγμα πλασμένο ἢ ἄπλαστο. Σιχαίνονται τὴν ἀμαρτία, μὰ βάζω τὸ κεφάλι μου ἂν μπόρεσαν νὰ δώσουν ἕναν ἐπιστημονικὸ τῆς ὁρίσμο, τί εἶναι τέλος πάντων αὐτὸ ποὺ λέμε ἀμαρτία — φαίνεται δὰ πὺς δὲ φωτίστηκαν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν Σκωτιστῶν. Καὶ δὲ θὰ μὲ κάνετε νὰ πιστέψω πὺς ὁ Παῦλος, ποὺ μ' ὅσα ξέρεῖ μπορούμε νὰ κρίνουμε τί ξέρουν οἱ ἄλλοι, θὰ καταδίκασε τόσες φορὲς τὶς ματαιολογίες, τὶς συζητήσεις, τὶς γενεαλογίες, ὅλες αὐτὲς τὶς λογομαχίες, ὅπως λέει, ἂν εἶχε καὶ ἐκεῖνος γυμναστῇ σ' αὐτὰ τὰ ψιλλολογήματα. Κι ὅμως, ἐκεῖνες οἱ συζητήσεις καὶ ἀντιλογίες φαίνονται χοντροκομμένες καὶ θάναυστες, ἂν τὶς συγκρίνουμε μὲ τῶν δικῶν μας καθηγητῶν, ποὺ τὰ σοφίσματά τους μήτε ὁ Χρῦσιππος⁹⁸ δὲ θὰ μπορούσε νὰ φανταστεῖ.

Μὲ πολλὴ ὥστόσο μετριοφροσύνη οἱ καθηγητὲς μας, ὅταν τυ

*“Ὅλες αὐτὲς τὶς
λογομαχίες*

«Ἀπαράδεκτο»

Τὴν πιὸ διασκεδα-
στικὴ μάχη

χαίνει νὰ πέσουν σὲ καμιά τραχειὰ καὶ κακογραμμένη σελίδα τῶν Ἀποστόλων, δὲν τὴν καταδικάζουν· ξέρουν νὰ τὴν ἐξηγήσουν. Βλέπεις ἔτσι τὴν εὐλάβειά τους, τόσο ἀπέναντι στοὺς Ἀρχαίους ὅσο κι ἀπέναντι στ' ὄνομα τῶν Ἀποστόλων. Καί, μά τὴν ἀλήθεια, δὲ θὰ ἦταν σωστό νὰ περιμένουμε ἀπὸ τοὺς Ἀπόστολους τὰ μεγάλα διδάγματα, πὺ μήτε τὴν πρώτη λέξη τους ἀκούσανε ποτὲ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Δασκάλου τους. Ὅταν ὅμως συναντοῦν τέτοιες ἀτέλειες στὸ Χρυσόστομο, στὸ Βασίλειο ἢ στὸν Ἱερώνυμο,⁹⁹ οἱ θεολόγοι μας ἀποφαίνονται γράφοντας στὸ περιθώριο: «Ἀπαράδεκτον». Γιατί, βέβαια, οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀνασκεύασαν τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ἀνθρώπους ἀπὸ φυσικοῦ τοὺς ξεροκέφαλους, ἀλλὰ τὸ ἔκαναν μᾶλλον μὲ τὴ ζωὴ τους καὶ τὰ θαύματά τους παρὰ μὲ συλλογισμοὺς, γιατί κανένας τους δὲ θὰ ἔταν ἱκανὸς νὰ καταλάβει τὸ παραμικρὸ ἀπ' ὅσα ζητήματα σηκώνει ὁ Σκώτ.

Σήμερα ὅμως ποιὸς ἐθνικός, ποιὸς αἰρετικὸς δὲ θὰ παραδινόταν ἀμέσως ἐμπρὸς σὲ τόσα ψιλολογήματα — ἐκτὸς πιὰ κι ἂν εἶναι πολὺ στουρνάρι γιὰ νὰ καταλάβει τοὺς καθηγητές μας, ἢ ἀρκετὰ ξεδιάντροπος γιὰ νὰ τοὺς σφυρίξει, ἢ μπασμένος στὰ ἴδια σοφιστικὰ κόλπα, πὺ τὸν κάνουν ἰσοδύναμό τους. Καὶ τότε θὰ ἔχουμε ἀγώνα μάγου μὲ μάγο, ὁ ἓνας νὰ πολεμᾷ μὲ μαγεμένο σπαθὶ τὸν ἄλλο, πὺ ἔχει κι αὐτὸς μαγεμένο σπαθί, δηλαδὴ τίποτα: φαίνει ξέφτιζε στὸν ἀργαλειὸ τῆς Πηνελόπης.

Ἄν οἱ χριστιανοὶ ἀκούγανε τὴ γνώμη μου, ἀντὶ γιὰ τίς ἀργοκίνητες λεγεῶνες πὺ ψευτομάχονται τόσον καιρὸ καὶ δὲν καταφέρνουν νὰ νικήσουν, θὰ στέλναν γιὰ νὰ πολεμήσουν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς τοὺς φωνακλάδες Σκωτιστές, τοὺς ξεροκέ-

φαλους Ὀκκαμιστές, τοὺς ἀκαταμάχητους Ἀλβερτιστὲς κι ὅλο τὸ τάγμα τοὺς σοφιστὲς. Τότε θὰ βλέπαμε, νομίζω, τὴν πιὸ διασκεδαστικὴ μάχη καὶ τὴν πιὸ πρωτότυπη νίκη. Γιά σκεφεῖτε: Ποιό κρῦο αἷμα δὲ θ' ἀραθύμωνε ἀπ' τὸν οἶστρο τους; Ποιά τεμπελιά δὲ θὰ ζωντάνευε ἀπ' τὰ κεντρίσματά τους; Καὶ ποιὰ ἐξυπνάδα δὲ θὰ πιγιόταν μέσα στὰ σκοτάδια τους;

Ἐσεῖς ὅμως θαρρεῖτε πὼς αὐτὰ τὰ λέω στ' ἀστεῖα... Καθόλου περίεργο, ἀφοῦ καὶ θεολόγοι καλύτερα μορφωμένοι ἀναγουλιάζουν μ' αὐτὰ τὰ θεολογικὰ ψιλογήματα. Εἶναι καὶ μερικοὶ ποὺ πιστεύουν πὼς εἶναι σιχαμὸς καὶ ἱεροσυλία, ὕψιστη ἀσέβεια, νὰ πιάνονται ἀπὸ ἀκάθαρτα στόματα τέτοια μυστήρια, ποὺ μᾶλλον χρειάζονται λατρεία κι ὄχι ἐξήγηση· νὰ συζητιοῦνται μὲ τὰ ἴδια βέβηλα σοφίσματα τῶν ἐθνικῶν, νὰ δίνεται ὁ ὀρισμὸς τους μὲ τέτοιο θράσος καὶ νὰ μολεύεται μὲ λόγια τόσο τιποτένια καὶ μὲ ιδέες τόσο ἄθλιες τὸ μεγαλεῖο τῆς θείας Θεολογίας.

Οἱ καθηγητὲς μας ὥστόσο εἶναι πέρα γιὰ πέρα εὐχαριστημένοι μὲ τὸν ἑαυτό τους· ἀκόμα περισσότερο: χαίρονται γιατί μέρα καὶ νύχτα εἶναι τόσο ἀπορροφημένοι μὲ τὰ γλυκά τους κουροφέξαλα, ποὺ δὲν τοὺς μένει καθόλου καιρὸς νὰ ξεφυλλίσουν τὸ Εὐαγγέλιο ἢ τίς Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Κι ἐνῶ περνοῦνε τὸν καιρὸ τους ἔτσι στὰ πανεπιστήμια, φαντάζονται πὼς ἡ Ἐκκλησία στηρίζεται πάνω στοὺς στύλους τῶν συλλογισμῶν τους καὶ πὼς χωρὶς αὐτοὺς θὰ γκρεμιζόταν ὁλόκληρη, ὅπως ὁ Ἀτλαντας, λὲν οἱ ποιητὲς, ποὺ σηκώνει πάνω στὴ ράχη του τὸν οὐρανό.

Καὶ πόσο εὐτυχησμένοι νιώθουν ὅταν πλάθουν καὶ ξαναπλάθουν κατὰ τὸ κέφι τους τίς ἱερὲς Γραφές, σὰ νά 'ταν μαλακὸ κερί, ὅταν ἔχουν τὴν ἀπαίτηση, τὰ πορίσματά τους, ποὺ τὰ παραδέχτη-

Φαντάζονται πὼς
ἡ Ἐκκλησία θὰ
γκρεμιζόταν

Ἀποφαίνονται μὲ
προφητικὸ ὕφος

... και σκαρώνουν
καινούργιους κόσμους

καν κιόλας μερικοί σχολαστικοί, νὰ λογαριάζονται πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα ἢ καλύτερα ἀπὸ τὰ δόγματα τοῦ Πάπα· ὅταν γίνονται οἱ λογοκριτὲς ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ὑποχρεώνουν τὸν καθένα ν' ἀνακαλέσει ὅ,τι δὲν εἶναι σύμφωνο στὸν πόντο μὲ τὰ δικὰ τους πορίσματα, φανερὰ κι ὑπονοούμενα· ὅταν ἀποφαίνονται μὲ προφητικὸ ὕφος: «Ἡ πρόταση αὐτὴ σκανδαλίζει, ἢ ἄλλῃ εἶναι ὅλο ἀσέβεια, τούτῃ μυριίζει αἰρετικὴ, κι ἐκεῖνη ἔρχεται ἄσκημα στ' αὐτή». Σάμπως μὴτε τὸ βάπτισμα, μὴτε τὸ Εὐαγγέλιο, μὴτε ὁ ἅγιος Παῦλος ἢ ὁ ἅγιος Πέτρος, μὴτε ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος ἢ ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος, μὴτε ἀκόμα κι ὁ ἅγιος Θωμᾶς, ὁ κορυφαῖος τῶν Ἀριστοτελικῶν, νὰ μὴν μποροῦν νὰ κάνουν ἓναν χριστιανό, δίχως τὴν ἔγκυρη γνώμη αὐτῶν τῶν ἀπόφοιτων τῆς θεολογίας, ποὺ εἶναι ὅμως ξεφτέρια στὰ ψιλλολογήματα!

Τὸ καταλαβαίνετε πὼς δὲν εἴστε χριστιανοὶ ἂν τολμήσετε καὶ πεῖτε πὼς αὐτὲς οἱ δυὸ φράσεις εἶναι τὸ ἴδιο πράμα: «Καθίκα, βρωμᾶς» καὶ «Τὸ καθίκα βρωμάει» ἢ «Βραστὸ στὸ τσουκάλι» καὶ «Στὸ τσουκάλι βραστό»,¹⁰⁰ ἐκτὸς μόνο ἂν ἔτσι τὸ ἔχουν διδάξει τοῦτοι οἱ καθηγητές; Καὶ ποῖος δίχως αὐτοὺς θὰ εἶχε καθαρίσει τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τόσα καὶ τόσα λάθη — ἀνύπαρχτα στ' ἀλήθεια πρὶν νὰ τ' ἀνακαλύψουν, — ἂν οἱ ἴδιοι δὲν τὰ καταγγέλλαν πατώντας ἀπὸ κάτω τὶς μεγάλες πανεπιστημιακὲς σφραγίδες τους; Λίγα εἶναι αὐτὰ γιὰ νὰ τοὺς κάνουν εὐτυχισμένους;

Κι ὅταν περιγράφουν μὲ τὴν πιὸ μεγάλη ἀκρίβεια ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς Κόλασης, σὰ νὰ ἔχουν ζήσει χρόνια μέσα σ' αὐτὴ τὴ δημοκρατία; Κι ὅταν σκαρώνουν ὅπως τοὺς κατεβεῖ καινούργιους κόσμους, βάζοντας τελευταῖα τὸν πιὸ ἀπλόχωρο κι ὠραῖο,¹⁰¹ γιὰ νὰ μποροῦν οἱ μακάριες ψυχὲς νὰ σουλατσάρουν μ' ὅλη τους

τὴν ἄνεση, νὰ γλεντοκοποῦν ἢ καὶ νὰ παίζουν τὸ τόπι; Μὲ τέτοιες καὶ χίλιες ἄλλες βλακεῖες εἶναι παραγεμισμένο τὸ κεφάλι τους, καὶ τόσο φουσκωμένο, ποὺ θαρρῶ πὼς τοῦ Δία ἦταν λιγότερο, ὅταν παρακαλοῦσε τὸ τσεκούρι τοῦ Ἡφαιστου νὰ τὸν ξεγκαστρῶσει ἀπ' τὴν Παλλάδα. Μὴν παραξενεύεστε λοιπόν, ὅταν τοὺς βλέπετε στὶς δημόσιες συζητήσεις σφιχτοδεμένους μὲ κεφαλοπάνια· ἀλλιῶς τὸ κεφάλι τους θὰ κρεπάριζε.

Καμιὰ φορὰ κάθομαι καὶ γελῶ μοναχὴ μου, ὅταν ἀναλογίζομαι μὲ ποιὸ τρόπο γυρεῦουν ν' ἀποδείξουν πὼς εἶναι μεγάλοι θεολόγοι. Τότε μεταχειρίζονται τὴν πιὸ βάρβαρη, τὴν πιὸ αἰσχρὴ γλώσσα· τρεαυλίζουν τόσο, ποὺ μόνο ἄλλος τσευδὸς μπορεῖ νὰ τοὺς καταλάβει. Γι' αὐτούς, βαθυστόχαστα εἶναι ὅσα δὲν καταλαβαίνει ὁ λαός. Ἔτσι λένε πὼς δὲν ταιριάζει στὴν ἀξιοπρέπεια τῶν ἱερῶν Γραφῶν νὰ ὑποταχτοῦν στοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς. Ὡραῖο προνόμιο καὶ τοῦτο τῶν θεολόγων, μόνο αὐτοὶ νὰ σολοικίζουν! (Μπά, τὸ μοιράζονται μ' ἓνα πλῆθος σκουπιδιαρέους!) Τέλος, θαρροῦν πὼς εἶναι πρωτοξάδερφοι μὲ τοὺς θεοὺς, κάθε φορὰ ποὺ ὁ κόσμος τοὺς χαιρετᾷ εὐλαβικὰ μὲ τὸν τίτλο «Διδάσκαλε ἡμέτερε», δυὸ λέξεις ποὺ γι' αὐτοὺς εἶναι ὅ,τι καὶ τὸ τετράγραμμα γιὰ τοὺς Ἑβραίους.¹⁰² Ἀλίμονο, λένε, σ' ὅποιον γράφει τὸ «Διδάσκαλε» χωρὶς κεφαλαῖο ἢ ἀλλάξει τὴ σειρὰ καὶ πεῖ «ἡμέτερε Διδάσκαλε», θὰ χαλοῦσε μονομιᾶς ὅλο τὸ μεγαλεῖο τοῦ θεολογικοῦ ὀνόματος.

*Τὸ μοιράζονται
μὲ πλῆθος
σκουπιδιαρέους*

(54) Τὴν εὐτυχία τῶν θεολόγων φτάνουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ὁ χοντρὸς λαὸς φωνάζει Καλόγερους ἢ Μοναχοὺς. Ἐπίθετα πολὺ ἀκατάλληλα καὶ τὰ δυό, γιατί οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὴ θρησκεία, καὶ τί σὺ μὲν μοναχοί, ἀφοῦ ὅπου πᾶς καὶ ὅπου

*Δυὸ ἐπίθετα πολὺ
ἀκατάλληλα -*

βρεθείς αὐτοὺς βλέπεις; Θαρρῶ πὼς θὰ ἦταν οἱ πὶδὸ δυστυχισμένοι ἄνθρωποι, ἂν δὲν ἀναλάβαινα ἐγὼ νὰ τοὺς βοηθήσω μὲ χίλιους τρόπους. Τόσο πολὺ τοὺς σιχαίνεται ὁ κόσμος, πὺν τό 'χει μεγάλη γρουσουλζιά νὰ βρεθεῖ κανένας ἀπ' αὐτὴ τὴ φάρα στὸ δρόμο του. Αὐτοὶ ὅμως, σκοτίστηκαν! Ἔχουν πολὺ μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸ ἄτομό τους.

*Καμαρώνουν γιὰ τὴ
λίγδα τους*

*Τόσα λουράκια στὸ
σάνταλο*

Πρῶτο, θαρροῦν πὼς τὸ πιδὸ ψηλὸ σκαλοπάτι τῆς εὐσέβειας τὸ φτάνουν μένοντας ντιπ ἀγράμματοι. Ἔπειτα, ὅταν μέσα στὶς ἐκκλησιὰς γκαρίζουν τοὺς ψαλμούς τους, — τὸν καθένα μὲ ἀριθμὸ δίχως ὅμως νὰ τοὺς καταλαβαίνουν, — θαρροῦν πὼς μ' αὐτὰ τὰ ξεφωνητὰ γεμίζουν γλύκα καὶ δροσιὰ τ' αὐτιὰ τῶν ἀγίων. Εἶναι πολλοὶ πὺν καμαρώνουν γιὰ τὴ λίγδα καὶ τὴ ζητιανιά τους· στέκονται μπρὸς στὶς πόρτες καὶ μουκανοῦν γιὰ νὰ τοὺς δώσουν κανένα ξεροκόμματο. Δὲν ἀφήνουν χάνι γιὰ χάνι, καρότσα, καράβι, κόβοντας ἔτσι τὸ ψωμὶ τῶν ἄλλων ζητιάνων. Ἄνθρωποι χάρμα! Ἡ βρωμιὰ τους, ἡ ἀγραμματοσύνη, ἡ χοντροκοπιὰ κι ἡ ξαδιαντροπιὰ τους, ὅλα αὐτὰ εἶναι, λένε, γιὰ νὰ μᾶς θυμίζουν τοὺς Ἀπόστολους!

Τὸ πιδὸ ἀστεῖο εἶναι νὰ τοὺς βλέπεις πῶς τὰ κάνουν ὅλα μὲ τοὺς τύπους, μὲ μαθηματικὴ ρέγουλα, γιὰτὶ νομίζουν πὼς ἄλλιῶς κολλάζονται· τόσα λουράκια στὸ σάνταλο, τέτοιο χρῶμα ἢ ζώνη, τέτοιο κόψιμο τὸ ράσο κι ἀπὸ τέτοιο ὕλικό, τόσο φάρδος κι ἀπὸ τέτοιο ὕλικὸ τὸ σελάχι, τέτοιο σχῆμα ἢ κουκούλα καὶ νὰ χωράει τόσα κοιλιά, τόσα δάχτυλα φάρδος τὸ κούρεμα, καὶ τόσες ὥρες γιὰ ὕπνο! Ἀλλὰ ποιὸς δὲ βλέπει πόσο ἄδικη εἶναι αὐτὴ ἡ ἰσότης, πὺν τὴ ζητοῦν ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ τόσο διαφορετικὰ κορμιὰ καὶ μυαλά; Κι ὅμως γι' αὐτὲς καὶ γι' αὐτὲς τὶς βλακεῖες ὄχι μόνο κατα-

φρονούν τούς λαϊκούς, ἀλλὰ καὶ τὰ Τάγματά τους τρώγονται τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Κι ἄνθρωποι, ποὺ κηρύχνουν τὴν ἀποστολικὴ ἀγάπη, βάζουν τὶς φωνὲς καὶ χαλοῦν τὸν κόσμον γιὰ ἓνα ράσο φορεμένο ἀπ' τὴν ἀνάποδη ἢ γιὰ ἓνα χρῶμα λίγο πιὸ σκοῦρο. "Ἐτσι, βλέπετε μερικοὺς τόσο ἀλύγιστους πάνω στοὺς τύπους, ποὺ δὲ φορᾶνε ράσο ἂν δὲν εἶναι ἀπὸ χοντρὸ μαλλὶ τῆς Κιλικίας καὶ πουκάμισο ἀπὸ λινὸ τῆς Μιλήτου. "Ἄλλοι πάλι φοροῦν τὸ λινὸ ἀπέξω καὶ τὸ μάλλινο ἀπὸ μέσα. Εἶναι κι ἄλλοι ποὺ φοβοῦνται ν' ἀγγίξουν τὰ λεφτὰ σὰ νὰ 'ναι φαρμακωμένα μ' ἀκόνιτο, δὲν ἀποφεύγουν ὅμως μήτε τὶς γυναῖκες μήτε τὸ κρασί.

Τέλος, μὲ θαυμαστὴ φροντίδα προσέχουν νὰ ξεχωρίζουν ἀπ' τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ζώντας διαφορετικὰ. "Ὅχι πὼς ἔχουν καμιά φιλοδοξία νὰ μοιάσουν τὸ Χριστό, ἀλλὰ πασχίζουν πὼς νὰ μὴ μοιάζουν μεταξὺ τους. "Ἐτσι λοιπὸν κι οἱ ὀνομασίες τους παίζονται ρόλο στὴν εὐτυχία τους: ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ χαίρονται νὰ λέγονται Κορδελιέροι ἔχουμε τοὺς Κολετάνους, τοὺς Μινορίτες, τοὺς Μινιμίτες, τοὺς Σιγιλλίτες. Καὶ νὰ οἱ Βενεδικτίνοι, οἱ Βερναρδίνοι, οἱ Βριγιδίνοι, οἱ Αὐγουστίνοι, οἱ Γκυλχελμίτες, οἱ 'Ιακωβίτες, σὰ νὰ τοὺς πέφτει λίγο ποὺ λέγονται χριστιανοί!

Πολλοὶ τους στηρίζονται μὲ τόση σιγουριὰ πάνω στὶς τελετὲς καὶ στὶς ἀνθρώπινες τὸ κάτω - κάτω μικροπαράδόσεις τους, ὥστε νομίζουν πὼς δὲ φτάνει ἓνας παράδεισος γιὰ τὴ δίκαιη ἀμοιβή τους. Ξεχνοῦν ὁλότελα πὼς ὁ Χριστός, μὴ λογαριάζοντας τίποτα ἀπ' αὐτά, θὰ τοὺς κρίνει μόνο ἀπὸ τὰ ἔργα τους, ἂν τήρησαν δηλαδὴ τὴν ἐντολή του ν' ἀγαποῦν τὸν πλησίον τους. 'Ὁ ἓνας θὰ δείξει τὴν παραδαρμένη του, ποὺ τὴν τύλωσε μὲ λογῆς - λογῆς ψάγια. 'Ὁ ἄλλος θ' ἀδειάσει ἑκατὸ μόδια ψαλμούς. 'Ὁ ἄλλος θὰ λο-

*Τύλωσε τὴν παρα-
δεμένη του μὲ
λογῆς-λογῆς ψάγια*

**Ας παραγγείλουν ἓνα
Παράδεισο στὰ μέτρα
τους*

γαριάσει πόσες χιλιάδες φορές νήστεψε, ἂν καὶ στὸ μόνο γεῦμα τῆς μέρας ἔτρωγε τὸν περιδρόμο. Ὁ ἄλλος θὰ σωριάσει μπρὸς τοῦ βουνὸ τὶς ἄσκησες καὶ προσευχές του, ποὺ ἑπτὰ καλὰ στοιβαγμένα καράβια πάλι δὲ θὰ φτάναν νὰ τὶς κουβαλήσουν. Ὁ ἄλλος θὰ παινευτεῖ πὼς ἐξήντα χρόνια τώρα δὲν ἔπιασε στὰ χέρια τοῦ λεφτὰ πρὶν νὰ φορέσει πρῶτα διπλὸ ζευγάρι γάντια. Ὁ ἄλλος θὰ παρουσιάσει τὴν κουκούλα του, τόσο λιγδιασμένη καὶ ἄθλια, ποὺ κανένας ναύτης δὲ θὰ καταδεχόταν νὰ τὴ φορέσει. Ὁ ἄλλος θὰ θυμήσει πὼς πᾶνω ἀπὸ ἔντεκα φορές πέντε χρόνια ἔζησε κολλημένος στὸν ἴδιο βράχο σὰ σφουγγάρι. Ὁ ἄλλος θὰ τονίσει πὼς ἡ φωνή του βράχνιασε ἀπ' τὸ ἀσταμάτητο ψάλσιμο. Ὁ ἄλλος πὼς κουρκούτιασε τὸ μυαλό του ἀπὸ τὴ μοναξιά. Ὁ ἄλλος πὼς ἀπ' τὴν ἀδιάκοπη βουβαμάρα παράλυσε ἡ γλῶσσα του.

Μὰ ὁ Ἰησοῦς, γιὰ νὰ κόψει τὸ ποτάμι μὲ τὶς καυχησιὲς αὐτές, ποὺ τελειωμὸ δὲν ἔχουν, θὰ τοὺς πεῖ: «Ἀπὸ ποῦ ξετρύπωσε τοῦτο τὸ καινούργιο σοὶ τῶν Ἰουδαίων; Ἐγὼ δὲν ξέρω γιὰ νόμο δικό μου παρὰ ἓναν, κι εἶναι ὁ μόνος ποὺ δὲν τὸν ἄκουσα ἐδῶ. Κι ὅμως τότε, τὰ εἶπα καθαρὰ, δὲν τὰ σκέπασα μὲ παραβολές: ἔταξα πὼς θὰ κληρονομήσουν τὸ βασίλειο τοῦ Πατέρα μου, ὅχι οἱ κουκούλες, τὰ πατεριὰ κι οἱ νηστεῖες, ἀλλὰ τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης. Δὲν τοὺς γνωρίζω αὐτούς, ποὺ τόσο παραξέρουν τὰ κατορθώματά τους. Κι ἂν θέλουν νὰ περνοῦνε γιὰ πιὸ ἅγιοι κι ἀπὸ μένα, ἂς πᾶνε νὰ καθήσουν σὰν τοὺς ἀρέσει στὸν παράδεισο τοῦ Ἀβράξας¹⁰³ ἢ ἂς παραγγείλουν ἓναν καινούργιο, στὰ μέτρα τους, σ' ἐκείνους ποὺ τὶς μικροπαραδόσεις τους προτίμησαν ἀπ' τὶς δικές μου ἐντολές». Ὅταν θὰ τ' ἀκούσουν αὐτὰ καὶ θὰ δοῦνε πὼς ἀντὶ γι' αὐτοὺς προτιμοῦνε ναῦτες κι ἀραμπατζῆδες, φαντάζεστε μὲ τί μοῦτρα θὰ κοι-

τάζονται;

Ὡς τότε ὁμως ἐλπίζουν καὶ τὸ χαίρονται. Φυσικά, βάζω κι ἐγὼ τὸ δαχτυλάκι μου. Καὶ μ' ὅλο πὺν καρφὶ δὲν τοὺς καίγεται γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινωνίας, κανένας δὲν τολμᾷ νὰ τοὺς δείξει περιφρόνηση, προπαντὸς στοὺς λεγόμενους Διακονιαραίους, γιὰτὶ γνωρίζουν τὰ κρυφὰ ὅλου τοῦ κόσμου μὲ τὸ κόλπο τῆς ἐξομολόγησης. Ξέρουν, βέβαια, πὼς ἐγκληματοῦν ἂν προδώσουν τὰ μυστικά της, ἀλλὰ ὅταν παραπιοῦν καὶ θέλουν νὰ εὐχαριστηθοῦν τίποτα σκανδαλιστικές ἱστορίες, φανερώνουν μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σίγμα τὰ καθέκαστα κι ἀφήνουν τὸν ἄλλο ἐλεύθερο νὰ θγάλει τὸ συμπέρασμα: δὲ λένε ὀνόματα. Μὴν τὶς ἀγριεύετε λοιπὸν αὐτὲς τὶς σφήκες, γιὰτὶ θὰ σᾶς ἐκδικηθοῦνε δημόσια στὰ κηρύγματά τους, μὲ πετριὲς τόσο φανερές, πὺν μόνο ἂν εἶσαι ἀπὸ γεννησιμιοῦ σου ντουβάρι δὲ θὰ μαντέψεις ποῖον καρφώνουν. Καὶ δὲ θὰ σταματήσουν νὰ γανγίζουν παρὰ μόνο ἂν τοὺς πετάξετε τὴν πίττα μέσα στὸ στόμα.

Ἐλάτε τώρα! Ποιὸ θεατρίνο, ποιὸν τσαρλατάνο θὰ προτιμούσατε νὰ χαζέψετε κι ὄχι τούτους ἐδῶ τοὺς ρήτορες νὰ ρητορεύουν συνέχεια στὰ κηρύγματά τους, ὁλότελα γελοῖοι, βέβαια, μὰ καὶ γουστόζικοι, ὅπως μαϊμουδίζουν τὶς παραδόσεις τῆς ἀληθινῆς Ρητορικῆς; Θεοῦλη μου, πὼς κουνοῦν τὰ χέρια, πὼς ἀλλάζουν τὴ φωνή τους, πὼς σιγανοτραγουδοῦν, πὼς ταράζονται, πὼς ἀλλάζουν ξαφνικά μοῦτρα, καὶ πὼς ξεφωνίζουν σὲ κάθε ψύλλου πήδημα! Τὴ συνταγὴ αὐτή, πὼς γίνεται δηλαδή τὸ κήρυγμα, οἱ μικροὶ Ἀδελφοὶ τὴν περνοῦν ἀπὸ χέρι σὲ χέρι, σὰ νὰ ἔναι μυστήριον. Ἄν καὶ δὲν εἶχα τὴν τύχη νὰ μὲ μυήσουν, θὰ σᾶς πῶ τὰ λίγα πὺν κατάλαβα.

Ἀρχινοῦν μὲ μιὰ ἐπίκληση — αὐτὸ τὸ πῆραν ἀπ' τοὺς ποιητές.

*Νὰ εὐχαριστηθοῦν
σκανδαλιστικές
ἱστορίες*

*Τὴ συνταγὴ, πὼς
γίνεται τὸ κήρυγμα
σὰν μυστήριον ...*

“Τότερα, ἂν ἔχουν νὰ μιλήσουν γιὰ τὴν ἀγάπη, τραβοῦν τὸν πρόλογο ἀπὸ τὸ Νεῖλο, ποταμὸ τῆς Αἰγύπτου· ἂν ἔχουν νὰ διηγηθοῦν τὸ μυστήριον τῆς Σταύρωσης, καταφεύγουν ὁμορφα - ὁμορφα στὸν Βάαλ, τὸ δράκο τῆς Βαβυλώνας· ἂν πρόκειται γιὰ τὴ νηστεία, ἀρχίζουν ἀπὸ τὰ δώδεκα σημεῖα τοῦ Ζωδιακοῦ· κι ὅταν ἔχουν νὰ μιλήσουν γιὰ τὴν πίστη πιάνουν καὶ προλογίζουν ἀτελείωτα πάνω στὸν τετραγωνισμὸ τοῦ κύκλου.

*Μιὰ ὁλοκληρωμένη
εἰκόνα τῆς Ἀγιᾶς
Τριάδας*

Ἐγὼ ἡ ἴδια ἄκουσα ἓνα ὑπέροχο τρελό, — μὲ τὸ συμπάθειο, σοφὸ ἥθελα νὰ πῶ, — νὰ ἐξηγᾷ σ’ ἓνα ἀκροατήριον ἀπὸ διασημότητες τὸ μυστήριον τῆς Ἀγιᾶς Τριάδας. Γιὰ νὰ δείξει πόσο ἐκλεπτυσμένη ἦταν ἡ σοφία του καὶ νὰ τέρψει τὰ θεολογικὰ αὐτιά, πήρε ἓνα δρόμον πραγματικὰ καινούργιον· μίλησε γιὰ τὸ ἀλφάβητο, γιὰ τὶς συλλαβές, γιὰ τὰ μέρη τοῦ λόγου, γιὰ τὴ συμφωνία τοῦ ὑποκείμενου μὲ τὸ ρῆμα, τοῦ ἐπίθετου μὲ τὸ οὐσιαστικόν. Πολλοὶ ἄρχισαν ν’ ἀποροῦν καὶ μερικοὶ νὰ λένε χαμηλὰ μεταξὺ τους τὴν κουβέντα τοῦ Ὁράτιου: «Τί σχέση ἔχουν αὐτὲς οἱ σαχλαμάρες;». Κατάληξε μὲ τὸ συμπέρασμα πὼς τὰ στοιχεῖα τῆς γραμματικῆς κλείνουν μέσα τους μιὰ εἰκόνα τῆς Ἀγιᾶς Τριάδας τόσο ὁλοκληρωμένη πὺν κανένας γεωμέτρης δὲ θὰ μπορούσε, χαράζοντας πάνω στὸ χῶμα τὰ σύμβολά του, νὰ τὴν παρουσιάσει πιὸ καθαρά. Γιὰ νὰ συνθέσει αὐτὴ τὴν ὁμιλία, ὁ ὑπέροχος θεολόγος μας ἰδρωκοποῦσε ὀχτὼ μῆνες γεμάτους· τόσο πὺν σήμερα εἶναι πιὸ στραβὸς ἀπὸ τὸν τυφλοπόντικα· μπορεῖ ὁ ἀθέρας τῶν ματιῶν του νὰ στόμωσε ἀπὸ τὴν κόψη τοῦ μυαλοῦ του. Πάντως δὲ μετανοιώνει πὺν τυφλώθηκε, πιστεύει μάλιστα πὼς φτηνὰ τὴν πλήρωσε τὴ δόξα.

*Παρά λίγο οἱ θεολόγοι
ν’ ἀπολιθωθοῦν*

Ἄκουσα κι ἄλλον ἓνα — ὀγδοντάρης τοῦτος καὶ θεολόγος τόσο

γερός πού θά 'λεγες πὼς ἀναστήθηκε ὁ Σκώτ.¹⁰⁴ Ἐχοντας νὰ ἐξηγήσει τὸ μυστήριον τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ, λεπτολόγησε τὸ πρᾶγμα τόσο ἐπιδέξια, πὺν ἀπόδειξε πὼς μέσα στὰ γράμματα τῆς λέξης *Jesus* κρύβονται ὅλα ὅσα μπορεῖς νὰ πεῖς γιὰ τὸν ἴδιον τὸν Ἰησοῦ. Καὶ τῶντις, τ' ὄνομά του μόνο σὲ τρεῖς πτώσεις ἀλλάζει κατάληξη, πρᾶμα πὺν εἶναι τ' ὀλοφάνερο σύμβολο τῆς Ἀγιά Τριάδας. Στὴν πρώτη *Jesus* λήγει μὲ *s*, στὴ δεύτερη *Jesum* μὲ *m*, στὴν τρίτη *Jesu*, μὲ *u*, κι ἐδῶ εἶναι πὺν κρύβεται τὸ ἀνεκλάλητο μυστήριον: ὅπως τὸ δείχνουν αὐτὰ τὰ τρία γραμματάκια, ὁ Ἰησοῦς εἶναι πρᾶγματι ἡ Ἀρχὴ (*Summum*) ἡ Μέση (*Medium*) καὶ τὸ Τέλος (*Ultimum*).

Ἀλλὰ κρύβουν κι ἓνα πιὸ βαθὺ μυστήριον, πὺν πρέπει νὰ λυθεῖ μὲ τὰ μαθηματικά. Ὁ ρήτορας χωρίσε τ' ὄνομα τοῦ *Jesus*, σὲ δυὸ ἴσα μέρη, ἀφήνοντας στὴ μέση μόνο του τὸ *s*: ὕστερα ἔδειξε πὼς αὐτὸ τὸ γράμμα οἱ Ἑβραῖοι τὸ ἔνε *syn*, λέξη πὺν στὰ σκωτσέζικα, θαρρῶ, σημαίνει ἁμαρτία· ἦταν λοιπὸν καταφάνερο, πὼς ὁ Ἰησοῦς θά σήκωνε τὶς ἁμαρτίες τοῦ κόσμου! Ἐνας πρόλογος τόσο πρωτότυπος ἄφησε μ' ἀνοιχτὸ στόμα τοὺς ἀκροατὲς καὶ προπαντὸς τοὺς θεολόγους, πὺν παρὰ λίγο ν' ἀπολιθωθοῦν, ὅπως ἄλλοτε ἡ Νιόβη. Ὅσο γιὰ μένα, κόντεψα νὰ τὴν πάθω, σὰν πὺν τὴν ἔπαθε ὁ Πρίαπος ἐκεῖνος ὁ φτιαγμένος ἀπὸ ξύλο συκιᾶς ὅταν, γιὰ κακὴ του τύχη, εἶδε τὶς μάγισσες Κανίδια καὶ Σαγάνα νὰ τελοῦν μπρὸς του τὰ νυχτερινὰ τους ὄργια.

Καὶ μὲ τὸ δίκιο μου! Θὰ ἐρχόταν ποτὲ στὸ νοῦ τοῦ Ἑλλήνα Δημοσθένη καὶ τοῦ Λατίνου Κικέρωνα ν' ἀρχίσουν ἔτσι τὸ λόγο τους; Αὐτοὶ θεωροῦσαν ἐλαττωματικὸ τὸν πρόλογο πὺν εἶναι ἄσχετος μὲ τὸ θέμα. Ἀλλὰ μήτε οἱ χοιροβοσκοὶ δὲν ἀρχίζουν μὲ τέτοιο πρόλο-

Συλλογισμοί,
συμπεράσματα,
ύποθέσεις, θανάσι-
μες βλακείες

Μὰ τί χαριτωμένα,
γλυκιὰ μου Ἀφρο-
δίτη, καὶ πόσο
ταιριαστά!

γο· εἶναι ἀλήθεια πὼς αὐτοὶ ἔχουν δάσκαλό τους τὴ Φύση. Μὰ οἱ σοφοὶ μας γυρεύουν νὰ κάνουν μὲ τὸ «προοίμιόν» τους, ὅπως λέν, ἓνα ἀριστούργημα ρητορικῆς· καὶ νομίζουν πὼς τὸ πετυχαίνουν, ἂν βγάλουν ἀπὸ μέσα κάθε σχέση μὲ τὸ θέμα, ἔτσι πὺν ὁ ἀκροατὴς νὰ μουρμουρίζει ἀπορημένος: «Μὰ ποῦ τὸ πάει τοῦτος ἐδῶ;».

Τρίτο, ἂν πάρουν τίποτε ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο, τὸ ἐξηγοῦν σὰ νὰ διηγοῦνται καμιά ἱστορία, μὰ κι αὐτὸ στὰ γρήγορα καὶ σὰν παροδικά, ἐνῶ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν ἄλλο ἀπ' αὐτό. Τέταρτο, ἀλλάζοντας ξαφνικά πρόσωπο, βάνονται νὰ ἐξετάζουν ἄλλο θεολογικὸ ζήτημα, ὁλότελα ξεκρέμαστο σὲ γῆ καὶ σ' οὐρανό, γιατί νομίζουν πὼς ἔτσι τὸ θέλουν οἱ κανόνες τῆς τέχνης. Τότε πιά, ξετυλίγουν ὅλη τὴ θεολογικὴ τους ξιπασιά καὶ σὲ ξεκουφαίνουν μὲ τοὺς φουσκωμένους τίτλους τους, διάσημοι διδάκτορες, διορατικοὶ διδάκτορες, διορατικότατοι διδάκτορες, σεραφικοὶ διδάκτορες, ἅγιοι διδάκτορες, ἀναμφισβήτητοι διδάκτορες. Καὶ σέρνουν κατακέφαλα στὸ λαό, πὺν δὲ σκαμπάζει γρυ ἀπὸ τέτοια, συλλογισμούς, μεΐζοντες, ἐλάσσονες, συμπεράσματα, πορίσματα, ὑποθέσεις, θανάσιμες βλακείες, πὺν θανάσιμες κι ἀπ' τὴ σχολαστικῇ.

Μένει ἡ πέμπτη πράξη, ὅπου ὁ ρήτορας πρέπει νὰ δείξει ὅλη του τὴν τέχνη. Αὐτοὶ ὅμως σοῦ ξεφουρνίζουν ἓνα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ χαζὰ κι ἄνοστα παραμύθια, παρμένο λόγου χάρη ἀπ' τὸν Ἱστορικὸ Καθρέφτη¹⁰⁵ ἢ ἀπὸ τὰ Κατορθώματα τῶν Ρωμαίων¹⁰⁶ καὶ βάνονται νὰ τὸ ἐρμηνεύουν ἀλληγορικά, τροπολογικά καὶ ἀναγωγικά. Κι ἔτσι ὁλοκληρώνουν τὴ χίμαιρά τους, ἓνα τέρας πὺν μήτε ὁ Ὁράτιος δὲν μποροῦσε νὰ τ' ὄνερειντεῖ ὅταν ἔγραφε: «Βάλετε σ' ἓνα ἀνθρώπινο κεφάλι, ἀλογίσιο λαϊμὸ κτλ.».

Ἄλλὰ δὲν ξέρω ποιὸς τοὺς ἔμαθε πὼς ὁ πρόλογος πρέπει νὰ λέ-

γεται ἥρεμα καὶ χωρὶς ξεφωνητά. Ἀρχίζουν λοιπὸν σὲ τόσο χαμηλὸ τόνο ποὺ κι οἱ ἴδιοι δὲν ἀκοῦνε τὴ φωνή τους. Σὰ νὰ ἔχει νόημα νὰ μιλάς γιὰ νὰ μὴ σὲ καταλαβαίνει κανεὶς! Θὰ τοὺς εἶπαν, φαίνεται, πὼς γιὰ νὰ συγκινήσεις, πρέπει νὰ μεταχειρίζεσαι ἐπιφωνήματα· τοὺς βλέπεις λοιπὸν, στὴ μέση μιᾶς ἥρεμης φράσης, νὰ ξεσποῦν σὲ ἄγρια ξεφωνητά, δίχως κανένα λόγο! "Ἄν ἓνας ἄνθρωπος πατοῦσε τέτοιες φωνὲς δίχως νὰ χρειάζεται, θὰ λέγανε πὼς τοῦ πρέπει νὰ τὸν ποτίσουν ἐλλέβορο! "Ἀκουσαν ἐπίσης πὼς ὁ ρήτορας πρέπει νὰ ζεσταίνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ καθὼς μιλάει· γι' αὐτό, ἀφοῦ ποῦνε κουτσὰ - στραβὰ τὴν ἀρχὴ κάθε κομματιοῦ τῆς ὁμιλίας, ἄξαφνα ὑψώνουν τρομερὰ τὴ φωνή, μ' ὅλο ποὺ τὸ θέμα τους χρειάζεται τὸν πιὸ ψυχρὸ τόνο· ἔτσι, στὸ τέλος τοῦ λόγου, ἔχουνε χάσει τόσο τὴν ἀνάσα τους, ποὺ νομίζεις πὼς ξεψυχᾶνε. Τέλος, ἐπειδὴ μάθαν ἀπὸ τοὺς ρήτορες πὼς πρέπει νὰ μεταχειρίζονται καὶ τὸ γέλιο, πασχίζουν κι αὐτοὶ νὰ παραχώσουν τίποτα χωρατὰ στὴν ὁμιλία τους. Μὰ τί χαριτωμένα, γλυκειά μου Ἀφροδίτη, καὶ πόσο ταιριαστά! Ἐκεῖ πιά κι ἂν εἶναι γάιδαροι ἐμπρὸς σὲ λύρα!

Τοὺς τυχαίνει καμιὰ φορὰ νὰ δαγκάσουν, ἀλλὰ τί! πιὸ πολὺ γαργαλᾶνε παρὰ ποὺ πληγώνουν, γιατί ξέρον πὼς καλύτερα κολακεύεις, ὅταν φαίνεσαι πὼς τὰ λὲς τσεκουράτα. Κοντολογίς, ἅμα τοὺς ἀκοῦς, θὰ ὀρκιζόσουν πὼς πῆραν μαθήματα ἀπὸ τοὺς τσαρλατάνους τῶν πανηγυριῶν, ποὺ εἶναι πολὺ ἀνώτεροί τους, ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε. Μοιάζουνε πάντως τόσο πολὺ, ποὺ θὰ πρέπει νὰ δῶσαν αὐτοὶ σ' ἐκείνους ἢ ἐκεῖνοι σ' αὐτοὺς μαθήματα τῆς ἴδιας ρητορικῆς. Ὡστόσο, ἀκόμα κι οἱ παπατρέχες αὐτοί, χάρη στὴ μεσολάβησή μου, βρίσκουν θαυμαστές, ποὺ θαρροῦν πὼς ἀκοῦνε τὸ Δημοσθένη ἢ τὸν Κικέρωνα. Προπαντὸς ἀνάμεσα στοὺς πραγματευτάδες

Χάρη στὴ μεσολάβησή μου βρίσκουν θαυμαστές

καὶ τὶς γυναικοῦλες, γιατίι ἡ μόνη ἔγνοια τούτων ἐδῶ εἶναι νὰ γε-
μίσουν μὲ κολακεῖες τ' αὐτιὰ τούτων ἐκεῖ. Τοὺς πραγματευτάδες,
γιατί ἂν τοὺς γλείψουν ἀρκετά, μπορεῖ αὐτοὶ νὰ τοὺς ἀφήσουν τί-
ποτα ἀπ' τὰ κλεψιμαίικα. Τὶς γυναῖκες, γιατίι αὐτὲς ἔχουν πολλοὺς
λόγους νὰ τοὺς νοστιμεύονται· πρῶτ' ἀπ' ὅλα τοὺς ἀρέσει νὰ ξεδί-
νουν μέσα στὴν ἀγκαλιά τους, λέγοντας ὅλα τὰ παράπονα ποὺ ἔ-
χουν μὲ τοὺς ἄντρες τους!

Βλέπετε, νομίζω, τί μοῦ χρωστοῦν οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς τῆς φά-
ρας. Μὲ τὰ μασκαρέματά τους, μὲ τὰ γελοῖα τους τσακίσματα, καὶ
τὰ ξεφωνητά τους, ἀσκοῦν πάνω στὸν κόσμον ἓνα εἶδος τυραννίας,
καὶ θαρροῦν πᾶς πὼς εἶναι οἱ ἐρημίτες Παῦλος καὶ Ἀντώνιος.

Καὶ τώρα χαίρομαι γιατίι θ' ἀφήσω αὐτοὺς ὅλους τοὺς ἀγύρ- (5.)
τες, ποὺ μὲ τόση ἀχαριστία κρύβουν ὅσα καλὰ τοὺς κάνω κι ἀδιάν-
τροπα ὑποκρίνονται τοὺς εὐλαβικοὺς.

*Καλὸ ἀστέρι ἢ
ὀλέθριος κομήτης*

Ἀπὸ καιρὸ τώρα θέλω νὰ σᾶς μιλήσω γιὰ τοὺς βασιλιάδες καὶ
τοὺς πρίγκιπες αὐλικούς· αὐτοὶ τουλάχιστο, μὲ τὴν εἰλικρίνεια ποὺ
ταιριάζει σ' ἐλεύτερους ἀνθρώπους, μὲ λατρεύουν μὲ καθαρὴ καρ-
διά. Καὶ τῶντις, ἂν εἶχαν κι ἓνα δράμι μυαλό, ποιά ζωὴ θὰ ἦταν
πὺ θλιβερὴ ἀπὸ τὴ δική τους, ποὺ νὰ κόβεις δρόμο μακριά; Ἄν
τὸ καλοζύγιζε τί χαμαλίκι ἀναλαβαίνει ὁποῖος θέλει νὰ κυβερνήσει
ἀληθινά, κανεὶς δὲ θὰ δεχόταν ν' ἀγοράσει τὴν ἐξουσία πατώντας
τὸν ὄγκον τοῦ ἡ σκοτώνοντας τὸν πατέρα του. Γιατί μόλις πάρεῖ στὰ
χέρια του τὰ γκέμια, πρέπει νὰ ξεχάσει τὶς δικές του δουλειὲς καὶ
νὰ σκοτίζεται μόνο γιὰ τὶς δημόσιες ὑποθέσεις, νὰ μὴ λογαριάζει
παρὰ τί συμφέρει στὸν τόπο, νὰ μὴ ξεμακραίνει στιγμὴ ἀπὸ τοὺς
νόμους ποὺ ὁ ἴδιος ἔφκιασε καὶ νὰ τοὺς ἐφαρμόζει πρῶτα αὐτὸς
μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σίγμα, ν' ἀπαιτεῖ ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς

δικαστές του νὰ εἶναι ἀκέραιοι ἄνθρωποι, νὰ ξέρει πὼς ἀπάνω του εἶναι καρφωμένα ὅλα τὰ μάτια, καὶ μὲ τὴν ἐνάρετη ζωὴ του, σὰν καλὸ ἀστέρι, μπορεῖ νὰ σώσει τοὺς ἀνθρώπους ἢ, σὰν ὀλέθριος κομήτης, νὰ φέρει τὴν καταστροφή. Γιατὶ τὰ κουσούρια τῶν ἄλλων δὲν τὰ προσέχουν τόσο, καὶ ἡ ἐπίδρασή τους δὲν εἶναι μεγάλη· μὰ ὁ ἡγεμόνας ἔχει τέτοια θέση, πού καὶ τὸ παραμικρὸ στραβοπάτημά του ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο, γίνεται κακὸ παράδειγμα κι ἀπλώνεται ἀμέσως σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σὰ θανατικόν.

Γιατὶ ἡ τύχη πού τὸν προτίμησε φέρνει μαζί της κι ὅλους τοὺς πειρασμούς: ἡδονές, ἀνεξαρτησία, κολακεία, λοῦσα· πρέπει λοιπὸν ἀδιάκοπα νὰ πασχίζει κι ἄγρυπνα νὰ προσέχει μὴ γελαστεῖ καὶ ξεχάσει τὰ χρέη του. Τέλος γιατί, ζώντας μέσα στὶς παγίδες, τὰ μίσση, τοὺς λογῆς κινδύνους καὶ φόβους, νιώθει καὶ πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του νὰ στέκεται ὁ ἀληθινὸς βασιλιάς, πού δὲ θ' ἀργήσει νὰ τοῦ γυρέψει τὸ λόγο γιὰ τὸ παραμικρὸ λάθος, καὶ θὰ 'ναι ἀκόμα πιὸ ἀυστηρὸς μαζί του, ὅσο πιὸ μεγάλο ἦταν τὸ βασίλειο πού κυβέρνησε.

Ἀλήθεια, λέω, ἂν ἓνας ἡγεμόνας τὰ καλοζύγιζε ὅλα αὐτὰ κι ἄλλα παρόμοια, — κι αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνει, ἂν ἦταν μυαλωμένος, — δὲ θὰ μπορούσε νὰ εὐχαριστηθεῖ μήτε τὸν ὕπνο, μήτε τὸ φαῖ.

Ἀλλὰ νὰ πού χάρη σὲ μένα, τίς ἔγνοιες αὐτὲς τίς ἀφήνουν στοὺς θεοὺς καὶ φροντίζουν μόνο γιὰ τίς δικές τους ἀπολαύσεις. Δὲ δέχονται ν' ἀκούσουν παρὰ μόνο ἐκείνους πού τοὺς λέν εὐχάριστα πράματα, γιατί φοβοῦνται μήπως τοὺς χαλάσει τὴν καρδιὰ κάποια σκοτούρα. Θαρροῦν πὼς ἐκπληρώνουν στὴν ἐντέλεια τὰ βασιλικά τους χρέη, ἂν βγαίνουν κάθε μέρα στὸ κυνήγι, θρέφουν ὠραῖα ἄλογα, πουλοῦν γιὰ ὄφελός τους τοὺς διορισμούς καὶ τὰ ὑ-

Καὶ πάνω ἀπ' τὸ κε-
φάλι του ὁ ἀληθι-
νὸς Βασιλιάς

Ἔστερα τὸ σκῆπτρο,
ἐμβλημα
δικαιοσύνης.

πουργεία, ἂν κάθε μέρα σκαρφίζονται καινούργιους τρόπους γιὰ νὰ λιγοστεύουν μὲ τοὺς φόρους τὴν περιουσία τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ γεμίζουν τὸ Ταμεῖο τους. Μὲ τὸ γάντι, βέβαια! Φτάνει νὰ βροῦν κάποιον ἔξυπνο πρόσχημα, πὺν νὰ παρουσιάζει γιὰ δίκαιη καὶ τὴ χειρότερη ἀδικία. Κοντὰ - κοντὰ λένε καὶ τίποτα γλυκόλογα στὸ λαό, γιὰ νὰ τὸν ἔχουν δικό τους.

Φανταστεῖτε τώρα ἓναν ἡγεμόνα σὰν κι αὐτοὺς πὺν βλέπουμε συχνά: ἀγνοεῖ τοὺς νόμους, ἐχθρεύεται σχεδὸν τὸ καλὸ τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ γυρεύει μόνον τὸ δικό του, παραδίνεται στὶς ἀπολαύσεις, σιχαίνεται τὴ μόρφωση, μάχεται τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀλήθεια, γράφει στὰ παλιά του τὰ παπούτσια τὴ σωτηρία τοῦ Κράτους καὶ δὲ λογαριάζει γιὰ νόμιμα παρὰ μόνον τὰ πάθη του καὶ τὰ συμφέροντά του. Δῶστε του ἀπὸ πάνω τὸ χρυσὸ περιδέραιο πὺν συμβολίζει μαζεμένες ὅλες τὶς ἀρετές, τὴ διαμαντοστόλιστη κορώνα πὺν θυμίζει πὺς αὐτὸς πρέπει νὰ ξεπερνᾷ τοὺς πάντες σὲ ἡρωϊσμό, κι ὕστερα τὸ σκῆπτρο πὺν εἶναι τὸ ἔμβλημα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς πάντοτε ἀδιάφθορης ψυχῆς, καὶ τέλος τὴν πορφύρα, πὺν σημαίνει τὴν ἀπεριόριστη ἀφοσίωση στὸ Κράτος. "Ἄν ἓνας ἡγεμόνας μποροῦσε νὰ συγκρίνει τὴ ζωὴ πὺν κάνει μὲ ὅσα συμβολίζουν τὰ ροῦχα καὶ τὰ στολίδια του, θὰ κοκκίνιζε, θαρρῶ, καὶ θὰ φοβόταν μήπως βρεθεῖ κανένας πικραντέρης δραγουμάνος καὶ κάνει μπαίγνιο καὶ ρεζίλι ὅλο αὐτὸ τὸ βεστιάριο.

*Μόνο σ' ἓνα πράγμα
εἶναι πολὺ
μετρημένοι*

Τί νὰ πῶ τώρα γιὰ τοὺς αὐλικούς; Γενικά, δὲν ἔχει πιὸ πούλη- (56)
μένους, δουλικοὺς, χαζοὺς καὶ πρόστυχους ἀπ' αὐτούς, κι ὅμως ὅλοι γυρεύουν νὰ περάσουν γιὰ ἀφόγκρεμα τῆς οἰκουμένης. Μόνο σ' ἓνα πράγμα εἶναι πολὺ μετρημένοι: τοὺς φτάνει πὺν σκεπάζουν τὸ κορμί τους μὲ χρυσάφι, διαμαντικά, πορφύρα κι ὅλα τὰ ἐμβλήματα

τα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φρονιμάδας, κι ἀφήνουν σ' ἄλλους νὰ τὶς ἐφαρμόξουν στὴν πράξη. Νομίζουν πὼς ἡ εὐτυχία τοὺς ὅλη εἶναι πὺν μποροῦν καὶ λένε τὸ βασιλιά, *Κύριε μου*, πὺν ξέρουν νὰ τὸν χαιρετοῦν μὲ λίγα λόγια, πὺν μοιράζον μπόλικα τὰ *Γαληνότητε, Μεγαλειότητε, Ἐκλαμπρότατε*. Καὶ δόστου νὰ φτιασιδώνονται καὶ δόστου νὰ κολακεύουν χαριτωμένα. Αὐτὰ εἶναι τὰ ταλέντα πὺν χρειάζονται οἱ ἀριστοκράτες καὶ οἱ αὐλικοί. Τώρα, ἂν κοιτάξεις ἀπὸ κοντά, θὰ βρεῖς πὼς ζοῦν σὰ Φαίακες, σὰν ἀληθινοὶ «μνηστῆρες τῆς Πηνελόπης...»—ξέρεις πὼς τελειώνει ὁ στίχος, κι ἡ Ἥχω θὰ σοῦ τὸν πεῖ καλύτερα ἀπὸ μένα.¹⁰⁷

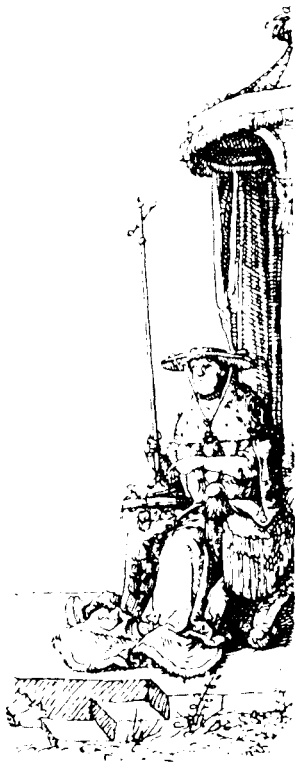
Κοιμοῦνται ὥς τὸ μεσημέρι. Μόλις βγάλουν τὸ πόδι τοὺς ἀπ' τὸ κρεβάτι, ἓνας πληρωμένος παπαδάκος πὺν στέκεται πλάι, τοὺς τελειώνει στὰ βιαστικά μιὰ λειτουργία. Γρήγορα τὸ πρόγευμα. Κι ἀμέσως τοὺς φωνάζει τὸ γεῦμα. "Τστερα ἔρχονται τὰ ζάρια, τὸ σκάκι, τὰ χαρτιά, οἱ τζουτζέδες, οἱ τρελοί, οἱ πόρνες, τὰ παιχνίδια καὶ τὰ σαλιαρίσματα. Στ' ἀναμεταξύ, ἓνα ἢ δυὸ κολατσιά ὕστερα στρώνονται στὸ τραπέζι γιὰ τὸ δείπνο καὶ ξοπίσω μπεκρούλιασμα ὁλονυχτίς! Ἔτσι, δίχως σκοτοῦρες, κυλοῦν οἱ ὥρες τοὺς, οἱ μέρες, οἱ μῆνες, τὰ χρόνια, οἱ αἰῶνες. Ἀφοῦ καὶ μένα μὲ πιάνει ἀναγούλα καὶ φεύγω πέρα ἀπ' αὐτὰ τὰ ὑψηλὰ πρόσωπα, πὺν θαρροῦν πὼς εἶναι συντροφιὰ μὲ τοὺς θεοὺς, κι εἶναι ἀκόμα πιὸ κοντὰ τοὺς ὅσο πιὸ μεγάλη οὐρὰ σέρνουν πίσω τοὺς. Κι οἱ αὐλικοὶ δόστου καὶ παραγκωνίζουν τοὺς ἄλλους γιὰ νὰ φαίνονται πιὸ κοντὰ στὸ Δία, κι ὁ καθένας τοὺς τόσο κορδώνεται ὅσο πιὸ βαρεῖα εἶναι ἡ ἀλυσίδα πὺν ἔχει περασμένη στὸ σβέροχο: ἔ, δὲ φτάνει νὰ δείχνεις τὰ πλούτη σου, πρέπει νὰ βλέπουν καὶ τὴ δύναμή σου.

(57) Τοὺς ἡγεμόνες συναγωνίζονται οἱ ποντίφηκες, οἱ καρδινάλιοι

*Γρήγορα τὸ πρόγευμα
κι ἀμέσως
τοὺς φωνάζει τὸ
γεῦμα*

Τὴν ἔγνοια γιὰ τὰ
πρόβατα τὴν ἀφή-
νουν στὸ Χριστό

Θ' ἀφῆσαν ἀδίσταχτα
τὴ θέσῃ τους

κι οἱ ἐπίσκοποι. Βάζουν ὅλα τους τὰ δυνατά, κι ἀκόμα λίγο θὰ τοὺς ξεπεράσουν. * Ἄν κάθονταν ὥστόσο νὰ τὸ σκεφτοῦν...

Τὶ θυμίζει στοὺς ἐπίσκοπους τὸ λινό τους, κάτασπρο σὰν τὸ χιόνι στιχάριο; Μιὰ ζωὴ ἀκηλίδωτη. Τί σημαίνει ἡ δικέρατη μίτρα μὲ τις δυὸ ἄκρες δεμένες κόμπο στὴν κορυφή; Πῶς ξέρουν βαθιὰ καὶ στὴν ἐντέλεια τόσο τὴν Παλαιὰ ὅσο καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη. Καὶ τὰ ἐπιμάνικα στὰ χέρια τους; Πῶς πρέπει νὰ τὰ φυλάνε ἀγνὰ ἀπὸ τὸ μόλεμα τοῦ κόσμου γιὰ νὰ δίνουν τὴ μετάληψη. Κι ἡ πατερίτσα; Πῶς εἶναι ἄγρυπνοι διγλάτορες στὸ κοπάδι ποὺ τοὺς δώσανε νὰ φυλάνε. Κι ὁ σταυρὸς κατὰστηθα; Συμβολίζει τὴ νίκη πάνω σ' ὅλα τ' ἀνθρώπινα πάθη. Λοιπόν, σᾶς ρωτᾶω: ἂν τὰ συλλογίζονταν αὐτὰ καὶ ἄλλα δὲ θὰ κάνανε ζωὴ γεμάτη λύπη κι ἀγωνία; Ἐνῶ σήμερα τὰ καταφέρνουν μιὰ χαρά: βόσκουν οἱ ἴδιοι στὰ παχειὰ λειβάδια. Καὶ τὴν ἔγνοια γιὰ τὰ πρόβατα, τὴν ἀφήνουν στὸν ἴδιο τὸ Χριστό, ἢ τὴ φορτώνουν στοὺς λεγόμενους Ἀδελφούς καὶ στοὺς τοποτηρητές τους. Μήτε θυμοῦνται πιά τί σημαίνει τ' ὄνομά τους: ἐπίσκοπος πᾶ νὰ πεῖ δουλειά, εὐθύνη, ἀνοιχτὰ μάτια, φροντίδες. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μαζεῦουνε λεφτὰ ξέρουν νὰ κάνουν τοὺς ἀνοιχτομάτηδες: ἐπισκοποῦνε!.

Τὸ ἴδιο κι οἱ καρδινάλιοι, θὰ ἔπρεπε νὰ σκεφτοῦν πῶς εἶναι οἱ (58) διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων κι ἔχουν τὴν ὑποχρέωση, ὅ,τι κάνουν ἐκεῖνοι νὰ κάνουν κι αὐτοί. Πῶς τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ δὲν εἶναι κτῆμα τους, ἀλλὰ ἐκεῖνοι εἶναι μόνο οἱ διαχειριστές τους, καὶ σὲ λίγο θὰ ἔχουν νὰ δώσουν σωστὸ λογαριασμό. Κι ἂν φιλοσοφοῦσαν κομμάτι, ἃς ἦταν καὶ μόνο γιὰ τ' ἄμφιά τους, καὶ ρωτοῦσαν μέσα τους: «Τί ἄλλο σημαίνει αὐτὸ τὸ ἄσπρο στιχάριο παρὰ τὴν τέλεια καὶ ὑπέρτατη ἀγνότητα στὴ ζωὴ; Κι αὐτὸς ὁ πορφυρὸς χιτῶνας;

Τί ἄλλο ἀπὸ τῆ φλογερῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ; Κι ὁ φαρδὺς μανδύας μὲ τὶς μεγάλες δίπλες ὥς κάτω, ποὺ μπορεῖ νὰ σκεπάσει ὁλάκερο τὸ μουλάρι τῆς σεβασμιότητάς του ἢ στὴν ἀνάγκη νὰ πάρει μέσα καὶ γκαμήλα; Μὰ τὴν ἀπέραντη ἀγάπῃ του, ποὺ πρέπει ν' ἀπλώνεται σὲ ὅλους καὶ ν' ἀποκρίνεται σ' ὅλες τὶς ἀνάγκες: νὰ διδάσκει, νὰ παρακινάει, νὰ παρηγορεῖ, νὰ νουθετεῖ, νὰ συνετίζει, νὰ σταματᾷ τοὺς πολέμους, ν' ἀντιστέκεται στοὺς κακοὺς ἡγεμόνες καὶ νὰ θυσιάζει πρῶθυμα γιὰ τὸ ποίμνιο τοῦ Χριστοῦ ὄχι μόνο τὰ λεφτὰ μὰ καὶ τὴ ζωὴ του. (Καὶ τί γυρεύουν ἐδῶ τὰ λεφτὰ σ' ἀνθρώπους ποὺ στέκονται στὸ πόδι τῶν φτωχῶν Ἀποστόλων;) Ἄν οἱ καρδιναλίοι, λέω, τὰ σκέφτονταν αὐτὰ ὅλα, δὲ θὰ κυνηγοῦσαν τὴ θέση ποὺ ἔχουν, ἀλλὰ θὰ τὴν ἀφῆναν ἀδίσταχτα ἢ θὰ προτιμοῦσαν στὰ ἴσια τὴ γεμάτη μόχθους καὶ φροντίδες ζωὴ τῶν παλαιῶν Ἀποστόλων!

(59) Ἄν οἱ μέγιστοι ποντίφηκες, οἱ τοποτηρητὲς τοῦ Χριστοῦ, δοκίμαζαν νὰ μιμηθοῦν τὴ ζωὴ του: τὴ φτώχεια του, τὰ ἔργα του, τὰ διδάγματά του, τὸ σταυρὸ του, τὴν ἀψηφισιὰ του τῆς ζωῆς· ἂν συλλογίζονταν μόνο τ' ὄνομα Πάπας, ποὺ σημαίνει πατέρας, ἢ τὸ ἐπίθετο Παναγιώτατος ποὺ τοὺς δίνουν, δὲ θὰ ἦταν οἱ πιὸ δυστυχισμένοι ἄνθρωποι τοῦ κόσμου; Καὶ ποιὸς θὰ 'θελε πιά νὰ βάλει ὅλα του τὰ χρήματα γιὰ ν' ἀγοράσει αὐτὴ τὴ θέση κι ὕστερα νὰ τὴ διαφεντεύει μὲ τὸ σπαθί, μὲ τὸ δηλητήριο καὶ μὲ κάθε βία; Πόσα ὠφελήματα εἶχαν νὰ χάσουν, ἂν μιὰ μέρα ἢ φρονιμάδα κατέβαινε μέσα τους! Τί λέω, ἢ φρονιμάδα; Μὰ κι ἓνας κόκκος ἀπ' ἐκεῖνο τ' ἀλάτι ποὺ ἔλεγε ὁ Χριστός. Τόσα πλούτη, τόσες τιμές, τόση ἐξουσία, τόσες νίκες, τόσα ἀξιώματα, τόσα προνόμια, τόσους φόρους, τόσα συχωροχάρτια, τόσα ἄλογα, τόσα μουλάρια, τόσους φρου-

Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς
Ἐκκλησίας νὰ ξανα-
πιάσουν τὸ ραβδί καὶ
τὸ ταγάρι!...

ροὺς καὶ τόσες ἀπολαύσεις! Βλέπετε τί πανηγύρι, τί σοδειά, τί πέ-
λαγο εὐτυχίας ἔβαλα μέσα σὲ λίγες λέξεις. Στὴ θέση τους θὰ πρέ-
πει νὰ βάλουν τὶς ἀγρυπνίες, τὶς νηστείες, τὰ δάκρυα, τὰ κηρύγμα-
τα, τὶς ὁμιλίες, τὴ μελέτη, τὶς μετάνοιες καὶ χίλιες τέτοιες κουρα-
στικὲς ἀσκήσεις.

Καὶ νὰ μὴ ξεχνᾶμε τί θὰ γίνοντο τόσοι συντάχτες, τόσοι γραφιά-
δες, τόσοι συμβολαιογράφοι, τόσοι δικηγόροι, τόσοι εἰσηγητές, τό-
σοι γραμματικοί, τόσοι μουλαράδες, τόσοι σαῖσηδες, τόσοι τραπε-
ζιέρηδες, τόσοι ρουφιάνοι... — παρὰ λίγο νὰ μοῦ ξεφύγει πὶδ χον-
τρὴ κουθέντα, μὰ θὰ ἔπεφτε βαρειά στ' αὐτί, — κοντολογίῃς, ὅλο
αὐτὸ τὸ ἀμέτρητο λεφούσι πὺν τρυγάει, — λάθος, ἤθελα νὰ πῶ τι-
μᾶει, — τὴν Ἔδρα τῆς Ρώμης, θὰ πέθαινε τῆς πείνας. Ὁ Αἰ, ναί,
θὰ 'ταν ἀπάνθρωπο, θὰ 'ταν ἀπαίσιο, θὰ 'ταν ὅ,τι πὶδ σιχαμερό,
οἱ μεγάλοι ἀρχηγοὶ τῆς Ἐκκλησίας, τ' ἀληθινὰ φῶτα τοῦ κόσμου,
νὰ ξαναπαιάσουν τὸ ραβδὶ καὶ τὸ ταγάρι.

Εὐτυχῶς, τὶς βαρεῖες δουλειὲς τὶς ἀφήνουν στὸν ἅγιο Πέτρο
καὶ τὸν ἅγιο Παῦλο, πὺν τοὺς μένει ἀρκετὸς καιρὸς, καὶ κρατοῦν
γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὶς τιμὲς καὶ τὶς ἀπολαύσεις ἀπὸ τὸ λειτουργη-
μὰ τους. Ἔτσι, χάρι σὲ μένα, δὲν ὑπάρχει τάξη ἀνθρώπων νὰ ζεῖ
πὶδ ραχατλίδικα καὶ ξέγνοιαστα, ἀφοῦ πιστεύουν πὼς κάνουν ἀρ-
κετὰ γιὰ τὸ Χριστό, παίζοντας τὸ ρόλο τοῦ ἐπισκόπου, ὅταν φο-
ροῦν τελετουργικὰ καὶ περίπου θεατρικὰ τ' ἀρχιερατικὰ τους ἄμ-
φια, μὲ τοὺς τίτλους τοῦ Μακαριώτατου, τοῦ Σεβασμιώτατου, τοῦ
Παναγιώτατου, καὶ θάνονται νὰ εὐλογοῦν καὶ ν' ἀναθεματίζουν.
Δὲν κάνουν θαύματα, ἦταν παλιὸ ἔθιμο, καὶ ξεπερασμένο, πὺν ἡ
ἐποχὴ δὲν τὸ σηκώνει πιά· δὲ διδάσκουν τὸ λαό, γιατί κουράζει· δὲν
ἐξηγοῦν τὶς Ἀγίες Γραφές, εἶναι δουλειὰ τῶν σχολείων· δὲν προ-

*Δὲν κάνουν θαύματα,
ἦταν παλιὸ ἔθιμο
καὶ ξεπερασμένο*

σεύχονται, γιατί είναι χάσιμο καιρού· δὲ χύνουν δάκρυα, αὐτὸ εἶναι γιὰ τοὺς κακομοίρηδες καὶ τὶς γυναῖκες· δὲ ζοῦν φτωχικά, γιατί θὰ τοὺς καταφρονέσει ὁ κόσμος· δὲν παραδέχονται νὰ νικηθοῦν, γιατί θὰ ἦταν ντροπὴ ἀνάξια σ' αὐτὸν ποὺ μόλις καταδέχεται νὰ τοῦ φιλοῦν τὰ πόδια οἱ πρὸ μεγάλοι βασιλιάδες· τέλος δὲν πεθαίνουν, γιατί δὲν εἶναι καθόλου εὐχάριστο, καὶ γιὰ νὰ σταυρωθοῦν, αὐτὸ θὰ ἦταν ἀτιμωτικό.

Τὰ μόνα ὄπλα ποὺ τοὺς μένουν εἶναι οἱ γλυκεῖς εὐλογίες, ὅπως λέει ὁ ἅγιος Παῦλος, καὶ τὶς σκορποῦνε μ' ἀπλοχεριά: ἀπαγορεύσεις, ἀργίες, ἐπιτίμια, ἀναθεματισμοί, κολαστήριες ζωγραφίες,¹⁰⁸ καὶ τὸ φοβερὸ ἀστροπελέκι ποὺ γκρεμίζει μ' ἓνα τίποτα τὶς ψυχὲς στὰ Τάρταρα. Αὐτοὶ οἱ ἀγιώτατοι ἐν Χριστῷ πατέρες, οἱ ἐπίτροποι τοῦ Χριστοῦ, τὶς πρὸ γερὲς τσεκουριές τους τὶς κατεβάζουν πάνω στὸ κεφάλι ἐκείνων ποὺ τοὺς σπρώχνει ὁ διάβολος νὰ λιγοστεύουν ἢ νὰ ροκανίσουν τὰ πατρογονικά τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιο, ὁ Πέτρος εἶχε πῆ: «Ἐμεῖς ἀφήσαμε τὰ πάντα γιὰ νὰ σ' ἀκολουθήσουμε». Αὐτοὶ ὅμως τοῦ βγάζουν τώρα γιὰ πατρογονικά τὰ χωράφια, τὶς πολιτείες, τὰ ἔσοδα ἀπὸ φόρους καὶ διόδια, ὀλάκερο βασίλειο. Καὶ γιὰ νὰ φυλάξουν τούτη τὴν κληρονομιά, ποὺ φουντώνει μέσα τους τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, πολεμοῦν μὲ φωτιά καὶ μὲ σίδερο, καὶ χύνουν ποτάμια αἷμα χριστιανικό. Ἔτσι νομίζουν πὼς διαφεντεύουν σὰν ἀπόστολοι τὴν Ἐκκλησία, τὴ νύφη τοῦ Χριστοῦ, ἀφανίζοντας αὐτοὺς ποὺ ὀνομάζουν ἐχθροὺς της. Σάμπως νὰ βρίσκονται στὸν κόσμο πρὸ θανάσιμοι ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς ἀσεβεῖς ποντίφηκες! Μὲ τὴ σιωπὴ τους ἀνέχονται νὰ λησμονιέται ὁ Χριστός, τὸν ἀλυσσοδέ-
νον μὲ νόμους ποὺ αὐτοὶ ἐκμεταλλεύονται, τὸν προδίνουν ἀλλά-

*Ὅλα τὰ κανονίζουν
μὲ τὸ σπαθί*

ζοντας με τὸ ζόρι τὸ νόημα τῆς διδασκαλίας του, καὶ τὸν στραγγαλίζουν με τὴν ἀδιάντροπη ζωή τους!

Ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία μ' αἷμα θεμελιώθηκε, μ' αἷμα στερεώθηκε καὶ μ' αἷμα μεγάλωσε· γι' αὐτὸ ἴσως κι αὐτοὶ ὅλα τὰ κανονίζουν με τὸ σπαθί. Σὰ νὰ μὴν εἶναι πιά ὁ Χριστός. Σὰ νὰ μὴν ξέρει νὰ διαφεντέψει τὸ ποιμνιό του με τὸν τρόπο του. Ὁ πόλεμος εἶναι τόσο φριχτός, πὺν ταιριάζει στὰ θεριά, ὄχι στοὺς ἀνθρώπους· εἶναι μανία πὺν τὴ στέλνουν οἱ Ἑρινύες, ἔτσι τὸν φαντάστηκαν οἱ ποιητές· εἶναι πανούκλα πὺν σκορπάει παντοῦ ὅπου περάσει τὴ διαφθορά· εἶναι ἄδικος, ἀφοῦ οἱ χειρότεροι ληστὲς εἶναι συχνὰ κι οἱ καλύτεροι στρατιῶτες· εἶναι ἀσέβεια πὺν δὲν ἔχει καμιὰ δουλειὰ με τὸ Χριστό. Οἱ Πάπες, ὥστόσο, τὰ παραμελοῦν ὅλα κι ἀσχολοῦνται μόνο με τὸν πόλεμο.

Μὰ γιὰ δέστε κομμάτι αὐτοὺς τοὺς γέροντες ραμολῆδες πὺν χώνονται στὸν πόλεμο με ὀρμὴ παλικάριοι· δὲ σκοτίζονται γιὰ τὰ ἔξοδα, δὲν κουράζονται ποτέ, δὲν τοὺς τρομάζει καθόλου νὰ φέρουν ἄνω - κάτω τοὺς νόμους, τὴ θρησκεία, τὴν εἰρήνη, τὴν ἀνθρωπότητα ὁλάκερη.¹⁰⁹ Καὶ θὰ βρεθοῦν σοφοὶ τσανακογλείφτες γιὰ νὰ στολίσουν αὐτὴ τὴν ὀλοφάνερη παραφροσύνη με τ' ὄνομα τοῦ θείου ζήλου, τῆς εὐσέβειας, τοῦ θάρρους, καὶ ν' ἀποδείξουν πὺς πολὺ καλὰ μπορεῖς νὰ τραβᾷς τὸ φονικὸ σπαθί σου καὶ νὰ τὸ μπήγεις στὰ σπλάχνα τοῦ ἀδελφοῦ σου κι ὁμως νὰ μένεις μέσα στὴν ἀπερριαντὴ ἀγάπη, πὺν ὅπως παράγγειλε ὁ Χριστός, ὁ κάθε χριστιανὸς χρωστάει στὸ διπλανό του.

Γιὰ τὸ δίκιο τῆς
δεκάτης τους

Ἀναρωτιέμαι ἀκόμη ἂν εἶναι οἱ Πάπες πὺν ἔδωσαν τὸ παράδειγμα ἢ τοὺς τὸ ἔδωσαν κάποιοι ἐπίσκοποι τῆς Γερμανίας. Τοῦτοι ἔδω, ἀκόμα πιὸ ἀπλά, βάλανε στὴν μπάντα καὶ λατρεία, κι εὐλο-

γίες και τελετές, και κάνουν άνοιχτά τούς σατράπες, πιστεύοντας πώς είναι άνανδρο κι άνάξιο για έναν επίσκοπο να παραδώσει στο Θεό την πολεμόχαρη ψυχή του άλλου από το πεδίο της μάχης. Κι ο κατώτερος κληρος, που νομίζει πως έγκληματεϊ αν δέ φτάσει σε άγιοσύνη τούς ιεράρχες του, βγαίνει στον πόλεμο σαν άληθινός στρατιώτης για να διαφεντέψει το δίκιο της δεκάτης τους, και μάχεται με σπαθιά, με κοντάρια, με τις πέτρες και μ' άλλα όπλα.

Με τί σουβλερό μάτι ξετρυπώνουν μέσα από τα παλιά χαρτιά κάποιο κείμενο για να μπορέσουν να τρομοκρατήσουν μ' αυτό τον απλό λαό και να τον πείσουν πως τη δεκάτη τούς τη χρωστάει, κι ακόμα παραπάνω! Στο μεταξύ, δέν τούς περνάει από το νου, πως τα δικά τους χρέη άπέναντι στο λαό, είναι γραμμένα παντού, αλλά δέν τα διαβάζουν. Το κούρεμα τουλάχιστο θά 'πρεπε να τούς θυμίζει πως ο παπας έχει χρέος να λευτερώνεται άπ' όλα τα πάθη του κόσμου και να νοιάζεται μόνο για τα ουράνια. Μπά! Οί άνθρωποι αυτοί θαρρούν πως έκαναν όλο το χρέος τους μόλις μουρμούρισαν τα πατερμά τους. Και μα το Θεό, πολύ θ' άπορήσω αν τούς άκούσει ή τούς καταλάβει ο Θεός, άφοϋ συχνά οί ίδιοι μήτε άκοϋνε μήτε καταλαβαίνουν τί λένε μέσα στις εκκλησιές, κι ας ξελαρυγγίζονται!

Παπάδες και λαϊκοί μοιάζουνε σ' ένα πράγμα, ότι κι οί δυο φροτίζουν πως και πως να μαζέψουν τα έσοδά τους, και ξέρουν με ποιο τρόπο θά σέ κάνουν να τα δώσεις. Για τα ρέστα, καμιά άγ-γαρεία να πούμε, φρόνιμα τα φορτώνουν στη ράχη των άλλων, που τούς τα ξαναφορτώνουν, κι έτσι συνέχεια τα παίζουν τόπι. "Όπως οί ήγεμόνες, που αναθέτουν τη διοίκηση του τόπου στους ύπουρ-γούς, κι αυτοί με τη σειρά τους στους υπαλλήλους, έτσι κι οί πα-

*Αναθέτουν στο
λαό τα έργα της
ευσέβειας*

πάδες, ἀπὸ μετριοφροσύνης, φαίνεται, ἀναθέτουν στὸ λαὸ τὰ ἔργα τῆς εὐσέβειας. Ὁ λαὸς, πάλι, τὰ ξεφορτώνεται σ' ἐκείνους ποὺ ὀνομάζει ἐκκλησιαστικούς, βάζοντας ἔτσι μόνος του τὸν ἑαυτό του ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, σάματις ὅλες οἱ εὐχές, ὅταν τὸν βάφτιζαν καὶ τὸν μύρωναν, νὰ ἦταν μόνο γιὰ τὰ μάτια. Πολλοὶ παπάδες, μὲ τὴ σειρὰ τους, ὀνομάζονται κοσμικοί, σὰ ν' ἀφιερώνονται στὸν κόσμο καὶ ὄχι στὸ Χριστό, καὶ ἀναθέτουν τὰ ἔργα τῆς εὐσέβειας στοὺς κανονικούς, καὶ αὐτοὶ πάλι στοὺς μοναχοὺς, καὶ οἱ μοναχοὶ στοὺς ἀσκητές, καὶ ὅλοι αὐτοὶ μαζί τὰ φορτώνουν στοὺς ἀδελφούς Διακονιαραίους, ποὺ τ' ἀφήνουν πιά στὴ ράχη τῶν καλογέρων τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Μπροῦνο,¹¹⁰ στοὺς μόνους ὅπου κρύβεται ἡ εὐσέβεια καὶ κρύβεται τόσο καλά, ὥστε συχνὰ δὲ φαίνεται. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ποντίφηκες, εἶναι τόσο ἀφοσιωμένοι νὰ σοδειάζουν λεφτά, ποὺ ἀναθέτουν τὰ πολὺ ἀποστολικά ἔργα στοὺς ἐπισκόπους, οἱ ἐπίσκοποι στοὺς παπάδες, οἱ παπάδες στοὺς διάκους, οἱ διάκοι στοὺς ἀδελφούς Διακονιαραίους, καὶ αὐτοὶ σ' ἐκείνους ποὺ κουρεύουν πρόβατα.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μέσα στὸ θέμα μου νὰ περάσω ἀπὸ τὸ κόσκινο τὴ ζωὴ τῶν Πατρῶν καὶ τῶν παπάδων, γιατί θὰ ἦταν σὰ νὰ γράφω σάτιρα καὶ ὄχι πὼς κάνω τὸ δικό μου ἐγκώμιο, καὶ ἀκόμα μπορεῖ ὁ κόσμος νὰ νομίσει πὼς κατακρίνω τοὺς καλοὺς ἡγεμόνες, ἀφοῦ τώρα καὶ τόση ὥρα παινώ τοὺς κακοὺς. Τὰ λίγα σημεῖα ποὺ ἄγγιξα εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ δείξουν ξεκάθαρα πὼς κανένας ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει εὐτυχισμένος, ἂν δὲν τὸν κατηχήσουν πρῶτα στὰ μυστήρια τῆς λατρείας μου καὶ ἐγὼ δὲν τὸν τιμήσω μὲ τὴν προστασία μου.

Καὶ πὼς νὰ γίνῃ ἀλλιῶς, ἀφοῦ ἡ θεὰ τῆς Ραμνούντας, ἡ μεγάλη- (61)

Ἡ Τύχη συμφωνάει
μαζί μου

λη Τύχη τῶν ἀνθρώπων,¹¹¹ συμφωνάει τόσο μαζί μου, πὺν μάχεται θανάσιμα τοὺς γνωστικούς καὶ δίνει ὅλα τ' ἀγαθὰ της στοὺς τρελοὺς, ἀκόμα καὶ στὸν ὕπνο τους; Τὸν ξέρετε δὲ ἐκεῖνον τὸν Τιμόθεο,¹¹² πὺν τοῦ κολλήσαν τὸ παρατσούκλι «τυχεράκιας» καὶ τοῦ βγάλαν τὴν παροιμία «Κοιμᾶται αὐτὸς κι ὁ κιούρτος του γιομίζει». Ἡ τὴν ἄλλη, πάλι γιὰ τοὺς τρελοὺς: «Στραβὰ τὰ φκιάνουμε κι ἡ κουκουβάγια ἢ Ἀθηνᾶ τὰ σιάζει». Ἀντίθετα, γιὰ τοὺς φρόνιμους λένε: «Τεταρτογεννημένος τοῦ φεγγαριοῦ»¹¹³, ἢ «Καβαλικεύει τ' ἄλογο τοῦ Σηιανοῦ»¹¹⁴, ἢ «Ἐχει χρυσάφι ἀπ' τὴν Τουλούζη»¹¹⁵. Φτάνει ὅμως ν' ἀραδιάζω παροιμίες, γιατί θὰ νομίσουν πὺς κλέβω τὴ συλλογὴ πὺν δημοσίεψε ὁ φίλος μου ὁ Ἔρασμος¹¹⁶.

Τὸ βόδι θὰ τὰ καταφέρει καλύτερα ἀπὸ τὸ σοφό

Ἔλεγα λοιπόν... Ἡ Τύχη ἀγαπᾷ τοὺς ἀστόχαστους, τοὺς ἀψήφιστους, ἐκεῖνους πὺν λένε: «Ὁ,τι βρέξει, ἅς κατεβάσει». Ἡ Σοφία κάνει τοὺς ἀνθρώπους δειλοὺς. Γι' αὐτὸ βλέπετε τοὺς σοφοὺς νὰ ζοῦνε πάντα μέσα στὴ φτώχεια, τὴν πείνα, τοὺς καπνοὺς, ξεχασμένοι, καταφρονεμένοι καὶ μισητοί. Οἱ τρελοὶ κολυμποῦν στὰ πλούτη, παίρνουν στὰ χέρια τους τὸ τιμόνι τοῦ Κράτους καὶ πολὺ γρήγορα προοδεύουν παντοῦ.

Ἄν πιστεύεις πὺς εὐτυχία θὰ πεῖ ν' ἀρέσεις στοὺς ἡγεμόνες καὶ νὰ σὲ δέχονται στὸν κύκλο τους οἱ φίλοι μου οἱ αὐλικοί, θεοὶ φορτωμένοι στὸ διαμαντικό, τότε ὑπάρχει μήπως πὺδ ἄχρηστο ἀπὸ τὴ Σοφία, πράγμα πὺν νὰ τὸ σιχαίνεται ὁ κόσμος τους πὺδ πολὺ; Ἄν κυνηγᾷς τὰ πλούτη, τί θὰ κερδίσεις σὰν ἔμπορος πὺν θὰ σὲ δασκάλευε ἢ Σοφία; Δὲ θὰ τολμοῦσες νὰ ὀρκιστεῖς στὰ ψέματα· θὰ κοκκίνιζες ἂν σὲ πιάναν νὰ τὰ παραλές· γιὰ τὴν κλεψιὰ καὶ τὴν τοκογλυφία λίγο· πολὺ θὰ περνοῦσες κι ἐσὺ ἀπὸ τοὺς δισταγμοὺς πὺν βασανίζουν τοὺς σοφοὺς. Ἄν κυνηγᾷς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώμα-

τα και τὰ ὀφέλη τους, ὁ γαῖδαρος ἢ τὸ βόδι θὰ τὰ καταφέρει καλύτερα παρὰ ὁ σοφός. Ἄν γυρεύεις τὴν ἡδονὴ τοῦ ἔρωτα, μάθε πὼς οἱ γυναῖκες, τὸ σοβαρὸ μέρος τῆς ὑπόθεσης, δίνονται μ' ὅλη τους τὴν καρδιὰ στοὺς τρελοὺς· τοὺς σοφοὺς τοὺς φοβοῦνται καὶ τοὺς ἀποφεύγουν, σὰ νὰ 'τανε σκορπιοί. Τέλος, ὅποιος θέλει νὰ ζήσει κομμάτι πιὸ χαρούμενος κι εὐχαριστημένος, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ κόψει μίλια μακριὰ ἀπὸ τοὺς σοφοὺς κι ἄς κάνει παρέα μ' ὅποιο κτῆνος βρεθεῖ μπρὸς του.

Κοντολογῆς, ἀπ' ὅπου καὶ νὰ τὸ κοιτάξεις, θὰ δεῖς ὅτι ποντίφηκες, ἡγεμόνες, δικαστές, ὑπουργοί, φίλοι, ἐχθροί, μεγάλοι καὶ μικροί, ὅλοι γυρεύουν νὰ πληρωθοῦν μὲ ζωντανὰ λεφτά, κι ἐπειδὴ τὰ λεφτὰ ἴσα - ἴσα σιχαίνεται ὁ σοφός, ὅλοι φροντίζουν νὰ τὸν ἀποφεύγουν.

Γιὰ νὰ μὴ λένε πὼς
θαυμάζω τὸν ἑαυτό
μου

Ἄν ὅμως τὸ ἐγκώμιό μου δὲν ἔχει μέτρο καὶ δὲν ἔχει τέλος, κάθε ὁμιλία πρέπει κάποτε νὰ τελειώνει. Θὰ σταματήσω λοιπὸν· ἀλλὰ πρῶτα θὰ σᾶς δεῖξω μὲ λίγα λόγια, πὼς μεγάλοι συγγραφεῖς μὲ φήμισαν τόσο μὲ τὰ ἔργα ὅσο καὶ μὲ τὰ καμώματά τους. Γιὰ νὰ μὴ λένε πὼς μόνη μου θαυμάζω τὸν ἑαυτό μου, κι οἱ στρεψόδοικοι κατήγοροι πὼς ἡ ἀπολογία μου δὲ στηρίζεται πάνω σ' ἐπίσημα κείμενα. Κι ὅπως ἐκεῖνοι μοῦ δίνουν τὸ παράδειγμα, θὰ τὰ πῶ κι ἐγὼ ἀρτσιμπούρτσι.

Ὅλος ὁ κόσμος παραδέχεται πὼς εἶναι σωστὴ μιὰ παροιμία ποῦ (62) λέει: «Ὁ,τι σοῦ λείπει, κάνε πὼς τὸ 'χεις». Ἀπ' αὐτὴ βγάζουν γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ τὸ στιχάκι: «Κάνε τὸν τρελὸ σὰν πρέπει, νὰ 'σαι δυὸ φορὲς σοφός». Κρίνετε τώρα μόνοι σας τί μεγάλο πρᾶμα εἶναι ἡ Τρέλα, ἀφοῦ ἀκόμα κι ἡ ἀπλή της μίμηση, ἡ ξεγελάστρα σκιά της, ἀξιίζει τόσον ἔπαινο ἀπὸ τοὺς λόγιους.

Ἀκόμα πιὸ ἀνυπόκριτα, ὁ Ὁράτιος, αὐτὸ τὸ παχὺ καὶ γυαλιστερὸ γουρουνὶ ἀπ' τὸ κοπάδι τοῦ Ἐπίκουρου, σᾶς παραγγέλλει ν' ἀνακατώνετε κομμάτι τρέλα στὰ σχέδιά σας, ἂν καὶ χτυπάει ἄσκημα ἐκεῖνο τὸ «κομμάτι»! Ἄλλοῦ λέει: «Γλυκὸ εἶναι νὰ ξέρεις πότε νὰ παραλογίζεσαι», κι ἄλλοῦ πάλι: «Καλύτερα νὰ φαίνεσαι τρελὸς καὶ χαζὸς παρὰ σοφὸς καὶ γκρινιαρῆς». Ὁ Ὅμηρος, πὺν γεμίζει παινάδια τὸν Τηλέμαχο, ξαφνικὰ τὸν φωνάζει νήπιο, κι οἱ τραγικοὶ ποιητὲς συνηθίζουν νὰ δίνουν αὐτὸ τὸ ἐπίθετο γιὰ γουρλίδικο στὰ παιδιὰ καὶ στ' ἀγόρια. Κι ἔπειτα, γιὰ τί ἄλλο λέει αὐτὸ τὸ θεῖο ποίημα, ἢ Ἰλιάδα, παρὰ γιὰ τρελοὺς θυμοὺς βασιλιάδων καὶ τρελὰ καμώματα λαῶν; Ἀλλὰ νὰ μιὰ κουθέντα τοῦ Κικέρωνα, πὺν ὁλοκληρώνει τὸ ἐγκώμιό μου: «Ὁ κόσμος εἶναι γεμάτος τρελοὺς». Κι ὅπως ξέρουμε, ὅσο πιὸ ἄφθονο εἶναι τὸ ἀγαθό, τόσο γίνεται καὶ πιὸ περιζήτητο.

(63) Τώρα μπορεῖ γιὰ τοὺς χριστιανούς, τὸ κῦρος αὐτῶν τῶν κειμένων νὰ μὴν ἔχει σημασία. Ἄς ποῦμε. Θὰ στυλώσω λοιπὸν τὸ ἐγκώμιό μου, θὰ τὸ θεμελιώσω, κατὰ πὺν λὲν οἱ λόγιοι, μὲ μαρτυρίες παρμένες ἀπὸ τὶς Ἁγίες Γραφές.

Καὶ πρῶτα ζητῶ συγχώρεση ἀπὸ τοὺς θεολόγους πὺν καταπιάνομαι μὲ τέτοιο θέμα· κι ὕστερα εἶναι τόσο γεμάτο ἀγκάθια, πὺν δὲ θὰ ἔταν ἴσως σωστὸ νὰ κατεβάσουμε πάλι τὶς Μοῦσες ἀπὸ τὸν Ἑλικώνα, — μεγάλο ταξίδι, — καὶ προπαντὸς γιὰ ζήτημα ὅχι καὶ τόσο τῆς ἀρμοδιότητάς τους! Θὰ μοῦ πῆγαινε ἴσως πιὸ καλὰ, μιὰ καὶ κάνω τὴν θεολόγο καὶ παραδέρνω μέσα στὶς τσουκνίδες, νὰ καλοῦσα τὴν ψυχὴ τοῦ Σκώτ, πὺν ἔχει ἀγκάθια πιὸ πολλὰ κι ἀπὸ σκαντζόχοιρο ἢ ἀχινί, ν' ἀφήσει μιὰ στιγμή τὰ βάθη τῆς Σορβόνης¹¹⁷ τῆς καὶ νὰ κατεβεῖ μέσα μου, κι ὕστερα πάλι ἄς γυρίσει ὁ-

*Μὲ μαρτυρίες ἀπὸ
τὶς Ἁγίες Γραφές*

Ὁ κόσμος εἶναι
γεμάτος τρελούς

που θέλει, ἀκόμα καὶ στὸν κόρακα σὰν τῆς γουστάρει.

Μακάρι νὰ μπορούσα ν' ἀλλάξω τὸ μούτρο μου καὶ νὰ φορέσω τὴ θεολογικὴ πανοπλία! Φοβᾶμαι ὅμως μὴ μὲ κατηγορήσουν γιὰ λογοκλοπία καὶ πὼς ἔβαλα κρυφὰ χέρι στὰ χειρόγραφα τῶν διδασκτόρων μας, ὅταν φανῶ τέτοιο ξεφτέρι στὴ θεολογία. Δὲν εἶναι ὥστόσο καὶ πολὺ περίεργο, ἀφοῦ τόσα χρόνια τώρα ζῶ κι ἔχω στενὲς σχέσεις μὲ τοὺς θεολόγους, μπορεῖ κάτι ν' ἄρπαξα κι ἐγὼ ἀπ' αὐτὰ ποὺ ξέρουν. Γιατὶ κι ἐκεῖνος ὁ θεὸς ἀπὸ ξύλο συκιᾶς, ὁ Πρί-
απος, πὼς τὰ κατάφερε νὰ προσέξει καὶ νὰ θυμᾶται μερικὲς ἑλληνικὲς λέξεις ἀπ' αὐτὰ ποὺ διάβαζε μπρὸς του ὁ ἀφέντης του; Κι ὁ πετεινὸς τοῦ Λουκιανοῦ, ἀπ' τὸ πολὺ νὰ ζεῖ-μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώ-
πους, δὲν ἔμαθε τάχα νὰ μιλᾷ σὰν ἄνθρωπος;

Πᾶμε λοιπόν, κι ἂς εὐχηθοῦμε πὼς ὅλα θὰ ῥθουν βολικά! Γρά-
φει ὁ Ἐκκλησιαστὴς στὸ πρῶτο κεφάλαιο: «Ὁ τῶν μωρῶν ἀρι-
θμὸς ἐστὶν ἄπειρος». Αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς, γιὰ νὰ τὸν λὲν ἀμέτρητο,
δὲ δείχνει ἄραγε πὼς παίρνει μέσα ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐκτὸς
ἴσως κάτι λίγους, ποὺ δὲν ξέρω ἂν τοὺς εἶδε ποτὲ κανεῖς; Ὁ Ἱε-
ρεμίας, στὸ δέκατο κεφάλαιο, τὸ λέει ἀκόμα πιὸ ξεκάθαρα: «Τρε-
λαίνεται κάθε ἄνθρωπος ἀπὸ τὶς γνώσεις του». Μόνο στὸ Θεὸ πα-
ραδέχεται τὴ σοφία, κι ἀφήνει τὴν τρέλα σ' ὅλο τὸ γένος τῶν ἀν-
θρώπων. Λίγο πιὸ πάνω ἔλεγε: «Ἄς μὴν κορδώνεται ὁ σοφὸς γιὰ
τὴ σοφία του». Καὶ γιατί δὲ θές, καλέ μου Ἱερεμία, νὰ κορδώνε-
ται ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴ σοφία του; — Μὰ γιατί, ἀπλούστατα, δὲν
ἔχει σοφία, θ' ἀποκριθεῖ.

Ἄς ξανάρθουμε στὸν Ἐκκλησιαστή. Ὅταν φωνάζει «Ματαιό-
της ματαιότητων τὰ πάντα ματαιότης», ἐσεῖς τί νομίζετε πὼς θέλει
νὰ πεί, ἂν ὄχι ἐκεῖνο ποὺ ξαναεῖπα πρὶν ἀπὸ λίγο, πὼς ἡ ζωὴ τοῦ

ἀνθρώπου δὲν εἶναι παρὰ ἓνα παιγνίδι τῆς Τρέλας; Ἔτσι φέρνει κι αὐτὸς μιὰ λαμπρὴ μαρτυρία στὸ ἐγκώμιό μου ἀπὸ τὸν Κικέρωνα, ποὺ ἓνα ρητό του εἶπα πιὸ πάνω καὶ θὰ τὸ θυμᾶστε: «Ὁ κόσμος εἶναι γέμάτος τρελοῦς». Ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς λέει ἀκόμα: «Ὁ τρελὸς ἀλλάζει σὰν τὸ φεγγάρι, μὰ ὁ σοφὸς μένει σταθερὸς ὅπως ὁ ἥλιος».* Τί πᾶ νὰ πεῖ; Πῶς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι τρελοὶ καὶ μόνο στὸν ἀμετακίνητο Θεὸ βρίσκεται ἡ Σοφία. Γιατὶ μὲ τὸ φεγγάρι εἰκονίζεται ἡ ἀνθρώπινη φύση καὶ μὲ τὸν ἥλιο ὁ Θεός, πηγὴ ὅλων τῶν φώτων.

Ἰδοὺ κι ἄλλη ἀπόδειξη: ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς στὸ Εὐαγγέλιο λέει πῶς ἓνας μόνο εἶναι καλός, ὁ Θεὸς καὶ κανένας ἄλλος. Ἄν τώρα καλοσύνη καὶ σοφία εἶναι δυὸ ἀξεχώριστες ιδιότητες, ὅπως τὸ θέλουν οἱ στωϊκοί, κι ἂν ὅποιος δὲν εἶναι σοφὸς εἶναι τρελός, τότε φῶς φανάρι πῶς ἡ Τρέλα παίρνει ἀναγκαστικὰ μέσα στὴν ἀγκαλιά της ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ἀλλὰ κι ὁ Σολομώντας στὸ δέκατο πέμπτο κεφάλαιο λέει: «Ἡ χαρὰ τοῦ τρελοῦ εἶναι ἡ τρέλα του». Παραδέχεται λοιπὸν καθαρὰ πῶς δίχως τρέλα ἡ ζωὴ δὲν ἔχει καμιὰ γλύκα. Μὲ τὴν ἴδια ιδέα σχετίζεται κι ἡ περικοπὴ αὐτὴ τοῦ Ἐκκλησιαστῆ: «Στὴν πολλὴ σοφία εἶναι καὶ πολὺς πόνος· ὅσο πιὸ πολλὰ μαθαίνεις, τόσο πιὸ πολὺ χαλᾶς τὴν καρδιά σου». Κι ὁ θαυμάσιος διδάσκαλος πάλι ὁμολογεῖ στὸ ἕβδομο κεφάλαιο: «Ἡ καρδιά τῶν σοφῶν κατοικεῖ μὲ τὸ πένθος, ἡ καρδιά τῶν τρελῶν μὲ τὴ χαρὰ». Γι' αὐτό, δὲν τοῦ ἔφτα-

*Θέλησε νὰ μὲ γνω-
ρίσει καὶ μένα*

* Ὁ Ἑρασμος παραθέτει συχνὰ περικοπὲς ἀπὸ μνήμης, ἀλλάζοντας μερικὲς λέξεις. Ὁ ἀναγνώστης ἂς ἔχει ὑπόψη του ἀκόμα ὅτι ὁ Ἑρασμος, χρησιμοποιοῦν ἐδῶ τὴ λατινικὴ μετάφραση τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ γι αὐτὸ οἱ ἀριθμοὶ τῶν κεφαλαίων δὲν συμφωνοῦν πάντα μὲ τὸ ἐλληνικὸ κείμενο.

Ἀφήνουμε στὸ δρόμο
τὸ χρυσάφι καὶ τὰ
διαμαντικά μας;

σε ποὺ γνώρισε κατάβαθα τὴ σοφία, θέλησε νὰ μὲ γνωρίσει καὶ μέ-
να. Ἄν δὲν πιστεύετε τὰ λόγια μου, ἀκοῦστε πῶς τὸ λέει ὁ ἴδιος
στὸ πρῶτο κεφάλαιο: «Μὲ τὴν καρδιά μου θέλησα νὰ γνωρίσω τὴ
σοφία καὶ τὴν ἐπιστήμη, τὴν πλάνη καὶ τὴν Τρέλα». Πρέπει ἐδῶ
νὰ παρατηρήσω πῶς εἶναι ἀπὸ σεβασμὸ ποὺ ὀνομάζει τελευταία
τὴν Τρέλα. Ὁ Ἐκκλησιαστὴς ἀκολούθησε τὴν ἐκκλησιαστικὴ τά-
ξη: θὰ τὸ ξέρετε, βέβαια πῶς ἐκεῖ, ὅποιος ἔχει τὸ πρῶτο ἀξίωμα,
παίρνει τὴν τελευταία θέση στὶς τελετές, κι αὐτὸ πάλι σύμφωνα μὲ
τὴν εὐαγγελικὴ ἐντολή. Πῶς ἡ Τρέλα εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ Σο-
φία, τὸ λέει καθαρὰ ὁ Ἐκκλησιαστὴς, ὅποιος κι ἂν εἶναι, στὸ κε-
φάλαιο σαράντα τέσσερα: ἀλλά, μὰ τὸν Ἡρακλῆ, δὲ θὰ σᾶς πῶ
αὐτὴ τὴν περικοπὴ πρὶν νὰ μὲ βοηθήσετε νὰ βγάλω τὸ γενικὸ συμ-
πέρασμα μὲ τὴν κατάλληλη ἀπόκριση, ὅπως κάνουν στὸν Πλάτωνα
ἐκεῖνοι ποὺ συζητοῦν μὲ τὸ Σωκράτη.

Τί πρέπει νὰ κρύβουμε πιὸ προσεχτικά: τὰ σπάνια κι ἀκριβὰ
πράγματα ἢ τὰ φτηνὰ καὶ κοινά; Γιατί σωπαίνετε; Ἄν δὲν τολμᾶ-
τε ν' ἀπαντήσετε, θ' ἀποκριθεῖ γιὰ σᾶς ἡ ἐλληνικὴ παροιμία: «Τὸ
κανάτι μένει μπρὸς στὴν πόρτα». Αὐτὸ εἶναι κι ἄς μὴν πάρει κανέ-
νας ἀπὸ σᾶς τὰ μοῦτρα του νὰ τὸ πετάξει, γιατί τὸ λέει ὁ Ἀριστο-
τέλης, ὁ θεὸς τῶν δασκάλων μας. Ποιὸς ἀπὸ σᾶς εἶναι τόσο τρελὸς
γιὰ ν' ἀφήσει μέσα στὸ δρόμο τὸ χρυσάφι του καὶ τὰ διαμαντικά
του; Κανείς, βέβαια! Μόνο τὰ κρύβετε στὶς πιὸ μυστικὲς γωνιὲς
τοῦ σπιτιοῦ, καὶ πάλι δὲ φτάνει, νομίζετε, καὶ τὰ κλειδώνετε σὲ δι-
πλοαμπαρωμένα χρηματοκιβώτια. Στὸ δρόμο ἀφήνετε τὰ σκουπί-
δια. Ἀφοῦ λοιπὸν κρύβετε ὅ,τι εἶναι ἀκριβὸ καὶ βγάζετε στὸν ἀέρα
τὸ τιποτένιο, δὲν εἶναι μήπως ὀλοφάνερο πῶς ἡ σοφία, ποὺ ἀπα-
γορεύεται νὰ τὴν κρύβουμε, εἶναι πιὸ παρακατιανὴ ἀπὸ τὴν τρέλα,

πὸν μᾶς ζητοῦν νὰ τὴν κρύβουμε; Καὶ τώρα ἀκοῦστε τὴ μαρτυρία πὸν σᾶς ἔλεγα: «Πιὸ καλὸς εἶναι ὅποιος κρύβει τὴν τρέλα του παρὰ ὅποιος κρύβει τὴ σοφία του».

Οἱ θείες Γραφεὲς τὸ παραδέχονται: ὁ σοφὸς πιστεύει πὼς κανεῖς δὲν εἶναι σὰν κι αὐτόν, ἐνῶ ὁ τρελὸς εἶναι ὅλος ἀπλότητα. Αὐτὸ τουλάχιστο καταλαβαίνω πὼς λέει ὁ Ἐκκλησιαστὴς στὸ δέκατο κεφάλαιο: «Ὁ τρελὸς πηγαίνει τὸ δρόμο του, ἐπειδὴ ὅμως εἶναι τρελός, νομίζει πὼς κι ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι τρελοὶ σὰν κι αὐτόν». Δὲν εἶναι μίπως τοῦτο ἀπόδειξη μεγάλης μετριοφροσύνης, νὰ λογαριάζει ὅλους τοὺς ἄλλους πὼς εἶναι ἴσοι του, κι ἐνῶ ὁ καθένας βάζει ἐγωϊστικὰ τὸν ἑαυτό του πάνω ἀπ' ὅλους, αὐτὸς νὰ μοιράζεται μὲ τοὺς ὁμοίους του τὰ δικὰ του παινέματα; Γι' αὐτὸ κι ὁ βασιλιάς Σολομώντας δὲ νόμισε πὼς ντροπιάζει τὴ μεγαλοσύνη του, ὅταν εἶπε στὸ τριακοστὸ κεφάλαιο: «Ἀφρονέστατος γάρ εἰμι πάντων ἀνθρώπων». Κι ὁ ἅγιος Παῦλος, ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, πρόθυμα δίνει στὸν ἑαυτό του τὸν τίτλο τοῦ τρελοῦ, ὅταν λέει στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους: «Ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, παραφρονῶν λαλῶ», σὰ νὰ ἦταν ντροπὴ νὰ τὸν ξεπεράσει ἄλλος στὴν τρέλα.

Ἀλλὰ ἐδῶ ἀκούω νὰ μὲ παίρνουνε στὰ γιούχα. Εἶναι κάτι μικροὶ ἑλληνιστές, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ πασχίζουν νὰ βγάλουν τὰ μάτια τῆς κουρούνας, θέλω νὰ πῶ τῶν σημερινῶν θεολόγων, γιὰ νὰ θαμπώσουν τὸν κοσμάκη μὲ τοὺς καπνοὺς τῶν σχολίων τους. (Δεύτερος τῆς παρέας τους, ἂν ὄχι πρῶτος, εἶναι ὁ φίλος μου ὁ Ἑρασμος,¹¹⁸ ποὺ τὸν ὀνοματίζω συχνὰ γιὰ νὰ τὸν τιμήσω). Δέστε τους πὼς φωνάζουν: Τί μᾶς τὸ κατέβασες αὐτό; Αὐτὸ εἶναι στ' ἀλήθεια τρελό, ἄξιο τῆς Τρέλας! Τὸ νόημα τοῦ Ἀποστόλου εἶναι μίλια μακριὰ ἀπ' αὐτὸ ποὺ ὀνειρεύεσαι! Τὰ λόγια του δὲ σημαίνουν

*Ἐν ἀφροσύνῃ λέγω
παραφρονῶν λαλῶ*

καθόλου πώς είναι πιδ τρελός ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἐπειδὴ πιδ πρὶν ἔγραφε: «Διάκονοι τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὅπως εἶμαι κι ἐγώ», φαίνεται σὰ νὰ κανυχῆται πώς εἶναι ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους. Ἀμέσως ὁμως τὸ ξεκαθαρίζει: «Ἐγὼ εἶμαι κάτι πιδ πολὺ ἀπ' αὐτοὺς». Ξέρει, βέβαια, πώς εἶναι ὅπως κι ἐκεῖνοι στὴν ὑπηρεσία τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ σ' αὐτὸ νιώθει κάπως ἀνώτερός τους. Κι ἐπειδὴ θέλει αὐτὸ ν' ἀκουστεῖ, ἀλλὰ νὰ μὴν τὸ πάρουν γιὰ κανχησιὰ καὶ πληγώσει, κρύβεται πίσω ἀπ' τὴ δικαιολογία τῆς τρέλας: «Ἐν ἀφροσύνῃ λέγω...» Ἦξερε πώς μόνο οἱ τρελοὶ ἔχουν τὸ προνόμιο νὰ λένε τὴν ἀλήθεια δίχως νὰ πληγώνουν.

Προτιμῶ ν' ἀκολου-
θήσω τοὺς μεγά-
λους θεολόγους

Νὰ 'ναι ὅπως τὰ λέν, κι ἔτσι νὰ ἔνιωθε ὁ Παῦλος ὅταν ἔγραφε αὐτὴ τὴν περικοπὴ; Ἄς τὸ συζητήσουν μεταξύ τους. Ἐγὼ προτιμῶ ν' ἀκολουθήσω τοὺς μεγάλους θεολόγους, τοὺς χοντροὺς καὶ παχουλούς καὶ φουσκωμένους ἀπ' τὸ κῦρος τους· ὅλος ὁ κόσμος τοὺς ἀκολουθεῖ, γιατί ἀπὸ τοὺς λόγιους οἱ πιδ πολλοὶ τό 'χουν καλύτερα νὰ πέφτουν ἔξω μαζί τους παρὰ νὰ σκέφτονται σωστὰ μαζί μ' ἐκεῖνους πὺν ξέρουν τρεῖς γλῶσσες.¹¹⁹ Κι ἔπειτα, οἱ θεολόγοι δὲ δίνουν σημασία σ' αὐτοὺς τοὺς μικροὺς ἐλληνιστές, σὰ νὰ 'ταν τίποτα κοτόπουλα. Ἐνας τους πολὺ δοξασμένος, — κάνω φρόνιμα καὶ δὲ λέω τ' ὄνομά του, γιατί ἀμέσως τὰ κοτόπουλα πὺν λέγαμε θὰ τοῦ πετοῦσαν κατάμουτρα τὸ ρωμέικο πείραγμα γιὰ τὸ γάιδαρο μπρὸς στὴ λύρα¹²⁰, — σχολίασε αὐτὴ τὴν περικοπὴ διδακτορικὰ καὶ θεολογικά. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ φράση: «Ἐν ἀφροσύνῃ λέγω», γράφει ὀλάκερο κεφάλαιο, πὺν χρειάστηκε σπουδαία διαλεχτική, καὶ κάνει ἓνα ξεχώρισμα, πὺν κι αὐτὸ εἶναι πάλι μιὰ πολὺ καινούργια ἐρμηνεία. Νὰ τὰ ἴδια του τὰ λόγια — ὄχι μόνο ἡ οὐσία τους, μὰ καὶ λέξη μὲ λέξη: «Ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, δηλαδή, ἂν σὰς φανῶ

τρελὸς ἐπειδὴ λέγω πὺς εἶμαι ἴσος μὲ τοὺς ψευδαπόστολους, δὲ θὰ σὰς φαινόμεουν πιὸ γνωστικὸς ἂν ἔλεγα πὺς εἶμαι καλύτερός τους».

Κι ἐκεῖ πάνω, σὰ νὰ ξέχασε γιατί γράφει, περνᾷ σ' ἄλλο θέμα.

64) 'Αλλὰ γιατί νὰ γαντζώνομαι σ' ἓνα μόνο παράδειγμα; "Ολοι ξέρουν καλὰ πὺς ἡ δικαιοσύνη τῶν θεολόγων τοὺς παραδίνει τὸν Οὐρανό, δηλαδὴ τὴν ἐρμηνεία τῆς 'Αγίας Γραφῆς, κι αὐτοί, σὰ νὰ 'ιανε τομάρι, τὴν τεζάρουν ὅπως τοὺς ἀρέσει.

Βρίσκουν στὸν ἅγιο Παῦλο περικοπὲς ποὺ μοιάζουν ν' ἀντιφάσκουν μὲ τὴ Γραφή, ἐνῶ ἂν τὶς κοιτάξεις μέσα στὸ σύνολο αὐτῶν ποὺ λέγονται, δὲν ἀντιφάσκουν καθόλου. "Αν πρέπει νὰ πιστέψουμε τὸν ἅγιο Ἰερώνυμο, τὸν ἀνθρωπο ποὺ ἤξερε πέντε γλῶσσες,¹²¹ ὁ ἅγιος Παῦλος, διαβάζοντας τυχαῖα τὴν ἐπιγραφὴ ἐνὸς μνημείου στὴν 'Αθήνα, τὴν ἄλλαξε γιὰ νὰ ἔρχεται πιὸ καλὰ μὲ ὅσα ἐκεῖνος ἔλεγε γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη. Παράλειψε τὶς λέξεις ποὺ μπορεῖ νὰ βλάψαν τὴν ὑπόθεσή του καὶ κράτησε μόνο τὶς δυὸ τελευταῖες «'Αγνώστῳ Θεῷ»¹²² καὶ πάλι τὶς ἄλλαξε κομμάτι, γιατί ὁλόκληρη ἡ ἐπιγραφὴ λέει: «ΤΟΙΣ ΘΕΟΙΣ ΑΣΙΑΣ, ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΗΣ, ΘΕΟΙΣ ΑΓΝΩΣΤΟΙΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΙΣ». Φαίνεται πὺς αὐτὸ τὸ παράδειγμα πιάσανε ν' ἀκολουθοῦν τὰ παιδιὰ οἱ θεολόγοι. Ψαρεύουν ἀπ' ἐδῶ κι ἀπ' ἐκεῖ τέσσερις - πέντε λέξεις· στὴν ἀνάγκη τοὺς ἀλλάζουν τὸ νόημα καὶ τὸ ταιριάζουν ὅπως τοὺς βολεύει καί, στὰ κομμάτια, ἂν αὐτὸ ποὺ ἔρχεται πρὶν ἢ μετὰ δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὸ θέμα, ἢ πάει κι ἀντίθετα. Καὶ τὸ κάνουν αὐτὸ μὲ τόσο πετυχημένη ξαδιαντροπιά, ποὺ τοὺς ζηλεύουν ἀκόμα κι οἱ νομικοί.

Καὶ γιατί νὰ μὴν τὸ κάνουν, ἀφοῦ ὅλα τοὺς ἔρχονται κοντί; "Οταν βλέπεις ἐκεῖνο τὸν μεγάλο..., — παραλίγο νὰ πῶ τ' ὄνομά του,

Ψαρεύουν ἀπ' ἐδῶ κι ἀπ' ἐκεῖ τέσσερις - πέντε λέξεις . . .

μὰ φοβᾶμαι πάλι γιὰ λογαριασμό του τὸ ρωμέικο πείραγμα, — νὰ βγάξει μέσα ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἁγίου Λουκᾶ ἓνα συμπέρασμα, πὺ συμφωνάει τόσο μὲ τὸ νόημα τοῦ Χριστοῦ, ὅσο τὸ νερὸ συμφωνάει μὲ τὴ φωτιά...

«Νὰ πουλήσει τὸ
πουνκάμισό του καὶ
ν' ἀγοράσει σπαθί»

Ὅταν πλακώνει τρομερὸς κίνδυνος, οἱ πιστοὶ ὁπαδοὶ μαζεύονται γύρω ἀπὸ τὸν προστάτη τους κι ἐτοιμάζονται ν' ἀγωνιστοῦν στὸ πλευρό του μ' ὅλη τους τὴ δύναμη· ὁ Χριστὸς, θέλοντας νὰ ξεριζώσῃ ἀπ' τὴν ψυχὴ τῶν δικῶν του κάθε ἐμπιστοσύνη σὲ τέτοιες ἀνθρώπινες προστασίες, τοὺς ρώτησε ἂν τοὺς ἔλειψε ποτὲ τίποτα ὅταν τοὺς ἔστελνε σὲ ἀποστολὴ, τόσο στερημένους ἀπὸ τ' ἀπαραιτήτα, πὺ μῆτε παπούτσια εἶχαν γιὰ νὰ μὴν πληγώνονται ἀπ' τ' ἀγκάθια καὶ τὰ χαλίκια, μῆτε γεμάτο ταγάρι γιὰ νὰ μὴν πεινάσουν. Τοῦ ἀποκρίθηκαν πὺς δὲν τοὺς ἔλειψε τίποτα. Τότε ὁ Χριστὸς τοὺς πέταξε: «Τώρα, ὅποιος ἔχει πουγγὶ καὶ ταγάρι νὰ τὰ βάλῃ κάτω, κι ὅποιος δὲν ἔχει σπαθί, νὰ πουλήσῃ τὸ πουνκάμισό του καὶ ν' ἀγοράσῃ». Ἀφοῦ ὅλη ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μόνο ἡ-ρεμία, ὑπομονή, καταφρόνηση τῆς ζωῆς, ποιὸς δὲν καταλαβαίνει ἐδῶ τὸ νόημα τῆς ἐντολῆς του; Μὲ τὰ λόγια αὐτὰ παραγγέλλει στοὺς ἀποστόλους του νὰ πᾶνε ἀκόμα πιὸ ξαρμάτωτοι· ὄχι μόνο νὰ παρατήσουν παπούτσια καὶ ταγάρια, ἀλλὰ νὰ πετάξουν ἀκόμα καὶ τὸ πουνκάμισο· γυμνοὶ καὶ τέλεια ἐλεύθεροι νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴν εὐαγγελικὴ ἀποστολὴ, δίχως ἄλλο ἐφόδιο ἀπὸ ἓνα σπαθὶ μόνο, ὄχι τὸ σπαθὶ πὺ ὀπλίζει τὸ χέρι τῶν ληστῶν καὶ τῶν πατροκτόνων, ἀλλὰ τὸ σπαθὶ τοῦ πνεύματος, πὺ χώνεται καὶ στὰ πιὸ κρυφὰ τῆς συνείδησης, καὶ πελεκάει μονομιᾶς ὅλα τὰ πάθη, γιὰ ν' ἀφήσῃ ἐκεῖ μέσα μόνο τὴν εὐσέβεια.

Δέστε ὅμως κομματὶ πὺς ὁ διάσημος θεολόγος στρεβλώνει αὐτὸ

τὸ κείμενο: Τὸ σπαθὶ σημαίνει τὴν ἄμυνα ἀπέναντι σὲ κάθε διωγμό, καὶ τὸ ταγάρι, μιὰ καλὴ κουμπάνια. Σὰ ν' ἄλλαξε γνώμη ὁ Χριστὸς, σὰ νὰ μετάνιωσε ποὺ ἔστειλε τοὺς κήρυκές του μ' ἐξάρτηση κάθε ἄλλο παρὰ βασιλική, κι ἀπαρνιέται τώρα τὶς ὁδηγίες ποὺ εἶχε δώσει! Ξέχασε μήπως πὼς τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ τὴν εὐτυχία, σὰν πληρωμὴ γιὰ τοὺς ἐξευτελισμούς, τὶς θρисиές καὶ τὰ βασανιστήρια ποὺ θὰ τραβοῦσαν; Πὼς τοὺς εἶχε ἀπαγορέψει ν' ἀντιστέκονται στοὺς κακοὺς, γιατί ἡ μακαριότητα θὰ εἶναι γιὰ τοὺς ἡρεμους, ὄχι γιὰ τοὺς ἄγριους; Πὼς τοὺς εἶχε δώσει γιὰ παράδειγμα τὰ σπουργίτια καὶ τὰ κρίνα; Καὶ τώρα τάχα δὲν τοὺς θέλει πιά νὰ φύγουν δίχως σπαθί, τοὺς διατάζει μάλιστα νὰ πουλήσουν τὸ πουκάμισό τους γιὰ νὰ τ' ἀποκτήσουν, καὶ προτιμᾷ νὰ τοὺς δεῖ νὰ φεύγουν γυμνοὶ παρὰ ξαρμάτωτοι;

Κάτω ἀπ' τὴ λέξη σπαθί, ὁ θεολόγος μας θέλει νὰ βάλει ὅλα ὅσα χρησιμεύουν γιὰ τὴν ἀντίσταση στὴ βία, ὅπως κάτω ἀπὸ τὴ λέξη πουγγί, ὅλα τὰ χρειαζόμενα γιὰ τὴ ζωή. Κι ἔτσι, αὐτὸς ὁ διερχομηνέας τῆς σκέψης τοῦ Θεοῦ, μᾶς παρουσιάζει τοὺς Ἀπόστολους νὰ τραβοῦν γιὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἐσταυρωμένου, φορτωμένοι κοντάρια, καταπέλτες, σφεντόνες καὶ λουμπάρδες. Κι ἀκόμα τοὺς φορτώνει μὲ πουγγιά, βαλίτσες, καὶ μπαούλα, μπὰς καὶ φύγουν καμιά φορὰ ἀπὸ τὸ χάνι ἀφάγωτοι. Τίποτα δὲν τὸν τραντάζει αὐτόν! Μήτε κι ὅταν ἀκούει τὸν Κύριο, λίγο ἀργότερα, νὰ προστάζει καὶ ν' ἀποπαίρνει: «Βάλε στὸ φηκάρι του τὸ σπαθί», αὐτὸ ποὺ μὲ τόση ἐπιμονὴ εἶχε ζητήσῃ τάχα ν' ἀγοράσουν. Ἀλλὰ οὔτε κι ἀκούστηκε ποτὲ νὰ μεταχειρίστηκαν οἱ Ἀπόστολοι σπαθιά καὶ σκουτάρια γιὰ ν' ἀντισταθοῦν στοὺς εἰδωλολάτρες — ποὺ θὰ τὸ κάναν, σίγουρα, ἂν στ' ἀλήθεια ὁ Χριστὸς σκεφτόταν ὅπως λὲν αὐτοί.

Ὀπλισμένοι μὲ κοντάρια ... γιὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἐσταυρωμένου

“Ενας ἄλλος καθηγητής, ὄχι ἀπὸ τοὺς παρακατιανούς, — ἀπὸ σεβασμὸ δὲ λέω τ’ ὄνομά του¹²³ — μπερδεψε τὸ πετοῖ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου, ποὺ τὸν γδάραν ζωντανό, μὲ τὰ πέτσινά τσαντήρια τῶν Αἰθιοπῶν, ὅταν ὁ προφήτης Ἀββακοὺμ λέει: «Εἶδον σκηνώματα Αἰθιοπῶν, πτοηθήσονται καὶ σκηναὶ γῆς Μαδιάμ!»

Νὰ τιμωροῦνται μὲ
θάνατο οἱ μπεκερή-
δες κι οἱ πόρνοι.

Τὶς προάλλες παρακολουθοῦσα τὴ συζήτηση μιᾶς θεολογικῆς διατριβῆς. Τὸ κάνω συχνά. Κάποιος ἤθελε νὰ μάθει, σὲ ποιό κείμενο τῆς Ἀγίας Γραφῆς θρίσκεται ἡ διαταγὴ νὰ καίμε τοὺς αἰρετικούς ἀντὶ νὰ τοὺς ἀλλάζουμε τὰ μυαλά μὲ τὴ συζήτηση. Ἕνας γέρος μὲ αὐστηρὸ ὕφος, ποὺ τὸ σηκωμένο φρύδι του φανέρωνε θεολόγο, ἀποκρίθηκε μὲ ζωηρὴ πεποίθηση πὼς ὁ νόμος αὐτὸς ἐρχόταν ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο, ποὺ εἶχε πεῖ: «Αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ». Κι ἔλεγε καὶ ξανάλεγε τὴ φράση καὶ καμπάνιζε τὴν τελευταία λέξη, παραιτοῦ, παραιτοῦ (*devita*), κι ὁ κόσμος ἀποροῦσε κι ἀναρωτιόταν μὰς καὶ τοῦ ἔστριψε τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ τέλος μᾶς ἐξήγησε πὼς τοῦ αἰρετικοῦ πρέπει νὰ τοῦ παίρνομε τὴ ζωὴ: τὸ *de vita* τὸ διάβαζε στραβά: *de vita* (ἀπὸ τὴ ζωὴ). Εἰσπάσαν μερικοὶ στὰ γέλια. Μὰ βρεθῆκαν κόλακες ποὺ δήλωσαν πὼς αὐτὸ τὸ σχόλιο ἦταν βαθιὰ θεολογικό. Ἄλλοι ὥστόσο διαφωνοῦσαν. Τότε καταφτάνει γιὰ ἐπικουρίᾳ διχηγόρος ἀπ’ τὴν Τένεδο, κατὰ πὼς λένε, καὶ δηλώνει μὲ σιγουρίᾳ ποὺ δὲ σήκωνε καμιά συζήτηση: «Ἀκοῦστε αὐτό, εἶναι γραμμένον ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ: Μὴν ἀφήνεις τὸν κακοποιὸ (*maleficus*) νὰ ζήσει. Ἄλλὰ κάθε αἰρετικὸς εἶναι κακοποιός. Ἄρα, κ.τ.λ...» Ὁμόφωνα οἱ ἀκροατὲς θαυμάζανε ποῦ πῆγε καὶ τὸ βρήκε τέτοιο ἐπιχείρημα· βροντήξανε τὰ χοντροπάπουτσά τους καὶ τὸν ἀκολούθησαν. Δὲν κατέβηκε στὸ ξερὸ κανενός, πὼς αὐτὸς ὁ νόμος ἔγινε

για όσους κάνουν μάγια, γητέματα, ξόρκια ή ρίχνουν τὰ κουκιά. Οί Έβραίοι τούς λένε *mehascefim* πού λατινικά μεταφράζεται *maleficus*. Γιατί, αν δεν ήταν όπως τὸ λέω, θά 'πρεπε νὰ τιμωροῦνται μὲ θάνατο κι οί μπεκρηδες κι οί πόρνοι.

(65) Μὰ θὰ εἶμαι τρελὴ γιὰ δέσιμο νὰ συνεχίσω. Τὰ παραδείγματα εἶναι τόσο πολλὰ πού δὲ θὰ χῶραγαν ὅλα στοὺς τόμους τοῦ Χρυσόππου, μήτε τοῦ Δίδυμου.¹²⁴ Ἦθελα μόνο νὰ σᾶς δείξω τί πράματα τολμοῦν οἱ θεῖκοι καθηγητὲς γιὰ νὰ μὲ συμπαθᾶτε, σὰ θεολόγος πού εἶμαι κι ἐγώ, ἀλλὰ φτιαγμένη ἀπὸ ξύλο σικιᾶς, ἀν ἔτυχε νὰ μοῦ ξεφύγει πάρα πολὺ τολμηρὰ καμιὰ μαρτυρία.

Τί ἐγκώμια !

Ξανάρχομαι στὸν ἅγιο Παῦλο. «Ἐσεῖς ἀνέχεσθε μ' εὐχαρίστηση τοὺς τρελοὺς», λέει μιλώντας γιὰ τὸν ἑαυτό του. Καὶ πιὸ κάτω: «Πάρτε με γιὰ τρελό», κι ἀκόμα: «Δὲ σᾶς μιλῶ σὰν πού τὰ λέει ὁ Κύριος, ἀλλὰ σὰ νὰ τρελάθηκα». Κι ἄλλου: «Ἐμεῖς εἴμαστε σαλοὶ γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστό». Ἀκοῦτε; Τί ἐγκώμια γιὰ τὴν Τρέλα, κι ἀπὸ ποιόν! Ἀλλὰ πάει καὶ πιὸ πέρα, διδάσκει ἀνοιχτὰ πὼς ἡ τρέλα εἶναι πράμα πολὺ ἀναγκαῖο καὶ σωτήριο: «Ὅποιος ἀπὸ σᾶς θαρρεῖ πὼς εἶναι σοφός, πρέπει νὰ τρελαθεῖ, ἀν θέλει ν' ἀποκτήσει ἀληθινὴ σοφία». Καὶ κατὰ τὸν ἅγιο Λουκᾶ, ὁ Ἰησοῦς δὲ λέει μὴπως τρελοὺς τοὺς δυὸ μαθητὲς του πού συνάντησε στὸ δρόμο γιὰ τὸ Ἑμμαοὺς;

Μὰ δὲ βλέπω γιατί πρέπει κανεὶς ν' ἀπορεῖ, ἀφοῦ ὁ ἅγιος ἐκεῖνος Παῦλος βρῖσκει στὸν ἴδιο τὸ Θεὸ μιὰ ιδέα τρέλας: «Ἡ τρέλα τοῦ Θεοῦ εἶναι πιὸ σοφὴ ἀπ' τὴ σοφία τῶν ἀνθρώπων». Ὁ Ὁριγένης,¹²⁵ εἶναι ἀλήθεια, ἐξηγáει πὼς τούτη ἡ τρέλα εἶναι μυστήριο, πού δὲν τὸ πιάνει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, παρατήρηση πού ταιριάζει μ' αὐτό: «Ἡ γλώσσα τοῦ Σταυροῦ εἶναι τρέλα γιὰ ἐκείνους

*Ἔτσι καὶ μὲ τοὺς
ἡγεμόνες*

ποὺ θὰ χαθοῦν». Μὰ γιατί νὰ κουράζομαι ἄδικα; Μιλᾶω, μαζεύω τόσες μαρτυρίες, ἐνῶ μέσα στοὺς ἱεροὺς Ψαλμούς, ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς λέει καθαρὰ στὸν Πατέρα του: «Ἐσὺ ξέρεις τὴν τρέλα μου».

Μὰ δὲν εἶναι δίχως λόγο ποὺ οἱ τρελοὶ ἀρέσουν τόσο στὸ Θεό! Ἔτσι, νομίζω, εἶναι καὶ μὲ τοὺς ἡγεμόνες, ποὺ δὲν ἐμπιστεύονται καθόλου καὶ βαριοῦνται τοὺς πολὺ μυαλωμένους· ὁ Ἰούλιος Καίσαρας, λόγου χάρη, δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ ἐμπιστοσύνη στὸ Βροῦτο καὶ τὸν Κάσσιο, ἐνῶ δὲ φοβόταν τίποτα ἀπ' ἐκεῖνον τὸ μεθύστακα τὸν Ἀντώνιο· ὁ Νέρωνας ὑποπευόταν τὸ Σενέκα· καὶ ὁ Διονύσιος μισοῦσε τὸν Πλάτωνα.¹²⁶ οἱ τύραννοι ἀγαποῦν τοὺς ἀμόρφωτους καὶ τοὺς κουτούς. Ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς σιχαίνεται καὶ δὲν παύει ν' ἀποδοκιμάζει ἐκείνους τοὺς σοφοὺς ποὺ στηρίζονται πάνω σὰ δικά τους φῶτα. Αὐτὸ βεβαιώνει καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος χωρὶς νὰ μασσᾷ τὰ λόγια του: «Ὁ Θεὸς διάλεξε ὅ,τι τρελὸ ἦταν στὸν κόσμος». Κι ἀκόμα: «Ὁ Θεὸς θέλησε νὰ σώσει τὸν κόσμον μὲ τὴν Τρέλα» — γιατί δὲ γινόταν ἴσως νὰ τὸν σιάξει μὲ τὴ Σοφία. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τὸ δείχνει τοῦτο καθαρὰ μὲ τὸ στόμα τοῦ προφήτη: «Θὰ χαλάσω τὴ σοφία τῶν σοφῶν καὶ θὰ βγάλω ἄχρηστη τῶν γνωστικῶν τὴ φρονιμάδα». Κι ὁ Ἰησοῦς εὐχαριστᾷ τὸ Θεὸ ποὺ ἔκρυψε ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας καὶ τὸ φανέρωσε μόνο σὰ νήπια, δηλαδὴ στοὺς τρελοὺς, γιατί σὰ ἐλληνικὰ τὸ ἀντίθετο τοῦ σοφός, ὁ *μωρός*, λέγεται καὶ *νήπιος*.

Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο βλέπουμε παντοῦ στὸ Εὐαγγέλιον τὸ Χριστὸ νὰ κατσαδιάζει φαρισαίους, γραμματικούς καὶ νομικούς, ἐνῶ ἀδιάκοπα προστατεύει τὸ ἀμόρφωτο πλῆθος. Τί ἄλλο θέλουν νὰ ποῦν τὰ λόγια του: «Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι», παρὰ «Σοφοί, ἀλλὶ καὶ τρισαλί σας!» Θὰ 'λεγες πὼς ἡ καλὺτερή του συν-

τροφιά είναι τὰ παιδιά, οἱ γυναῖκες καὶ οἱ ψαράδες.

Ἀκόμα κι ἀνάμεσα στὰ ζῶα προτιμᾷ τὰ εἶδη ποὺ βρίσκονται ὅσο γίνεται πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴν πονηριὰ τῆς ἀλεπούς. Προτίμησε νὰ καθήσκει πάνω στὸ γαῖδαρο, ἐνῶ ἂν ἤθελε μπορούσε νὰ καθαλικέψει ἄφοβα καὶ ράχη λιονταριοῦ! Τὸ Ἅγιο Πνεῦμα κατέβηκε μὲ τὴ μορφὴ τοῦ περιστεριοῦ κι ὄχι σὰν ἀετὸς ἢ σὰ γεράκι. Ἡ Γραφὴ ἀναφέρει συχνὰ γιὰ λάφια, λαφόπουλα κι ἀρνιά. Βάλε ἀπὸ πάνω πὼς ἐκείνους ποὺ διάλεξε γιὰ τὴν αἰώνια ζωὴ τοὺς λέει πρόβατα. Κι ὅμως πιὸ χαζὸ ζωντανὸ δὲ βρίσκεται ὁ Ἀριστοτέλης μᾶς λέει πὼς ἡ παροιμία «σὰν τὸ πρόβατο», βγῆκε ἀπὸ τὴν κουταμάρα αὐτοῦ τοῦ ζώου, καὶ λέγεται σὰ βορσιὰ γιὰ τοὺς ἀνόητους καὶ τοὺς στενοκέφαλους. Κι εἶναι σ' ἓνα τέτοιο κοπάδι ποὺ ὁ Χριστὸς λέει πὼς μπῆκε βοσκόζ. Ἄσε πιά ποὺ κι ὁ ἴδιος εὐχαριστιέται νὰ λέγεται ἀρνί, κι ἔτσι τὸν λέει ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής: «Ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ» — καὶ τὸ ἀρνὶ αὐτὸ ἔρχεται καὶ ξανάρχεται πολλές φορὲς μέσα στὴν Ἀποκάλυψη.

Τί θέλουν νὰ ποῦν ὅλες αὐτὲς οἱ μαρτυρίες, ἂν ὄχι πὼς ἡ τρέλα βρίσκεται μέσα σ' ὅλους τοὺς θνητούς, ἀκόμα καὶ τοὺς ἁγίους; Κι ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς, γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν ἄνθρωπο στὴν τρέλα του, μ' ὅλο ποὺ ἦταν ἡ Σοφία τοῦ Πατρὸς, ἔγινε κάπως κι ἐκεῖνος τρελός, ἀφοῦ δέχτηκε νὰ ντυθεῖ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ νὰ φανεῖ «ὅμοιος μὲ τοὺς ἀνθρώπους». Ὅπως καὶ φορτώθηκε τὴν ἁμαρτία, γιὰ νὰ γιατρέψει τὶς ἁμαρτίες τοῦ κόσμου. Κι ἓνα γιατρικὸ θέλησε μόνο, τὴν τρέλα τοῦ Σταυροῦ, καὶ τὴ βοήθεια τῶν Ἀποστόλων, ποὺ ἦταν ἄνθρωποι ἀμόρφωτοι καὶ στενόμυαλοι: σ' αὐτοὺς συστήνει μ' ἐπιμονὴ τὴν τρέλα καὶ τοὺς ἀπαγορεύει τὴ σοφία, τοὺς δείχνει γιὰ παράδειγμα τὰ παιδιά, τὰ κρίνα, τὸ σινάπι, τὰ

Ἡ παροιμία «σὰν
τὸ πρόβατο»

Τὴν ἁμαρτία ποὺ
κάναμε ἀπὸ τρέλα

σπουργίτια, ὅλα πλάσματα κοντὰ καὶ ἄλογα, ὅλα ὅσα ζοῦν δίχως καμιὰ τέχνη καὶ φροντίδα καὶ μ' ὁδηγό τους μόνο τὴ Φύση. Κι ἀπὸ πάνω τοὺς παραγγέλλει νὰ μὴν ἀνησυχοῦν τί θὰ πρέπει νὰ ποῦν μπρὸς στὰ δικαστήρια, τοὺς ἀπαγορεύει νὰ σκοτίζονται «γιά τοὺς χρόνους καὶ τοὺς καιροὺς», ἀπὸ φόβο μήπως βασιστοῦν πάνω στὴ δική τους φρονιμάδα, ἀντὶ νὰ περιμένουν τὰ πάντα μόνο καὶ μόνο ἀπ' ἐκεῖνον.

Νά γιατί ὁ Θεός, ὅταν ἔκανε τὸν κόσμο, ἀπαγόρευε νὰ γευτοῦν ἀπ' τοὺς καρποὺς τοῦ δέντρου τῆς Γνώσης, σάμπως ἡ γνώση νὰ ἦταν τὸ φαρμάκι τῆς εὐτυχίας. Ὁ ἅγιος Παῦλος καταδικάζει τὴ γνώση ἀνοιχτὰ σὰν ὀλέθρια καὶ πηγὴ ἀλαζονείας. Αὐτό, θαρρῶ, πιστεύει κι ὁ ἅγιος Βερνάρδος, ὅταν, θέλοντας νὰ πεί γιὰ τὸ βουνὸ ὅπου στρογγυλοκάθεται ὁ Ἑωσφόρος, τὸ λέει Ὁρος τῆς Γνώσεως.

Ἀλλὰ νὰ καὶ μιὰ ἀπόδειξη ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὴν ξεχνᾶμε. Ἡ Τρέλα θὰ ἔχει σίγουρα τὴ χάρη της στὸν Οὐρανό, ἀφοῦ μόνο σ' αὐτὴ συγχωροῦνται οἱ ἁμαρτίες! Ὁ σοφὸς δὲν ἔχει συχώρεση. Γι' αὐτὸ κι ὅσοι ζητοῦν συχώριο, ἀκόμα κι ἂν ἁμάρτησαν ξέροντας τί κάνουν, φέρνουν γιὰ δικαιολογία πὼς τοὺς εἶχε ἀπὸ κάτω ἡ Τρέλα. Ὁ Ἀαρών, ἂν σωστὰ θυμᾶμαι, παρακαλᾷ στὸ *Βιβλίο τῶν Ἀριθμῶν*, νὰ χαριστεῖ στὴ γυναῖκα του ἡ ποινὴ τῆς μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «Σὲ ἱκετεύω, Κύριε, μὴ μᾶς τὴ φορτώσεις τὴν ἁμαρτία τούτη, ἀπὸ τρέλα τὴν κάναμε». Ἔτσι δικαιολογεῖται κι ὁ Σαοὺλ γιὰ τὸ σφάλμα του μπρὸς στὸν Δαυῖδ: «Φαίνεται πὼς φέρθηκα σὰν τρελός». Κι ὁ ἴδιος ὁ Δαυῖδ νὰ πὼς γυρεύει πάλι νὰ καλοπιᾶσει τὸν Κύριο: «Σὲ παρακαλῶ, Κύριε, μὴν καταλογίσεις τὴν ἀνομία τούτη στὸ δοῦλο σου, γιατί εἴμασταν τρελοὶ ὅταν τὴν κάναμε» —

σὰ νὰ μὴν ἦταν νὰ πετύχει συχώρεση, ἂν δὲν ἔφερεν τὴ δικαιολο-
γία πὼς ἦταν τρελὸς καὶ τὰ 'χε χαμένα.

Ἀκόμα πιὸ πειστικὴ ἀπόδειξη εἶναι τὸ πὼς παρακαλᾷ γιὰ
τοὺς ἐχθροὺς του ὁ Χριστός, ὅταν βρίσκεται πάνω στὸ σταυρό:
«Πατέρα, συχώρεσέ τους», καὶ γιὰ δικαιολογία τους φέρνει τοῦτο
μόνο, πὼς δὲ νιώθουν: «Γιατὶ δὲν ξέρουν τί κάνουνε». Ἔτσι κι ὁ
Παῦλος γράφει στὸν Τιμόθεο: «Ἄν μ' ἐλέησε ὁ Θεός, εἶναι γιατί
μέσα στὴν ἀπιστία μου δὲν ἤξερα τί ἔκανα». Τί θὰ πεῖ δὲν ἤξερα
τί ἔκανα παρὰ πὼς ἁμάρτησε ἀπὸ τρέλα κι ὄχι ἀπὸ κακία; Τί θὰ
πεῖ ἂν μ' ἐλέησε ὁ Θεός παρὰ πὼς δὲ θὰ τοῦ δινόταν συχώρεση,
ἂν δὲν ἔφερεν γιὰ δικαιολογία τὴν τρέλα του; Δικὸς μου συνήγο-
ρος κι ὁ μυστικὸς ποιητὴς τῶν Ψαλμῶν, ποὺ παράλειψα νὰ τὸν ἀ-
ναφέρω ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε: «Μὴν τὰ θυμᾶσαι πιά τὰ λάθη τῆς νιό-
της μου καὶ τῆς ἀγνωσιᾶς μου». Τὶς ἀκοῦτε τὶς δυὸ δικαιολογίες
ποὺ φέρνει; Τὴν ἡλικία του, ποὺ ἐγὼ εἶμαι ἢ πιὸ πιστὴ της συντρο-
φιά, καὶ τὴν ἀγνωσιά του, ποὺ ἡ ἀπεραντοσύνη της μᾶς δείχνει πό-
σο δυνατὰ τὸν ἔχει ὑποταγμένο της ἡ Τρέλα.

- (66) Γιὰ νὰ νῆ χαθοῦμε στὸ ἄπειρο μὲ τὶς λεπτομέρειες, καὶ γιὰ νὰ
συντομεύουμε: γενικά, φαίνεται πὼς ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔχει
κάποια συγγένεια μὲ ὀρισμένη Τρέλα, μὰ πολὺ λίγες σχέσεις μὲ τὴ
Σοφία. Θέλετε ἀποδείξεis; Σημειῶστε πρῶτα πὼς τὰ παιδιὰ, οἱ
γέροι, οἱ γυναῖκες κι οἱ χαῖοι εὐχαριστιοῦνται πιὸ πολὺ ἀπ' τοὺς
ἄλλους τὶς θρησκευτικὰς τελετές, καὶ πὼς ἀπὸ ἀτόφιο φυσικὸ ἔν-
στικτο, θέλουν νὰ εἶναι πιὸ κοντὰ στὴν Ἁγία Τράπεζα. Σημειῶστε
ὑστερα πὼς οἱ πρῶτοι θεμελιωτὲς τῆς θρησκείας, ἦταν θερμοὶ ὀπα-
δοὶ μιᾶς μακάριας ἀπλότητος καὶ φλογεροὶ ἐχθροὶ τῶν γραμμα-
των.

*Εἶχαν μεθύσει μὲ
γλυκὸ κρασί οἱ
Ἀπόστολοι*

*Μὴ φοβᾶστε τίς λέ-
ξεις, ζυγίσετε τὰ
πράγματα*

Τέλος, οἱ τρελοὶ ποὺ κάνουν τὰ πὺρ ἀνόητα πράγματα εἶναι ἐ-
κείνοι ποὺ τοὺς κυρίεψε μονομιᾶς κι ὁλάκερους ἢ χριστιανικὴ εὐλά-
βεια. Σπαταλοῦν τὴν περιουσίᾳ τους, ἀδιαφοροῦν γιὰ τὶς ἀδικίες
ποὺ τοὺς γίνονται, ἀνέχονται νὰ τοὺς ἀπατοῦν, δὲν κάνουν καμιὰ
διάκριση ἀνάμεσα σὲ φίλους καὶ σ' ἐχθρούς, σιχαίνονται τὶς ἀπο-
λαύσεις, χορταίνονται μὲ νηστείες, ἀγρύπνιες, δάκρυα, μετάνοιες καὶ
ταπεινώσεις, βαριοῦνται τὴ ζωὴ, καὶ βιάζονται πότε νὰ πεθάνουν.
Κοντολογίῃς, φαίνονται σὰ νὰ βγάλαν ἀπὸ πάνω τους κάθε ἀνθρώ-
πινο αἶσθημα, σάμπως τὸ πνεῦμα τους νὰ κάθεται κάπου ἄλλοῦ κι
ὄχι μέσα στὸ κορμὶ τους. Αὐτὸ λοιπὸν δὲν εἶναι ἡ τρέλα; Καὶ πῶς
ν' ἀπορήσεις πιά, ὅταν κοροϊδεύονται οἱ Ἀπόστολοι, πῶς εἶχανε
μεθύσει μὲ γλυκὸ κρασί, κι ὁ δικαστὴς Φῆστος πέρασε τὸν ἅγιον
Παῦλον γιὰ τρελό;

Τώρα ὅμως ποὺ φόρεσα κι ἐγὼ γιὰ μιὰ φορὰ τὸ τομάρι τοῦ
λιονταριοῦ, ἄς συνεχίσω τὸ μάθημά μου. Ἡ εὐτυχία ποὺ γυρεύουν
οἱ χριστιανοὶ καὶ τὴν πληρώνουν μὲ τόσες δοκιμασίες, δὲν εἶναι πα-
ρὰ ἓνα εἶδος σερσεμιᾶς καὶ τρέλας. Ναι, μὴ φοβᾶστε τίς λέξεις,
ζυγίσετε τὰ πράγματα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, οἱ χριστιανοὶ ἔχουν ἓνα κοι-
νὸ σημεῖο μὲ τοὺς Πλατωνικοὺς: πιστεύουν πῶς ἡ ψυχὴ, ἔτσι ὅπως
τὴν τυλίγει καὶ τὴ σφιχτοδένει μὲ τὰ δεσμά του τὸ κορμὶ, καὶ τὴ
βαραίνει μὲ τὰ πάχητά του, ἐμποδίζεται νὰ δεῖ τὴν ἀλήθεια ὅπως
εἶναι καὶ νὰ τὴν ἀπολαύσει. Γι' αὐτὸ κι ὁ Πλάτωνας ὀρίζει τὴ φι-
λοσοφία: μελέτῃ θανάτου. Γιατὶ ξεκολλᾷ τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὰ ὁρατὰ
καὶ ὑλικά πράγματα, ὅπως κάνει κι ὁ θάνατος.

Ὅσον καιρὸ ἡ ψυχὴ μεταχειρίζεται σωστὰ τὰ ὄργανα τοῦ κορ-
μιοῦ, λέμε πῶς εἶναι γερὴ· μόλις ὅμως γυρέψει νὰ σπάσει τὰ δεσμά
της καὶ νὰ λευτερωθεῖ σὰ νὰ 'ταν νὰ τὸ σκάσει ἀπὸ φυλακῇ, τότε

λέμε πὼς τρελάθηκε. Ἄν τύχει μάλιστα κι αὐτὸ συμπέσει μὲ ἀρρώστια ἢ καμιά βλάβη στὰ ὄργανα, τότε κανεὶς δὲ διστάζει: τρελάθηκε, σὰς λέω. Βλέπουμε ὥστόσο ἀνθρώπους σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση νὰ προμαντεύουν τὰ μελλούμενα, νὰ ξέρουν γλῶσσες καὶ λογοτεχνίες ποὺ δὲν τὶς εἶχαν μάθει ποτέ τους, καὶ νὰ δείχνουν πὼς ἔχουν κάτι τὸ θεϊκὸ μέσα τους. Δὲ χωράει ἀμφιβολία πὼς αὐτὸ γίνεται γιατί ἡ ψυχὴ τους, ἐλευθερωμένη κάπως ἀπὸ τὸ δέσιμό της μὲ τὸ κορμί, ἀρχίζει νὰ δείχνει τὴ φυσικὴ της δύναμη. Τὸ ἴδιο αἶτιο, θαρρῶ, λειτουργεῖ καὶ πάνω στοὺς ἐτοιμοθάνατους, ποὺ μέσα στὸ ψυχομαχητό τους παρουσιάζουν ἓνα παρόμοιο φαινόμενο, καὶ καμιά φορὰ μιλάνε σὰ νὰ φυτᾷ μέσα στὸ μυαλό τους μιὰ ὑπερφυσικὴ δύναμη.

Ἡ μανία τῆς θρησκευτικῆς εὐλάβειας μπορεῖ νὰ προκαλεῖ τὰ ἴδια ἀποτελέσματα, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἴσως ἡ ἴδια τρέλα μὲ τὴ δική μας. Μοιάζουν ὅμως οἱ δυὸ τόσο πολύ, ποὺ ὁ κοσμάκης τὶς μπερδεύει. Κι ἀκόμα παραπάνω γιατί μετριοῦνται στὰ δάχτυλα ὅσοι κάνουν ζωὴ ὁλότελα διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴ ποὺ κάνουν κοπαδιαστὰ οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Παθαίνουν δηλαδὴ ὅλοι, ὅ,τι παθαίνουν κι οἱ ἀλυσσοδεμένοι τῆς φανταστικῆς σπηλιᾶς τοῦ Πλάτωνα, μὲ τὸ δραπετή. Οἱ φυλακισμένοι βλέπουν μόνο τὴ σκιὰ τῶν πραγμάτων· ὁ δραπετὴς γυρίζει στὴ σπηλιά, τοὺς ἀνιστορεῖ πὼς εἶδε τ' ἀληθινὰ πράγματα, καὶ πὼς οἱ σύντροφοί του κάνουν μεγάλο λάθος νὰ πιστεύουν πὼς δὲν ὑπάρχει τίποτα ἔξω ἀπ' αὐτὲς τὶς ἄθλιες σκιές. Ἐχοντας βάλει γνώση, λυπᾶται τοὺς συντρόφους του καὶ καταριέται τὴ βλακεία τους ποὺ τοὺς ἔχει ρίξει σὲ τόσο μεγάλη πλάνη. Μὲ τὴ σειρά τους ὅμως, οἱ φυλακισμένοι τὸν κοροϊδεύουν, τὸν λένε τρελὸ καὶ τὸν διώχνουν.

*Ὁ δραπετὴς λέει
πὼς εἶδε τ' ἀληθινὰ
πράγματα*

*"Αγιοι ἔτυχε νὰ
πιοῦνε λάδι γιὰ
κρασί*

Ἔτσι κι ὁ πιὸ πολὺς κόσμος παραδίνεται στὰ πιὸ ὑλικά πρά-
ματα καὶ νομίζει πὼς αὐτὰ περίπου εἶναι τὰ μόνα ποὺ ὑπάρχουν.
Ἀντίθετα, οἱ εὐλαβικοὶ ἄνθρωποι ἀδιαφοροῦν γιὰ ὅ,τι ἀγγίζει
ἀπὸ κοντὰ τὸ κορμί, κι ἀφοσιώνονται ὁλόκληροι στὴ μελέτη τῶν ἀ-
όρατων πραγμάτων. Ὁ κοσμάκης δίνει τὴν πρώτη θέση στὰ πλού-
τη κι ἀμέσως κατόπι στὶς σωματικὲς ἀπολαύσεις, κι ἀφήνει τελευ-
ταία τὴν ψυχὴ· ἄσε ποὺ οἱ πιὸ πολλοὶ μήτε πιστεύουν πὼς ὑπάρχει
ψυχὴ, ἀφοῦ τὰ μάτια δὲν καταφέρνουν νὰ τὴν ξεχωρίσουν. Τ' ἀ-
νάποδο, οἱ ἄλλοι, εἶναι ὁλάκεροι δοσμένοι στὸ Θεό, τὸ πιὸ ἀπλὸ
ἀπ' ὅλα τὰ ὄντα, κι ὕστερα σ' ἐκεῖνο ποὺ εἶναι πιὸ κοντὰ του, δηλα-
δὴ τὴν ψυχὴ τους. Τὸ κορμί τους δὲν τὸ φροντίζουνε, περιφρονοῦν
τὸ χρῆμα καὶ τὸ ἀποφεύγουν σὰν τὴν πανούκλα. Ἄν εἶναι ἀναγ-
κασμένοι νὰ διαχειριστοῦν λεφτά, τὸ κάνουν μὲ τὸ στανίδ καὶ μὲ
σιχασιά· «εἶναι δικά τους σὰ νὰ μὴν τά 'χουνε, κι ἔχουν χτήματα
σὰ νὰ μὴν εἶναι ιδιοχτῆτες τους».

Πρέπει ὅμως νὰ ποῦμε πὼς ὑπάρχουν διαφορὲς καὶ διαβαθμί-
σεις σὲ κάθε περίπτωση. Ὅλες οἱ αἰσθήσεις εἶναι δεμένες μὲ τὸ
κορμί, ἄλλες ὅμως εἶναι πιὸ σωματικὲς, ὅπως ἡ ἀφή, ἡ ἀκοή, ἡ ὄ-
ραση, ἡ ὄσφρηση, ἡ γεύση, κι ἄλλες πιὸ ἀνεξάρτητες ἀπ' τὸ κορ-
μί: τὸ μνημονικό, ὁ νοῦς, ἡ θέληση. Ὅπου γυμνάζεται ἡ ψυχὴ, ἐ-
κεῖ εἶναι καὶ πιὸ δυνατὴ. Οἱ εὐλαβικοὶ ἄνθρωποι βάζουν ὅλη τὴ
δύναμη τῆς ψυχῆς τους σ' ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ὅσο γίνεται πιὸ μακριὰ
ἀπὸ τὶς σωματικὲς αἰσθήσεις κι ἔτσι καταντοῦν νὰ τὶς στομώσουν
καὶ νὰ τὶς μουνδιάσουν μέσα τους. Ἀντίθετα, οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι,
εἶναι πολὺ δυνατοὶ σ' ὅσα ἔχουν σχέση μὲ τὶς αἰσθήσεις καὶ καθό-
λου στ' ἄλλα. Μπὰς καὶ δὲν ἀκούσαμε νὰ τὸ λένε πὼς ἅγιοι ἔτυχε
νὰ πιοῦνε λάδι γιὰ κρασί;¹²⁷

Καὶ πάλι, ἀπὸ τὰ ψυχικὰ πάθη, ὁρισμένα ἔχουν πρὸ στενὴν σχέσιν μὲ τὸ κορμί: ὁ σαρκικὸς πόθος, ἡ ὄρεξις νὰ φᾶς καὶ νὰ κοιμηθεῖς, ὁ θυμὸς, ἡ ἀλαζονεία, ὁ φθόνος. Οἱ εὐλαβικοὶ κάνουν σ' αὐτὰ τὰ πάθη ἀμείλιχτο πόλεμος· ἀντίθετα, οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι πιστεύουν πὼς δίχως αὐτὰ δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ζήσουν.

Εἶναι τέλος καὶ πάθη ἐνδιάμεσα καὶ κάπως φυσικά: ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, ἡ στοργὴ γιὰ τὰ παιδιά σου, τοὺς γονιούς σου, τοὺς φίλους σου. Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος πολὺ τὰ λογαριάζει αὐτά. Μὰ οἱ εὐλαβικοὶ πολεμοῦνε πὼς καὶ πὼς νὰ τὰ ξεριζώσουν ἀπὸ τὴν καρδιά τους ἢ νὰ τ' ἀνεβάσουν ὥς τὴν κορυφὴ τῆς ψυχῆς τους τουλάχιστο. Τότε ὅμως ἀγαποῦν τὸν πατέρα τους, ὅχι σὰν πατέρα, — γιὰτὶ δὲν ἔσπειρε παρὰ τὸ κορμί τους, ποὺ κι αὐτὸ ἀκόμα ἔχει ἀληθινὸ πατέρα τὸ Θεό, — ἀλλὰ σὰν ἓνα καλὸν ἄνθρωπο, ποὺ λάμπει μέσα του ἡ εἰκόνα ἐκείνου τοῦ ἀνώτατου Νοῦ, ποὺ γι' αὐτοὺς εἶναι τὸ ὑπέρτατο Ἀγαθόν. Ἐξω ἀπὸ τοῦτο, σοῦ λένε, δὲν πρέπει μῆτε ν' ἀγαπᾷς μῆτε νὰ ποθεῖς τίποτ' ἄλλο. Πάνω σ' αὐτὸ τὸ μέτρο κανονίζουν ὅλα τὰ καθήκοντα τῆς ζωῆς. Ἐτσι, τὸν ὁρατὸ κόσμο τὸν λογαριάζουν γιὰ πέταμα, ἢ τουλάχιστο γιὰ πολὺ κατώτερο ἀπὸ τὸν ἄλλο, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ δοῦνε.

Ἀκόμα καὶ στὰ μυστήρια, λένε, ἀκόμα καὶ στὶς λατρευτικὰς τελετὰς, βρῖσκουμε τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα. Στὴ νηστεία, λόγου χάρι, σπουδαῖα τὰ λάχανα, σοῦ λένε, ἂν καταργήσεις μόνο τὸ κρέας καὶ τὸ δεῖπνο, ὅσα εἶναι δηλαδὴ γιὰ τὸν κοσμάκη ὅλη κι ὅλη ἡ νηστεία. Περιμάζεψε κομμάτι καὶ τὰ πάθη σου, λένε, μὴν ἀφήνεις νὰ σὲ κυριεύει τόσο πολὺ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἀλαζονεία, ἔτσι ποὺ τὸ πνεῦμα, ξαλαφρωμένο ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ κορμιοῦ, ν' ἀνηψωθεῖ καὶ νὰ ποθήσει τὰ οὐράνια ἀγαθὰ, τὴ γεύση τους καὶ τὴν ἀπόλαυσή τους.

*Οἱ ἀπ' ἐδῶ νομίζουν
τοὺς ἀπ' ἐκεῖ τρε-
λοὺς*

Τὰ ἴδια καὶ γιὰ τὴ λειτουργία. Βέβαια, λένε, ἄς μὴν περιφρο-
νοῦμε τὸ τελετουργικό· ἀλλὰ τὰ ἐξωτερικὰ τῆς τελετῆς, μόνα τους,
δὲν κάνουν καὶ πολλὰ πράματα, μπορεῖ μάλιστα καὶ νὰ βλάψουν,
ἂν λείπει ἀπὸ μέσα τους τὸ πνευματικὸ στοιχείο, αὐτὸ ἀκριβῶς ποῦ
εἰκονίζονται τὰ ὁρατὰ σημεῖα. Ἡ λειτουργία παρασταίνει τὸ θάνα-
το τοῦ Χριστοῦ, ποῦ οἱ πιστοὶ πρέπει νὰ τὸν ξαναπεράσουν μέσα
τους, δαμάζοντας, πνίγοντας καὶ θάβοντας, σὰ νὰ λέμε, τὰ σαρκι-
κὰ πάθη, γιὰ ν' ἀναστηθοῦν σὲ μιὰ καινούργια ζωὴ, καὶ νὰ γίνουν
ἓνα σῶμα πιά μὲ τὸ Χριστό, ἓνα ὅλοι τους μαζί. Αὐτὰ σκέφτεται,
αὐτὰ κάνει ὁ εὐλαβικὸς ἄνθρωπος. Ὁ κοσμάκης, ἀντίθετα, νομίζει
πὼς ὅταν στριμώχνεται μπρὸς στὸ ἱερό, κι ὅσο πιὸ κολλητὰ μπο-
ρεῖ πάνω του, κι ἀκούει τὸ βουητὸ ἀπὸ τὶς ψαλμωδίες, καὶ βλέπει
τίποτα τελετές, αὐτὸ εἶναι ἡ λειτουργία!

Τὰ λίγα τοῦτα τὰ εἶπα σὰν παράδειγμα. Μὰ ἡ ζωὴ ὁλόκληρη
τοῦ εὐλαβικοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιὰ φυγὴ ἀπὸ τὸ κορμὶ καὶ τὶς αἰ-
σθήσεις κι ἓνα φτερούγισμα γιὰ τ' ἀπάνω, στὰ αἰώνια, στ' ἀόρα-
τα, στὰ πνευματικά. Κι εἶναι τόσο τεράστια ἡ διαφορὰ ποῦ χωρί-
ζει σ' ὅλα τοὺς εὐλαβικοὺς ἀπ' τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους, ὥστε πο-
λὸ φυσικὰ οἱ ἀπ' ἐδῶ νομίζουν τοὺς ἀπ' ἐκεῖ τρελοὺς κι ἀντί-
στροφα.

Γιὰ τὴ δική μου γνώμη πάντως, ἡ λέξη τρελὸς ταιριάζει πιὸ σω-
στὰ στοὺς εὐλαβικοὺς παρὰ στοὺς ἄλλους.

Ἡ μανία τῶν ἐρα-
στῶν εἶναι ἡ πιὸ
γλυκεῖα

Αὐτὸ θὰ τὸ καταλάβετε ἀκόμα πιὸ καλὰ ὅταν, ὅπως ὑποσχέθη-
(67)
κα, σᾶς ἀποδείξω μὲ λίγα λόγια πὼς τὸ ὑπέρτατο Ἀγαθὸ ποῦ πε-
ριμένουν οἱ εὐλαβικοὶ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα εἶδος τρέλας. Σκεφτεῖτε
πὼς κι ὁ Πλάτωνας ὄνειρεύτηκε τὸ ἴδιο, ὅταν ἔγραφε πὼς ἡ μανία
τῶν ἐραστῶν εἶναι ἡ πιὸ γλυκεῖα ἀπ' ὅλες. Κι ἀλήθεια, ὅποιος ἀ-

γαπᾶ μὲ πάθος δὲ ζεῖ πιά μέσα του, ζεῖ ὁλόκληρος μέσα σ' ἐκεῖνο πού ἀγαπάει. "Όσο πιὸ πολὺ βγαίνει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, τόσο καὶ λυώνει μέσα στὸ ἀντικείμενο τοῦ ἔρωτά του, τόσο πιὸ γεμάτα νιώθει τὴν εὐτυχία. "Ετσι, ὅταν ἡ ψυχὴ γυρεῦει νὰ φύγει ἀπ' τὸ κορμὶ καὶ δὲν ξέρει πιά πῶς νὰ μεταχειριστεῖ σωστὰ τὰ ὄργανά του, μὲ τὸ δίκιο σου λὲς ἐσὺ πῶς αὐτὸ εἶναι τρέλα. Διαφορετικά, τί σημαίνουν αὐτὲς οἱ φράσεις πού τις βρίσκεις σ' ὅλα τὰ στόματα: «Βγῆκε ἀπ' τὰ ροῦχα του... "Ελα στὸν ἑαυτό σου... "Ηρθε σιὰ σύγκαλά του»; "Όσο πιὸ τέλειος εἶναι ὁ ἔρωτας, τόσο πιὸ μεγάλη κι ἡ μανία του, καὶ πιὸ γλυκειά.

Ποιά θὰ εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ οὐράνια ζωὴ πού τὴν ποθοῦν μὲ τόσο πάθος οἱ εὐλαβικὲς ψυχές; Νὰ σᾶς πῶ: Τὸ πνεῦμα, σὰ νικητὴς καὶ πιὸ δυνατός, ρουφάει τὸ κορμὶ καὶ τὸ ρουφάει ἀκόμα πιὸ εὐκόλα. γιατί σ' ὅλη του τὴ ζωὴ τὸ ἀποκαθάριζε καὶ τὸ ἀποστέγνωνε μὲ σκοπὸ τούτη τὴ μεταμόρφωση. Τὸ πνεῦμα, μὲ τὴ σειρὰ του, θαυμάσια θὰ ρουφηχτεῖ ἀπὸ τὸν ὑπέρτατο Νοῦ, πού ἄπειρα εἶναι ὅσα μπορεῖ νὰ κάνει. "Ετσι, μιὰ καὶ βρεθεῖ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, θὰ εὐτυχήσει, ὅχι ἀπὸ τίποτε ἄλλο, μὰ γιατί, ἔχοντας παρατήρει τὸ κορμὶ του, μπορεῖ πιά νὰ ὑποταχτεῖ στὴν ἀνεκλάλητη ἐξουσία τοῦ ὑπέρτατου Ἀγαθοῦ, πού συναρπάζει τὰ πάντα.

Τέτοια εὐτυχία, βέβαια, δὲν ὁλοκληρώνεται παρὰ ἀπὸ τὴ στιγμή πού οἱ ψυχές θὰ ξαναβροῦν τὰ πρῶτα τους κορμιὰ καὶ φτάσουν ἔτσι μαζὶ στὴν αἰώνια ζωὴ. Ἀφοῦ ὅμως ἡ ζωὴ ὁλόκληρη τῶν εὐλαβικῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ μελέτη τῆς αἰώνιας ζωῆς, καὶ σάμπως ἡ σκιά της, τοὺς τυχαίνει νὰ γευτοῦν ἀπὸ πρὶν καμιά γουλιὰ ἢ νὰ μυριστοῦν τὴν εὐωδιά της. Δὲν εἶναι ἴσως παρὰ

*Πῶς νὰ γίνουν ἰσόβια
τρελοὶ μὲ τέτοια
τρέλα*

μιά τοσοδούτσικη σταγόνα πλάι στην άστέρευτη θρύση της αιώνιας εὐτυχίας, κι ὅμως ξεπερνάει ὅλες τις ἡδονές της γῆς, ἀκόμα κι ἂν μαζεύονταν σὲ μιὰ μόνο. Τόσο πολὺ ξεπερνοῦν οἱ πνευματικὲς ἡδονές τις ἡδονές της σάρκας, κι οἱ ἀόρατες τις ὁρατές!

Αὐτὸ δὲ μᾶς ἔταξε κι ὁ προφήτης; «Μῆτε εἶδε τὸ μάτι, μῆτε ἄκουσε τ' αὐτί, μῆτε ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐνίωσε ποτὲ αὐτὸ πού ἐτοίμασε ὁ Θεὸς γιὰ ὅσους τὸν ἀγαποῦνε». Κι αὐτὸ εἶναι ἴσα - ἴσα τὸ εἶδος τῆς τρέλας πού μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τούτη τὴ ζωὴ στὴν ἄλλη δὲ σταματᾷ καθόλου, μόνο γίνεται πὺρ τέλεια. "Ὅσοι εἶχαν τὸ προνόμιο, — μὰ εἶναι πάρα πολὺ λίγοι, — νὰ τὸ αἰστανθοῦν αὐτό, παθαίνουν κάτι πού μοιάζει μὲ παραφροσύνη: λένε ἀσυναρτησίες, κουβέντες ἄλλου κόσμου, θγάζουν φωνές πού δὲν ἔχουν νόημα, τὸ πρόσωπό τους ἀλλάζει ἐκφραση ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή. Πότε χαρούμενοι, πότε λυπημένοι, γελᾶνε, κλαῖνε, ἀναστενάζουν· κοντολογίης, εἶναι στ' ἀλήθεια ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους. "Ὅταν συνέρθουν, λένε πὼς δὲν ξέρουν πού ἦτανε: μέσα στὸ κορμί τους ἢ ἔξω ἀπ' τὸ κορμί τους, ξυπνητοὶ γιὰ κοιμισμένοι; Τί ἄκουσαν, τί εἶδαν, τί εἶπαν, τί κάνανε; Δὲ θυμοῦνται, κάτι μόνο σὰ μέσα σὲ σύννεφο ἢ ὄνειρο. "Ἐνα ξέρουν καλά: πὼς ἦταν πολὺ εὐτυχισμένοι ὅσο βαστοῦσε ἡ τρέλα τους. Χτυποῦνται πού ξαναβρέθηκαν στὰ σύγκαλά τους, καὶ δὲν ὄνειρεῦνται παρὰ πὼς νὰ γίνουν ισόβια τρελοὶ μὲ τέτοια τρέλα. Καὶ πάλι δὲν εἶχαν γευτεῖ παρὰ ἓνα μεζεδάκι ἀπὸ τὴ μελλούμενη εὐτυχία.

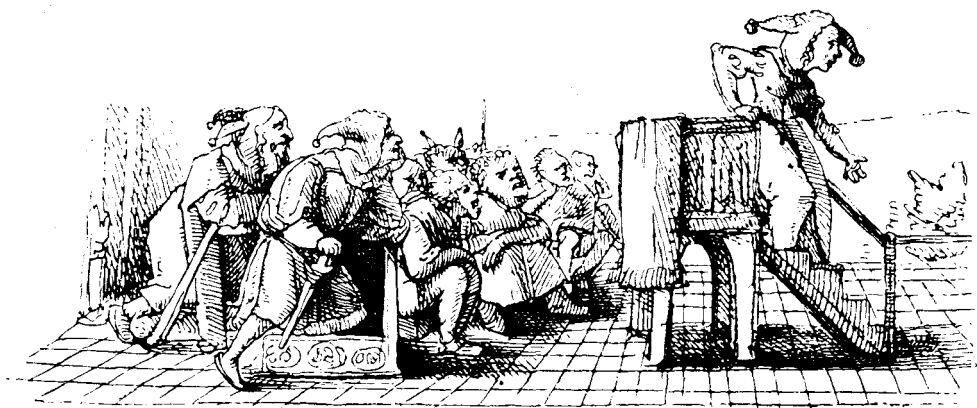
Μὰ ξεχάστηκα τόση ὥρα, ξεπέρασα τὰ ὅρια! "Ἐ, λοιπόν, ἂν νο- (68)
μίζετε πὼς τὸ παράκαμα στὴν αὐθάδεια καὶ στὴν πολυλογία, νὰ σκεφτεῖτε πὼς σᾶς μίλησα σὰν τρελὴ καὶ σὰ γυναῖκα. Θυμηθεῖτε, ὡστόσο, τὴν ἐλληνικὴ παροιμία: «Συχνὰ κι ὁ τρελὸς ἀκόμα μιλάει

Σκεφτεῖτε πὼς σᾶς
μίλησα σὰν τρελὴ
καὶ σὰ γυναῖκα

σωστά», — ἢ μὲν καὶ θαρρεῖτε πὼς ἡ παροιμία αὕτη δὲν πάει καθόλου στὶς γυναῖκες;

Βλέπω πὼς περιμένετε κι ἐπίλογο. Μὰ εἶστε ντὶπ τρελοὶ ἂν νομίζετε πὼς θυμᾶμαι τί εἶπα, ὕστερα ἀπὸ τέτοια λογοδιάρροια. Νά μιὰ παλιὰ παροιμία: «Μισῶ τὸ σύντροφο στὸ κρασί, ποὺ θυμᾶται»· νὰ καὶ μιὰ καινούργια: «Μισῶ τὸν ἀκροατὴ, ποὺ δὲν ξεχνάει».

Καὶ τώρα, γειά σας! Χειροκροτῆστε· ζῆστε καὶ πίνετε, ξεφτέρια πιά ἐσεῖς, μπασμένοι στὰ μυστήρια τῆς Τρέλας!

Συγκριτική Χρονολογία

28 Ὀκτωβρίου: Γεννιέται στὸ Ρόττερταμ τῆς Ὁλλανδίας τὸ δεύτερο, νόθο, παιδί τοῦ περιοδεύοντα ἱερέα Γκιέραρτ Πράετ ἀπὸ τὴν Γκούντα καὶ τῆς Μαργαρίτας Μπράντ, κόρης ἐνὸς γιατροῦ ἀπὸ τὸ Ζέβενμπεκ. Ὁταν βαπτίζεται, τοῦ δίνεται τ' ὄνομα Ἔρασμος, ἁγίου πὸν ἦταν πολὺ δημοφιλὴς στὶς Κάτω Χῶρες. Ἀλλὰ καὶ στ' ὄνομα τοῦ πατέρα του ὑπάρχει στὰ ὀλλανδικὰ ἡ ρίζα «γκιέρεν» (λατινικά: ντεζίντερε: ἐπιθυμῶ), γι' αὐτό, ἐκλατινίζοντας τ' ὄνομά του θὰ ὑπογράψει ἀπὸ τὸ 1506: Ἔρασμος Ντεζιντέριους Ροττερντάμους.

1469.

Γέννηση τοῦ Μιχαήλ Ἀγγελου.

1475.

* Κ. Λάσκαρη: Ἐπιτομὴ τῶν ὁ

1476.

* Μὲ ἀστερίσκο σημειώνονται τὰ ἱστορικὰ καὶ λογοτεχνικά γεγονότα πὸν ἀφοροῦν ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα, ὅπως τ' ἀναφέρει ὁ Χρονολογικὸς Πίνακας στὴν Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Κ. Θ. Δημαρά.

κτῶ τοῦ λόγου μερῶν. Τὸ πρῶτο
ἐλληνικὸ ἔντυπο βιβλίο.

1473. Ἡ μάνα του φέρνει στὴν Γκούντα
τὸν Ἑρασμο καὶ τὸν βάζει στὸ σχο-
λεῖο της.

1478. Ὁ πατέρας του ἀποφασίζει νὰ τὸν
στείλει στὸ φημισμένο σχολεῖο τοῦ
ἀγίου Λεμπουίνου στὸ Ντέβεντερ,
ὅπου τὸν συνοδεύει κι ἡ μάνα του.

Γέννηση τοῦ Θωμᾶ Μώρ.

1483.

Γέννηση τοῦ Ραφαήλου καὶ τοῦ Λού-
θηρου.

1484. Ἡ μάνα του πεθαίνει ἀπὸ πανούκλα.
Ὁ πατέρας φέρνει στὴν Γκούντα τὰ
δύο παιδιά, ἀλλὰ σὲ λίγο πεθαίνει κι
αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιδημία, ἀφή-
νοντας τὰ ὄρφανὰ στὴ φροντίδα τῶν
θείων τους. Αὐτοὶ τὰ στέλνουν στὸ
Μπουά-λέ-Ντύκ, γιὰ νὰ τελειώσουν
τὶς σπουδές τους στὸ κολλέγιο τῶν
Ἀδελφῶν τῆς Κοινοβιακῆς Ζωῆς.

1487. Νέα ἐπιδημία φέρνει πάλι τὰ δύο
ἀγόρια στὴν Γκούντα. Ὁ Ἑρασμος
γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴ μίζερη κι
ἐχθρική ἀτμόσφαιρα τῶν θείων του,
καὶ γοητευμένος ἴσως ἀπὸ τὶς ὑπο-
σχέσεις παλιῶν δασκάλων καὶ φίλων,

Ὁ Βαρθολομαῖος Ντίαζ φτάνει στὸ
Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδας.

μπαίνει στὰ δεκαοχτώ του καλόγε-
ρος στὴ μονὴ τοῦ Στάιν, τοῦ Τάγμα-
τος τοῦ Ἀγίου Αὐγουστίνου.

* Ἡ Κύπρος περιέρχεται στοὺς Βε- 1489.
νετούς.

* Ἰδρυση τοῦ τυπογραφείου τοῦ 1490.
Ἀλντου Μανούτιου.

Γεννιέται ὁ ἀργότερα Ἑρρίκος Η'. 1491.
Ὁ Ἀλέξανδρος Μπόρτζια γίνεταί
Πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ'.
Νοέμβριος: Ὁ Χριστόφορος Κολόμ-
βος ἀποβιβάζεται στὸν Ἅγιο Δομί-
νικο.

25 Ἀπριλίου: Ὁ Ἑρασμος χειροτο- 1492.
νεῖται ἱερέας ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῆς
Οὐτρέχτης. Βγαίνει ἀπὸ τὴ Μονὴ
κανονικὰ καὶ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Καμ-
πραί, Ἑρρίκος ντὲ Μπέργκεν, τὸν
παίρνει γραμματέα του.

Οἱ στρατιῆς τοῦ Καρόλου Η' (τῆς 1494.
Γαλλίας) εἰσβάλλον στὸ Βασίλειο
τῆς Νεαπόλεως.
Γέννηση τοῦ Φραγκίσκου Α' τῆς
Γαλλίας καὶ τοῦ Φραγκίσκου Ραμ-
πελαί.

κτώ τοῦ λόγου μερῶν. Τὸ πρῶτο
ἐλληνικὸ ἔντυπο βιβλίο.

1473. Ἡ μάνα του φέρνει στὴν Γκούντα
τὸν Ἑρασμο καὶ τὸν βάζει στὸ σχο-
λεῖο της.

1478. Ὁ πατέρας του αποφασίζει νὰ τὸν
στείλει στὸ φημισμένο σχολεῖο τοῦ
ἁγίου Λεμπουίνου στὸ Ντέβεντερ,
ὅπου τὸν συνοδεύει κι ἡ μάνα του.

Γέννηση τοῦ Θωμᾶ Μώρ.

1483.

Γέννηση τοῦ Ραφαήλου καὶ τοῦ Λού-
θηρου.

1484. Ἡ μάνα του πεθαίνει ἀπὸ πανούκλα.
Ὁ πατέρας φέρνει στὴν Γκούντα τὰ
δύο παιδιά, ἀλλὰ σὲ λίγο πεθαίνει κι
αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιδημία, ἀφή-
νοντας τὰ ὄρφανὰ στὴ φροντίδα τῶν
θεῶν τους. Αὐτοὶ τὰ στέλνουν στὸ
Μπουά-λέ-Ντύκ, γιὰ νὰ τελειώσουν
τὶς σπονδές τους στὸ κολλέγιο τῶν
Ἀδελφῶν τῆς Κοινοβιακῆς Ζωῆς.

1487. Νέα ἐπιδημία φέρνει πάλι τὰ δύο
ἀγόρια στὴν Γκούντα. Ὁ Ἑρασμος
γιὰ νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὴ μίξερη κι
ἐχθρική ἀτμόσφαιρα τῶν θεῶν του,
καὶ γοητευμένος ἴσως ἀπὸ τὶς ὑπο-
σχέσεις παλιῶν δασκάλων καὶ φίλων,

Ὁ Βαρθολομαῖος Ντίαζ φτάνει στὸ
Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδας.

μπαίνει στὰ δεκαοχτώ του καλόγε-
ρος στὴ μονὴ τοῦ Στάιν, τοῦ Τάγμα-
τος τοῦ Ἀγίου Αὐγουστίνου.

* Ἡ Κύπρος περιέρχεται στοὺς Βε- 1489.
νετούς.

* Ἰδρυση τοῦ τυπογραφείου τοῦ 1490.
Ἀλντον Μανούτιου.

Γεννιέται ὁ ἀργότερα Ἑρρίκος Η'. 1491.
Ὁ Ἀλέξανδρος Μπόρτζια γίνεται
Πάπας Ἀλέξανδρος ΣΤ'.
Νοέμβριος: Ὁ Χριστόφορος Κολόμ-
βος ἀποβιβάζεται στὸν Ἅγιο Δομί-
νικο.

25 Ἀπριλίου: Ὁ Ἑρασμος χειροτο- 1492.
νεῖται ἱερέας ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῆς
Οὐτρέχτης. Βγαίνει ἀπὸ τὴ Μονὴ
κανονικὰ καὶ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Καμ-
πραί, Ἑρρίκος ντὲ Μπέργκεν, τὸν
παίρνει γραμματέα του.

Οἱ στρατιᾶς τοῦ Καρόλου Η' (τῆς 1494.
Γαλλίας) εἰσβάλλον στὸ Βασίλειο
τῆς Νεαπόλεως.
Γέννηση τοῦ Φραγκίσκου Α' τῆς
Γαλλίας καὶ τοῦ Φραγκίσκου Ραμ-
πελαί.

1495. Σεπτέμβριος: Ὁ ντὲ Μπέργκεν δὲν ἔχει πιά ἀνάγκη ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες τοῦ Ἑρασμον. Τοῦ δίνει τὴν ἄδεια νὰ πάει στὸ Παρίσι γιὰ σπουδές. Οἰκότροφος στὸ Κολλέγιο τοῦ Μονταιγκύ, ὅπου μελετᾷ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τελειοποιεῖ τὰ λατινικά του, παρακολουθεῖ στὴ Σορβόνη μεσαιωνικὴ θεολογία, καὶ συνδέεται μὲ τοὺς οὐμανιστὲς Ρομπέρ Γκαγκέν καὶ Φάουστοντς Ἀντρελίνους, δασκάλους τοῦ κινήματος τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων πὺν ξεκινουῦσε.

1496. Ἀρρωστος, ἀπὸ κακὴ διατροφή καὶ τὶς σκληρὲς συνθήκες στὸ Μονταιγκύ, ξαναπηγαίνει στὸ Στάιν. Σεπτέμβριος: ἐπιστροφή στὸ Παρίσι. Δίνει ἰδιωτικὰ μαθήματα γιὰ νὰ ζήσει.

1497. Διὸ Ἄγγλοι παίρνουν μαθήματα, ὁ Τόμας Γκρέν κι ὁ Ρόμπερτ Φίσερ, πὺν θὰ ἐκτελεστεῖ ἐπὶ Ἑρρίκον Η' μαζί μὲ τὸν Θωμᾶ Μώρ. Φθινόπωρο: Γίνεται διδάκτωρ τῆς θεολογίας. Χειμῶνας: πηγαίνει στὴν Ὀλλανδία καὶ στὶς Βρυξέλλες.

1498. Ἰούλιος: Ἐπιστροφή στὸ Παρίσι.

Γέννηση τοῦ Κλεμάν Μαρώ.
Σχέδια Καρόλου Η'. Ἐξέγερση στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Τζὼν Κόλετ γυρίζει ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴν Ἀγγλία.

Ὁ Λεφέβρ ντ' Ἐτάπλ διδάσκει στὸ Κολλέγιο τοῦ Καρτινὰλ Λεμονάν.

Ἀπρίλιος: Θάνατος τοῦ Καρόλου Η'.
Μάιος: Ὁ Βάσκο ντὲ Γκάμα φτάνει στὴν ἀκτὴ τοῦ Μαλαμπάρ.

Μάιος: Ἀποτυχία καὶ θάνατος τοῦ
Σαβοναρόλα. Ὁ Λεονάρντο ντὰ Βίν-
τσι ζωγραφίζει τὸ «Μυστικὸ Δεῖ-
πνο» γιὰ τὴν τραπεζαρία τῆς Μονῆς
Σάντα Μαρία ντέλε Γκράτισιε τοῦ
Μιλάνου.

* Ἀλωση τῆς Ναυπάκτου ἀπὸ τοὺς
Τούρκους.

Ὁ Λεφέβρ ντ' Ἐτάπλ πηγαίνει στὴν
Ἰταλία, πρῶτα στὸ τυπογραφεῖο τοῦ
Ἀλντο Μανούτιου, ὕστερα στὴ Ρώ-
μη.

* Κατάληψη Μεθώνης καὶ Κορώ-
νης ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

* (περίπου) Ποιήματα Σαχλίκη.

Ὁ Ἀλντο Μανούτιος δημιουργεῖ τὸν
τύπο τοῦ σύγχρονου βιβλίου σὲ 80.

Ἰανουάριος: Φιλοξενεῖται στὸ Τουρ-
ναὶ ἀπὸ τὴ μαρκησία Ἄννα ντέ
Βέερ, χήρα τοῦ Φιλίππου τῆς Βουρ-
γουνδίας. Πηγαίνει πάλι στὸ Στάιν.
Τέλος Μαρτίου: ἐπιστροφή στὸ Πα-
ρίσι. Καλοκαίρι: Φεύγει γιὰ τὴν Ἀγ-
γλία μαζὶ μ' ἓνα του μαθητῆ, τὸν
λόρδο Μαουντζόν, πὸν θὰ τὸν παρου-
σιάσει στὸν μέλλοντα Ἐρρίκο Η'.
Συναντᾷ τὸ Θωμᾶ Μῶρ καὶ τὸν
Τζὼν Κόλετ. Διαμονὴ στὸ Λονδίνο
καὶ τὴν Ὁξφόρδη, ὅπου διαπιστώνει
τὴν ἀνεπάρκειά του στὰ ἐλληνικά.
Θὰ ἐπιδοθεῖ μὲ ζήλο στὴ μελέτη τους
ἐπὶ τρεῖς χρόνια.

Φεύγει ἀπὸ τὴν Ἀγγλία γιὰ τὸ Πα-
ρίσι, ὅπου δημοσιεύει τὴν πρώτη συλ-
λογὴ ἀπὸ τῆς «Παροιμίες» του, ἀφιε-
ρωμένη στὸν Μαουντζόν.

1501. Ταξίδια στὶς Βρυξέλλες, Ἀμβέρσα, Στάιν, Τουρναί. Ὁ Φραγκισκανὸς Ζὰν Βιτριέ, στὸ Κονρτραί, τοῦ μεταδίνει τὴ λατρεία του γιὰ τὸν Ὁριγένη.

1502. Σεπτέμβριος: Κατοικεῖ στὸ Λουβαῖν, ὅπου κερδίζει τὸ ψωμί του μὲ διάφορα συγγράμματα. Ἀνακαλύπτει τὶς «Σημειώσεις στὴν Καινὴ Διαθήκη» τοῦ Λαυρεντίου Βάλλα. Σχετίζεται μὲ τὸν πρύτανη Φλόριςζον, ποὺ θ' ἀναγορευθεῖ Πάπας Ἀδριανὸς ΣΤ'.

1503.

Ὁ Ραφαῆλος ζωγραφίζει τὸ «Γάμο τῆς Παρθένου».

1504. Στὸ Λουβαῖν πάντα, συγγράφει τὸ «Ἐγχειρίδιο τοῦ Χριστιανοῦ Στρατιώτη». Δεκέμβριος: Στὸ Παρίσι μεταφράζει τὴν «Ἐκάβη» καὶ τὴν «Ἰφιγένεια» τοῦ Εὐριπίδη καὶ ἀρχίζει τὴ μετάφραση τῶν σατιρικῶν «Ἔργων» τοῦ Λουκιανοῦ.

1505. Ἀνοιξη: Δημοσιεύει τὶς «Σημειώσεις» τοῦ Βάλλα. Ὑστερα φεύγει γιὰ τὴν Ἀγγλία, γράφεται στὴ νέα σχολὴ τῆς θεολογίας, καὶ μεταφράζει Λουκιανὸ μαζὶ μὲ τὸ φίλο του Θωμᾶ Μώρ. Ὁ Οἰλίιαμ Βάροχαμ,

Ὁ Ἀριόστος ἀρχίζει τὸ «Ὁρλάνδος Μαινόμενος».

Ὁ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι τελειώνει τὴ «Τζιοκόντα».

ἀρχιεπίσκοπος Κάντερμπερι, τὸν
παίρνει στὴν προστασία του.

Μ' ἐπιστολή του, ὁ Πάπας Ἰούλιος
Β' τοῦ ἐπιτρέπει τὰ προνόμια τοῦ
κληρικοῦ, μ' ὅλο πὺν γεννήθηκε νό-
θος. Τοῦ προσφέρουν νὰ συνοδεύσει
στὴν Ἰταλία δυὸ Γενοβέζους νέους.
Ἰούνιος: φεύγει ἀπὸ τὴν Ἀγγλία.
Στὶς 4 Σεπτ. στὸ πανεπιστήμιο τοῦ
Τουρίνου ἀναγορεύεται διδάκτωρ τῆς
Θεολογίας. Πηγαίνει στὴν Μπολώ-
νια, κατοικεῖ στὴ Φλωρεντία, ὅπου
γιά ν' ἀπασχολεῖται μεταφράζει με-
ρικοὺς «Διαλόγους» τοῦ Λουκιανοῦ.

Στὴ Βενετία ἐργάζεται 9 μῆνες
σὰν διορθωτὴς στοῦ Ἄλντου Μανού-
τιου, γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν «Παροιμι-
ῶν». Γιὰ νὰ ζήσει, δέχεται νὰ γίνει
παιδαγωγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Στιού-
αρτ, νόθου γιοῦ τοῦ Ἰακώβου Δ'
τῆς Σκωτίας. Ζεῖ μὲ τὸ μαθητὴ του
στὴν Πάδοβα, Φεράρα, Μπολώνια,
Σιένα.

Ταξίδι στὴ Ρώμη καὶ στὴ Νεάπολη.
Ἰούλιος: Τὸν φωνάζουν οἱ φίλοι του,
τῆς Ἀγγλίας, ξαναφεύγει: Φλωρεν-
τία, Κωνσταντία, Στρασβούργο, Λον-

1506.

Ὁ Λούθηρος χειροτονεῖται παπάς. 1507.

Ἡ συμμαχία ἐναντίον τῆς Βενετίας, 1508.
ποὺ τὴν κινεῖ ὁ Πάπας Ἰούλιος Β',
βάζει σὲ κατάσταση πολέμου τὴ μισή
Β. Ἰταλία.

Ὁ Μιχαὴλ Ἀγγελος ἀρχίζει νὰ ζω-
γραφίζει στὸ παρεκκλήσι τοῦ Βατι-
κανοῦ, τὴ Σιξτίνα, τὰ φρέσκα τῆς
«Δημιουργίας».

Ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Βενετίας 1509.
ἔπειτα ἀπὸ ἐπίσημο καὶ δημόσιο
ἀφορισμό.
Γέννηση τοῦ Καλβίνου.

δίνο. Πηγαίνοντας, συνθέτει τὸ «Μω-
ρίας Ἑγκώμιον», πὺν θὰ τὸ γράφει
μέσα σὲ ὀχτὼ μέρες στὸ σπῖτι τοῦ
Θωμᾶ Μῶρ.

1510.

1511. Ταξίδι στὴν Ὀλλανδία. Νέα καὶ τε-
λενταία διαμονὴ στὸ Παρίσι, ὅπου
δημοσιεύει τὸ «Ἑγκώμιον», δυνὸ
χρόνια μετὰ τὴ συγγραφή του. Ἐπι-
στρέφει στὸ Λονδίνο. Διδάσκει ἐλ-
ληνικά καὶ θεολογία στὸ Καίμπριτζ.

1514. Ἰούλιος: Φεύγει γιὰ Λονδίνο, Στρασ-
βοῦργο καὶ Βασιλεία, ὅπου τυπώνει,
στοῦ Φρομπένιου, μεταφρασμένα στὰ
λατινικά τὰ «Ἔργα» τοῦ Πλούταρχου,
καὶ βγάζει σὲ νέα ἔκδοση τὶς
«Παροιμίες» καὶ τὸ «Ἑγκώμιον».
Ἐτοιμάζει 4 τόμους τῶν «Ἀπάν-
των» τοῦ ἁγίου Ἱερώνυμου. Συν-
δέεται φιλικὰ μὲ τὸ ζωγράφο Χολμ-
πάν καὶ τὸ θεολόγο Βὰν Χοῦττεν.

1515. Ξαναγυρίζει στὸ Λονδίνο διὰ μέσου
Φραγκφούρτης καὶ Ἀμβέρσας καὶ
ξαναφεύγει, τέλος Μαΐου, γιὰ Κο-
λωνία, Στρασβοῦργο καὶ Βασιλεία.

Φεβρουάριος: Ἡ Καινὴ Διαθήκη στὰ
Ἑλληνικά, μὲ σχόλια τοῦ Ἑρασμου,
ἀφιερωμένη στὸ Λέοντα Ι', βγαίνει
ἀπὸ τὰ πιεστήρια τοῦ Φρομπένιου,

Ὁ Ἑρρίκος Η', φίλος τοῦ Ἑρα-
σμου καὶ τῶν οὐμανιστῶν, ἀναγορεύ-
εται βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ Λούθηρος ἐπισκέπτεται τὴ Ρώμη.

Ἦστερα ἀπὸ δισταγμό, ὁ Ἑρρίκος
Η' προσχωρεῖ στὴν Ἱερὴ Ἐνωση
ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Ὁ Ἰωάννης τῶν Μεδίκων, πὺν εὐ-
νοεῖ τοὺς οὐμανιστές, γίνεται Πάπας
μὲ τ' ὄνομα Λέων Ι'.

* Ἰδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου
στὴ Ρώμη.

Ἰανουάριος: Θάνατος τοῦ Λονδο-
βίκου ΙΒ'. Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας
ἀναγορεύεται ὁ Φραγκίσκος Α'.

Δημοσιεύεται ἡ «Ὀδοπία» τοῦ Θω-
μᾶ Μῶρ, καὶ ὁ «Ὁρλάνδος Μαινόμε-
νος» τοῦ Ἀριόστο.

ὕστερα βγαίνει καὶ ὁ «Ἅγιος Ἱερώνυμος». Διορίζεται σύμβουλος τοῦ νεαροῦ πρίγκιπα, πὺν θὰ γίνῃ ἀργότερα Κάρολος ὁ Ε', ὁ Κάρολος Κουίντος, αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας κλπ. καὶ τοῦ ἀφιερώνει τὸ ἔργο του *Institutia Principis Christiani*. Μένει γιὰ λίγο στὸ Λονδίνο καὶ ξαναφεύγει γιὰ τὶς Βρυξέλλες.

Πηγαίνει γιὰ τελευταία φορὰ στὸ Λονδίνο, γιὰ νὰ πάρῃ διπλώματα τοῦ Πάπα: τὸ ἓνα τοῦ ἀναγνωρίζει ὀριστικὰ τὰ προνόμια τοῦ κληρικοῦ, τὸ ἄλλο τοῦ συγχωρεῖ τὶς μομφές πὺν τοῦ ἔγιναν, γιὰτὶ ζοῦσε ἔξω ἀπὸ τὴ μοναστικὴ ζωή.

Πάλι στὴ Βασιλεία, ὅπου κάνει δεύτερη ἔκδοση τῆς *Καινῆς Διαθήκης*, στὰ ἑλληνικά, μὲ σχόλια. Ὑστερα ξαναγυρίζει στὸ Λουβαίν.

28 Μαρτίου: Πρῶτο γράμμα τοῦ Λούθηρου στὸν Ἑρασμο. Ὁκτώβριος: συνιστᾷ τὸ Λούθηρο στὸν πρίγκιπα Ἀλβέρτο τοῦ Μπράντεμπουργκ.

Δημοσιεύει τοὺς «Ἀντιβαρβαρικούς», πὺν σχεδίασε ἀπὸ τὰ 1486, καὶ συναντᾷ τὸν Ντύρερ στὴν Ὀλ-

31 Ὁκτωβρίου: Ὁ Λούθηρος τοιχοκολλεῖ στὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Βίττενμπεργκ, τὶς 95 θέσεις του, πὺν καταδικάζουν τὰ συχωροχάρτια τοῦ Πάπα.

* Μάξιμος ὁ Γραικὸς στὴ Ρωσία.

* Ἑκδοση Ἀπόκοπου.

Νοέμβριος: Τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Λουβαίν καταδικάζει τὶς θέσεις τοῦ Λούθηρου.

* Ἀνοδος Σουλεϊμὰν τοῦ Μεγαλοπρεπῆ. Περίπλους τοῦ Μαγελλάνου. Θάνατος τοῦ Ραφαήλου.

1517.

1518.

1519.

1520.

λανδία. Ἡ ἐχθρότητα τοῦ Ἱερώνυ-
μου Ἀλεξάνδρου, παλιοῦ συντρό-
φου καὶ στενοῦ φίλου, πὺν ἔγινε Λε-
γάτος τοῦ Πάπα, ἀναγκάζει τὸν Ἑ-
ρασμο νὰ φύγει ἀπὸ τὸ Λουβαίν.

1521. Νέο ταξίδι στὴ Βασιλεία περνώντας
ἀπὸ Κομπλάνς, Βόρμς, Στρασβοῦρ-
γο.

1522. Ὁ Ἑρασμος δημοσιεύει τοὺς «Δια-
λόγους» του στοῦ Φρομπένιου καὶ
στὴν Κωνσταντία τὸ De Civitate Dei
τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου.

1523. Ὁ Χοϋττεν, παλιὸς καὶ φανατικὸς
ὁπαδός, στρέφεται ἐναντίον του μὲ
πάθος.

1524.

1525. Δημοσιεύει τὸ De Libero Arbitrio
ὅπου παίρνει θέση ἐναντίον τῶν θέ-
σεων τοῦ μεταρρυθμιστῆ Λούθηρου.

Ὁ Λέων Ι' μὲ τὴ βούλα Exsurge
Domine ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ Λούθηρο ν'
ἀνακαλέσει.

Δεκέμβριος: Ὁ Λούθηρος καίει
τὴν παπικὴ βούλα.

Δίαιτα τοῦ Βόρμς. Ὁ Λούθηρος στε-
ρεῖται τὰ δικαιώματά του σὰν ὑπη-
κόου τῆς Αὐτοκρατορίας. Καταφεύ-
γει στὸ Φρειδερίκο τῆς Σαξωνίας
καὶ μεταφράζει τὴ Βίβλο.

Ὁ Ἀδριανὸς τῆς Οὐτρέχτης, συμ-
πατριώτης τοῦ Ἑρασμου, γίνεται
Πάπας, Ἀδριανὸς ΣΤ'.

* Ἀλωση τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Τούρ-
κους.

Ὁ Ἰούλιος τῶν Μεδίκων γίνεται
Πάπας, ὁ Κλήμης ΣΤ'.

Ἑξέγερση τῶν χωρικῶν στὴν Γερ-
μανία.

* Πένθος θανάτου, ζωῆς μάταιον
καὶ πρὸς Θεὸν ἐπιστροφή.

Ἦττα τοῦ Φραγκίσκου Α' στὴν Πα-
βία. Αἰχμαλωσία του.

Ὁ Λούθηρος γράφει τὸ De Servo

Δημοσιεύει τὴν *De Cotemuptu Mundi*
epistola.

Ἀπάντηση στὸ *De Servo Arbitrio*
μὲ τὸ *Hyperaspistes*. Διάφορα δη-
μοσιεύματα: *Christiani Matrimonii*
Institutio, ἔργα τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου.
Ὁ σύνδικος τῆς Σορβόννης τὸν ἀπο-
καλεῖ αἵρετικό. Ὁ Ἑρασμος ζητεῖ
δικαιοσύνη ἀπὸ τὸ βασιλιά.

Ἡ Σορβόννη τὸν καταδικάζει τελι-
κά. Ἐκδοση τῶν «Μύθων» τοῦ Αἰ-
σώπου.

Ἀναγκασμένος νὰ ἐγκαταλείψει τὴν
Βασιλεία, ὅπου μαίνεται ἡ Μεταρ-
ρύθμιση, πηγαίνει στὸ Φράιμπουργκ
τοῦ Μπράισγκάου.

Ἡ Σορβόννη, ἀφοῦ δὲν κατόρθωσε
νὰ πιάσει τὸ συγγραφέα τῶν «Δια-
λόγων», τὰ βάζει μὲ τὸ μεταφραστή
τους, τὸν Λουτὶ Μπερκέν, καὶ τὸν
καίει ζωντανό. Δημοσίευση τῶν
«Ἔργων» τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου.

Ὁ Πάπας Κλήμης Ζ' τοῦ παραγ-

Arbitrio, ἀπάντηση στὸν Ἑρασμο.

Ἰούλιος: Ἡ Δίαιτα τῆς Σπείρα κα- 1526.
ταδικάζει τὸ Λούθηρο.

Λεηλασία τῆς Ρώμης ἀπὸ τὸ στρατὸ 1527.
τοῦ Καρόλου Ε'.
Θάνατος τοῦ τυπογράφου Φρομπέ-
ριου.

* Δαμασκηνὸς Στουδίτης, Θησαν- 1528.
ρός.

Ἐξέγερση στὴ Βασιλεία: ὁ Οἰκο- 1529.
λαμπάδιος γίνεται κύριος τῆς πό-
λης.

Ὁ Θωμᾶς Μῶρ εἶναι τώρα μέγας
καγκελλάριος τῆς Ἀγγλίας.

Πολιορκία τῆς Βιέννης ἀπὸ τοὺς
Τούρκους.

* Ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς «Θη-
σιῆδας».

Δίαιτα τοῦ Ἀουγκσμπουργκ. Δί- 30.

γέλλει νὰ παρουσιαστῇ στὴ Δίαιτα τοῦ ᾽Αουγκσμπουργκ καὶ νὰ πάρει θέση.

νεται διορία 7 μηνῶν στοὺς Μεταρρυθμιστὲς τῆς Γερμανίας γιὰ νὰ δηλώσουν ὑποταγή.

Κάρολος Ε', αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων.

1531. Δημοσιεύει ἕναν «Ἀριστοτέλη» κ' ἕναν «Τίτο Λίβιο».

1532. Δημοσιεύει τὰ «Ἔργα» τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τὶς «Κωμωδίες» τοῦ Τερέντιου.

Ἐπειδὴ εἶναι ἀντίθετος στὸ διαζύγιο τοῦ Ἑρρίκων Η', ὁ Θωμᾶς Μῶρ ἀναγκάζεται νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ καγκελλάριος.

1533. Δημοσιεύει τὸ *De amabili Ecclesiae Concordia*, ὅπου καλεῖ σὲ ὁμόνοια.

Ὁ Ραμπელαι δημοσιεύει τὸ «Γαργαντούα». Γέννηση τοῦ Μονταίν.

1534. Ἀρνεῖται νὰ γίνει καρδινάλιος, καὶ δημοσιεύει τὸ *Liber de Praeparatione ad mortem*.

Λογιόλα, ἰδρυση τοῦ Τάγματος Ἱησουιτῶν.

1535. Ξαναγυρίζει στὴ Βασιλεῖα, ὅπου μαθαίνει τὴν καταδίκη καὶ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Θωμᾶ Μῶρ καὶ τοῦ καρδινάλιου Φίσερ.

Ὁ Ἑρρίκος Η' ἀνακηρύσσεται ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας.

1536. Νύχτα τῆς 11 πρὸς 12 Ἰουλίου, πεθαίνει ὁ Ἑρασμος.

Ὁ Καλβῖνος δημοσιεύει τὴν *Institutio Religionis Christianae*.

* Καρτάνος, ἄνθος καὶ ἀναγκαϊότατον τῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας Διαθήκης.

Σημειώσεις

1. Ἡ Ἀθηνᾶ, βέβαια. Μιὰ ἀπὸ τις δώδεκα θεότητες τοῦ Ὀλύμπου. Οἱ Ἕλληνες τὴν λάτρευαν ἀπὸ παλαιότατα. Κόρη τοῦ Δία, βγήκε ἀπὸ τὸ κρανίον τοῦ Πάνοπλη, πάλλοντας τὸ κοντάρι τῆς, γι' αὐτὸ λεγόταν καὶ Παλλὰς. Θεὰ τῆς σοφίας, τῶν τεχνῶν, τῆς προόδου. Ἐχθρὰ λοιπὸν τῆς Τρέλας.

2. Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης, μέγας φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος. Γεννήθηκε στὰ Ἀβδηρα τῆς Θράκης, μετὰ 470 - 460 π.Χ. Ἰδρυτὴς τῆς ὀλιστικῆς θεωρίας περὶ ατόμων. Ἐκανε μεγάλα ταξίδια στὴν Αἴγυπτον, στὴ Βαβυλωνίαν, πῆγε ἴσως καὶ στὶς Ἰνδίες. Γύρισε καὶ πέθανε στὴν πατρίδα του, σὲ ἡλικίαν 90 ἢ 100 χρονῶν. Ἐγραψε πάνω ἀπὸ 60 συγγράμματα. Γι' αὐτόν, λένε, τὸ ὕψιστο ἀγαθὸ ἦταν νὰ λευτερωθεῖς ἀπὸ τὸ μάταιον φόβον καὶ νὰ βλέπεις πάντα

τὴν κωμικὴν πλευρὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων.

3. Δηλαδὴ στὸν Ἀριστοφάνη κυρίως, καὶ στὸ Λουκιανόν. Τοῦ τελευταίου, ὁ Ἑρασμος δημοσίευσε στὸ Παρίσι (1506) μιὰ ἐκλογή ἀπὸ τοὺς «Διαλόγους», μεταφρασμένους ἀπὸ τὸν ἴδιον ἢ ἀπὸ τὸν Θωμᾶ Μώρ.

4. Ἡ «Βατραχομνομαχία», πόλεμος βατράχων καὶ ποντικῶν, εἶναι μιὰ παρωδία τῆς «Ἰλιάδας» σὲ 294 στίχους, ποὺ γράφτηκε ἴσως τὸν καιρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, καὶ ὅχι ἀπὸ τὸν Ὅμηρον, ὅπως πίστευε ὁ Ἑρασμος.

5. «Κοννούπι», «Τυρί», «Καρύδι», ποιήματα σοβαρὰ ἢ κωμικά, ποὺ ἀποδίδονται, ὅχι πάντοτε σωστά, στοὺς δυὸ μεγάλους Λατίνους ποιητές.

6. Βούσιρις: μυθολογικὸς βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου, σκληρότατος,

σκοτώνε τοὺς ξένους ποὺ πατοῦσαν τὴ γῆ του. Οἱ Ἕλληνες τὸν θεωροῦσαν γιὸ τοῦ Ποσειδῶνα. Σκοτώθηκε ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ. Πολυκράτης: σοφιστὴς καὶ ρήτορας Ἀθηναῖος, δάσκαλος τοῦ Ζωίλου, ἔζησε πολλὰ χρόνια στὴν Κύπρο, ἔγραψε κατηγορία ἐναντίον τοῦ Σωκράτη κι ἐγκώμιο γιὰ τὸν τύραννο Βούσιρι. Ἰσοκράτης: ὁ γνωστός Ἀθηναῖος ρήτορας (436-338 π.Χ.).

7. Γλαύκων: ἀδελφὸς τοῦ Πλάτωνα, ἔγραψε διαλόγους, ὅπως ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος. Ἴσως νὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ παρουσιάζεται στοὺς Πλατωνικοὺς διαλόγους (Πολιτεία, Παρμενίδης).

8. Φαβωρίνος: Γαλάτης ρήτορας καὶ σοφιστὴς, γεννήθηκε στὸ Ἄρλ περὶ τὸ τέλος τοῦ Α' αἰῶνα, πέθανε γύρω στὰ 135 μ.Χ. Μαθητὴς τοῦ Δίωνα τοῦ Χρυσοστόμου, φίλος τοῦ Ἡρώδη τοῦ Ἀττικοῦ, ἄκμασε στὰ χρόνια τῶν αὐτοκρατόρων Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ. Ἀπὸ τὸ στωϊκισμὸ πέρασε στὸ σκεπτικισμὸ. Βρίσκονται μόνο περικοπές του στὸ Διογένη Λαέρτιο, Στοβαῖο, Ἀῖλο Γέλλιο κλπ.

9. Συνέσιος: ὁ Κυρηναῖος, ἑλληνας συγγραφέας, γεννήθηκε στὴ

Λιβύη γύρω στὰ 370 μ.Χ., ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδας; φιλόσοφος καὶ ποιητής. Πέθανε γύρω στὰ 415. Τὸ «Φαλάκρας ἐγκώμιον» τὸ ἔγραψε σὰν ἀπάντηση στὸ «Κόμης ἐγκώμιον» τοῦ Δίωνα Χρυσοστόμου.

10. Ἡ «ἀποθέωση» αὐτὴ ἐπιγράφεται «Ἀποκολοκύνθωση»: Ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτορας Κλαύδιος, (10 π.Χ. - 54 μ.Χ.), ἀφοῦ σκοτώσε τὴν πρώτη του γυναῖκα, τὴ Μεσσαλίνα, καὶ φαρμακώθηκε ἀπὸ τὴ δεύτερη, τὴν Ἀγοριππίνα, μεταμορφώνεται σὲ κολοκύθα, διώχεται ἀπὸ τὰ δώματα τῶν ἀθανάτων, καὶ στὸν Ἀδὴ καταδικάζεται ἀπὸ τὸν Αἰακὸ νὰ παίζει ζάρια μὲ τρύπιο χωνί.

11. Ὁ Γρύλλος, ἓνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεά, ποὺ μεταμορφώθηκαν ἀπὸ τὴν Κίρκη σὲ γουρούνια, πασχίζει σ' αὐτὸ τὸ διάλογο νὰ πείσει τὸν πολυμήχανο, πὼς τὰ ζῶα ζοῦν πιὸ καλὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

12. Κωμικὴ διαθήκη τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνα, ποὺ διασκέδαζε τοὺς σπουδαστές. Κροκόττας ἢ Κροκούτας: εἶδος ζῶον τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς, κάτι μεταξὺ θύνας ἢ λυκόσκυλου καὶ γουρουνιοῦ. Γρούσιος: γκρινιάρης.

13. Ὁ Ἑρασμος γνώριζε καλὰ τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Ἱερώνυμου. Θὰ τοῦ δημοσιεύσει στὰ 1516 τὰ «Ἀπαντα», στὴ Βασιλεία.

14. Ὁράτιος, «Σάτιρες»: «Θὰ σὲ ποῦνε τρελό, ἂν ἔχεις γένια στὸ πηγούνι σου καὶ παίζεις μονά-ξυγὰ ἢ καρβαλικεύεις ἓνα σκουπόξυλο...» Τὸ «Μωρίας Ἑγκώμιον» εἶναι κυριολεκτικὰ γεμάτο ἀπὸ τέτοια σημάδια τῆς εὐρυμάθειας τοῦ Ἑρασμου. Δὲν ἀναφέρουμε ὅμως παρὰ ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη, γιὰ νὰ καταλάβει τὸ κείμενο. Διαφορετικά, ἡ φύση αὐτῆς τῆς μετάφρασης, ἀπὸ λογοτεχνικὴ θὰ καταντοῦσε «φιλολογικὴ».

15. Οἱ πρῶτες ἐκδόσεις δὲν δίνον ἐδῶ ἡμερομηνία. Ἡ ἐκδοση τῆς Βασιλείας (Φρομπένιου), Ἰούλιος 1522, γιὰ πρώτη φορὰ ἀναφέρει τὴν 9 Ἰουνίου 1508, ποὺ ἀμφισβητεῖται. Ἄλλοι προτείνουν τὸ 1511, τὸ 1510 ἢ τὸ 1509.

16. Τὰ νηπενθῆ, τῆς Ὀδύσσειας.

17. Ὑπόγεια σπηλιὰ κοντὰ στὴ Λεβαδειά, ὅπου τὴ νύχτα δίνονταν χρησμοὶ μέσα σὲ τρομαχτικὲς τελετές. Λένε πὼς ὅσοι βγαίνουν ἀπ' ἐκεῖ μέναν ἀγέλαστοι σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ.

18. Φάλαρις: σκληρὸς τύραν-

νος τοῦ Ἀκράγαντα στὴ Σικελία (580-554 π.Χ.). Λένε πὼς κατασκεύασε μπρούντζινο ταῦρο, ὅπου βασάνιζαν σιγοπῆγοντας τοὺς καταδικασμένους σὲ θάνατο. Ἑγκώμιό του ἔγραψε ὁ Λουκιανός.

19. Θαλῆς, ἀπὸ τὴ Μίλητο, ἓνας ἀπ' τοὺς ἑπτὰ σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας (643-548 π.Χ.). Μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος, ἰδρυτὴς τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς.

20. Ἡβη, δηλαδὴ ἡ Νύκτῃ. Κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς Ἥρας. Ὁ Ἑρασμος ἐδῶ φαντάζεται πὼς ἡ Ἡβη, ὅταν ὑπηρετοῦσε στὸ συμπόσιο τῶν θεῶν, ἀγαπήθηκε ἀπὸ τὸν Πλούτο καὶ γέννησε τὴν Τρέλα.

21. Τὸ μῶλυ τὸ θαυματουργό, ποὺ δίνει ὁ Ἑρμῆς στὸν Ὀδυσσεά γιὰ νὰ τὸν προστατεύσει ἀπὸ τὰ μάγια τῆς Κίρκης («Ὀδύσσεια», Κ, 305). Εἶχε μαῦρες ρίζες κι ἄσπρα λουλούδια.

22. Ρίζα καὶ πηγὴ ὅλων τῶν ὄντων οἱ Πυθαγόρειοι θεωροῦσαν τὴν τετραδά ἢ τετρακτὸν καὶ σ' αὐτὴν ὀρκίζονταν: μύθος, σιγὴ, νοῦς, ἀλήθεια (1, 2, 3, 4).

23. Ὁ Λατίνος ποιητὴς Λουκρήτιος (95-55 π.Χ.), ἀρχίζοντας τὸ ποίημά του *De rerum natura*, ἐπικα-

λεῖται τὴν Ἀφροδίτη: «Μητέρα τῶν Ρωμαίων, ἡδονὴ θεῶν καὶ ἀνθρώπων...».

24. Σοφοκλῆς, «Αἴας», 554 : «*Ὡς φρονεῖν γὰρ μηδὲν, ἡδιστος βίος*».

25. Πλαῦτος, Λατίνος κωμικὸς ποιητὴς (250 - 184 π.Χ.), διασκεύασε ἢ μιμήθηκε ἑλληνικὰ πρότυπα, βάζοντας ὅμως τὸ προσωπικὸ του ἀλάτι, χοντρό, ρωμαϊκό. Στὴν κωμωδία του *Mercator*, 304, ὁ γέρος ξαναγυρίζει στὰ τρία περίφημα γράμματα Α.Μ.Ο. (αμο = ἀγαπῶ).

26. Σὲ δέντρο: ἡ Δάφνη, σὲ πονλί: τὰ ψαροπούλια Ἀλκυόνη καὶ ὁ ἄντρας της Κήρυξ, σὲ τζιτζικα: ὁ Τιθωνός, σὲ φίδι: ὁ Κάδμος.

27. Παχουλὸ καὶ λαμπερὸ γουρὺνι ἀπ' τὸ κοπάδι τοῦ Ἐπικούρου χαρακτηρίζει τὸν ἑαυτό του ὁ Ὀράτιος. Ὅσο γιὰ τοὺς χοίρους τῆς Ἀκαρνανίας, φαίνεται πὼς φημίζονταν ἀπὸ πολὺ παλιά.

28. Ἡ κόρη τοῦ Κάδμου Σεμέλη, γαστρωμένη ἀπὸ τὸ Δία, παραπληγήθηκε ἀπὸ τὴν Ἥρα καὶ τοῦ ζήτησε νὰ τῆς φανερωθεῖ μ' ὅλην τὴ δόξα, ἔτσι ὅπως πλησίαζε καὶ τὴ γυναῖκα του. Τρόμαξε ὅμως ἀπὸ τ' ἀστραπόβροντα καὶ τὶς φωτιὲς καὶ

γέννησε πρόωρα. Τὸ παιδί θὰ πέθαινε, ἂν ὁ Δίας δὲν τὸ ἔκλεινε μέσα στὸ μπουτί του, ὥσπου νὰ ολοκληρωθεῖ.

29. Τὸ πεντάμορφο τσοπανόπουλο, ὁ Ἐνδυμίων, τόλμησε καὶ ἔβαλε χέρι τῆς Ἥρας, στὸν Ὀλυμπο. Ὁ Δίας τὸν ἔδιωξε καὶ τὸν καταδίκασε σ' αἰώνιο ὕπνο. Μὰ ἡ Ἀρτεμη, θεὰ τῆς Σελήνης, τὸν πῆγε σὲ μιὰ σπηλιά τοῦ ὄρους Λάτμος, στὴν Καριά, καὶ ἐκεῖ ἐρχόταν καὶ τὸν ἔβρισκε τὶς νύχτες. Ἀποκτήσανε πενήντα κόρες, χωρὶς ἐκεῖνος νὰ ξυπνήσει ποτέ.

30. Ὁ Μῶμος, γιὸς τῆς Νύχτας, θεὸς τῆς κριτικῆς καὶ τοῦ σαρκασμοῦ, περιγελοῦσε τὰ καμώματα τῶν θεῶν (βλ. καὶ Αἰσώπειοι Μῦθοι: Ὁ Δίας, ὁ Ποσειδῶν, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Μῶμος).

31. Ἀτη, κόρη τοῦ Δία καὶ τῆς Διχόνοιας, ἔσπρωξε τὴν Ἥραν ἀπατήσῃ τὸ Δία, ὅπως ἔσπρωξε καὶ ἄλλους θεοὺς νὰ λαθέψουν ἢ νὰ τσακωθοῦν. Ὁ Δίας τὴ γκρέμισε στὴ γῆ, καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἔπαψε νὰ τρέχει παντοῦ καὶ νὰ σπέρνει ζιζάνια.

32. «Ἄλλοτε, εἶμουν ἓνας κορμὸς συκιάς, γέρικο καὶ ἄχρηστο δέντρο. Ὁ μαραγκὸς δὲν ἤξερε ἂν πρέπει νὰ με φτιάξει πάγκο ἢ νὰ μοῦ

δώσει τὴ μορφὴ τοῦ Πρίαπου: προ-
τίμησε τὸ θεό. Νά 'με λοιπὸν κι ἐγὼ
θεός, σκιάχτρο-γιὰ τοὺς κλέφτες καὶ
τὰ πουλιά, γιατί τὸ μπράτσο μου κι
ἐκεῖνο τὸ αἰσχρὸ καὶ κόκκινο παλούκι
στὴ μέση τοῦ κορμιοῦ μου, σταμα-
τοῦν τοὺς κλέφτες» (Ὁράτιος, «Σά-
τιρες», Α, 8).

33. Τὸν κόρδακα: ἀρχαῖος κω-
μικὸς χορὸς μὲ ἄσεμνες κινήσεις.
Προηγεῖται τῆς ἀρχαίας Κωμωδίας.
Σ' αὐτόν, ἄντρες καὶ γυναῖκες προσ-
παθοῦσαν νὰ μιμηθοῦν τὰ κακοφτια-
γμένα κορμιὰ ἢ τὰ παραμορφωμένα
πάνω στὸ μεθύσι, τὴν κραιπάλη
κλπ. (βλ. καὶ Ἀριστοφάνη, «Νεφέ-
λες», 540 καὶ 555).

34. Λαϊκὲς σατιρικὲς φάρσες, ἀρ-
κετὰ τολμηρές, ποὺ χορεύονταν στὴν
ἀρχαιότατη Ἀτέλλα τῆς Καμπανίας
ἀπὸ τοὺς Ὀσκούς.

35. Ἀρποκράτης, θεὸς τῶν Αἰ-
γυπτίων, γεννήθηκε ἀπὸ τὴν Ἰσιδα
καὶ τὸν Ὅσιρι. Τὸν παράσταιναν
πάντα σὰν παιδί μὲ τὸ δείκτη πάνω
στὸ στόμα, σύμβολο τῆς σιωπῆς ποὺ
ὀφείλεται στὰ θεῖα.

36. Κωρύκειον ἄντρον: στὸν Παρ-
νασσό. Στὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἀφιε-
ρωμένο στὸν Πάνα καὶ στὶς Κωρύ-
κειες νύμφες. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦ-

ττος τὸ εἶχε ὀχυρώσει καὶ τὸ μετα-
χειριζόταν στὰ 1821-23 γιὰ ὀρη-
τήριο. Μὰ ὑπῆρχε καὶ ἀκρωτήριο
καὶ πόλη καὶ λιμάνι Κώρυκος στὴν
Κιλικία, (κι ἄλλη στὴν Παμφυλία ἢ
Λυκία), πάλι μὲ σπήλαιο, ποὺ οἱ
κάτοικοί της, συνεννοημένοι μὲ πει-
ρατές, τοὺς μαρτυροῦσαν τοὺς ἐμπό-
ρους ποὺ ταξίδευαν. Ἀπ' ἐκεῖ βγήκε
ἡ παροιμία: «Τ' ἀκουσε Κωρυκαῖ-
ος».

37. Τὸ κόλπο τοῦ κροκόδειλου ἢ
κροκοδειλίτης: εἶδος σοφιστικοῦ συλ-
λογισμοῦ: "Ενας κροκόδειλος ἄρπα-
ξε ἕνα παιδί, λέει στὴ μάνα: «Θὰ
σοῦ τὸ δώσω πίσω ἂν μοῦ πεῖς ἀκρι-
βῶς τί σκοπεύω νὰ τὸ κάνω». Ἡ
μάνα: «Δὲ θὰ μοῦ τὸ δώσεις». Κι
ἀλήθεια, δὲν τῆς τὸ δίνει. Ἡ μάνα
τότε: «Δῶσε μού το, ἀφοῦ μάντεφα
τὸ σκοπὸ σου». — Ὅχι, ἀποκρίνεται
ὁ κροκόδειλος, γιατί ἂν σοῦ τὸ ἔδι-
να, δὲ θὰ εἶχες πεῖ τὴν ἀλήθεια
πλέον!

38. Ἄλλος σοφιστικὸς συλλογι-
σμός: "Ὅ,τι δὲν ἔχασες, τὸ ἔχεις.
Μὰ δὲν ἔχασες κέρατα, ἄρα ἔχεις
κέρατα.

39. Στὴν Ἐπίδαυρο τιμοῦσαν τὸν
Ἀσκληπιὸ μ' ἕνα ἡμερωμένο φίδι,
σύμβολο τῆς ἐπαγρύπνησης καὶ τῆς

φρονιμάδας πὸν πρέπει νὰ ἔχει ὁ για-
τρος.

40. Βλ. καὶ Αἰσώπειοι Μῦθοι:
Τὰ δυὸ ταγάρια.

41. Ὁ Νιρέας ἦταν ὁ πιὸ ὁμορ-
φος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες πὸν ἐκστρα-
τεύσανε γιὰ τὴν Τροία. Ὁ Θερόιτης
ἦταν ὁ πιὸ ἄσκημος. Ἡ σύγκριση
Φάωνα-Νέστορα: νέος-γέρος.

42. Κάτων ὁ Πρεσβύτερος ἦ
Κήνσωρ (234 - 147 π.Χ.). Αὐστη-
ρὸς τιμητῆς, ἐχθρὸς κάθε νεώτερι-
σμοῦ, τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, τῆς
ἀριστοκρατίας, τῶν Καρχηδονίων καὶ
τοῦ Σικιπώνα. Ἐκαμε πολλοὺς ἐ-
χθροὺς, 44 φορὲς κατηγορήθηκε. Φα-
νατικός, ἐνάρετος, ὀπισθοδρομικὸς
καὶ μπεκρῆς. Κάτων ὁ Νεώτερος
(95-46 π.Χ.), δισέγγονος τοῦ προη-
γούμενου, ἐχθρὸς τῆς δικτατορίας
τοῦ Ἰούλιου Καίσαρα, πῆγε μὲ τὸν
Πομπήιο, ἀλλὰ ἡ μεγάλη του τιμιό-
τητα τὸν ἔκανε διστακτικὸ στὶς ἀπο-
φάσεις του.

43. Τίμων ὁ Μισάνθρωπος, Ἀ-
θηναῖος τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνα, ἀηδια-
σμένος ἀπὸ τὰ καμώματα τῶν συμ-
πατριωτῶν του, ἀποτραβήχτηκε κά-
που στὸν Ὑμηττὸ καὶ δὲν ἔβλεπε κα-
νένα, μόνον τὸν Ἀλκιβιάδην (βλ. καὶ
Λουκιανοῦ, «Τίμων», ἔργο πὸν με-

τάφρασε ὁ Ἑρασμος στὰ 1506).

44. Ὁ Ἀμφίων ἐπαίξε τόσο κα-
λὰ τὴ λύρα πὸν τοῦ χάρισε ὁ Ἑρ-
μῆς, ὥστε οἱ πέτρες μόνες τοὺς πῆ-
γαιναν καὶ ἀραδιάζονταν ρυθμικά,
σχηματίζοντας τὰ τεῖχη τῆς Θήβας.
Ὁ Ὀρφείας μὲ τὴ λύρα τοῦ Ἀπόλ-
λωνα, μάγευε καὶ ἔσερνε πίσω του τὰ
ζῶα, τὰ δέντρα καὶ τὶς πέτρες.

45. Ὄταν στὰ 493 π.Χ. ὁ λαὸς
τῆς Ρώμης ξεσηκώθηκε ἐναντίον τῶν
πατρικίων καὶ ἀποσύρθηκε στὸ Ἱερὸν
ὄρος, ὁ ἕπατος Μενήγιος Ἀγρίππας
κατόρθωσε νὰ ἡρεμήσει τὰ πνεύματα
λέγοντας ἓνα μῦθο. Βλ. καὶ στοὺς
Αἰσώπειους Μῦθους: Ἡ κοιλιὰ καὶ
τὰ πόδια.

46. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πλού-
ταρχο. Γιὰ τὸ μῦθο βλ. καὶ Αἰσώ-
πειοι Μῦθοι: Ἡ ἀλεποῦ καὶ ὁ σκαν-
τζόχοιρος.

47. Πλούταρχος: Σεργόριος, κερ-
ιὰ καὶ κ'. Ὁ Σεργόριος εἶχε πείσει
τοὺς βαρβάρους τῆς Ἰσπανίας πὼς
ἐπικοινωνοῦσε μὲ τοὺς θεοὺς χάρη
σὲ μιὰν ἄσπρη ἐλαφίνα πὸν τὸν συνό-
δενε παντοῦ.

48. Πλούταρχος: «Περὶ παί-
δων ἀγωγῆς», κεφ. δ'. Ὁ Λυκοῦρ-
γος εἶχε δυὸ σκυλιὰ ἀπὸ τὴν ἴδια
γέννα, τὸ ἓνα ἦταν γυμνασμένο γιὰ

κυνηγι και τ άλλο δέν ήταν. Μιά μέρα, για νά δώσει στους Σπαρτιάτες νά καταλάβουν τή σημασία τής αγωγής και τής γύμνασης, έδειξε τά δυο σκυλιά στο κοινό, βάζοντας ανάμεσά τους μια γαβάθα με φαί κι ένα λαγό. Τό γυμνασμένο σκυλί ρίχτηκε πίσω άπ' τό λαγό, τό άλλο ρίχτηκε στη γαβάθα.

49. Για νά δείξει πώς δέν έπρεπε νά τά βάλουν μονομιās μ' όλόκληρο τό ρωμαϊκό στρατό, ό Σεργόριος είπε και τοϋ φέραν δυο άλογα, ένα ρωμαλαίο κι ένα γερασμένο. Παράγγειλε σ' ένα παλικάρι νά ξεριζώσει με μια τραβηξιά τις τρίχες από τήν ουρά τοϋ γέρικου άλόγου και σ' ένα γέρο εξαντλημένο νά μαθήσει τήν ουρά τοϋ άλλου, τρίχα τρίχα. Φυσικά, μόνο ό γέρος τά κατάφερε.

50. Ό βασιλιάς τής Κρήτης Μίνως έκανε τό λαό του νά πιστέψει πώς κάθε έννια χρόνια πήγαινε σέ μια σπηλιά τοϋ Δία κι εκεί έπαιρνε κατευθείαν από τό βασιλιά τών θεών τους νόμους που ήθελε νά επιβάλει (βλ. και «Οδύσσεια», Τ, 178).

51. Ό Νουμάς Πομπίλιος, δεύτερος, λένε, βασιλιάς τής Ρώμης κι οργανωτής τής θρησκείας (715-672

π.Χ.), έμπνεόταν από τή νύμφη Ήγερία, που τήν είχε παντρευτεί και τή συναντούσε σ' ένα δάσος κοντά στη Ρώμη (βλ. και Πλούταρχο: Βίος Νουμά).

52. Τρεις Δέκιои σκοτώθηκαν για τήν πατρίδα τους, τή Ρώμη. Ό πατέρας, Δέκιος Μούς, ύπατος, στη μάχη τοϋ Βέσερις στους πρόποδες τοϋ Βεζούβιου, πολεμώντας εναντίον επαναστατημένων Λατίνων στα 340 π.Χ. Ό γιός του τόν μιμήθηκε στη μάχη τοϋ Σεντίνου εναντίον τών Γαλατών στα 295 π.Χ. Κι ό έγγονός του στη μάχη τοϋ "Ασκολι στα 279 π.Χ. εναντίον τοϋ Πύρρου.

53. Κατά τήν παράδοση, γύρω στα 363 π.Χ. ένας σεισμός άνοιξε ξαφνικά ένα άβυσσαλέο βάραθρο στην Άγορά. Οι μύντεϊς δήλωσαν πώς τό βάραθρο δε θά κλείσει, άν δε ρίξουν μέσα του ό,τι πιό πολύτιμο είχε ή Ρώμη. Ό Μάρκος Κούρτιος, νεαρός πατρίκιος, πιστεύοντας πώς δε βρισκόταν στη Ρώμη πράγμα πιό πολύτιμο από έναν καλό πολίτη, αφιερώθηκε στους θεούς τοϋ "Αδη και ρίχτηκε καβάλα και πάνοπλος μέσα στο βάραθρο. Ό λαός τοϋ πέταξε λουλούδια και φρούτα, και τό βάραθρο ξανάκλεισε.

54. Σειληνοὶ ἢ Σιληνοὶ ἦταν γέ-
ροι Σάτυροι τῆς συνοδείας τοῦ Βάκ-
χου. Ἔτσι λέγονταν αὐτοὶ ποὺ πα-
τοῦσαν τὰ σταφύλια, ἀπὸ τὸ σείω καὶ
ληρός. Ὁ δάσκαλος τοῦ Βάκχου λε-
γόταν Σειληνὸς καὶ ἦταν φαλακρός.
Ἀλλὰ Σειληνοὺς λέγαν καὶ ὀρισμένα
ἀγάλματα, ξύλινα ἴσως, μὲ ἄλλη ὄ-
ψη ἀπ' ἔξω καὶ ἄλλη ἀπὸ μέσα. Ὁ
Ραμπελαὶ στὸ «Γαργαντούα», ὑπο-
θέτει πὼς ἦταν ξύλινα κοτυὰ μὲ κω-
μικὲς ἢ παρὰξενες παραστάσεις ἀπ'
ἔξω καὶ μέσα κλείναν ἀρώματα, πε-
τράδια, φάρμακα κλπ. Ὁ Ἀλκιβιά-
δης στὸ «Συμπόσιο» παρομοιάζει τὸ
Σωκράτη μὲ τοὺς Σιληνοὺς: ἀπ' ἔξω
ἀργὸς καὶ ἀνόητος καὶ ἀπὸ μέσα σοφός.

55. Ἀρχαία παροιμία, δηλαδὴ
πουθενά.

56. Ὁ Λυγκέας, γιὸς τοῦ Ἀφά-
ρεως καὶ τῆς Ἀρήνης, ἀδελφὸς τοῦ
Ἰδα καὶ ἑνας ἀπ' τοὺς Ἀργοναῦτες.
Ἡ ματιά του ἦταν τόσο σουβλερὴ
ποὺ ἐβλεπε καὶ μέσα ἀπὸ τὰ στερεὰ
πράγματα.

57. Ὁ Αὔλος Γέλλιος (στὶς «Ἀτ-
τικὲς Νύχτες», ιε', 10) ἀναφέρει πὼς,
σύμφωνα μὲ τὸν Πλούταρχο, μιὰ
ἐπιδημία εἶχε ξεσπάσει στὴ Μίλητο
ἀνάμεσα στὶς ἀπάντρευτες κοπέλες,
ποὺ αὐτοκτονοῦσαν, σκοτώνοντας ἢ

μιὰ τὴν ἄλλη.

58. Διογένης ὁ κυνικὸς φιλόσο-
φος, μερικοὶ λένε πὼς αὐτοκτόνησε.
Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, φιλό-
σοφος (396-314 π.Χ.), ἦταν πολλὰ
χρόνια ἀρχηγὸς τῆς Ἀκαδημίας. Λέ-
νε πὼς πέθανε ἀπὸ δυστόχημα ἢ αὐ-
τοκτόνησε. Κάτω ὁ Νεώτερος (βλ.
Σημ. 42) αὐτοκτόνησε μετὰ τὴν ἥτ-
τα τῶν δημοκρατικῶν, ἀφοῦ πέρα-
σε μεγάλο μέρος τῆς νύχτας διαβά-
ζοντας τὸν «Φαίδωνα» τοῦ Πλάτω-
να. Ὁ ἐπικουρέιος Κάσσιος, ἀπὸ
τοὺς δολοφόνους τοῦ Ἰούλιου Καίσα-
ρα, ὅταν ὁ Ἀντώνιος νίκησε τὸ στρα-
τό του στοὺς Φιλίππους (42 π.Χ.),
ζήτησε ἀπὸ τὸν ἀπελεύθερο δοῦλο
του νὰ τὸν σκοτώσει. Ὁ φίλος τῆς
φιλοσοφίας Βρούτος, ἄλλος δολοφό-
νος τοῦ Καίσαρα, αὐτοκτόνησε καὶ αὐ-
τὸς ὕστερα ἀπὸ τὴν ἥττα στοὺς Φι-
λίππους.

59. Χείρων ἢ Χίρων, γιὸς τοῦ
Κρόνου καὶ τῆς Φιλύρας, ὁ πιὸ σο-
φὸς καὶ δίκαιος ἀνάμεσα σ' ὅλους
τοὺς Κένταυρους, δάσκαλος τοῦ
Ἀσκληπιοῦ, τῶν Διόσκουρων, τοῦ
Πηλέα καὶ τοῦ Ἀχιλλέα, πλη-
γώθηκε κατὰ λάθος ἀπὸ τὴ φαρ-
μακερὴ σαῖτα τοῦ φίλου του Ἡρα-
κλῆ στὴ μάχη ἐναντίον τῶν ἄλλων

Κενταύρων. Ἐπειδὴ ἡ πληγὴ ἦταν ἀνίατη καὶ θά ζοῦσε σακάτης, προτίμησε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀθανασία, πὺν τὴν παραχώρησε στὸν Προμηθεά. (βλ. Λουκιανοῦ, «Νεκρικοὶ διάλογοι», 26).

60. Θῶθ: Αἰγύπτιος θεὸς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας. Τὸν ἐξυμνεῖ ὁ Πλάτων στὸ «Φαίδρο», πὺς αὐτὸς ἀνακάλυψε τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὸ ἀλφάβητο. Λέγαν πὺς εἶχε γράψει πολλὰ ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνικὰ βιβλία μὲ μυστικὸ χαρακτήρα καὶ ἀπ' ἐκεῖ διαμορφώθηκε ἡ ἀπόκρυφη φιλολογία, πὺν ἐπὶ Πτολεμαίων ἀποδόθηκε στὸν Ἑρμῇ τὸν Τρισμαγιστο, δηλαδὴ στὸν Θῶθ.

61. Ὁ θηβαῖος βασιλεὺς Θαμὸνς ἀποκρίθηκε στὸν Θῶθ πὺς ἡ γραφὴ θ' ἀδυνατίζει τὸ μνημονικὸ τοῦ ἀνθρώπου, γιατί θὰ τὸ ἄφηνε ἀκαλλιέργητο. (Πλάτων, «Φαίδων»).

62. «Πριάδα», Α, 516: «Ἰητροὺς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων».

63. Τὸ ἄλογο, γὰ νὰ ἐκδικηθεῖ τὸ ἐλάφι πὺν τοῦ πάτησε τὸ λιβάδι, ζήτησε βοήθεια ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ βοήθεια δόθηκε, μὰ τὸ ἄλογο φόρεσε χαλινάρι καὶ σκλαβώθηκε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο (βλ. καὶ Αἰσώπειοι Μῦθοι: Τὸ ἄλογο καὶ τὸ ἐλάφι).

64. Ὁ κόκορας στὸ «Ἐνόπνιον» τοῦ Λουκιανοῦ, πὺν τὸ μετάφρασε καὶ ὁ Ἑρασμος.

65. Ἐνθύμημα (Λογικὴ): συλλογισμὸς, ὅπου ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς προτάσεις ἐξυπακούεται.

66. Ὁ «τρελὸς τοῦ βασιλεῖα» στὴ Γαλλία εἶχε γίνε ἀντικὸ ἀξίωμα. Πιὸ φημισμένος ἦταν ὁ Θεβενέν, τρελὸς τοῦ Καρόλου Ε', καὶ ὁ Τριμπουλέτος, τρελὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ' καὶ τοῦ Φραγκίσκου Α', πὺν τὸν ἀποκαλοῦσαν μωρόσοφο, τόσο γνωστικὲς ἦταν οἱ συμβουλές του.

67. Προπέρτιος, Λατίνος ποιητῆς (49 π.Χ. - 15 μ.Χ.). Ἡ φράση βρίσκεται στίς «Ἐλεγείες», Β, 10, 6

68. Ὁ ἅγιος Χριστόφορος, ὁ «χριστιανὸς Πολύφημος ἢ Ἑρακλῆς» γεννήθηκε στὴ Συρία ἢ στὴν Παλαιστίνη, τὸν βάπτισε ὁ ἅγιος Βαβύλας, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, μαρτύρησε ἐπὶ αὐτοκράτορα Δεκίον (249-251). Εἶναι γνωστὴ ἡ παράδοση: Πῆρε στὴ ράχη του ἕνα παιδί γὰ νὰ τὸ περάσει στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ, μὰ γονάτισε, τόσο βαρὺ ἦταν τὸ φορτίο του: «Μὴν ἀπορεῖς, τοῦ λέει τὸ παιδί, γιατί σηκώνεις αὐτὸν πὺν σηκώνει τὸν κόσμον». Ἀπὸ τὸ μεσαίωνα ὡς σήμερα ὁ ἅγιος Χρι-

στόφορος θεωρείται προστάτης έναν-
τιον τῆς φωτιᾶς, τοῦ νεροῦ, τῶν σει-
σμῶν, τῶν δυστυχημάτων. Φτάνει
νὰ κοιτάξεις ξεκινώντας κάθε πρωί
τὴν εἰκόνα του ἢ τ' ἄγαλμά του.

69. Ἡ ἁγία Βαρβάρα, παρθένος
καὶ μάρτυς, ἀποκεφαλίστηκε γιὰ τὴν
πίστη στὴ Νικομήδεια γύρω στὰ
235. Δήμιος ἦταν ὁ ἴδιος ὁ πατέρας
της, πὺν πέθανε κεραυνωμένος μό-
λις τελείωσε τὸ φριχτὸ ἔργο του.
Γι' αὐτὸ ἡ ἁγία Βαρβάρα ἔγινε προσ-
τάτις τοῦ πυροβολικοῦ, ἀφοῦ αὐτὸ
εἶναι ὁ κεραυνὸς τοῦ πολέμου.

70. Ὁ ἅγιος Ἑρασμος, μαρτύ-
ρησε γύρω στὰ 305, ἐπίσκοπος τοῦ
Φόρμιο τῆς Ἰταλίας, ἐπὶ Μαξιμια-
νοῦ.

71. Ἐκτὸς ἀπ' τὸν Ἰππόλυτο,
τὸ γιὸ τοῦ Θησέα, ὑπάρχει καὶ ἅγιος
Ἰππόλυτος, ἐπίσκοπος καὶ μάρτυ-
ρας, πὺν κατὰ τὸν Εὐσέβιο, ζοῦσε
στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ Γ' αἰώνα. Λένε
πὺς καταδικάστηκε νὰ πεθάνει δεμέ-
νος ἀπ' τὰ πόδια σὲ δύο ἄλογα, ὅπως
καὶ ὁ ἄλλος Ἰππόλυτος, ὅταν ὁ ἐπαρ-
χος τῆς Ρώμης ἄκουσε πὺς λεγόταν.

72. Ὁ ἕνας σκότωσε τὸ δράκο, ὁ
ἄλλος τὴ Λεργαία ὕδρα.

73. Ὁ διάβολος, μὴ θέλοντας νὰ
πεῖ ποιά εἶναι τὰ ἑπτὰ ἐδάφια ἀπὸ

τὸ Ψαλτήρι, ἄκουσε τὸν ἅγιο Βερνάρ-
δο νὰ τοῦ ἀποκρίνεται: «Δὲν πει-
ράζει, θὰ λέω κάθε μέρα ὅλο τὸ Ψαλ-
τήρι». Γιὰ νὰ μὴ βοηθήσει τὴν τόση
εὐλάβεια, ὁ διάβολος προτίμησε νὰ
φανερῶσει τὰ ἑπτὰ ἐδάφια στὸν ἄ-
γιο.

74. Στίχοι ἀπὸ τὴν «Αἰνεῖαδα»
τοῦ Βιργιλίου (ΣΤ, 625-627).

75. Ἰκάριος, Ἀθηναῖος φίλος τοῦ
Βάκχου, διδάχτηκε ἀπ' αὐτὸν τὴν
ἀμπελοκαλλιέργεια. Σκοτώθηκε ἀπὸ
μεθυσμένους βοσκούς. Ἡ κόρη του
Ἡριγόνη κρεμάστηκε ἀπὸ τὴν ἀπελ-
πισία της. Ὁ Δίας τοὺς ἔκανε, ἐκεῖ-
νον ἀστερισμὸ τοῦ Ἀρκτούρου καὶ ἐ-
κείνη τῆς Παρθένου.

76. Μ. Τηγέλλιος Ἑρμογένης,
διάσημος τραγουδιστής, γεννήθηκε
στὶς Σάρδεις, προστατευόμενος τοῦ
Αἰγούστου.

77. Ἡ Σορβόννη, φρούριο τοῦ
σκοταδισμοῦ, τὴν ἐποχὴ πὺν ἔγραφε
ὁ Ἑρασμος.

78. Στὴν Ταυρίδα, θυσίαζαν στὴν
Ἄρτεμη ὅλους τοὺς ξένους πὺν ναυα-
γοῦσαν στὰ παρᾶλια (Ἡρόδοτος, Δ,
103).

79. Λουκιανοῦ: «Ἰκαρομένιπ-
πος».

80. Τὸ ἐπίγραμμα εἶναι τοῦ Παλ-

λαδᾶ (Ἀλεξανδρινὸς ποιητής, 390-420 μ.Χ.) στήν Παλατινὴ Ἀνθολογία (Α, θ, 175): Ἀρχὴ γραμματικῆς πεντάστιχος ἐστὶ κατάρα (ὅταν τὴ διδάσκονταν μέσα ἀπὸ τὴν «Ἰλιάδα»). Ὁ πρῶτος στίχος, λέει τὸ ἐπίγραμμα, μιλάει γιὰ θυμό, ὁ δεύτερος γιὰ ὄλεθρο κι ἀπὸ πάνω γιὰ πολλὰ βάσανα τῶν Δαναῶν, ὁ τρίτος κατεβάζει τὶς ψυχὲς στὸν Ἄδη, ὁ τέταρτος γιὰ φοβίμια καὶ σκυλιά, ὁ πέμπτος γιὰ κοράκια καὶ γιὰ τὴν ὀργὴ τοῦ Δία. Πῶς λοιπόν, μὲ πέντε κατάρες μέσα σὲ πέντε στίχους, νὰ μὴν πάθει κανεὶς συμφορὲς;

81. Βλ. Αἰσώπειοι Μῦθοι: Ὁ γαῖδαρος ποὺ ἔκανε τὸ λιοντάρι.

82. Διονύσιος. Δυὸ τύραννοι στίς Συρακοῦσες. Ὁ πατέρας (405-367 π.Χ.) προστάτευσε τὴν τέχνη καὶ τὰ γράμματα. Ὁ γιὸς του πῆρε τὴν ἀρχὴ ὅταν ἦταν 25 χρονῶν. Διώχτηκε ἀπὸ τὸ λαό, πῆγε στὴν Κόρινθο κι ἐκεῖ ἔκανε τὸ δάσκαλο.

83. Παλαίμων καὶ Δονάτος, διάσημοι Λατίνοι γραμματικοί. Ὁ πρῶτος ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Τιβέριου καὶ τοῦ Κλαύδιου. Ὁ δεύτερος ἔζησε τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα καὶ εἶχε μαθητὴ τοῦ τὸν ἅγιο Ἰερώνυμο.

84. Ὁ Ἀγχίστης τῆς Τροίας ἔκανε τὸν Αἰνεΐα μὲ τὴν Ἀφροδίτη, ποὺ τὸν ἐρωτεύθηκε γιὰ τὴν ὁμορφιά του, ἀλλὰ δὲ φύλαξε τὸ μυστικὸ κι ὁ Δίας τὸν τύφλωσε. Ὅταν ἔπεσε ἡ Τροία, ὁ γιὸς φορτώθηκε τὸν πατέρα του στὴν πλάτη καὶ φύγαγε γιὰ τὴν Ἰταλία, ἀλλὰ ὁ γέρος πέθανε κάπου στὸ δρόμο.

85. Ἀρχαία ἐλληνικὴ παροιμία: δηλαδὴ, τ' ἀδύνατα καὶ τ' ἀκατόρθωτα.

86. Ἄλντο Μανούτιος, ἀρχηγὸς μιᾶς διὰσημης οἰκογένειας τυπογράφων τῆς Φλωρεντίας (1450-1515). Φίλος τοῦ Ἑρασμου καὶ τῶν οὐμανιστῶν. Τύπωσε Ἀριστοτέλη, Πλάτωνα, Αἰσχύλο, Ἀριστοφάνη, Σοφοκλῆ, Πίνδαρο, Θεόκριτο, ἐλληνικὴ καὶ λατινικὴ γραμματικὴ κλπ.

87. Ἡρόνιος: Σαμνίτης στρατηγός, αἰχμαλώτισε δυὸ ρωμαϊκὲς στρατιᾶς στὰ στενὰ τοῦ Κανδίου στὰ 321 π.Χ. καὶ τὶς ἀνάγκασε νὰ περάσουν κάτω ἀπὸ ζυγὸ καμωμένο ἀπὸ δόρατα. Ἐνα χρόνον ἀργότερα νικῆθηκε ἀπὸ τὸν ὑπάτο Πουμπήλιο Φίλο κι ἔπαθε τὸν ἴδιον ἐξευτελισμὸ στὰ ἴδια στενὰ, μὲ 7000 δικούς του. Στὸ «Περὶ Ρητορικῆς», ποὺ τοῦ ἀφιερώνεται, ὑπάρχει ἡ περικοπή:

«Ἄν κουράστηκε ἡ προσοχή τῶν ἀκροατῶν, ἀρχίζουμε μὲ κάτι ποὺ νὰ τοὺς κάνει νὰ γελάσουν: ἀπόλογο, πιθανὴ ἱστορία, καρικατούρα, ἀναλήθεια, διαφορούμενη κουβέντα, ὑπονοούμενο, κοροϊδία, τρέλα, ὑπερβολή, προσέγγιση, λογοπαίγνιο, ἀναπάντεχη πετριά, παραλληλισμός, ἱστορικὸ ἢ φανταστικὸ ἀνέκδοτο, ἕνα στίχο, ἐπερώτηση ἢ εἰρωνικὴ ἐπιδοκιμασία σὲ κάποιον».

88. Ὁ Λουκίλιος, Λατίνος σατιρικός ποιητὴς (148-102 π.Χ.), εἶπε μιὰ μέρα στ' ἀστεῖα, πὺς ἐξαιροῦσε τὴ γνώμη τοῦ Πέρσιου καὶ τοῦ Λαίλιου γιατί ἦταν πολὺ γραμματισμένοι ἄνθρωποι.

89. Οἱ Ρωμαῖοι εὐγενεῖς εἶχαν τρία ὀνόματα: ὄνομα, ἐπίθετο καὶ τῆς φυλῆς.

90. Κάνοντας δηλαδή μιὰ ἐξαντλητικὴ, ἄγρονη καὶ ἀδιάκοπη δουλειά.

91. Τὰ χαλκοματένια λεβέτια τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, στήν Ἡπειρο, ποὺ κρεμοῦσαν οἱ ἱερεῖς καὶ ἀργότερα οἱ ἱέρειες στὰ δέντρα. Φυσοῦσε τ' ἀεράκι, καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὸν ἥχο βγάζανε, μέσα ἀπὸ τὸν ψίθυρο τῶν φύλλων, τί τοὺς ἔλεγε ὁ Δίας.

92. Κήρυκας τῶν Ἑλλήνων στήν

Τροία. Ὁ Ὅμηρος λέει πὺς ἡ φωνὴ του ἦταν σὰν πενήντα ἄνθρωποι ποὺ φωνάζουν μαζί.

93. Ἡ Κίρκη λέει στὸν Ὀδυσσεά πὺς ἀπ' ὅλες τὶς ψυχές τοῦ Ἀδῆ μόνο ὁ Τειρεσίας ἔχει τὰ μυαλά του—ὅλες οἱ ἄλλες εἶναι σκιές ποὺ τριγυρίζουν ὄρθιες («Ὀδύσσεια», Κ, 490-495).

94. Βλ. Αἰσώπειοι Μῦθοι: Ὁ ἀστρονόμος.

95. «Μὴ κίνει Καμαρίναν», ἀρχαία ἑλληνικὴ παροιμία ποὺ σήμαινε: ἀπόφευγε τὸν κίνδυνο. Ἡ Καμαρίνα ἦταν πόλη τῆς δυτικῆς Σικελίας. Ἡ ἀποφορὰ ἀπὸ τοὺς βάλτους στὸ στόμιο τοῦ γειτονικοῦ ποταμοῦ τὴν προστάτενε. Ἄν καὶ τὸ μαντεῖο εἶχε παραγγεῖλει νὰ μὴν τὸ κάνουν, οἱ κάτοικοι ἀποξεράνανε τοὺς βάλτους, πράγμα ποὺ εὐκόλυνε τὸν ἐχθρὸ νὰ πλησιάσει.

96. Ἡ Ἀφροδίτῃ δέχεται τὸν ἐραστὴ της τὸν Ἄρη μέσα στὸ ἴδιο τὸ σπίτι τοῦ ἀντρός της, τοῦ Ἡφαιστου. Εἰδοποιημένος ἀπὸ τὸ Φοῖβο γιὰ τὴν ἀπιστία τῆς γυναικας του, ὁ Ἡφαιστος φτιάχνει ἕνα γερό, ἀόρατο δίχτυ. Πιάνει τοὺς ἐραστές στὸ κρεβάτι, μαζεύνονται οἱ θεοὶ καὶ ξεκαρδίζονται στὰ γέλια μὲ τὸ πάθημα τῶν

μοιχῶν.

97. Παροιμία γιὰ κείνους ποὺ κάνουν κάτι γρήγορα κι εὐκολα. Ὁ Τένεδος τῆς μυθολογίας, ἐξορισμένος στὸ νησί ποὺ πῆρε τ' ὄνομά του, ἔκοψε μὲ τὸ τσεκούρι του τὰ σκοινιά τοῦ καραβιοῦ τοῦ πατέρα του Κύκνου, γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθεῖ ποὺ τὸν ἀδίκησε.

98. Χρῦσιππος, Ἕλληνας φιλόσοφος, στωϊκός, ἀπὸ τὴν Κιλικία (282-208 π.Χ.) Μαθητὴς τοῦ Κλεάνθη, ἐγκατέλειπε τὸ σκεπτικισμό τῆς Ἀκαδημίας καὶ ὑποστήριζε πὼς ἡ γνώση μποροῦσε νὰ στηριχθεῖ σὲ σίγουρες βάσεις. Ἐξαιρετικὰ ἱκανὸς ν' ἀντιμετωπίζει τὰ σοφίσματα μὲ πιὸ λεπτὰ σοφίσματα. Ἐγραψε, λέει ὁ Διογένης Λαέρτιος, ἑφτακόσια συγγράμματα.

99. Χρυσόστομος, ὁ Ἰωάννης. Βασίλειος, ὁ Μέγας. Ἰερώνυμος, ὁ ἅγιος, πατέρας τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας (340-420). Τὸ σημαντικότερο ἔργο του εἶναι ἡ ἐπιθεώρηση κι ἐπεξεργασία τῆς λατινικῆς μετάφρασης τῆς Γραφῆς. Ἐγραψε Σχόλια Προφητῶν, μετάφρασε τὸν Εὐσέβιο, Ἐπιστολὲς κλπ.

100. Ἕνας καλόγερος εἶχε καταδικαστεῖ ἀπὸ τοὺς θεολόγους τῆς Ὁξ-

φόρδης, γιὰτὶ τόλμησε νὰ ὑποστηρίξει πὼς αὐτὲς οἱ δυὸ προτάσεις εἶχαν τὸ ἴδιο νόημα: «Σωκράτης, τρέχεις» καὶ «Ὁ Σωκράτης τρέχει».

101. Στὶς ἑπτὰ οὐράνιες σφαῖρες τῶν Ἀρχαίων, οἱ θεολόγοι εἶχαν προσθέσει ἄλλες τρεῖς, ποὺ ἡ τελευταία, ἡ Ἑμπυρος, ἦταν γιὰ τὶς «μακάριες ψυχές».

102. Τὰ τέσσερα σύμφωνα (γ, χ, β, λ) γραμμένα μέσα σ' ἓνα τρίγωνο, ποὺ συμβολίζουν γιὰ τοὺς Ἑβραίους τὸ μυστικὸ κι ἀνεκφώνητο ὄνομα τοῦ Θεοῦ (Ἰεχωβά, Ἰαβέ). Οἱ Ὁ' τὸ μεταφράσανε: Κύριος.

103. Γνωστικὴ αἵρεση, διδάχτηκε στὴν Ἀλεξάνδρεια ἀπὸ τὸν αἰρετικὸ Βασιλίδη ἐπὶ Ἀδριανοῦ. Ἀβράξας εἶναι οἱ 365 σφαῖρες ὅπου ἐκδηλώνεται ὁ Θεός:

α	1
β	2
ρ	100
α	1
ξ	60
α	1
ς	200
	365

104. Ντὰνς Σκῶτ (Ἰωάννης), Ἀγγλὸς σχολαστικὸς φιλόσοφος

(1275-1308). Σπούδασε θεολογία, μπήκε στο Τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν, δίδαξε στήν Ὁξφόρδη, ἔπειτα στοὺς Παρίσι μὲ μεγάλη ἐπιτυχία. Πέθανε στήν Κολωνία. Ἀνῆκε στήν αἵρεση τῶν «ρεαλιστῶν», ἀντίπαλος τοῦ ἁγίου Θωμᾶ Ἀκίνα. Ἡ διένεξη μεταξὺ σκωτιστῶν καὶ θωμιστῶν ἦταν πολὺ ἐντονή. Ὁ Σκῳτ ἔδινε στὴ θέληση τὴν πρώτη θέση σὲ σχέση μετὰ τὴ νόηση.

105. Τοῦ δομινικανοῦ Βενσάν ντέ Μπωβαί, ὅπου βρίσκεται σὲ περίληψη ἡ παγκόσμια ἱστορία ὥς τὰ 1244. Τὸ ἔργο πρωτοδημοσιεύθηκε στὸ Στρασβοῦργο στὰ 1473-76.

106. Ἔργο τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΔ' αἰώνα. Πρωτοδημοσιεύθηκε στήν Κολωνία στὰ 1472. Ἱστορικό καὶ ἡθικολογικὸ ἀπάνθισμα ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ καὶ τὴν παγκόσμια ἱστορία.

107. Οἱ στίχοι τοῦ Ὁράτιου («Ἐπιστολὲς») ποὺ ἀναφέρει ἐδῶ ὁ Ἐρασμος δίχως νὰ τοὺς ὀλοκληρώνει, θὰ μπορούσαν ν' ἀποδοθοῦν ἔτσι: «Μνηστῆρες τῆς Πηνελόπης, κηφῆνες, νεαροὶ αὐλικοὶ τοῦ Ἀλκίνου, ποὺ νοιάζονταν μόνο νὰ περιποιῶνται τὸ κορμί τους, ποὺ τὸν ὕπνο τὸν τραβοῦσαν ὥς τὸ μεσημέρι...».

108. Στὶς ἐκκλησιᾶς τῆς Ρώμης ἐκθέτανε τὰ πορτραῖτα τῶν ἀφορεσμένων, μὲ φλόγες καὶ διαβόλους νὰ τοὺς βασανίζουν γύρω γύρω.

109. Ἀναφέρεται στὸν Ἰούλιο Β' ποὺ ἔγινε Πάπας στὰ ἐξήντα του καὶ δέκα χρόνια δὲν ἔπαψε νὰ κάνει πόλεμο. Συμμάχησε ἀκόμα καὶ μὲ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ τὸν κάνει. Ὁ Ἐρασμος εἶχε δεῖ τὸν Ἰούλιο Β' νὰ μπαίνει στήν Μπολῶνια ντυμένος στρατιώτης, καὶ δὲν τοῦ τὸ συχώρεσε ποὺ ἀναγκάστηκε νὰ φύγει προσωρινὰ (1506) γιὰ τὴ Φλωρεντία.

110. Τὸ Τάγμα ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν ἅγιο Μπροῦνο στὰ 1084, στήν ἐρημιὰ τῆς Τσερτόζας, κοντὰ στὴ Γρενόβλη.

111. Στὴ Ραμνοῦντα τῆς Ἀττικῆς ἦταν ὁ ναὸς τῆς Νέμεσης, κόρης τοῦ Ἑρέβου καὶ τῆς Νύχτας, θεᾶς τῆς δικαιοσύνης. Δικαιοσύνη-Τύχη, κι οἱ δνὸ μοιράζουν τ' ἀγαθὰ τους μὲ δεμένα μάτια.

112. Πρόκειται γιὰ τὸ διάσημο στρατηγὸ τῶν Ἀθηναίων, ποὺ πέθανε στὰ 354 π.Χ.

113. Ἡ παροιμία εἶναι γιὰ ὅσους γεννήθηκαν στὶς τέσσερις πρώτες μέρες τοῦ φεγγαριοῦ. Ἦταν καταδικασμένοι νὰ μοχθοῦν κι ἄλλοι

νά καρπώνονται τοὺς κόπους τοὺς.
"Ὅπως μὲ τὸν Ἡρακλῆ λόγον χάρη.

114. Τί φταίει τ' ἄλογο; Ὁ Λούκιος Αἴλιος Σηκιανὸς ἦταν ἐπαρχὸς τῶν προαιτωριανῶν, ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Τιβέριος τὸν ἔστειλε μαζί μὲ τὸ γιό του Δροῦσο στὰ 14 μ.Χ. νὰ πατάξουν τὶς λεγεῶνες τῆς Πανονίας ποὺ εἶχαν ξεσηκωθεί. Ὑπουργὸς κι ἐννοούμενος τοῦ αὐτοκράτορα, ὁ μόνος ποὺ εἶχε ὅλη τὴν ἐμπιστοσύνη του, κάνει ἀπὸ πάνω ἐρωμένη του τὴ Λιβία, γυναικα τοῦ Δροῦσου. Τῆς τάξει πὼς θὰ τὴν παντρευτεῖ καὶ θὰ τὴν κάνει αὐτοκράτειρα, ἂν φαρμακώσει τὸ Δροῦσο (23 μ.Χ.). Ἀλλὰ μέναν τὰ παιδιὰ τοῦ Γερμανικοῦ. Διαβάλλει αὐτὸς τοὺς ὁπαδούς τῆς μάνας τοὺς Ἀγριππίνας στὸν Τιβέριο κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸν καταφέρει ν' ἀποτραβηχτεῖ στὸ μαγνητικὸ Κάπρι, μὲ τὶς λεπτές καὶ πολὺπλοκες ἡδονές του καὶ νὰ βάλει ἐκεῖνον στὸ πόδι του. Τώρα διοικοῦσε πᾶ μόνος του ὁλόκληρη αὐτοκρατορία, μὰ ἡ Λιβία τὸν πιέζει νὰ τὴν παντρευτεῖ. Ζητᾷ τὸ χέρι τῆς ἀπ' τὸν Τιβέριο, ἀλλ' αὐτὸς ἀρνεῖται. Ἐξαλλος ὁ Σημιανὸς ἐτοιμαζόταν νὰ περάσει στὸ πραξικόπημα, ὅταν ὁ Τιβέριος, εἰδοποιημένος μὲ γράμμα ἀπὸ τὴν

κουινιάδα τοῦ Ἀντωνία, δίνει τὴ διοίκηση τῶν προαιτωριανῶν φρουρῶν στὸν Μάκρονα μὲ διαταγὴ νὰ συλλάβει τὸν Σημιανό. Ὁ πρῶν ἐννοούμενος πιάνεται μέσα στὴ Σύγκλητο καὶ στραγγαλίζεται ἀμέσως (31 μ.Χ.) Τὸ πτώμα του σύρθηκε ἀπὸ τὸν ὄχλο στοὺς δρόμους τῆς Ρώμης κι ὕστερα πετάχτηκε στὸν Τίβερι.

115. «Ὁ ὕπατος Καίπιων» — Σερβίλιος Καίπιων, Κουίντος, ὕπατος 106 π.Χ. — «εἶχε λεηλατήσει τὴν Τουλούζη, πόλη τῶν Γαλατῶν, ποὺ οἱ ναοὶ τῆς εἶχαν πολὺ χρυσάφι. Παρατηρήθηκε ὅμως πὼς ὅσοι στὸ κούρσεμα πήραν ἀπ' αὐτὸ τὸ χρυσάφι, ὅλοι πέθαναν ἄθλια» (Αἶλος Γέλλος, «Ἀττικὲς Νύχτες», Γ, 9).

116. Ὑπαινιγμὸς γιὰ τὶς «Παροιμίες» ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὸν Ἄλντο Μανούτιο τὸ Σεπτέμβριο 1508 στὴ Βενετία.

117. Βλ. Σημ. 104. Κοίταξε καὶ τὸ σχέδιο τοῦ Χόλμπάιν, ὅπου ὁ Σκῶτ τρέχει νὰ βοηθήσει τὴν Τρέλα. «Στὸ ἀντίτυπο τῆς Βασιλείας, ὁ Ἐρασμος ἐξήγησε μ' αὐτὰ τὰ λόγια τὸ σχέδιο: Ἡ ψυχὴ τοῦ Σκῶτ βγάζει ἀπὸ κάτω ἡλίθια ἐπιχειρήματα» (Βικτόρ Ντεβελαί, στὴν ἔκδοση τοῦ

«Εγκώμιον», 1899).

118. Πρώτος πρέπει να ήταν εκείνη την εποχή ο Λεφέβρ ντ' Ετάπλ (1435 περίπου - 1537), που είχε μεταφράσει και σχολιάσει τα κυριότερα έργα του Ἀριστοτέλη (1499, 1501, 1505), σχολίασε τα Εὐαγγέλια, ἔγραψε πεντάγλωσσο Ψαλτήρι κλπ. Ἐνας ἀπὸ ἐκείνους που ἄρχιζαν νὰ διώχνουν τὸ σκοταδισμό ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Παρισιοῦ. Στὸ Κολλέγιο τοῦ Καρτινὰλ - Λεμουὰν δίδαξε μαθηματικά καὶ φιλοσοφία, παραμερίζοντας τὶς σχολαστικὲς συζητήσεις καὶ τὶς πληκτικὲς παραδόσεις διδαχῆς. Ὑποπτος γιὰ λουθηριανισμό, κατατράχτηκε πολὺ, ἀλλὰ πέθανε πάνω ἀπὸ ἑκατὸ χρονῶν, προστατευόμενος τῆς Μαργαρίτας τῆς Ναβάρρας.

119. Ἑβραϊκὴ, ἐλληνικὴ καὶ λατινικὴ.

120. Ἡ πετριὰ εἶναι γιὰ τὸ Νικόλαο Λύρα, που δίδασκε στὴ θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Παρισιοῦ καὶ πέθανε στὰ 1340. Λέγανε πὼς «ἂν ὁ Λύρας δὲν ἔπαιζε τὴ λύρα, ὁ Λούθηρος δὲ θὰ εἶχε χορέψει».

121. Ἑβραϊκὴ, ἐλληνικὴ, λατινικὴ, χαλδαϊκὴ, δαλματικὴ.

122. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἅγιο

Ἱερώνυμο στὰ «Σχόλια στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων» (XVII, 23).

123. Κατὰ τὸν Ζερὰρ Διστέρ πρόκειται γιὰ τὸ στρατηγὸ τῶν Δομινικανῶν Ἰορδάνη τῆς Σάξης (πέθανε στὰ 1336), που εἶχε διαδεχθεῖ τὸν ἅγιο Δομίνικο στὴν ἀρχηγία τοῦ Τάγματος.

124. Γιὰ τὸν Χρῦσιππο βλ. Σημ. 98. Ὁ Δίδυμος στὴν Ἀλεξάνδρεια, ἦταν γραμματικὸς καὶ κριτικὸς, σύγχρονος τοῦ Αὐγούστου. Πολυγραφότατος, ὁ ἀθεόφοβος. Κατὰ τὸν Ἀθηναῖο, ἔγραψε 3500 συγγράμματα, που ὁ Σενέκας τ' ἀνεβάζει σὲ 4000. Τὰ περισσότερα εἶναι κριτικὲς κι ἐρμηνεῖες ὁμηρικῶν ποιημάτων. Περισώθηκαν μόνο συντρίμμια. Τὸν εἶχαν βγάλει «χαλκέντερο», μὰ ὁ Δημήτριος τῆς Τριζήνης τὸν ἔλεγε «βιβλιολάθα», γιατί ἔγραφε καὶ διάβαζε τόσα πολλὰ που ξεχνοῦσε ὁλότελα τί εἶχε γράψει ἢ διαβάσει κι ἔπεφτε συχνὰ σὲ ἀντιφάσεις.

125. Ὡριγένης (185-254), Ἀλεξανδρινός, ἐπιφανέστατος σοφός, κριτικὸς ἐκδότης τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἐρμηνευτὴς ὅλης τῆς Γραφῆς, πρῶτος συστηματικὸς δογματικὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἄλλος «χαλκέντερος» κλπ. κλπ. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀλε-

ξανδρείας Δημήτριος τὸν κατηγορήσε
γιὰ νεοπλατωνισμό καὶ τὸν ἀποκή-
ρυξε σὰν αἰρετικό. Ἐπ' ἐκεῖ (στὰ
232) πῆγε στὴν Καισάρεια τῆς Πα-
λαιστίνης, πὺν τῇ μετάρραψε σὲ με-
γάλο πνευματικὸ κέντρο. Στὸν διω-
γμὸν τοῦ Δεκίου (249-50) φυλα-
κίστηκε καὶ βασανίστηκε. Βγῆκε, κι
ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια πέθανε, σὲ
ἡλικία 69 χρονῶ. Ὁ Ἑρασμος γνώ-
ρισε τὰ ἔργα του, ὅταν ἔμενε στὰ
1501 στὸ Σαῖντ - Ὁμέρ, χάρη στὸ
φραγκισκανὸ καλόγερο Ζὰν Βιτριέ.

126. Βλ. Σημ. 82. Ὁ Πλάτων
εἶχε μπλεξίματα καὶ μὲ τοὺς δυὸ
Διονύσιους, πατέρα καὶ γιό. Στὴν
πρώτη διαμονή του στὴ Σικελία
(390 π.Χ.), μὲ τῇ θαρραλέα του
εἰλικρίνεια εἶχε προκαλέσει τὸ μῖσος
τοῦ πρώτου, πὺν τὸν πούλησε γιὰ
σκλάβο, τὸν εξαγόρασαν ὁμῶς οἱ φί-

λοι καὶ τὸν ἔστειλαν πίσω στὴν Ἀ-
θήνα. Στὴν τρίτη του διαμονή (361),
γυρεύοντας χάρη γιὰ τὸν Δίωνα ἀπ'
τὸ Διονύσιο τὸ νεότερο, παραλίγο νὰ
μπεῖ κι ὁ ἴδιος φυλακή.

127. Τὸ ἔπαθε ὁ ἅγιος Βερνάρ-
δος. Ὁ Ἰάκωβος ντὲ Βοραζίν, στὸ
«Χρυσὸ Μύθο», λέει πὺς τόσο ἦταν
ἀπορροφημένος ἀπὸ τὸ Θεὸ πὺν «δὲν,
ἔβρισκε καμιά εὐχαρίστηση στὸ φαῖ
κι ἔτρωγε μόνο μὲ τὸ ζόρι, ἔχοντας
μάλιστα χάσει τὴν ἱκανότητα νὰ ξε-
χωρίζει τὴ γεύση τῶν φαγητῶν.
Ἔτσι μιὰ μέρα ἤπιε λάδι ἀντὶ γιὰ
νερὸ καὶ δὲν τὸ κατάλαβε παρὰ ὅταν
οἱ ἀδελφοὶ τοῦ παρατήρησαν πὺς τὰ
χείλια του δὲν ἦταν βρεγμένα». Φαί-
νεται πὺς κάποιον «συναξάριον» ἀνα-
φέρει τὸ ἴδιο περίπου γεγονὸς, ἀλλὰ
στὴ θέση τοῦ νεροῦ βάζει κρασί.